

नेपाल कानून पत्रिका

ने
का
प

भाग-६०

२०७५ चैत

अङ्क-१२

२
०
७
५

चै
त

अ
ङ्क
क

१२

प्रकाशक

सर्वोच्च अदालत

रामशाहपथ, काठमाडौं

फोन नं. ४२००७२८, ४२००७२९, ४२००७५० Ext.२५११ (सम्पादन), २१११ (छापाखाना), २१३१ (बिक्री)

फ्याक्स: ४२००७४९, पो.व.नं. २०४३८

Email: info@supremecourt.gov.np, admin@supremecourt.gov.np, Web: www.supremecourt.gov.np

सम्पादन तथा प्रकाशन समिति

माननीय न्यायाधीश श्री केदारप्रसाद चालिसे, सर्वोच्च अदालत	- अध्यक्ष
मुख्य रजिस्ट्रार श्री नृपध्वज निरौला, सर्वोच्च अदालत	- सदस्य
नायब महान्यायाधिवक्ता श्री पदमप्रसाद पाण्डेय, प्रतिनिधि, महान्यायाधिवक्ताको कार्यालय-	सदस्य
का.मु. रजिस्ट्रार श्री नारायणप्रसाद पन्थी, सर्वोच्च अदालत	- सदस्य
अधिवक्ता श्री खम्मबहादुर खाती, महासचिव, नेपाल बार एसोसिएसन	- सदस्य
वरिष्ठ अधिवक्ता श्री खगेन्द्रप्रसाद अधिकारी, अध्यक्ष, सर्वोच्च अदालत बार एसोसिएसन-	सदस्य
प्रा.डा.विजय सिंह सिजापति, डिन, त्रिभुवन विश्वविद्यालय, कानून संकाय	- सदस्य
सहरजिस्ट्रार श्री भद्रकाली पोखरेल, सर्वोच्च अदालत	- सदस्य सचिव

सम्पादक : श्री रामप्रसाद पौडेल

सम्पादन तथा प्रकाशन शाखामा कार्यरत् कर्मचारीहरू

शाखा अधिकृत श्री मन्दिरा शाही
शाखा अधिकृत श्री देवीकुमारी चौधरी
शाखा अधिकृत श्री राजकुमार गुरुङ
कम्प्युटर अधिकृत श्री बिक्रम प्रधान
ना.सु. श्री यशोदा निरौला
ना.सु. श्री अर्जुनबाबु सापकोटा
सि.क. श्री ध्रुव सापकोटा
कम्प्युटर अपरेटर श्री अर्जुन सुवेदी
कार्यालय सहयोगी श्री राजेश तिमल्सिना

भाषाविद् : श्री रामचन्द्र फुयाल

बिक्री शाखामा कार्यरत् कर्मचारी
ना.सु.श्री अर्जुन चौधरी

मुद्रण शाखामा कार्यरत कर्मचारीहरू

सुपरभाइजर श्री कान्छा श्रेष्ठ
मुद्रण अधिकृत श्री आनन्दप्रकाश नेपाल
सिनियर हेल्पर श्री तुलसीनारायण महर्जन
सिनियर प्रेसम्यान श्री योगप्रसाद पोखरेल
सिनियर मेकानिक्स श्री निर्मल बयलकोटी
सहायक डिजायनर श्री रसना बज्राचार्य
सिनियर बुकबाइन्डर श्री रमेश बासुकला
सिनियर बुकबाइन्डर श्री विद्यानन्द पोखरेल
बुकबाइन्डर श्री मीरा वाग्ले
कम्पोजिटर श्री प्रमिलाकुमारी लामिछाने
प्रेसम्यान श्री केशवबहादुर सिटौला
बुकबाइन्डर श्री अच्युतप्रसाद सुवेदी

प्रकाशित सङ्ख्या : २५०० प्रति

नेपाल कानून पत्रिकाको उद्धरण गर्नु पर्दा

निम्नानुसार गर्नु पर्नेछ :

नेकाप, २०७५... .., नि.नं., पृष्ठ ...

..... साल महिना

उदाहरणार्थ : नेकाप, २०७५, चैत, नि.नं.१०१४६, पृष्ठ २१७७

सर्वोच्च अदालत बुलेटिनको उद्धरण गर्नु पर्दा

निम्नानुसार गर्नु पर्नेछ :

सअ बुलेटिन, २०७५, १ वा २, पृष्ठ ...

..... साल महिना

उदाहरणार्थ : सअ बुलेटिन, २०७५, चैत – १, पृष्ठ १

निन्दन्तु नीतिनिपुणा यदि वा स्तुवन्तु
लक्ष्मीः समाऽविशतु गच्छतु वा यथेष्टं ।
अद्यैव वा मरणं मस्तु युगान्तरे वा
न्याय्यात्पथः प्रविचलन्ति पदं न धीराः ॥८४॥

- भर्तृहरि नीतिशतकम्

अर्थः निन्दा गरुन् वा प्रशंसा, लक्ष्मी आउन् वा जाउन्,
आजै मर्नुपरोस् वा कालान्तरमा,
यी कुनै कुराको कत्ति पनि चिन्ता नराखी
न्यायिक मार्गमा लाग्नेहरू कहिल्यै विचलित हुँदैनन् ।

सर्वोच्च अदालतको वेभसाइट

www.supremecourt.gov.np

मा गई दायॉतर्फ प्रकाशनहरू मा किलक गरी २०६५ सालदेखिका
नेपाल कानून पत्रिका तथा सर्वोच्च अदालत बुलेटिन मा
समाविष्ट निर्णयहरू पढ्न र डाउनलोड गर्न सकिनेछ ।
साथै, नेपाल कानून पत्रिका मा प्रकाशित भएका फैसलाहरू (२०१५
सालदेखि हालसम्म) हेर्न, पढ्न तथा सुरक्षित गर्न www.nkp.gov.np मा
जानुहोला ।

खोज्ने तरिका

सर्वप्रथम www.nkp.gov.np लगइन गरेपश्चात् गृहपृष्ठमा देखिने शब्दबाट फैसला खोज्नुहोस
भन्ने स्थानमा कुनै शब्द नेपाली युनिकोड फन्टमा टाइप गरी खोज्न सक्नुहुन्छ । वेभसाइटको दोस्रो
शीर्षकमा रहेको वृहत् खोजमा गई विभिन्न किसिमले फैसला खोज्न सकिनेछ । त्यस अतिरिक्त
नेकाप प्रत्येक वर्ष र हाम्रो बारेमा समेत हेर्न सक्नुहुनेछ ।

मूल्य रु.४०।-

मुद्रक : सर्वोच्च अदालत छापाखाना

विषय सूची

क्र. स.	नि.नं./इजलास/ विवरण	पक्ष / विपक्ष	विषयको सारसङ्क्षेप	पृष्ठ
१.	१०१४६ संयुक्त कर्तव्य ज्यान	दिवश ढकाल विरुद्ध नेपाल सरकार	<ul style="list-style-type: none"> ■ शव परीक्षण गर्दा "घाँटीको भित्री भागको जाँच गर्न टाउको खोली गिदी बाहिर निकाल्ने र छाती खोली सबै अङ्ग बाहिर निकाल्ने पने मुख्य पूर्वसर्त हुन् ।" यसरी गर्नुको कारण घाँटीको भित्री नरम तन्तु तथा हड्डी वा कुरकुरे हड्डीमा भएका चोट जिउँदै भएका हुन् वा होइनन् भनी निकर्षाल गर्न सकिने । 	२१७७
२.	१०१४७ संयुक्त कर्तव्य ज्यान	अनिलकुमार चौधरी विरुद्ध नेपाल सरकार	<ul style="list-style-type: none"> ■ आफ्नो जिउ ज्यान नै जाने अवस्था नभई खतरा टरिसकेको अवस्थामा उल्टै आफ्नै जीवनरक्षार्थ भाग्न लागेको मृतकलाई साङ्घातिक रूपमा पछाडिबाट पटक-पटक धारिलो हतियार प्रहार गरेको कार्यलाई आत्मरक्षाको संज्ञा दिन नमिल्ने र मृतकउपरको यत्रोविघ्नको नृशंस प्रहारलाई आत्मरक्षाको सिद्धान्तले स्वीकृतिसमेत नदिने । 	२१८७
३.	१०१४८ संयुक्त जबरजस्ती करणी	सन्दीप नेपाली विरुद्ध नेपाल सरकार	<ul style="list-style-type: none"> ■ डर, धाक, धम्कीको प्रयोग गरी भएको जबरजस्ती करणीको वारदातमा पीडितले आफ्नो इच्छाविपरीत आफूलाई समर्पित गरेको हुनाले यस्तो अवस्थामा पीडित र पीडकबीच संघर्ष नै नहुने हुँदा निजहरूको शरीरमा संघर्षको चिह्न नदेखिनु स्वाभाविक नै हुन्छ । तर यसरी डर, धाक, 	२१९६

			<p>धम्कीको प्रयोग गरी गराएको सम्पर्कलाई सहमतिमा शारीरिक सम्पर्क गरेको मान्न नमिल्ने ।</p> <ul style="list-style-type: none"> ■ प्रतिवादीले डर, धाक, त्रास देखाई करणी गरेकोले सोलाई सहमतिमा भएको भनी निजलाई आपराधिक दायित्वबाट उन्मुक्ति दिन नमिल्ने । 	
४.	१०१४९ संयुक्त डाँका	विमलकुमार यादव विरुद्ध नेपाल सरकार	<ul style="list-style-type: none"> ■ प्रमाणको भार शङ्कारहित तवरले दाबी पुष्टि गर्ने भार वादी पक्षमा रहने भएकोले यी प्रतिवादीले कसुर गरेको कुरा वस्तुनिष्ठ रूपमा वादी पक्षले पुष्टि गर्न सकेको नदेखिँदा सहप्रतिवादीले अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष गरेको बयानकै आधारमा कसुरदार ठहर्नाउनु न्यायोचित नहुने । 	२२०३
५.	१०१५० संयुक्त परमादेश	अधिवक्ता उत्तमप्रसाद रिजालसमेत विरुद्ध संविधान सभा, नयाँ बानेश्वर, काठमाडौंसमेत	<ul style="list-style-type: none"> ■ सैद्धान्तिकरूपमा हेर्दा जीवनको हकभित्र इच्छा मरणको हकसमेत पर्दछ । तर जहाँ अधिकांश जनताहरू जिउनको लागि संघर्ष गरिरहेका हुन्छन् त्यहाँ राज्यको ध्यान पनि मानव मात्रको अमूल्य जीवन जोगाउनेतर्फ केन्द्रित रहनु वाञ्छनीय हुने । 	२२११
६.	१०१५१ संयुक्त उत्प्रेषण	लोकराज जोशी विरुद्ध नेपाल सरकार, अर्थ मन्त्रालय, सिंहदरबार, काठमाडौं	<ul style="list-style-type: none"> ■ सुदूर पश्चिमाञ्चल विश्वविद्यालय ऐन, २०६७ ऐनको दफा ३९ को अर्थ नेपाल सरकारलाई आर्थिक दायित्व पर्ने गरी पदाधिकारी, शिक्षक तथा कर्मचारीको दरबन्दी स्वीकृत गर्दा वा त्यस्ता पदाधिकारी, शिक्षक तथा कर्मचारीको 	२२२१

			<p>पारिश्रमिक तथा सेवा सुविधा थप गर्नुअघि नेपाल सरकार, अर्थ मन्त्रालयको स्वीकृति लिनुपर्ने भन्नेसम्म हो । प्रस्तुत रिट निवेदनमा रिट निवेदकको दरबन्दी स्वीकृत भएको, वा निजको सेवा सुविधा, पारिश्रमिक थप भएको विषय नभई पहिला नै स्वीकृत भएको निजको दरबन्दीको समायोजनसम्म भएको भन्ने अवस्था देखिने ।</p>	
७.	<p>१०१५२</p> <p>संयुक्त</p> <p>जबरजस्ती करणी र चोरी</p>	<p>सुरेन्द्र वि.क.समेत</p> <p>विरुद्ध</p> <p>नेपाल सरकार</p>	<ul style="list-style-type: none"> ■ अभियुक्तहरूको अनुसन्धानका क्रममा भएको साबिती बयान, पीडक र पीडितको शारीरिक परीक्षणबाट देखिएको घटनासँग तादात्म्यता देखाउने आधारहरू साक्षी सर्जमिनका भनाइबाट घटनाको विश्वसनियता पुष्टि हुने आधार र पीडितले आफूले बचन गरेको प्रयास देखिने वस्तुनिष्ठ आधारमा कसुर प्रमाणित हुने हुन्छ । यी सबै कुराको अभावमा पीडितले वा निजको नजिकको नातेदारको जाहेरी परेको भन्ने आधारमा मात्र कसैलाई कसुरदार ठहर गर्न मिल्ने नहुने । 	२२२९
८.	<p>१०१५३</p> <p>संयुक्त</p> <p>अंश चलन</p>	<p>मिरा के.सी.</p> <p>विरुद्ध</p> <p>कौशिला थापा</p> <p>के.सी.समेत</p>	<ul style="list-style-type: none"> ■ केबल अंश मुद्दाको फिराद दायर गरी तारेख गुजारी अंशसम्बन्धी प्रश्न सम्बन्धमा कुनै कारबाही नै अगाडि नबढेको अंश मुद्दाकै आधारमा सो मितिलाई मानो छुट्टिएको मान्न मिल्ने हुँदैन । मानो छुट्टिएको मिति कायम हुन या 	२२४३

			त मानो छुट्टिएको लिखत रजिस्ट्रेसन भएको हुनुपर्ने या त कुनै मुद्दा परी त्यस मुद्दामा अंशियारहरूबीच बन्डा हुनुपर्ने सम्पत्तिको तायदाती माग गर्ने आदेश हुँदा मानो छुट्टिएको मिति यकिन भएको हुनुपर्ने ।	
९.	१०१५४ संयुक्त उत्प्रेषण / परमादेश	ताराबहादुर बुढाथोकी विरुद्ध प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रपरिषद्को कार्यालय, सिंहदरबार, काठमाडौंसमेत	<ul style="list-style-type: none"> ■ हाम्रो देशले जीवजन्तु, वनस्पति र प्राकृतिक स्रोत साधन र वातावरणसँग सम्बन्धित अन्तर्राष्ट्रिय महासन्धिहरूलाई अनुमोदन गरी पक्ष राष्ट्रसमेत भइसकेको अवस्थामा ती महासन्धिहरूबाट उत्पन्न दायित्वहरू जस्तै सिमसार क्षेत्रको संरक्षण गर्ने, दुर्लभ हुँदै गएका बोटविरुवा तथा जीवजन्तुको अन्तर्राष्ट्रिय व्यापार नियन्त्रण गर्ने, जैविक विविधताको संरक्षण गर्ने जस्ता दायित्वबाट नेपाल पछि हट्न मिल्ने हुँदैन । तसर्थ नेपाल सरकारले कुनै खास किसिमको वन पैदावारको विदेश निकासीमा प्रतिबन्ध लगाउन सक्ने नै देखिने । 	२२५१
१०.	१०१५५ संयुक्त नामसारी हक कायम	खडानन्द उप्रेती विरुद्ध गृवराज उप्रेती	<ul style="list-style-type: none"> ■ भिन्न भएका तर हेरचाहमा संलग्न नभएका प्रतिवादीले अपुताली सम्पत्तिमा बराबर हक कायम हुनुपर्छ भन्ने तर्क अपुतालीको भन्दा अंशबन्डाको कानूनसँग सामिप्यता राख्दछ । अपुतालीको हक सबै जीवित अंशियारमा सर्न सक्ने पनि होइन । अपुतालीको 	२२५७

			सम्बन्धमा एक पटक हक छाडी कागज गरिदिने र स्याहार सम्भार नगर्नेलगायतका आफ्नो कर्तव्य निर्वाह नगर्ने तर मरेपछि मर्ने व्यक्तिसँग केबल नाता र हकदार हुनुको आधार देखाएर अपुतालीको सम्पत्ति दाबी गर्ने र त्यस्तो सम्पत्तिमा हक प्राप्त गर्न खोज्नुलाई स्वाभाविक मान्न मिल्दैन । त्यस्तो कार्यलाई कारोबारको पवित्रता र निश्चितता, विबन्धन, सदाचार, असल नियत र नैतिकताको बन्धनले छेक्ने ।	
११.	१०१५६ संयुक्त उत्प्रेषण	कृष्णमाया डंगोल विरुद्ध ज्ञानबहादुर प्रजापतिसमेत	<ul style="list-style-type: none"> ■ अ.बं. १७ नं. को निवेदनको रोहमा हुने आदेशबाट कुनै पक्षको हक स्थापित हुने नभई तल्लो अदालतमा मुद्दाको कारबाही हुँदा म्याद नाघेको वा रीत बेरीतसम्म हेरिने हो । यस प्रकृतिको सीमित अधिकार अ.बं. १७ नं. बमोजिमको निवेदनमा रहने हुनाले तल्लो अदालतमा विचाराधीन रहेको मुद्दामा अदालतसँग भएको न्यायिक अधिकारमा हस्तक्षेप गर्न मिल्ने उक्त कानूनी व्यवस्थाको अवधारणा नहुने । 	२२६५
१२.	१०१५७ संयुक्त लिखत दर्ता बदर	नीता राणासमेत विरुद्ध नृप शमशेर ज.ब.रा. समेत	<ul style="list-style-type: none"> ■ मिलापत्रपूर्व गरिएका व्यवहारलाई मिलापत्रले संकुचित गरेको भनी व्याख्या गर्न मिल्ने होइन । अंश छोडपत्र गरी आ-आफ्नो बिक्री व्यवहार गरिसकेपछि पनि अंशियारहरू पुनः सगोलमा बस्न सक्दछन् । सगोलमा बस्ने गरी मिलापत्र 	२२७१

			हुनुपूर्व आ-आफ्नो अंशहक आफूखुसी गर्न अशियारहरूलाई कुनै कानूनले रोकेको देखिँदैन । पछि सगोलमा बस्ने गरी भएको मिलापत्रले उक्त मिलापत्रपूर्व गरिएको कारोबार व्यवहारलाई असर पर्ने गरी पश्चात्दर्शी प्रभाव पार्ने अवस्था नरहने ।	
१३.	१०१५८ संयुक्त उत्प्रेषण / परमादेश	राम थापा विरुद्ध नेपाल दूरसञ्चार कम्पनी लि. केन्द्रीय कार्यालय, भद्रकाली प्लाजा काठमाडौंसमेत	<ul style="list-style-type: none"> ■ स्पष्टीकरणको आशय दफाको क्षेत्रलाई विस्तृत वा सङ्कुचित पार्नु होइन । यसको उद्देश्य दफाको संदिग्धता वा प्राविधिक अभिव्यक्तिलाई स्पष्ट र बोधगम्य बनाउनु हो । कुनै पनि सरकारी वा गैरसरकारी सेवामा प्रवेश गरेको व्यक्ति कानूनी व्यवस्था र प्रक्रियाबमोजिम अलग हुनु प्राकृतिक नियम जस्तै हुने । 	२२८१
१४.	१०१५९ संयुक्त परमादेश	मिना नेपाली विरुद्ध नेपाल सरकार, प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय, सिंहदरबार, काठमाडौंसमेत	<ul style="list-style-type: none"> ■ प्रेस स्वतन्त्रताका प्रतिबन्धात्मक प्रावधानहरूलाई प्रेसउपरको नियन्त्रणको रूपमा नभएर व्यावसायिक अनुशासन, सार्वजनिक हितप्रतिको जवाफदेहिता वा संविधानद्वारा प्रदत्त हकहरूको सामन्जस्यपूर्ण उपभोग (Harmonious Exercise of Constitutional Rights) का दृष्टिले हेरिनु यथार्थपरक दृष्टिकोण हुने । ■ कला, साहित्यको विचरण गर्ने खुल्ला परिवेशमा सङ्कुचन कायम गर्ने प्रयास स्वीकार्य हुँदैन । साहित्य-सर्जकले प्रयोग गरेको शब्द, भाषा वा शैलीलाई खास 	२२८७

			सामाजिक सन्दर्भ (social context) मा हेरी मूल्याङ्कन गरिनु पर्दछ । त्यसैले अन्यथा खराब मनसाय नदेखिएको अवस्था र प्रचलित कानूनले निषेध नगरेको कुरामा कुनै साहित्यकार वा सर्जकलाई उतरदायी ठहराउनु उचित र विवेकपूर्ण नठानिने ।	
१५.	१०१६० संयुक्त उत्प्रेषण	शान्तदेवी मल्ल विरुद्ध मालपोत कार्यालय, चाबहिलसमेत	<ul style="list-style-type: none"> फिल्डबुकमा कुनै नाम उल्लेख भयो भन्दैमा सो कुराले विवादित सम्पत्तिमा निवेदकको हक भई हाल्यो भन्न मिल्दैन । स्थापित हकसम्मको रिट क्षेत्रबाट प्रचलन हुने हो । हक नै स्थापित छैन भने सो हकको उल्लङ्घन भयो भन्ने प्रश्न उठ्न नसक्ने । 	२३१३
१६.	१०१६१ संयुक्त शेषपछिको बकसपत्र लिखत बदर	पुरुषोत्तम प्रसाद मानन्धर विरुद्ध उमा मानन्धरसमेत	<ul style="list-style-type: none"> वृद्ध र बिरामी भई रोगले सिकिस्त भएका व्यक्तिले गरिदिएको सम्पत्तिको हक हस्तान्तरणको लिखतलाई त्यस्तो लिखत गर्नु पर्नाको कारणको पृष्ठभूमिसहितको परिस्थिति, कूल सम्पत्तिको अवस्था, उक्त सम्पत्तिसँग अंशियार एवं हकवालाको आवद्धता र संलग्नताको स्थिति, सम्पत्ति हस्तान्तरण गरिदिने व्यक्तिप्रति निजका अंशियार एवं हकवालाले पालन पोषण स्याहार सम्भार एवं उचित देखरेखसहितको उपचार र साथै मृत्युपर्यन्त सद्गत एवं काजक्रिया आदिको सम्बन्धमा गरेको जिम्मेवारी एवं 	२३१९

			कर्तव्यहरू, त्यसरी हक हस्तान्तरण गरेको सम्पत्तिलाई सोको भौतिक संरचना एवं प्रकृतिबाट दुवै पक्षले भोग एवं प्रयोग गर्नमा हुने सहजता र असहजता इत्यादिसमेतलाई मध्यनजर राखेर लिखत गरिदिने व्यक्तिको उमेर र स्वास्थ्यको अवस्थासँग जोडेर नै न्यायोचित रूपमा हेर्नुपर्ने।	
१७.	१०१६२ संयुक्त उत्प्रेषण / परमादेश	रामस्वरूप यादव विरुद्ध नेपाल सरकार, शिक्षा मन्त्रालय, सिंहदरबारसमेत	<ul style="list-style-type: none"> ■ करार कानून विशुद्ध रूपमा दुई पक्षबीच लागू हुने कानून हो । दुई पक्षबीचको स्वतन्त्र सहमतिमा भएको वैध करारले सम्बन्धित पक्षको हकमा कानूनसरह मान्यता पाउँछ । यसो भन्दैमा करार कानूनले अन्य सार्वजनिक कानूनको हैसियत ग्रहण गरेको मानिँदैन । जुन कानूनले उपचारीय विधि तोकेको छ त्यहीअनुसार नै मर्का पर्ने पक्षले उपचारको खोजी गर्नु पर्ने । 	२३२८

निर्णय नं. १०१४६

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
सम्माननीय का.मु.प्रधानन्यायाधीश श्री गोपाल पराजुली
माननीय न्यायाधीश श्री प्रकाशमान सिंह राउत
फैसला मिति : २०७४।२।३१
०७१-CR-०४४३

मुद्दा: कर्तव्य ज्यान

पुनरावेदक/प्रतिवादी: तनहुँ जिल्ला व्यास नगरपालिका
वडा नं. २ बस्ने पूर्णचन्द्र ढकालको छोरा दिवश
ढकाल

विरुद्ध

प्रत्यर्थी / वादी : तनहुँ जिल्ला जामुने गा.वि.स. वडा
नं. ३ बस्ने रामबहादुर रानाभाटको जाहेरीले
नेपाल सरकार

- शव परीक्षण गर्दा "घाँटीको भित्री भागको जाँच गर्न टाउको खोली गिदी बाहिर निकाल्ने र छाती खोली सबै अङ्ग बाहिर निकाल्ने पनें मुख्य पूर्वसर्त हुन् ।" यसरी गर्नुको कारण घाँटीको भित्री नरम तन्तु तथा हड्डी वा कुरकुरे हड्डीमा भएका चोट जिउँदै भएका हुन् वा होइनन् भनी निक्क्यौल गर्न सकिने ।

(प्रकरण नं. १३)

पुनरावेदक / प्रतिवादीका तर्फबाट : विद्वान् वरिष्ठ
अधिवक्ताहरू श्री कृष्णप्रसाद सापकोटा, प्रा.
डा.श्री रजितभक्त प्रधानाङ्ग, अधिवक्ता श्री
नवराज थपलिया

प्रत्यर्थी / वादीका तर्फबाट : विद्वान् सहन्यायाधिवक्ता
श्री रेवती त्रिपाठी र विद्वान् उपन्यायाधिवक्ता श्री
सोमकान्ता भण्डारी

अवलम्बित नजिर :

- ने.का.प.२०६६, अंक ४, पृ.४५९,
नि.नं.८११५

सम्बद्ध कानून :

सुरु तहमा फैसला गर्ने:

मा. जिल्ला न्या. श्री अजयराज उपाध्याय
तनहुँ जिल्ला अदालत

पुनरावेदन तहमा फैसला गर्ने:

माननीय न्यायाधीश श्री डिल्लीराज आचार्य
माननीय न्यायाधीश श्री महेशप्रसाद पुडासैनी
पुनरावेदन अदालत, पोखरा

फैसला

का.मु.प्र.न्या.गोपाल पराजुली : साबिक
न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ र प्रचलित न्याय प्रशासन
ऐन, २०७३ को दफा ९ बमोजिम यस अदालतमा
पुनरावेदन दर्ता हुन आएको प्रस्तुत मुद्दाको संक्षिप्त
तथ्य एवं ठहर यसप्रकार छ ।

म र मेरो श्रीमती अन्जना ढकाल मिति
२०६९।०८।१७ गते बेलुकी साँगे सुतेकोमा भोलिपल्ट
बिहान अन्दाजी ०४.३० बजेको समयमा म उठी
निजलाई बोलाउँदा निज नबोलेकीले हेर्दा बेहोस भएको
देखी तत्काल घर परिवारलाई खबर गरी उपचारको
लागि लैजाँदा मृत्यु भएकोले कानूनबमोजिम गरिपाउँ
भन्नेसमेत बेहोराको मिति २०६९।८।१८ गतेको
दिवश ढकालको जाहेरी ।

जिल्ला तनहुँ व्यास नगरपालिका वडा नं.
२ स्थित चार किल्लाभित्र रहेको पूर्णचन्द्र ढकालको
घरको पहिलो तलाको पश्चिमपट्टि रहेको १४×१५ को

बैठक कोठा, कोठाको चारैतर्फ मानिस बस्नको लागि लोबेड बिच्छाइएको, कोठाको बीच भागमा रहेको कार्पेटमाथिको गलैचामा मृतक अन्जना ढकाल र निजको श्रीमान् दिवश ढकाल सुतेकोमा अन्जनालाई मिति २०६९।८।१८ गते बिहान बेहोस देखी उपचारको लागि बिस्तारासहित उठाइ लगेको र कोठामा भएको टेबुलमा अ. १ लिटर पानी अट्ने गुलाबी रंगको प्लाष्टिकको बोतलमा १ गिलास जति पानी रहेको बोतलसमेत बरामद गरिएको भन्ने बेहोराको मिति २०६९।८।१८ गतेको घटनास्थल मुचुल्का ।

जिल्ला तनहुँ व्यास नगरपालिका वडा नं. १० स्थित दमौली अस्पतालको शव गृहमा मृतक अन्जना ढकालको लास उत्तर टाउको दक्षिण खुट्टा भएर उत्तानो अवस्थामा रहेको, मृतकको निधार माथिको हाड केही उठेको जस्तो देखिएको, तल्लो ओठमा दाँतको डाम रहेको, ओठ निलो देखिएको भन्नेसमेत बेहोराको मिति २०६९।८।१८ गतेको लास जाँच मुचुल्का ।

मेरो छोरी अन्जना ढकाल आफैँ मरेको नभई निजलाई ज्वाइँ दिवश ढकालले कर्तव्य गरी मारेकोमा पूर्ण विश्वास लागेको कारण निजलाई कानूनबमोजिम कारबाही गरिपाउँ भन्नेसमेत बेहोराको मिति २०६९।८।१८ गतेको रामबहादुर रानाभाटको किटानी जाहेरी ।

मृतक अन्जना ढकालको मृत्यु भौतिक चोटपटकको कारणबाट strangulation भई भएको हुन सक्ने देखिन्छ भन्नेसमेत बेहोराको शव परीक्षण प्रतिवेदन ।

म र श्रीमती अन्जना ढकाल दुईजना बीच प्रेम सम्बन्ध भएपछि दुवैको घर परिवारको सहमतिमा विवाह भएको हो । म काठमाडौँमा मास्टर डिग्री अध्ययन गर्दैछु । श्रीमती घरमा बसेर आर्दश बोर्डिङ स्कुलमा पढाउने गर्दथिन् । निजमा पेटसम्बन्धी र प्रेसर लोको समस्या थियो, चेकजाँच गराउँदा आत्तिनु पर्देन भनी डा. को राय रहेको र डाक्टरको सल्लाहअनुसार

औषधी सेवन गर्दै आएकी थिइन् । मिति २०६९।८।१७ गते म र श्रीमती राति बैठक कोठाको भुइँमा बिस्तारा लगाएर सँगै सुतेका थियौं । मैले ढोकाको चुक्कुल लगाएको थिएँ । निज राति १ बजेर ३।४ मिनेट जाँदाको समयमा एकपटक उठेर बोतलमा रहेको पानीसमेत खाई सुतेकी थिइन्, म ऐ. १८ गते बिहान अ. ०४.३० बजेको समयमा उठी श्रीमतीलाई बोलाउँदा नबोलेपछि म आत्तिएर आमासमेतका घर परिवार तथा छरछिमेकीलाई खबर गरें । स्वास्थ्यकर्मीसमेत ल्याई चेकजाँच गराइएको र पछि रत्नहरी अस्पतालमा लगिएकोमा निजको मृत्यु भइसकेको भन्ने कुरा थाहा भएको र अस्पताल लैजानुअगाडि निज श्रीमती बिरामी भएको भन्ने कुरा निजको माइती पक्षलाई तत्काल फोनमार्फत खबर गरिएको थियो । निजलाई कोही कसैले कर्तव्य गरी मारे मराएको नभई निजको मृत्यु अचानक हुन गएको हो, गण्डकी अस्पताल पोखराबाट गरिएको शव परीक्षण रिपोर्ट के कसरी आयो ? मलाई थाहा छैन भन्ने बेहोराको मिति २०६९।८।२६ गतेको अभियुक्त दिवश ढकालको अनुसन्धानसमक्ष भएको बयान ।

अन्जना ढकाल र दिवश ढकालको प्रेम सम्बन्ध भई विवाह भएको हो, निजहरूको घर परिवारसँगको सम्बन्ध राम्रै थियो, मृतक आदर्श बोर्डिङ स्कुलमा पढाउने गर्दथिन्, निज पेट तथा प्रेसर लोबाट समय समयमा बिरामी हुने गरेको र निजले पढाउँदै गरेको स्कुलमा गत श्रावण महिनामा बेहोससमेत भएकी थिइन्, अन्य तुलो बिरामी भएको थाहा छैन । मिति २०६९।८।१७ गते पनि निज विद्यालयमा पढाएर आई घर परिवार सँगसँगै बसी खाना बनाई खाई केही समय सँगै बसी टि.भी. समेत हेरी श्रीमान् श्रीमतीसँगै बैठक कोठामा एउटै बिस्तारामा सुतेको अवस्थामा १८ गते बिहान अ.४.३० बजे दिवश ढकाल उठ्दा अन्जनालाई बेहोस अवस्थामा देखी तत्काल घर परिवार तथा छिमेकीहरूसमेतलाई खबर गरी तत्काल

स्वास्थ्यकर्मीसमेबाट जँचाई, माइती पक्षसमेतलाई खबर गरी रत्नहरी अस्पताल दमौलीमा लगिएको हो। निजलाई हामीले देख्दा कुनै चोट निलडाम नभएको सामान्य अवस्थामा मृत्यु भएको जस्तो देखिन्थो, निज अञ्जना ढकाल सुतेकै अवस्थामा अचानक बेहोस हुन गई मृत्यु हुन गएको हुन् निजलाई निजको श्रीमान् दिवश ढकालले कर्तव्य गरी मारेको भन्ने कुरामा विश्वास लाग्दैन भन्ने एकै मिलानको अखिलेस सिंह, दयाराम पाण्डे, नन्दन श्रेष्ठ, पूर्णचन्द्र ढकाल, कमला अधिकारी, बालकुमारी ढकाल, सम्सेर पुरी, कृष्णचन्द्र पाण्डे, भिमकुमारी हमाल, ताराराम श्रेष्ठ र सतिसप्रसाद अधिकारीले गरेको कागज।

अञ्जु ढकाल र दिवश ढकालको प्रेम सम्बन्ध भएर विवाह भएको हो, अञ्जनालाई घरमा भित्रिएपछि निजको घर परिवार तथा श्रीमान् दिवशसमेतले हेला गर्ने, विभिन्न लाञ्छना लगाउने, दाइजो सम्बन्धमा विवाद निकाल्ने, श्रीमतीलाई हेला गरेको कारण दिवश ढकाल श्रीमतीलाई नलिई आफू एकलै हिँड्ने, घुम्ने, अञ्जनालाई बेहोस अवस्थामा बिस्तारामा फेला पारेपछि पनि माइती पक्षलाई खबर नगर्ने, श्रीमतीको मृत्युप्रति बेवास्था देखाएका, मृतक अञ्जनाको लास हेर्दा मुन्टो लुलो, ओठमा चोट, योनिबाट पिसाब निस्केको तथा शव परीक्षण रिपोर्टमा घाँटीको भागमा भित्री चोट देखिँदा निजको मृत्यु आफैँ नभई निजको श्रीमान् दिवश ढकालसमेतले कर्तव्य गरी मारेको हो भन्ने एकै मिलानको सम्झना रानाभाट, रामबहादुर अधिकारी, मनोजकुमार लोहनी, बेचुमाया रानाभाट, पशुपती रानाभाट, दुर्गाबहादुर रानाभाट तथा मिना रानाभाटको कागज।

प्रतिवादी दिवश ढकालले मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धी महलको १ नं. तथा १३(३) अनुसार कसुर गरेको हुँदा निजउपर सोही ऐन र महलको १३(३) नं. अनुसार सजाय गरिपाउँ भन्नेसमेत बेहोराको अभियोग पत्र माग दाबी रहेछ।

हामीबीच प्रेम सम्बन्ध भई गत २०६८।६।३० गते हाम्रो हिन्दू परम्पराअनुसार दुवैतर्फको सहमतिमा हामीले विवाह गरेका हौं। योबीचमा हाम्रो कुनै पनि किसिमको नराम्रो थिएन श्रीमती अञ्जनाको माइतीपट्टि पनि राम्रै सम्बन्ध थियो। गत मङ्सिर ११ गते मैले तीर्थ यात्रा गर्न जाने निर्णय गरी उनलाई पनि लाने भनेको थिएँ तर उनी स्कुलमा पढाउने भएकाले उनको छुट्टी नमिलेपछि म मात्र तीर्थ यात्रा गएर १६ गते घर आएको थिएँ, मङ्सिर १७ गते बेलुका श्रीमती र आमा मिलेर खाना बनाउनुभयो र हामी सबै बसी खाना खाँयौं। खाना खाएपछि हामी टि.भी. कोठामा टि.भी. हेरी बस्यौं। आमा र अञ्जनाले धुप बाट्नुभयो र केही समयपछि भाञ्जा, आमा र बुबा सुत्न आ-आफ्नो कोठातिर लाग्नुभयो। त्यसपछि पनि म र भान्जा सँगै बसेर टि.भी. हेरी बेलुकी १०.१५ तिर कोठा बन्द गरी हामी टी.भी. कोठामै सुतेका हौं। रातिबीचमा १ बजेतिर अञ्जना पानी खान उठेकी थिइन्। उनले पानी खाएर सुतिन्, त्यतिबेला म पनि ब्युँझिएको थिएँ र मैले “के भयो?” भन्दा “केही भएको छैन” पानी खान उठेको भनेकी थिइन्। उनको जहिले पनि मोबाइलमा आलार्म राख्ने गरेकी थिइन्। त्यो दिन पनि आलार्म लगाएकी रहिछिन् र बिहान ४.३० बजे आलार्म बजेपछि म ब्युँझिए तर उनी उठिनन्। निकै बेर मोबाइल बजेपछि मैले “सानु सानु” भनेर बोलाएँ, चलाएँ, त्यति गर्दा पनि उनी नउठेपछि मैले ढोकाको चुक्कुल खोलेर परिवारलाई बोलाएँ त्यसपछि मैले आफूलाई सम्हाल्न सकिन र आमाले मलाई लिएर बस्नुभयो र बाबु र घर छिमेकी मिलेर उनलाई रत्नहरी अस्पतालमा लानुभयो। त्यो बीचमा विश्वास मेडिकल हलको दाइलाई बोलाएर हेर्न लगाउँदा उहाको सबै चेक गरिसकेपछि प्राण छैन भनेपछि हामीले हस्पिटल लगेका हौं। उनी पहिले पनि बेला बेलामा बेहोस हुने गरेकी थिइन्। उनको प्रेसर पनि लो थियो र उनलाई रक्तश्राव पनि हुने गरेको थियो। मैले श्रीमती अञ्जनालाई कर्तव्य गरी

नमारेको हुँदा अभियोग दाबीबमोजिम सजाय हुनुपर्ने होइन भनी प्रतिवादी दिवश ढकालले सुरु अदालतमा गरेको बयान ।

बुझिएका प्रहरीमा कागज गर्ने वादीको साक्षी नन्दन श्रेष्ठ, सम्झना रानाभाट, बेचुमाया रानाभाट, घटना विवरणका मानिस ताराराज श्रेष्ठ प्रहरीमा कागज गर्ने मिना रानाभाट कृष्ण चन्द्रपाण्डे, दयाराज पाण्डे, पशुपति रानाभाट, मनोजकुमार लोहनी, सतिस अधिकारी, कमला अधिकारी, भिमकुमारी हमाल, सम्सेर पुरी, बालकुमारी ढकाल, दुर्गाबहादुर रानाभाट, पूर्णचन्द्र ढकाल, रामबहादुर अधिकारी, जाहेरवाला रामबहादुर रानाभाट तथा प्रतिवादीको साक्षी दुर्गा विलास भट्टराई, निर्मला श्रेष्ठ, सन्तोष श्रेष्ठ, भगवती श्रेष्ठ र भरतमणी रेग्मीसमेतको बकपत्र मिसिल सामेल रहेको ।

अदालतका आदेशानुसार निज प्रतिवादी दिवश ढकालको अंश रोक्का भएको मुचुल्का मिसिल सामेल रहेको ।

अदालतका आदेशानुसार झिकाइएको पश्चिमाञ्चल क्षेत्रीय अस्पताल पोखराबाट प्राप्त राय प्रतिवेदन मिसिल सामेल रहेको ।

प्रतिवादी दिवश ढकालले अधिकारप्राप्त अधिकारी एवम् यस अदालतमा कसुरमा पूर्ण इन्कार रही बयान गरेको, निजका साक्षी एवम् वादीका साक्षीसमेतले प्रतिवादीको इन्कारी बयानलाई समर्थन हुने गरी बकपत्र गर्नुको साथै घटना देख्ने, देखी जाने साक्षीसमेत कोही नभएको र जाहेरवालाले शंकासम्म गरेकोसमेतका मिसिल संलग्न प्रमाणहरूबाट शंकाको आधारमा मात्र प्रतिवादीलाई सजाय गर्नु न्यायशास्त्रविपरीत हुनेहुँदा वादीको अभियोग मागदाबीबाट प्रतिवादी दिवश ढकालले सफाइ पाउने ठहर्छ भन्नेसमेत बेहोराको सुरु तनहुँ जिल्ला अदालतको मिति २०७०।०१।१० मा भएको फैसला ।

सुरुको फैसलामा चित्त बुझैन । सुरु

जिल्ला अदालतको फैसला गर्दा लिएका आधारहरू न्यायसङ्गत र विवेकपूर्ण छैनन् । मृतक अन्जना ढकाल र प्रतिवादी दिवश ढकाल एउटै कोठामा सुतेको अवस्थामा मृत्यु भएको हुँदा निजको मृत्यु स्वाभाविक नभई दिवश ढकालको कर्तव्यबाट भएकोमा पूर्ण विश्वास लाग्छ भन्ने किटानी जाहेरीलाई जाहेरवालाले अदालतमा आई गरेको बकपत्रबाट पुष्टि भएको छ । लास जाँच मुचुल्काबाट देखिएको मृतकको निधारको हड्डीमा चोट परेको कारण हड्डी माथि उठेको तथा नशामा चोट परेको कारण घाँटी लुलो तथा घुम्ने अवस्थामा रहेको र घाँटी थिचिएको कारण निस्सासिएर पिसाब बाहिर आएको, ओठमा समेत दाँतको दाग देखिएको समेतका तथ्यहरूलाई शव परीक्षण प्रतिवेदनले समेत पुष्टि गरेको अवस्था छ । Hyoid bone देब्रेपट्टिबाट भाँचिएको र रगत जमेको, तल्लो ओठमा निलो दाग साथै खोस्निएको, छातीको माथिल्लो भागको छाला रातो देखिएकोबाट मृतकलाई भौतिक चोट छानिएको प्रस्ट देखिएको छ । घाँटी अट्याएको कारण श्वास प्रश्वासमा अवरुद्ध भई मृत्यु भएको (Physical injuries may due to strangulation) भन्ने विशेषज्ञले मृत्युको कारण स्पष्ट लेखाइदिएको देखिन्छ । भिसेरा परीक्षणबाट अन्य कुनै किटनाशक विषादी प्रयोग गरेकोसमेत देखिएको अवस्था छैन । मृतक प्रतिवादीसँग ओछ्यानमा सुत्दासम्म कुनै रोग वा चोटपटक लागेको कुरा कहींकतैबाट खुलेको छैन । प्रतिवादीले लो प्रेसर भएको कारण ओछ्यानमा सुतेकै ठाउँमा मृत्यु भएको भए मृतकको Hyoid bone भाँचिने, निधारको हड्डी उठ्ने गरी चोट, छातीमा रगत जम्ने चोट कसरी लागेको हो सो विवादास्पद कुराहरूमा मृतकसँगै कोठा थुनी सुतेका प्रतिवादीले खुलाउन सकेको अवस्था छैन । लास प्रकृति मुचुल्का र शव परीक्षण प्रतिवेदन प्रतिकूलको प्रतिवादीको इन्कारी बयानलाई आधार लिई भएको फैसला त्रुटिपूर्ण हुँदा बदरभागी छ । माथि उल्लिखित आधार प्रमाणबाट

कुनै चोटपटक नलागेको स्वास्थ्य अवस्थामा सुतेकी मृतकको शरीरमा विभिन्न चोटपटक लागेको अवस्था र मृत्युको कारण strangulation भनी दिएको विशेषज्ञको रायविपरीत प्रतिवादी दिवश ढकाललाई आरोपित कसुर (अपराध) बाट सफाई दिने गरी सुरु जिल्ला अदालतको मिति २०७०।१।१० को त्रूटिपूर्ण फैसला बदर गरी सुरु अभियोग पत्र मागदाबीबमोजिम हुन सम्मानित अदालतसमक्ष सादर अनुरोध गरिन्छ भन्नेसमेत बेहोराको वादी नेपाल सरकारको पुनरावेदन अदालत, पोखरामा परेको पुनरावेदनपत्र ।

शव परीक्षण प्रतिवेदनबाट Possible cause of death seems to be physical injuries may be due to strangulation भन्ने तथा बायाँतर्फको Hyoid bone fracture with blood clots भन्नेसमेत उल्लेख भएको, घटनास्थल लास जाँच मुचुल्काबाट घाँटी घुमाउँदा घुम्ने देखिएको, प्रतिवादी र मृतक एउटै बिस्तारामा सुतेको भन्ने प्रतिवादीको भनाइ रहेको तथा जाहेरवालाको किटानी बकपत्रसमेतका आधारमा सुरुको फैसला प्रमाण मूल्याङ्कनको रोहमा फरक पर्न सक्ने देखिँदा मुलुकी ऐन, अ.बं. २०२ नं. तथा पुनरावेदन अदालत, नियमावली, २०४८ को नियम ४७ बमोजिम प्रत्यर्थीलाई झिकाई आएपछि वा उपस्थित हुने समयावधि व्यतित भएपछि नियमानुसार पेस गर्नु भन्नेसमेत बेहोराको मिति २०७०।६।१ मा पुनरावेदन अदालत, पोखराबाट भएको आदेश ।

मृत्युको कारणको सम्बन्धमा उल्लिखित आधार, २०६९।८।१८ को पोस्टमार्टम रिपोर्टबाट देखिएको मृतकको तल्लो ओठमा निल डाम तथा Hyoid bone fracture समेतका अवस्थाको अन्तरसम्बन्धका सम्बन्धमा चिकित्सा शास्त्रीय विज्ञानका आधारमा के कसो हो ? प्रमाण ऐन, २०३१ बमोजिम तत्काल स्वास्थ्य परीक्षण गर्ने चिकित्सकहरू डा. सचित गुरुङ र डा. अमित तुलाचनको बकपत्र गर्नु गराउनु पर्ने देखिँदा मिसिल संलग्न उल्लिखित मितिको

पोस्टमार्टम रिपोर्ट र यस आदेशको प्रतिलिपिसमेत साथै राखी पश्चिमाञ्चल क्षेत्रीय अस्पतालमा पठाई सम्बन्धित चिकित्सकहरूलाई बकपत्र प्रयोजनार्थ निश्चित दिन र समय तोकौ तारेखमा रहेका पक्षलाई समेत सोही दिनको तारेख दिँदै बकपत्रको लागि इजलाससमक्ष पेस गर्नु । साथै प्रस्तुत आदेशको प्रतिलिपिसहित बकपत्रसम्बन्धी कार्यको लागि पुनरावेदन सरकारी वकिल कार्यालय पोखरालाई जानकारी दिनु भन्नेसमेत बेहोराको मिति २०७०।१२।१६ मा भएको आदेश ।

आदेशानुसार डा. अमित तुलाचन र डा. सञ्चित गुरुङले इजलाससमक्ष गरेको बकपत्र मिसिल सामेल रहेको ।

एउटै बिछ्यौनामा सुतेकी श्रीमतीको मृत्युको कारणका सम्बन्धमा श्रीमान् अर्थात् पतिको अनभिज्ञता र आरोपित कसुरको अस्वीकार्यता न्यायको रोहमा मनासिब देखिन आएन । वारदातको प्रकृति, घाँटीको हड्डी (Hyoid bone) बाँयातर्फ भाँच्चिएको अवस्था र उक्त हड्डीमा रगत जमेको भन्नेसमेतका मृतक अञ्जना ढकालको शरीरमा लागेका चोट निलडामहरू र मृत्युकोसम्बन्धमा भएको शव परीक्षण प्रतिवेदन (Autopsy report) मा औंलाइएको बेहोरालाई सम्बन्धित चिकित्सकहरूले गरिदिएको बकपत्रको बेहोराले पुनर्पुष्टि गरिदिएकोसमेतका वस्तुगत एवम् परिस्थितिजन्य प्रमाणहरूका आधारमा प्रतिवादी दिवश ढकालले आफ्नै श्रीमती अञ्जना ढकालको घाँटी अँठ्याई (Manual strangulation) हत्या गरेको देखिन आयो । तसर्थ प्रतिवादी दिवश ढकाललाई मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धी महलको १।१३ नं. को कसुरमा सोही महलको १३(३) नं. बमोजिम सर्वश्वसहित जन्मकैदको सजाय हुने ठहर्छ । अभियोग दाबीबाट प्रतिवादी दिवश ढकाललाई सफाई दिने गरेको सुरु तनहुँ जिल्ला अदालतको मिति २०७०।१।११ को फैसला नमिलेकोले उल्टी हुन्छ भन्ने पुनरावेदन अदालत, पोखराबाट मिति २०७१।५।१८ मा भएको

फैसला ।

एउटै कोठामा सँगै सुतेकी श्रीमती बिहान ४.३० बजे उठी श्रीमतीलाई हेर्दा श्रीमती नबोलेको नचलेको कारण बुबालाई बोलाई देखाएको र बुबाले स्वास्थ्यकर्मी छिमेकी दया पाण्डेलाई बोलाई देखाएपछि तुरुन्तै हस्टिपल लगेको र सोही बेहोराको जाहेरी दरखास्त दिएको हो । म अन्जनासँग प्रेम गरी पछि विवाह गरेको र सँगै घरमा बसेको श्रीमती स्कुलको शिक्षिका भएको र घरबाटै स्कुल जाने आउने गर्दथिन् । यस्तो अवस्थामा श्रीमतीलाई मैले मारेको भनी लिइएको दाबी केबल छोरी मरेपछि ससुरालीघरमा आएको आवेग रिस र कुण्ठा मात्र हो । मैले कर्तव्य गरी श्रीमतीलाई मार्नुपर्ने कुनै कारण नै छैन । सँगै सुतेको आधारमा मैले मारेको भनी जबरजस्ती व्याख्या गरी मलाई कसुर ठहर गर्ने गरी भएको पुनरावेदन अदालतको फैसला त्रुटिपूर्ण छ । श्रीमतीको Autopsy Report मा Hyoid Bone भाँचिएको हातमा रगतका कोशिका जमेको भन्नेसम्मका परीक्षणलाई आधार लिई कसुर ठहर गर्न मिल्ने होइन मलाई Manual strangulation (Throttling) बाट मेरो श्रीमतीको हत्या गरेको भनी कसुर ठहर गरिएको कुरा स्वयं लास जाँच प्रकृति मुचुल्का र Autopsy Report बाट समेत पुष्टि हुन नसकेको र विशेषज्ञको बयानमा मृत्युको कारण घाँटी थिचिएर हो भनी बकपत्र गरेकोलाई आधार लिइएको छ । श्रीमतीको मृत्यु भइसकेपछि बसमा राखी पोखरा Autopsy मा लैजाँदासमेत Hyoid Bone Fracture हुनेतर्फ कुनै विवेचना नगरी कसुर ठहर गर्न मिल्ने होइन । फौजदारी मुद्दामा कसुर प्रमाणित हुन कुनै एक प्रमाण मात्र अन्तिम र निर्णायक हुन सक्दैन । प्रत्येक प्रमाणलाई अर्को स्वतन्त्र र बलियो प्रमाणले पुष्टि गरेको हुनुपर्दछ । प्रस्तुत मुद्दामा जाहेरवाला र चिकित्सकको बकपत्रलाई अन्य स्वतन्त्र र वस्तुनिष्ठ प्रमाणबाट पुष्टि नगरी भएको फैसला Principles of corroboration समेत विपरीत छ । कसुर ठहर गर्न

शंकारिहत तरिकाबाट अभियोजन पक्षले पुष्टि गर्नुपर्दछ भनी सम्मानित सर्वोच्च अदालतबाट केयौं मुद्दामा प्रतिपादित सिद्धान्तविपरीत मलाई कसुर ठहर गर्ने गरी भएको पुनरावेदन अदालतको फैसला कानून र न्यायको सिद्धान्तविपरीत भएकोले उल्टी गरी सफाइ पाउँ भन्ने प्रतिवादीको यस अदालतमा पर्न आएको पुनरावेदन पत्र ।

यसमा मृतकको शव परीक्षणको आधार शंकास्पद रहेको अवस्थामा त्यसलाई प्रमाणमा लिई प्रतिवादी विरुद्धको अभियोग दाबी पुग्ने ठहराएको पुनरावेदन अदालत, पोखराको फैसला फरक पर्ने देखिँदा मुलुकी ऐन, अ.बं.२०२ नं. बमोजिम विपक्षी झिकाई आएपछि वा अवधि नाघेपछि नियमानुसार पेस गर्नु भन्ने यस अदालतको मिति २०७२।११।३ को आदेश ।

यसमा शव परीक्षण गर्ने चिकित्सक डा. सचिता गुरुङ (Medico Legal Subject) मा कुनै योग्यता नभएको र डा. अमित तुलाचनको विशेषज्ञताको जेनरल हेल्थ साइन्सअन्तर्गत भएको भनी शव परीक्षणकर्ताको बकपत्रमा उल्लेख भएको देखिँदा मृतकको शव परीक्षण प्रतिवेदन (Autopsy Report) अभियोग पत्र र शव परीक्षण गर्ने चिकित्सकद्वयको पुनरावेदन अदालतमा भएको बकपत्रको प्रतिलिपि साथै राखी मृतकको मृत्युको कारण भनिएको Hyoid Bone मृत्यु हुनुभन्दा अघि वा पछि कहिले भाँचिएको हो ? सोको साथै मृत्युको अन्य उल्लेखनीय कारण भए सोसमेतको विषयमा विधि विज्ञानसम्बन्धी विशेषज्ञ चिकित्सकको बोर्ड गठन गरी स्पष्ट राय यथाशीघ्र उपलब्ध गराई दिनु हुन भनी त्रि.वि.वि. चिकित्साशास्त्र अध्ययन संस्थान महाराजगञ्जमा लेखी पठाई राय प्राप्त भएपछि कानूनबमोजिम गरी पेस गर्नु भन्ने यस अदालतको मिति २०७३।१०।२६ को आदेश ।

नियमबमोजिम पेसी सूचीमा चढी पेस हुन आएको प्रस्तुत मुद्दामा पुनरावेदनसहितको सुर्

मिसिल अध्ययन गरियो ।

प्रतिवादी दिवश ढकालको तर्फबाट रहनुभएका विद्वान् वरिष्ठ अधिवक्ताहरू श्री कृष्णप्रसाद सापकोटा, प्रा.डा.श्री रजितभक्त प्रधानाङ्ग, अधिवक्ता श्री नवराज थपलियाले जाहेरवालाले जाहेरी दर्खास्तमा को कसले कसरी मारेको हो भन्ने विषयमा नै स्पष्ट किटान गर्न नसकी “दिवश ढकालले मारेको हुन सक्दछ” मात्र भनेका छन् । शव परीक्षण प्रतिवेदनमा चिकित्सकहरूले पनि सम्भवतः घाँटी दबाएको कारणले मृत्यु भएको हुन सक्दछ भनी लेखेका छन् । “घाँटी दबाएरै मारिएकी हुन” भनी भन्न सकेका छैनन् । अनुमान र आशंकाको भरमा लेखिएको शव परीक्षण प्रतिवेदनको बेहोरा र चिकित्सकहरूको बकपत्रलाई आधार मानेर प्रतिवादीलाई दोषी ठहर गर्नु अन्यायपूर्ण हुन जान्छ । लास जाँचका लागि स्थानीय अस्पताल हुँदै पश्चिमाञ्चल क्षेत्रीय अस्पताल पोखरामा लैजाने क्रममा हुनुपर्ने सावधानीको अभावमा घाँटीको हाँड (Hyoid Bone) भाँचिन सक्ने अवस्थालाई पनि स्मरण गर्नुपर्ने अवस्था छ । प्रतिवादी आरोपित कसुरमा पूर्ण इन्कारी छन् । यस्तो अवस्थामा केवल चिकित्सकहरूको अनिश्चयात्मक रायलाई आधार मानेर मात्र दोषी ठहर गरी पुनरावेदन अदालतबाट भएको फैसला उल्टी गरी प्रतिवादीलाई सफाइ हुनुपर्दछ भनी गर्नुभएको बहस सुनियो ।

प्रत्यर्थी नेपाल सरकारको तर्फबाट उपस्थित विद्वान् सहन्यायाधिवक्ता श्री रेवती त्रिपाठी र विद्वान् उपन्यायाधिवक्ता श्री सोमकान्ता भण्डारीले राति स्वस्थ रूपमा आफैँसँग सुतेकी श्रीमतीको मृत्यु भएको छ । मृत्युको कारणको सम्बन्धमा कुनै विश्वासनीय आधार बताउन सकेका छैनन् । शव परीक्षण प्रतिवेदनले घाँटीको हाड (Hyoid bone) भाँचिएको भन्ने उल्लेख भएको छ । ओठमा चोट रहेको छ । मुख तथा ओठ निलो रहेको छ । छातीमा रातो डाम रहेको छ । यी सबै आधारमा प्रतिवादी दिवश ढकालले श्रीमती

अञ्जना ढकालको घाँटी दबाइ हत्या गरेको भन्ने कसुर ठहर गरी पुनरावेदन अदालतबाट भएको फैसला सदर होस भनी गर्नुभएको बहस सुनियो ।

मिसिल अध्ययन गरी विद्वान्हरूले गर्नुभएको बहस सुनी अभियोग दाबीबमोजिम प्रतिवादी दिवश ढकाललाई कसुर ठहर गरी पुनरावेदन अदालत, पोखराबाट भएको फैसला मिलेको छ, छैन ? भन्ने सम्बन्धमा निर्णय गर्नुपर्ने देखिन आयो ।

२. निर्णयतर्फ विचार गर्दा मेरो छोरी अञ्जना ढकाल आफैँ मरेको नभई निजलाई ज्वाँड दिवश ढकालले कर्तव्य गरी मारेकोमा पूर्ण विश्वास लागेकोले निजलाई कानूनबमोजिम कारबाही गरिपाउँ भन्ने किटानी जाहेरीबाट प्रस्तुत मुद्दाको अनुसन्धान भएको र प्रतिवादी दिवश ढकालले मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धी महलको १ नं. तथा १३(३) अनुसार कसुर गरेको हुँदा निजउपर सोही महलको १३(३) नं. अनुसार सजायको अभियोग पत्र माग दाबी रहेकामा सुरु जिल्ला अदालतबाट प्रतिवादीले सफाइ पाउने ठहर भएउपर वादी नेपाल सरकारबाट पुनरावेदन दायर भएकामा पुनरावेदन अदालत, पोखराबाट प्रतिवादीलाई अभियोग दाबीबमोजिम कसुर ठहर गरी भएको फैसलाउपर प्रतिवादीको यस अदालतमा पुनरावेदन पर्न आएको रहेछ ।

३. श्रीमतीको Autopsy Report मा Hyoid Bone भाँचिएको, हातमा रगतका कोशिका जमेको भन्नेसम्मका परीक्षणलाई आधार लिई कसुर ठहर गर्न मिल्ने होइन । मलाई Manual strangulation (Throttling) बाट मेरो श्रीमतीको हत्या गरेको भनी कसुर ठहर गरिएको कुरा स्वयं लास जाँच प्रकृति मुचुल्का र Autopsy Report बाट समेत पुष्टि हुन नसकेको र श्रीमतीको मृत्यु भइसकेपछि बसमा राखी पोखरा Autopsy का लागि लैजाँदासमेत Hyoid Bone Fracture हुनेतर्फ कुनै विवेचना नगरी कसुर ठहर गर्न मिल्ने होइन भन्ने प्रतिवादीको मुख्य

पुनरावेदन जिकिर रहेको देखियो ।

४. साँझ सबै परिवार टि.भी. हेरी बेलुकी १०.१५ तिर कोठा बन्द गरी हामी टी.भी. कोठामै सुतेका हौं । राति बीचमा १ बजेतिर अञ्जना पानी खान उठेकी थिइन् । उनले पानी खाएर सुतिन्, त्यतिबेला म पनि ब्युँझिएको थिएँ र मैले के भयो ? भन्दा “केही भएको छैन” पानी खान उठेको भनेकी थिइन् । उनको जहिले पनि मोबाइलमा घण्टी राख्ने गरेकी थिइन् । त्यो दिन पनि घण्टी लगाइकी रहिछिन् र बिहान ४.३० बजे घण्टी बजेपछि म ब्युँझिएँ, उनी उठिन् । निकै बेर मोबाइल बजेबछि मैले “सानु सानु” भनेर बोलाएँ, चलाएँ, त्यति गर्दा पनि उनी नउठेपछि मैले ढोकाको चुक्कुल खोलेर परिवारलाई बोलाएँ त्यसपछि मैले आफूलाई सम्हाल्न सकिन र आमाले मलाई लिएर बस्नुभयो । त्यो बीचमा विश्वास मेडिकल हलको दाइलाई बोलाएर हेर्न लगाउँदा उहाँले सबै चेक गरिसकेपछि प्राण छैन भनेपछि हामीले हस्पिटल लागेका हौं । उनी पहिले पनि बेला बेलामा बेहोस हुने गरेकी थिइन् । उनको प्रेसर पनि लो थियो र उनलाई रक्तश्राव पनि हुने गरेको थियो । मृतकका हात गोडा छाम्दा चिसा भइसकेका थिए । नजिकै घर रहेका चिकित्साकर्मी (CMA सम्मको अध्ययन गरेका) दयाराम पाण्डेसमेतका छरछिमेकीहरूलाई बोलाई केहीपछि दमौली स्थित रत्नहरी अस्पतालमा लैजादा अञ्जना ढकालको मृत्यु भइसकेको जानकारी भयो । मैले श्रीमती अञ्जनालाई कर्तव्य गरी मारेको नहुँदा अभियोग दाबीबमोजिम सजाय हुनुपर्ने होइन भनी प्रतिवादी दिवश ढकालले अनुसन्धान र अदालतसमक्ष बयान गरेको देखिन्छ ।

५. जिल्ला तनहुँ व्यास नगरपालिका वडा नं. १० स्थित दमौली अस्पतालको शव गृहमा मृतक अञ्जना ढकालको लास उत्तर टाउको दक्षिण खुट्टा भएर उत्तानो अवस्थामा रहेको, मृतकको निधार माथिको हाड केही उठेको जस्तो देखिएको, तल्लो ओठमा दाँतको डाम रहेको, ओठ निलो देखिएको

भन्नेसमेत बेहोराको मिति २०६९।८।१८ गतेको लास जाँच मुचुल्का र मृतक अञ्जना ढकालको मृत्यु भौतिक चोटपटकको कारणबाट strangulation भई भएको हुन सक्ने देखिन्छ भन्नेसमेत बेहोराको शव परीक्षण प्रतिवेदन देखिन्छ । मृतक अञ्जना ढकालको शव परीक्षण प्रतिवेदन (Autopsy Report) मा

- घाँटीको हड्डी बायाँतर्फ भाँचिई रगत जमेको (Hyoid bone fracture-left side with blood clots)
- दुवै हत्केलामा रक्तकणहरू जमेका (Bluish dislocation in both palms)
- छातीको माथिल्लो भागमा रगतको धब्बा (Red patches over interior upper chest region)
- तल्लो ओठमा सानो चोट (Small wound in lower lip)
- कडापन (Rigor Mortis)

अञ्जना ढकालको शवलाई मौकामा संयुक्त रूपमा परीक्षण गर्ने चिकित्सहरू डा. द्वय श्री अमित तुलाचन र श्री सच्चित गुरुङगले पोस्ट मार्टम रिपोर्टमा मृत्युको कारणका सम्बन्धमा दिएको रायमा “मृत्युको सम्भावित कारण शारीरिक चोटपटकसहित घाँटी थिचिएर मरेको हुनसक्ने (“Possible cause of death seems to be physical injuries, may be strangulation...”) देखिन्छ” भन्ने रहेको छ ।

६. अदालतको आदेशअनुसार उपस्थित भई निजहरूले बकपत्र गर्दा मृतक अञ्जना ढकालको शव परीक्षण आफूहरूले गरेको र शव परीक्षण प्रतिवेदनमा उल्लेख भएको बेहोरा ठिक साँचो हो भन्दै डा. अमित ढकालको बकपत्रमा मृतक अञ्जना ढकालको शरीर चिसो थियो । जिउ दरो थियो । छातीको माथिल्लो भागमा रातो दाग थियो । दुवै हातमा निलो दाग थियो । बाहिरबाट हेर्दा ओठको तल्लोभागमा घाउ र निलडाम

थियो । पिसाब बाहिर आएको थियो । मृत्युको कारण घाँटी थिचिएर (Strangulation) हो । अन्यथा प्रमाणित नभएसम्म हायोड हड्डी भाँचिनुको कारण घाँटी दबाएर नै हो (Fracture of Hyoid bone is due to manual strangulation if proven otherwise) आफैँ झुन्डिएको केशमा यो हड्डी भाँचिने सम्भावना कम हुन्छ । तर म्यानुएल स्ट्रयाडगुलेसनमा यो हड्डी भाँचिने सम्भावना बढी हुन्छ, जसलाई घाँटी दबाइएको अर्थात् थ्रोत्लिङ (Throttling) पनि भनिन्छ । लास परीक्षणका लागि अस्पतालमा ल्याउने बाटोमा खाल्डा खुल्टी भएको र अन्य लापरबाहीको कारणले यो हड्डी भाँचिने सम्भावना न्यून हुन्छ भनी बकपत्र गरेको पाइन्छ । त्यस्तै डा. सच्चित गुरुडले अञ्जना ढकालको घाँटीको हड्डी अर्थात् Hyoid bone देब्रेपट्टि भाँचिएको थियो । त्यसको वरिपरि रगत पनि जमेको थियो । घाँटीमा दबाएको अर्थात् Strangulations भएको कारणले मृत्यु भएको सम्भावना देख्छु । अञ्जना ढकालको मृत्यु सम्भवतः Strangulation का कारणले भएको हो । दबाइएको अर्थात् strangulation को कारणले नै हायोड बोन भाँचिएको हो भनी बकपत्र गरेको देखियो ।

७. विशेषज्ञ डाक्टरहरूको उपर्युक्त बकपत्रलाई मुख्य आधार मानी पुनरावेदन अदालतबाट यी प्रतिवादीलाई कसुरदार ठहर गरेको देखियो ।

८. विशेषज्ञहरूको उपर्युक्त मृत्युको कारण घाँटी थिचिएर हो भन्ने बकपत्र नै Autopsy Report विपरीत भएको भन्ने पुनरावेदन जिकिर रहेकोमा यस अदालतबाट मिति २०७३।१०।२६ मा मृतक अञ्जना ढकालको Hyoid bone निजको मृत्यु हुनुअघि वा पछि कहिले भाँचिएको हो विशेषज्ञ टोली गठन गरी Autopsy Report परीक्षण गरी जवाफ पठाउनु भन्ने आदेशानुसार चिकित्साशास्त्र विज्ञान अध्ययन प्रतिष्ठान महाराजगञ्जबाट पूर्ण रूपमा शव परीक्षण नै नगरिएको र सही ढङ्गले पनि नगरिएको शव

परीक्षण प्रतिवेदनबाट मृत्युको कारण यकिन गर्न सकिँदैन ।

९. Manual Strangulation मा कुनै व्यक्ति मारिएमा पाइने लक्षणमध्ये Hyoid bone fracture पनि एक लक्षण हो तर सो हड्डी कमजोर प्रकृतिको हुने हुँदा Dissection तथा बाहिर निकाल्ने क्रममा चोट पर्न सक्ने कारणले गर्दा भित्र नै छामेर पहिले हेर्नु पर्दछ वा X-ray गर्नुपर्दछ भनी सबै अन्वेषण (Research) तथा सन्दर्भ सामग्री (References) हरूमा उल्लेख गरिएको हुन्छ ।

१०. Hyoid bone फुट्ने गरी परेको चापबाट घाँटीको छालामा, छालामुनिको बोसो तथा मासुका तन्तुहरूमा समेत धेरै चोट रक्तश्राव भएका लक्षणहरू देखिन्छन् । यस्ता लक्षणहरू हेर्नका लागि घाँटीको भागलाई सुख्खा (Blood less) बनाई हेर्नुपर्दछ भनी सबै Autopsy सँग सम्बन्धित guideline हरूले भनेका हुन्छन् । यदि त्यसो नगरिएमा घाँटीमा प्रशस्त रक्तनलीहरू हुने भएकोले शव परीक्षण अर्थात् Dissection कै क्रममा पनि रक्तश्राव देखिने भएकोले पहिले भएको हो कि परीक्षणको क्रममा भएको हो छुट्याउन नसकिने हुन्छ ।

११. शव परीक्षण प्रतिवेदनमा भएको Special Examination भन्ने शीर्षकअन्तर्गत के कसरी त्यो परीक्षण गरियो र के कस्ता लक्षण देखिए भनी उल्लेख गरेको भए जिउँदैमा भाँचिएको हो कि भनी तर्क गर्न बढी बल मिल्ने थियो । त्यसैगरी छातीमा देखिएका patch वा थेग्लाहरूको चोट भन्ने अर्थ लगाउन गलत हुन्छ । जसको कारण मृत्युपछि मृत शरीरमा देखिने Artefact हरू धेरै हुन्छन् । जुन चोट वा artefact के हो भनी छुट्याउन Dissection गरेर हेरेमा मात्र स्पष्ट हुन्छ ।

१२. प्रस्तुत शव परीक्षण प्रतिवेदनमा Manual strangulation का बाहिरी सम्भावित लक्षणहरू केही नदेखिएको, प्रकृति मुचुल्कामा पनि

त्यस्ता लक्षण नदेखिएको र देखिएको भनिएको Hyoid bone fracture पनि सही तरिकाले अवलोकन र अभिलेखीकरण नभएका कारणले अन्जना ढकालको मृत्युको कारण यकिन गर्न नसकिएको भनी चिकित्सक बोर्डबाट जवाफ आएको देखियो ।

१३. चिकित्सक बोर्डको उपर्युक्त रायबाट मृतक अन्जनाको शव परीक्षण गर्दा गरिनुपर्ने सबै अङ्गहरूको छुट्टाछुट्टै अवलोकन गरी अभिलेखीकरण गरिएको पाइएन । "घाँटीको भित्री भागको जाँच गर्न टाउको खोली गिदी बाहिर निकाल्ने र छाती खोली सबै अङ्ग बाहिर निकाल्ने पर्ने मुख्य पूर्वसर्त हुन् ।" यसरी गर्नुको कारण घाँटीको भित्री नरम तन्तु तथा हड्डी वा कुरकुरे हड्डीमा भएका चोट जिउँदै भएका हुन् वा होइनन् भनी निकर्वाल गर्न सकिने भन्ने देखियो ।

१४. मृतकको निधारमाथिको हाड केही उठेको जस्तो देखिएको, तल्लो ओठमा दाँतको डाम रहेको ओठ निलो देखिएको भन्ने लास जाँच (प्रकृति) मुचुल्कामा मृतक अन्जना ढकालको भौतिक चोटपटकको कारण Strangulation भई मृत्यु हुन सक्ने भन्ने शव परीक्षण प्रतिवेदन र शव परीक्षण गर्ने विशेषज्ञ डाक्टरको समेतबाट आशंकाजनित रूपमा (Manual Strangulation) बाट मृत्यु भएको हुनसक्ने बेहोराको बकपत्र गरेको देखियो । मेडिकल बोर्डको जवाफमा शव परीक्षण गर्दा गरिनुपर्ने सबै अङ्गको अवलोकन पूरा गरी अभिलेखिकरण प्रस्तुत Case मा गरेको पाइएन भन्ने रायबाट शव परीक्षण गर्ने विशेषज्ञहरूले शव परीक्षण गर्दा अपनाइनु पर्ने चिकित्सकीय मापदण्ड अनुरूप नभई सतही रूपमा गरिएको शव परीक्षणलाई पुष्टि गर्नका लागि विशेषज्ञहरूबाट बकपत्र गरिएको रहेछ भन्ने मान्नुपर्ने देखिन आयो ।

१५. यी प्रतिवादीउपर छोरी अन्जना के.सी. लाई मारेकोमा पूर्ण विश्वास लाग्छ भन्ने किटानी जाहेरी दरखास्तसमेतका आधारमा अभियोग दाबी लिइएकोमा प्रतिवादीले अनुसन्धान अधिकारी र अदालतसमक्ष

बयान गर्दा सँगै सुतेकी श्रीमती बिहान मोबाइलको घण्टी बजेर प्रतिवादी उठी श्रीमतीलाई बोलाउँदा नबोलेकी र चलाई हेर्दा नचलेकोले आमा बुबालाई बोलाई छिमेकीको सहयोगमा अस्पताल पुऱ्याई मृत्यु भएको थाहा भयो भनी घटनाको तथ्यलाई बयानमा व्यक्त गरेको देखिन्छ । प्रतिवादीको इन्कारी बयानलाई अभियोजन पक्षबाट लास जाँच मुचुल्का र शव परीक्षण गर्ने डाक्टरहरूको बकपत्रलाई आधार मानी अभियोग पुष्टि गरी दाबी लिइएकामा सो दाबीलाई पुनरावेदन अदालत, पोखराबाट आशंका जनाई विशेषज्ञहरूले गरिदिएको बकपत्रलाई मात्र आधार लिई प्रतिवादीको बयानतर्फ विवेचना नै नगरी कसुर ठहर गरेको देखियो । यस अदालतको आदेशानुसार विशेषज्ञ टोलीबाट मिति २०७३।११।११ मा दिइएको चिकित्सकीय रायमा मृतक अन्जना के.सी. को मृत्युको कारण यकिन गर्न नसकिएको भनी दिइएको रायबाट यी प्रतिवादीको कर्तव्यबाट अन्जना के.सी. को मृत्यु भएको भन्ने तथ्य शंकारहित तवरबाट पुष्टि हुन आएन । **केबल अभियोग लगाउनु कसुर स्थापित गर्ने आधार हुन सक्दैन । फौजदारी मुद्दामा शंकाको भरमा कसैलाई कसुरदार ठहर्‍याउन नमिल्ने** भनी सर्वोच्च अदालत पूर्ण इजलासबाट नेपाल सरकार वि. अजय राईसमेत, कर्तव्य ज्यान मुद्दा (ने.का.प. २०६६, अंक ४, पृष्ठ ४५९, नि.नं. ८११५) मा प्रतिपादित सिद्धान्तसमेतका आधारमा यी प्रतिवादीलाई कसुर ठहर गरेको पुनरावेदन अदालत, पोखराको फैसला मिलेको देखिन आएन ।

१६. तसर्थ प्रतिवादी दिवश ढकाललाई अभियोग दाबीबाट सफाइ दिने गरी सुरु तनहुँ जिल्ला अदालतबाट भएको फैसला उल्टी गरी अभियोग दाबीबमोजिम सर्वश्वसहित जन्मकैदको फैसला हुने ठहर्‍याई पुनरावेदन अदालत, पोखराबाट मिति २०७१।५।१८ मा भएको फैसला उल्टी भई प्रतिवादी दिवश ढकालले अभियोग दाबीबाट सफाइ पाउने ठहर्छ । अरुमा तपसिलबमोजिम गर्नु ।

तपसिल

माथि इन्साफ खण्डमा लेखिएबमोजिम प्रतिवादी दिवश ढकालले अभियोग दाबीबाट सफाइ पाउने ठहरेकोले निजलाई मिति २०७४।३।१ को च.नं. ५३८४ को पत्रबाट थुनामुक्त गरिदिनु भनी कारागार कार्यालय तनहुँमा पत्राचार गरिसकेको हुँदा थप केही गरी रहनु परेन १
पुनरावेदन अदालत, पोखराको फैसलाबमोजिम प्रतिवादी दिवश ढकालको नाउँमा राखेको कैदको लगत कायम राख्न पर्ने नहुँदा लगत कट्टा गरिदिनु भनी सुरु जिल्ला अदालतमा लेखी पठाइ दिनु २
फैसलाको जानकारी महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयलाई दिई दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार बुझाइ दिनु ३

उक्त रायमा मेरो सहमति छ ।
न्या. प्रकाशमान सिंह

इजलास अधिकृत : ईश्वरीप्रसाद भण्डारी
इति संवत् २०७४ साल जेष्ठ ३१ गते रोज ४ शुभम् ।

४०४० ७३७३

निर्णय नं. १०१४७

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
सम्माननीय का.मु.प्रधानन्यायाधीश श्री ओमप्रकाश मिश्र
माननीय न्यायाधीश श्री बमकुमार श्रेष्ठ
फैसला मिति : २०७५।५।१०
०७४-CR-०९८९

मुद्दा : कर्तव्य ज्यान

पुनरावेदक / प्रतिवादी : हरिनारायण चौधरीको छोरा
सुनसरी जिल्ला, सोनापुर गा.वि.स. वडा नं.
३ घर भई हाल कारागार कार्यालय झुम्का
सुनसरीमा थुनामा रहेका अनिलकुमार चौधरी
विरुद्ध
प्रत्यर्थी / वादी : लक्ष्मी सहनी राजवंशीको जाहेरीले
नेपाल सरकार

- आत्मरक्षाको जिकिर निरपेक्ष रूपमा प्राप्त हुने सुविधा वा उन्मुक्तिको विषय होइन । आफ्नो जिउ ज्यानमा उत्पन्न भएको खतराबाट उम्किन हरसम्भव प्रयास गर्दा पनि सम्भव नभई आफ्नो जिउज्यान नै नरहने स्थितिको सृजना भएमा त्यसबाट बच्ने उद्देश्यले उचित बल (reasonable force) प्रयोग गर्नेसम्मको छुट कानूनले प्रदान गरेको पाइने ।
- आफ्नो जिउ ज्यान नै जाने अवस्था नभई खतरा टरिसकेको अवस्थामा उल्टै आफ्नै जीवनरक्षार्थ भाग्न लागेको मृतकलाई साङ्घातिक रूपमा पछाडिबाट पटक-पटक धारिलो हतियार प्रहार गरेको कार्यलाई आत्मरक्षाको संज्ञा दिन

नमिल्ने र मृतकउपरको यत्रोविघ्नको नृशंस प्रहारलाई आत्मरक्षाको सिद्धान्तले स्वीकृतिसमेत नदिने ।

(प्रकरण नं. ६)

पुनरावेदक / प्रतिवादीका तर्फबाट :

प्रत्यर्थी / वादीका तर्फबाट :

अवलम्बित नजिर :

- ने.का.प.२०६१, अंक ६, नि.नं.७३९९

सम्बद्ध कानून :

सुरू तहमा फैसला गर्ने :

मा. जिल्ला न्यायाधीश श्री गोपाल भट्टराई
सुनसरी जिल्ला अदालत

पुनरावेदन तहमा फैसला गर्ने :

मा. न्यायाधीश श्री कुमारप्रसाद पोखरेल
माननीय न्यायाधीश श्री विदुरविक्रम थापा
पुनरावेदन अदालत, विराटनगर

फैसला

न्या.बमकुमार श्रेष्ठ : न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ९ बमोजिम प्रतिवादीको तर्फबाट पुनरावेदन पर्न आएको प्रस्तुत मुद्दाको संक्षिप्त तथ्य एवं ठहर यसप्रकार रहेको छ ।

सुनसरी जिल्ला इटहरी ८ स्थित पूर्वमा पुनम होटल, पश्चिममा प्रेमबहादुर विष्टको खाली जग्गा, उत्तर दक्षिण अनामनगर सडकबाट बसपार्क जाने पक्की सडक बाटो यति चार किल्लाभिन्न रहेको पुनम सहनीले सञ्चालन गरेको पुनम होटल एण्ड लजअगाडि सडक पेटीको भागमा रगतको भल बगेको सोही स्थानमा रगत र केशसमेत लागेको फलामकै बिँड भएको १ फिट १ इन्च लामो फलामको दाउ रहेको, सोही स्थानमा पुनम सहनीले लगाएको गुलाबी रंगको म्याजिक चप्पल रहेको, सो चप्पलमा रगतको छिटाहरूसमेत लागेको

चप्पल १ जोडी रहेको, सो चप्पल भएकै स्थानमा सेतो रंगको सर्टमा प्रयोग हुने टाँक १ र अंग्रेजी लभ लेखिएको पिङ्क रंगको १ जोडी लेडिज चप्पल र कालोमा हरियो रातो रंगको पोतेको माला चुँडिएको अवस्थामा रहेको १ थान, काँसको फुटेको चुरा २ टुक्रा हरियो रंगको, उक्त होटलको गेटदेखि ३ मिटर उत्तरमा कालो छालाको पुरुष मानिसले लगाउने दाहिने खुट्टाको जुता १ थान रहेको, सोही स्थानमा मिति: ०७०१७।१८ गते बेलुका १८:३० बजेको समयमा पुनम होटल एण्ड लज सञ्चालन गर्ने वर्ष ४२ कि पुनम सहनीलाई सुनसरी सोनपुर ३ बस्ने वर्ष ४० को अनिल चौधरीले धारिलो हतियार दाउले प्रहार गरी मरणसान्न घाइते बनाएको र सो स्थानबाट उल्लिखित सामानहरू बरामद गरिएको भन्ने घटनास्थल मुचुल्का कागज ।

सुनसरी जिल्ला, इटहरी ८ स्थित सुनसरी जिल्ला, इटहरी १ स्थित पूर्वमा रामबाबु फलफूल पसल, पश्चिममा लामा होटल, उत्तरमा इटहरी नगरपालिकाको पोखरी, दक्षिणमा पूर्व पश्चिम लोकमार्ग यति चार किल्लाभिन्न रहेको इलाका प्रहरी कार्यालय इटहरीको हाताभिन्न मिति २०७०।७।१८ गते बेलुकी १८.३० बजेको समयमा इटहरी ८ स्थितमा रहेको पुनम होटल एण्ड लजका सञ्चालिका विराटनगर ७ मोरङ घर भएका वर्ष ४२ की पुनम सहनीलाई सोही होटल लजअगाडि पेटीमा धारिलो हतियार फलामको दाउले प्रहार गरी सख्त घाइते भएको र तत्काल उपचारको लागि धरान घोषा लगेकोमा निजको मृत्यु भएको र सो घटनामा संलग्न सुनसरी जिल्ला सोनापुर ३ बस्ने वर्ष ४० को अनिल चौधरीलाई पक्राउ गरी यस कार्यालयमा ल्याएकोमा निज अभियुक्तले लगाएको सेतो रंगको सेन्डो भेस्टमा समेत रगतका छिर्काहरू लागेको टाटाहरू देखिएकोले सबुत-प्रमाण लाग्ने भएकोले उक्त सेन्डो भेस्ट १ थान, निजले लगाइरहेको रगतका छिटाहरू लागेको अवस्थाको बाहुला वाला नाइलनको सेतो रंगको हल्का धर्का भएको सर्ट १

थानसमेत बरामद गरिएको भन्ने उल्लिखित बरामदी मुचुल्का ।

सुनसरी, इटहरी ८ बस्ने रामदेव सहनी मेरा पिता हुन् । मेरी आमा पुनम सहनीको नाममा उक्त बसपार्कमा पुनम गेस्ट हाउस एण्ड बार सञ्चालन गरी आमा पुनम सहनी, छोरीहरू लक्ष्मी सहनी, सरस्वती सहनी तथा धर्मकी छोरी सुनिता सहनी र एक छोरा श्रवण सहनीको जीविका गर्दै आउनुभएको थियो, छोरीहरूमध्येका धर्मकी छोरी सुनिता सहनीलाई आजभन्दा तीन वर्ष अगाडि सुनसरी जिल्ला सोनपुर ३ बस्ने अनिलकुमार चौधरीले प्रेम विवाह गरेको र एक वर्ष दिनको छोरीसमेत भइसकेको छ, बिहेपछि मात्र निज अनिल चौधरीको जेठी श्रीमती रहेको थाहा भयो, सोही विषयलाई लिएर श्रीमान् श्रीमतीबीचमा झैझगडा हुने गर्दथ्यो, त्यसपछि एक महिनाअघिदेखि निज सुनिता सहनी माइतीमै बस्दै आएको र निज अनिलकुमार चौधरीको गाउघरमै गई एक अर्कालाई बाधा अवरोध नगर्ने आ-आफ्नो गरी खाने बस्ने भनी सम्झौता गरी आमा पुनम सहनीले छोरी सुनिता सहनीलाई लिएर माइतीमै बसिरहेकोमा निज अनिल चौधरीले फोन गरी बारम्बार मेरो श्रीमतीलाई छुटाइदिने म तँलाई सिध्याइदिन्छु भन्दै धम्की दिने गरी आएकोमा मिति २०७०।७।१८ गते अं. १८.३० बजेको समयमा आफ्नो पसल इटहरी ८ स्थितको आफ्नो पुनम होटल एण्ड लजको अगाडि बसी आफ्नी नातिनी अपेक्षा सहनीलाई खेलाइरहेको अवस्थामा निज अनिल चौधरीले के कहाँबाट मादक पदार्थ सेवन गरी आई खेलाइरहेको नातिनी भगाउन खोजेको अवस्थामा निज आमाले देखी नातिनीलाई नलैजानुहोस् भन्दा तँ सासूलाई आज नमारी छाड्दिन भनी के कहाँबाट निजले लुकाई लिएर आएको फलामको मासु काट्ने धारिलो कट्टीले आमाको छाती, गर्धन, निधारलगायतमा प्रहार गरी घाइते बनाई लडाएकोमा तत्काल घाइतेलाई उपचारको लागि धरान घोपामा लगी उपचार गराउँदा

गराउँदै आमाको मृत्यु भएको हुँदा निज अनिलकुमार चौधरीउपर कारबाही गरिपाउँ भन्ने बेहोराको मृतक पुनम सहनीकी छोरी लक्ष्मी सहनी राजवंशीले दिएको मिति २०७०।७।१७ को जाहेरी दरखास्त ।

मृतक पुनम सहनीको कपाल रगतले भिजेको, घाँटीको दाहिनेपट्टि अं.७ से.मी. लामो र पछाडिको भागमा १३ से.मी. लामो धारिलो हतियारले काटेको गम्भीर चोट भएको, चिउँडो मुनि पिल्सिएको, गालामा र दाहिने कुममा समेत छाला पिल्सिएको घाउ भएको, अवस्थामा रहेको भन्ने उल्लिखित धरान घोपाको मिति २०७०।७।१९ को लास जाँच मुचुल्का कागज ।

मेरो घर सुनसरी, सोनपुर ३ मा पर्छ, मेरा दुईवटा श्रीमतीहरूमध्ये जेठी श्रीमती बिमला देवी चौधरीसँग २०५५ सालमा मागी विवाह गरेको र निज हालसमेत घरमा २ वटा छोराहरूसँगै बस्छिन्, दोस्रो कान्छी श्रीमती सुनसरी इटहरी ८ स्थितमा पुनम होटल सञ्चालन गरी बस्ने पुनम सहनीकी माइली छोरी सुनिता सहनीसँग मैले ४ वर्षअगाडि प्रेम विवाह गरेको र हाल १ वर्षकी छोरीसमेतको जायजन्म भइसकेको अवस्था छ, म कान्छी श्रीमतीसँग २०७० सालको जेष्ठ महिनादेखि काठमाडौंको पेप्सीकोला खहरे चौकमा चियानास्ताको पसल सञ्चालन गरी बस्दै आएको थियौं । यस्तैमा मिति २०७०।७।८ गते हामी तिहार मनाउनको लागि भनी काठमाडौंबाट घर आएका थियौं । काठमाडौंबाट आएपछि सोही दिन मेरी श्रीमती सुनिता चौधरीले अहिले म माइतीमै बस्दै गर्छु भनेकोले मैले इटहरी ८ स्थित सासू पुनम सहनीको होटलमै श्रीमती र छोरीलाई छाडी म सोनापुर घरमा गएको थिएँ । म घरमै रहेको अवस्थामा मिति २०७०।७।१० गते राति अं. २०.३० बजेको समयमा सासूले १८१७३४८४०४ बाट मेरो ९८१२३५५२७० नम्बरको मोबाइलमा फोन गरी नातिनी अपेक्षा चौधरी खाटबाट लडी खुट्टा भाँचिएको छ, भन्नुभएकोले म

तत्कालै मोटर साइकलमा इटहरी सासूकोमा आउँदा छोरीको खुट्टा केही नभएको, तर सासूले मलाई गाली गलौज गरेकोले मैले आफ्नी श्रीमती र छोरीसमेतलाई साथमा लिई घर लिएर गएको थिएँ, सोही रातिको अं. १.३० बजेको समयमा श्रीमती सुनीता चौधरी छोरीलाई लिएर माइती इटहरीमा आइबसेकी थिइन्, सो सम्बन्धमा मिति ०७०१७१११ गते सासू, श्रीमतीलगायतसँग छलफल गर्दा श्रीमती मसँग नबस्ने माइतीमै बस्ने, छोरी पनि श्रीमतीले नै राख्ने, भेट्न मन लाग्दा छोरीलाई भेट्न पाउने भन्ने सहमति भएको थियो। सोहीबमोजिम श्रीमती छोरीलाई लिएर माइतीमै बस्दै आइरहेकी थिइन्। यस्तैमा मेरी छोरीलाई दाजुहरूलाई टीका लगाइदिनको लागि घर लगिदिनु भन्नको लागि मिति २०७०१७११८ गते बेलुकी म श्रीमती भएको ठाउँ इटहरी आई छोरीलाई अगाडिको पसलबाट फ्रूटी किनी दिई छोरीलाई खुवाई छोरीलाई त्यहीँ छाडी आउँछु भनी छोरीलाई समाउन खोज्दा मेरो सासू र जेठी सासू लक्ष्मी सहनी राजवंशीले मलाई सोही होटल अगाडि गेटनिर धकल-पकल गरी लड्न सोही समयमा सासू पुनम सहनीले होटलभित्रबाट फलामको दाउ जस्तो धारिलो हतियार लिई म लडेकै अवस्थामा मलाई प्रहार गर्दा मैले छेक्दा मेरो बायाँ हातको चोरी औंला काटिई गम्भीर चोट भयो, मैले दाहिने हातले सासूको हातबाट उक्त फलामको दाउ खोसी सासू होटलभित्र भागी पस्न लाग्दा पछाडिको घाँटीमा दाहिने साइडमा २ पटक प्रहार गरें। सासू सोही स्थानमा रगत पछ्छे भई सडक पेटीमा लड्न गयो, म भाग्दै गर्दा प्रहरीले पक्राउ गरेको हो र सोही चोटबाट गम्भीर घाइते भएको मेरो सासू आमा पुनम सहनीलाई तत्काल उपचारको लागि धरान घोपामा लगी उपचार हुँदाहुँदैको अवस्थामा मृत्यु भएको हो, निज सासूलाई मैले दाउले प्रहार गरेको चोटको कारणबाट नै मृत्यु भएको हो तर सो समयमा निज सासूलाई मार्ने मनसायले साथमा हतियार बोकेर गएको होइन

भन्नेसमेत बेहोराको प्रतिवादी अनिलकुमार चौधरीले अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष गरेको बयान कागज।

(Cause of death is due to shock as a result of chop wounds) उल्लिखित मृतक पुनम सहनीको लास पोस्टमार्टम रिपोर्ट।

मिति ०७०१७११८ गते साँझ म मेरो धर्मकी आमा पुनम सहनीको पुनम होटल एण्ड लजमा थिएँ, मैले प्रतिवादी सुनसरी, सोनपुर ३ बस्ने अनिलकुमार चौधरीसँग आजभन्दा ५ वर्ष पहिला प्रेम विवाह गरेको र हामीहरूबाट एक छोरीसमेतको जायजन्म भइसकेको छ। वारदात हुनुभन्दा ५ दिनअगाडि मात्र म माइतीमा आएकी थिएँ, यस्तैमा उल्लिखित वारदातको साँझ होटलमा आमा पुनम सहनी माछा तार्ने काम गर्दै हुनुहुन्थ्यो। मेरो पति अनिलकुमार चौधरी होटलमा आई छोरी एक छिन दिनु भनी माग्दा निजलाई छोरी दिएकोमा निजले लैजान खोजेकोले छोरी लान आँटेको भनी आमाले ढोकाबाहिरबाट कराउँदै हुनुहुन्थ्यो। पछि हल्लाखल्ला बन्द भएको र बच्चा रुँदै गरेकोले म मसला पिस्न छाडी बाहिर हेर्न जाँदा पेटीमा आमा रगत पछ्छे भई लडेको र निधार गर्धन तथा छातीमा तथा शरीरका भागहरूमा जत्रतत्र काटिएको, आमा रगतपछ्छे भएर लडेको अवस्थामा निज अनिलकुमार चौधरीले मलाई छाड्दिन भन्दै फलामको धारिलो हतियार दाउले प्रहार गर्न लाग्दै गरेकोले मैले होहल्ला गरेपछि निज उक्त दाउ घटनास्थलमै छाडी भागेको हो। मेरी आमाको तत्कालै उपचारको लागि धरान घोपामा लगी उपचारको क्रममा साँझ १९.३० बजेको समयमा मृत्यु भएको हो। निज पति अनिल चौधरीले पटक-पटक मेरी आमालाई ज्यान मार्ने भनी धम्क्याउने गरेको भनी आमाले भन्ने गरेकी थिइन् र सो वारदात समयमा पनि मेरो पतिले आमालाई काटी मार्ने मनसाय, नियतले काटेको कारणबाट मेरो आमाको मृत्यु भएको हो भन्ने बेहोराको मृतकको छोरी सुनितादेवी चौधरीले गरेको घटना विवरण कागज।

मिति ०७०१०१९८ गते अं.१८.३० बजेको समयमा सुनसरी इटहरी न.पा.वडा नं.८ स्थित पुनम होटल एण्ड लजमा मानिसहरूको होहल्ला सुनी के भएको रहेछ भनी उक्त स्थानमा जाँदा उक्त होटलको अगाडि सडक पेटीमा निज पुनम सहनी घाँटीमा दाहिनेपट्टि धारिलो हतियारले प्रहार गरी गम्भीर चोट भई सोही चोटबाट निस्केको रगतको भलमा लत्पतिएर बेहोस भई लडिरहेको, घटनास्थलमा रातो कालो भएको पछाडि भिर्ने रूक स्याक झोला र सोही घटनास्थल छेउमा पुरुष मानिसले लगाउने कालो छालाको दाहिने खुट्टाको जुत्तासमेत रहेको देखेका हौं, को-कसले वारदात घटाएको हो भन्ने बुझ्दा तत्काल के कहाँबाट धारिलो हतियार दाउसमेत बोकी आएका निज पुनम सहनीकी माइली छोरी सुनिता सहनीको पति अनिलकुमार चौधरीले पूर्वयोजना बनाई सुनियोजित रूपले आई सासू पुनम सहनीलाई मार्ने नै नियतले घाँटीमा पटकपटक प्रहार गरी मरणासन्न घाइते बनाई बेहोस अवस्थामा ढलेपछि मर्नो भनी घटनास्थलबाट भागी गएकोमा पछि प्रहरीले पक्राउ गरेको थाहा हुन आएको हो भन्नेसमेतको बुझिएका मानिसहरू शमशेर बहादुर गिरी, प्रेमबहादुर विष्ट, योगप्रसाद सुवेदी, रमेश बराल र रविन आचार्यको वस्तुस्थिति मुचुल्का कागज ।

प्रतिवादी अनिलकुमार चौधरीले मुलुकी ऐन ज्यानसम्बन्धीको महलको १ नं. विपरीतजन्य कसुर अपराध गरेको स्पष्ट हुन आएको हुँदा निज प्रतिवादीलाई सोही ऐनको १३(१) नं. बमोजिमको सजाय गरिपाउँ भन्नेसमेतको अभियोग माग दाबी ।

मेरी सासूले मलाई फोन गरी छोरी बिरामी छन् आउनु भनेकीले २०७०।८।१० गते ससुराली गएँ । छोरीलाई लिई मेरो घरमा राति गई हामी हाम्रो घरमा सुतेको अवस्थामा राति १.३०बजे नै मेरी श्रीमती माइत गई सकिछन् । त्यसपछि मेरी श्रीमतीले निजकी आमालाई साथमा लिई २०७०।७।११ मा सि.आर.पी. प्रहरीमा कुटपिट गरेको कुरा जाहेरी दिएकी

रहिछन् । प्रहरीमा छलफल हुँदा मेरी श्रीमती मसँग जान नमानेपछि मैले छोरी लैजान्छु भन्दा मलाई दिएनन् । बेलाबेलामा भेट गर्ने सहमति भयो । म ससुरालीमा छोरी भेट्न भनी २०७०।७।१८ मा जाँदा सासूले मलाई अपशब्दले गाली गरिन् । मैले छोरी काखमा लिई बसेको थिएँ, मलाई मेरी सासू र जेठी सासूले हतियारले प्रहार गरे, म भुइँमा लडें, त्यसैबेला पुनः हतियारले प्रहार गर्दा मैले छेक्दा मेरो देब्रे हातको चोर औंलामा काटियो । मलाई पुनः प्रहार गर्दा मैले सो हतियार खोसें, मलाई फेरी जेठी सासूले प्रहार गर्दा आफूले आत्मरक्षाको लागि सासूबाट खोसेको हतियारले सासूलाई हातमा प्रहार गरेको थिएँ, निजलाई घाँटीमा लाग्न गई घाइते भएकी थिइन् । म त्यहाँबाट कहीं नगई बसैं । प्रहरीले मलाई त्यहाँबाट पक्राउ गरेका हुन् । भोलिपल्ट सुन्दा निजको मृत्यु भइसकेको रहेछ मार्ने मनसाय थिएन । आफूमाथि प्रहार हुँदा आत्मरक्षाको लागि मैले हिराएको हुँ भन्नेसमेतको प्रतिवादी अनिलकुमार चौधरीले अदालतसमक्ष गरेको बयान ।

२०७०।८।१३ का आदेशानुसार निज प्रतिवादी हालसम्म मुद्दा पुर्पक्षका लागि कारागार कार्यालय झुम्कामा थुनामा रहेका रहेछन् ।

तपाइँको घरनजिक पुनम सहनीलाई मारेको छ भनी साथीहरूले सुनाएकाले घटनास्थलमा जाँदा उपचारार्थ निजलाई लगिसकेको रहेछ, अनिल चौधरीले कट्टीले घाँटी टाउकोमा काटेको भन्ने सुनेको भन्ने वस्तुस्थितिका योगप्रसाद सुवेदीको बकपत्र ।

प्रतिवादी अनिलकुमार चौधरीले पुनम सहनीलाई घाँटीमा ३/४ ठाउँमा र शरीरको विभिन्न ठाउँमा दाउ प्रहार गरेको मैले देखेको र हो भन्ने वस्तुस्थितिका शमशेरबहादुर गिरीको र प्रेमबहादुर विष्टको बकपत्र ।

प्रतिवादीले बारम्बार मेरो आमालाई नमारी छाड्दिन भनी फोनबाट धम्की दिँदै आएको, सोही रिसइवीका कारण मासु काट्ने दाउ कट्टीले गर्धन,

छातीलगायत शरीरको विभिन्न भागमा प्रहार गरी कर्तव्य गरी मारेको हो भन्ने जाहेरवाली लक्ष्मी सहनी राजवंशीले गरेको बकपत्र ।

सासूले प्रतिवादीलाई मासु काट्ने दाउ लिएर वार गरायो । सासूबाट रोकदा अनिल चौधरीको हातको औंला काटिएको, अर्कोपटक वार गर्न आउँदा एककासी उठेको रिसले आफूले खोसी लिएको दाउले सासूको शरीरमा जत्रतत्र काटी अपराध गरेको हो, आफ्नो जीवन रक्षाको लागि बाध्य भएर प्रतिवादीले खुकुरी प्रहार गरेको हो भन्ने प्रतिवादीका साक्षी अशोककुमार चौधरीको बकपत्र ।

प्रतिवादीकी सासू पुनम सहनीको मृत्यु यिनै प्रतिवादीले हतियार प्रहार गरी लागेको चोटबाट भएको भन्ने पुष्टि भएकाले प्रतिवादी अनिलकुमार चौधरीले ज्यानसम्बन्धीको १ नं. विपरीत कसुर गरेको ठहरी निजलाई ऐ. का १३(१) बमोजिम सर्वस्वसहित जन्म कैद हुने ठहर्छ भन्ने बेहोराको मिति २०७१/११/१९ मा सुरु सुनसरी जिल्ला अदालतबाट भएको फैसला ।

मैले ज्यान लिने नियतले रिसइवीको कारण खुकुरी प्रहार गरेको नभई मलाई जेठी सासू लक्ष्मी सहनी राजवंशीले धकल-पकल गरेपछि म भुइँमा लडेपछि सासू मृतक पुनम सहनीले होटलभित्रबाट फलामको दाउ हतियारले म लडेकै अवस्थामा प्रहार गरेपछि मेरो बायाँ हातको चोर औंला काटेको र तत्कालै उक्त हतियार नखोसेको भए मलाई जेठी सासू र सासू मिलेर ज्यानै मार्ने थिएँ । मैले खोसेको हतियारले तत्कालै उठेको रिस थाम्न नसकी २ पटक प्रहार गरेको हो भनी बयान गरेकोमा सो बयान कागजलगायत मेरो साक्षीको बकपत्रसमेतको मूल्याङ्कन नगरी हतियार प्रतिवादीको हातमा आइसकेपछि प्रतिवादीको भनाइअनुसार आत्मरक्षाको लागि प्रहार गरे भन्ने मिल्ने भनी गरेको फैसला प्रत्यक्ष त्रुटि भई बदरभागी छ । किनभने उक्त घटना तत्काल उठेको रिसबाट भएको हो । त्यसकारण ज्यानसम्बन्धीको १३(१) नं.आकर्षित हुने अवस्था

छैन । प्रस्तुत मुद्दाको घटनाक्रमबाट ज्यानसम्बन्धी महलको ७(१) नं.आकर्षित हुने अवस्था छ । अतः सुरुको फैसला बदर गरी न्यायिक फैसला गरिपाउँ भन्नेसमेत बेहोराको प्रतिवादी अनिलकुमार चौधरीको पुनरावेदन पत्र ।

यसमा प्रतिवादी अनिलकुमार चौधरीलाई ज्यानसम्बन्धीको १३(१) नं. को कसुर गरेको ठहर्न्याई सुरु सुनसरी जिल्ला अदालतले मिति २०७१/११/१९ मा गरेको फैसला मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धीको महलको १३(१) नं. र सोही महलको ७(१) नं. को व्याख्यासम्बन्धी प्रश्न विद्यमान भई सुरु फैसला फरक पर्न सक्ने देखिँदा छलफलका निमित्त मुलुकी ऐन, अ.बं. २०२ नं. तथा पुनरावेदन अदालत नियमावली, २०४८ को नियम ४७ बमोजिम पुनरावेदन सरकारी वकिल कार्यालय विराटनगरलाई पेसीको सूचना दिई नियमानुसार पेस गर्नु भन्ने मिति २०७३/१/८ मा पुनरावेदन अदालत, विराटनगरबाट भएको आदेश ।

यसमा मिसिल संलग्न प्रमाणबाट यी प्रतिवादीले दाउ जस्तो जोखिमी हतियारले प्रहार गरी आफ्नी सासू पुनम सहनीलाई कर्तव्य गरी मारेको देखिँदा निजलाई मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धी महलको १३(१) नं. बमोजिम सर्वस्वसहित जन्मकैदको सजाय गर्ने गरी भएको सुरु सुनसरी जिल्ला अदालतको मिति २०७१/११/१९ को फैसला मिलेकै देखिँदा सदर हुन्छ । मैले आत्मरक्षाका लागि हतियार प्रहार गरेको हुँ भन्नेसमेत प्रतिवादीको पुनरावेदन जिकिर पुग्न नसक्नेसमेत ठहर्छ । तर पूर्वतैयारी र योजनाविहीन अवस्थामा मृतकको हातमा भएको हतियार खोसी प्रहार गर्दा मानिस मर्न गएको अवस्था हुँदा सुरु अदालतले मुलुकी ऐन अ.बं. १८८ नं. बमोजिम कैद वर्ष पन्ध्रको सजाय हुन भनी राय व्यक्त गरेकालाई संशोधन गरी सोही ऐनबमोजिम प्रतिवादीलाई १०(दश) वर्षको सजाय गर्नु मनासिब देखिन्छ भन्ने पुनरावेदन अदालत, विराटनगरको मिति २०७३/२/१५ गतेको फैसला ।

मउपर मृतक एकजना मात्रले मार्ने उद्देश्यले प्रहार गरेको नभई जाहेरवाली तथा अन्य मृतकका छोरीहरूसमेतले मलाई धारिलो हतियार लिई ममाथि प्रहार गरेको तर मैले छल्दा उम्की मृतकको हातबाट हतियार खोसेको र मृतक पुनः अर्को हतियार लिन घरभित्र पस्न लाग्दा मृतक तथा अन्य सहयोगीलाई तर्साउन तथा मेरो आत्मरक्षाका लागि मृतकलाई प्रहार गरेको भनी मैले सुरु अदालत तथा पुनरावेदन गर्दासमेत उल्लेख गरेको र सो कुरालाई मिसिल संलग्न कागजबाट प्रस्ट भइरहेको अवस्थामा ज्यानसम्बन्धी महलको ७(१) नं. बमोजिम सजाय हुनुपर्नेमा सोविपरीत मलाई अन्याय पर्ने गरी भएको फैसला त्रुटिपूर्ण हुँदा बदर गरिपाउँ भन्नेसमेत बेहोराको प्रतिवादी अनिलकुमार चौधरीले यस अदालतसमक्ष गरेको पुनरावेदन जिकिर ।

नियमबमोजिम दैनिक पेसी सूचीमा चढी पेस हुन आएको प्रस्तुत मुद्दामा प्रतिवादी अनिलकुमार चौधरीले मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धी महलको १ नं. विपरीत कसुरअपराध गरेको हुँदा निज प्रतिवादीलाई सोही ऐनको १३(१) नं. बमोजिम सजाय गरिपाउँ भन्ने अभियोग दाबी रहेको देखियो ।

यसमा प्रतिवादी अनिलकुमार चौधरीले आफ्नै सासू पुनम सहनीलाई धारिलो हतियार प्रहार गरी सोही चोटको कारण मृत्यु भएको हुँदा मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धी महलको १३(१) नं. बमोजिम सर्वस्वसहित जन्मकैद हुने ठहर्‍याई सजायको हकमा अ.बं. १८८ नं. बमोजिम १५ (पन्ध्र) वर्ष कैद सजाय हुन राय व्यक्त गरी मिति २०७१/११/१९ मा फैसला भएको देखियो । सो फैसलाउपर चित्त नबुझी प्रतिवादी अनिलकुमार चौधरीको तर्फबाट पुनरावेदन परेकोमा पुनरावेदन अदालत, विराटनगरबाट सुरु सुनसरी जिल्ला अदालतबाट भएको फैसला सदर हुने ठहर्‍याई सजायको हकमा अ.बं. १८८ नं. बमोजिम १० (दश) वर्ष कैद सजाय हुन राय व्यक्त भएको देखिन्छ ।

मिसिल अध्ययन गरी हेर्दा मउपर

मृतकलगायत जाहेरवाली तथा अन्य मृतकका छोरीहरूसमेतले धारिलो हतियार लिई प्रहार गरेको अवस्थामा मृतकले लिएको हतियार खोसी सोही हतियारले आत्मरक्षाका लागि मृतकलाई प्रहार गरेको हुँदा मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धी महलको ७(१) नं. बमोजिम सजाय हुनुपर्ने भन्ने प्रतिवादीको मुख्य पुनरावेदन जिकिर रहेको परिप्रेक्ष्यका सन्दर्भमा मूलतः निम्न प्रश्नहरूका सम्बन्धमा निर्णय गर्नुपर्ने देखियोः

- (१) यी प्रतिवादीकै कर्तव्यबाट मृतक पुनम सहनीको मृत्यु भएको हो होइन ?
- (२) प्रतिवादीले मृतकलाई मार्नुपर्नेसम्मको रिसइवी वा मनसाय थियो, थिएन ?
- (३) प्रतिवादीले आत्मरक्षाको क्रममा गरेको कार्यबाट सो वारदात घटेको हो, होइन ? र प्रस्तुत घटनाक्रमलाई दृष्टिगत गर्दा पुनरावेदन जिकिरअनुसार ज्यानसम्बन्धी महलको ७(१) नं. आकर्षित हुन सक्छ, सक्दैन ?
- (४) सुरु तथा पुनरावेदन अदालतले यी प्रतिवादीलाई ज्यानसम्बन्धी महलको १३(१) नं. बमोजिम सर्वस्वसहित जन्मकैद गर्ने गरी भएको फैसला मिलेको छ, छैन ?
- (५) घटनाको अवस्था तथा परिस्थितिसमेतका आधारमा अ.बं. १८८ नं.को प्रयोग गरी कम सजाय गर्नुपर्नेसम्मको अवस्था छ, छैन ?

२. पहिलो प्रश्नतर्फ विचार गर्दा, यी प्रतिवादी र मृतक पुनम सहनीबीच ज्वाइँ सासूको नाता रहेको तथ्यमा विवाद देखिएन । प्रतिवादीले अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष बयान गर्दा आफ्नो कान्छी श्रीमती अर्थात् मृतक पुनम सहनीकी छोरी सुनिता सहनीसँग राम्रो सम्बन्ध हुन नसकेको कारण निज माइत बस्न थालेकी र वारदात मिति २०७०/७/१८ गतेका साँझ ६:३० बजेतिर श्रीमती तथा छोरीलाई भेट गर्न सासूको होटलमा गई छोरीलाई काखमा लिएर खेलाउँदै गरेको

अवस्थामा प्रतिवादीको जेठी सासू लक्ष्मी सहनी र सासू पुनम सहनीसँग वादविवाद झगडा भएको, सोही क्रममा सासूले घरभित्रबाट दाउ लिएर आई आफूलाई प्रहार गर्दा आफ्नो बायाँ हातको चोरी औंला काटिएकोले दायाँ हातले मृतक सासूको हातको दाउ खोसी सासू होटलभित्र पसी भाग्न लाग्दा पछाडिबाट घाँटीको दाहिने साइडमा दुइपटक प्रहार गरेको भनी बयान गरेको देखिन्छ। त्यसैगरी यी प्रतिवादीले अदालतसमक्ष बयान गर्दा मैले छोरीलाई काखमा लिएको अवस्थामा मलाई मेरी सासू र जेठी सासूले हतियारले प्रहार गरे, म भुइँमा लडें, पुनः हतियारले प्रहार गर्दा मेरो देब्रे हातको चोर औंला काटियो, फेरि पनि प्रहार गर्दा मैले सो हतियार खोसी आत्मरक्षाको लागि सासूबाट खोसेको हतियारले सासूलाई नै हातमा प्रहार गर्न खोज्दा घाँटीमा लागेको हो भनी बयान गरेको देखियो। प्रतिवादीको उक्त बयान, घटनास्थल मुचुल्का, घाउ जाँच केस फाराम, मृतकको मृत्यु To Shock as a result of Multiple Chop Wounds भन्ने शव परीक्षण प्रतिवेदन तथा चश्मदिद गवाह प्रतिवादीकी पत्नी सुनिता सहनी एवं मौकामा बुझिएका शमशेर बहादुर गिरी र प्रेमबहादुर विष्टसमेतले गरेको बकपत्रसमेतबाट यी प्रतिवादी अनिलकुमार चौधरीले प्रहार गरेको धारिलो हतियारको चोटको कारण मृतक पुनम सहनीको मृत्यु भएको तथ्यमा विवाद देखिएन।

३. दोस्रो प्रश्नतर्फ विचार गर्दा मनसाय तत्त्वको निर्धारण वा पहिचान निजले गरेको कार्यको आधारमा समेत मापन हुन सक्ने विषय हो। यी प्रतिवादीले अदालतसमक्ष बयान गर्दासमेत आफूले श्रीमतीलाई कुटपिट गरेको विषयमा सासू र श्रीमतीले मिति २०७०।०७।१९ मा प्रहरीमा जाहेरी दिएको र दुई पक्षबीच छलफल भई बच्चालाई भेट्न दिने सहमति भएको भन्ने उल्लेख गरेको देखिन्छ। सोपश्चात् पनि यी प्रतिवादीले मृतकलाई फोनबाट नमारी छाड्दिन भनी धम्की दिने गरेको भन्ने कुरा

जाहेरवाली लक्ष्मी सहनीको बकपत्रसमेतबाट देखिन्छ। उक्त घटनाक्रमहरूबाट प्रतिवादी र मृतकहरूका बीच कटुतापूर्ण सम्बन्ध रहेको आधार स्पष्ट हुन्छ। मृतककी छोरी सुनिता सहनी र यी प्रतिवादीबीच सुमधुर सम्बन्ध नभएको कारण प्रतिवादीकी श्रीमती आफ्नो छोरीसहित मृतक आमाको घरमा बस्ने गरेको, कटुतापूर्ण सम्बन्ध हुँदाहुँदै पनि यी प्रतिवादी मृतककै घर, होटलमा आएको, प्रतिवादीकै कथनअनुसार पनि मृतक पुनम सहनीले लिएको हतियार प्रतिवादीले खोसिसकेपछि निशस्त्र रूपमा रहेकी आफ्नै सासू पुनम सहनीलाई घाँटी जस्तो संवेदनशील अंगमा मासु काट्ने दाउ (कट्टी) ले पटकपटक प्रहार गरेको कार्यबाटै मृतकप्रति यी प्रतिवादीको रिसइवी र मार्ने मनसाय प्रकट रूपमा नै रहेको देखिन आयो।

४. तेस्रो प्रश्नतर्फ विचार गर्दा, यी प्रतिवादीले अधिकारप्राप्त अधिकारी एवं अदालतसमक्ष गरेको बयानलाई नै आधार मान्दा सासू पुनम सहनीले दाउले यी प्रतिवादीलाई हान्न खोज्दा सोही हतियार खोसी मृतकलाई हानेको भन्ने देखिन्छ। उक्त कथनबाट समेत वारदातमा एउटा मात्र हतियारको प्रयोग भएको र सो हतियारसमेत यी प्रतिवादीले खोसी आफ्नो हातमा आइसकेको तथा मृतकभित्रतर्फ भाग्न लाग्दाको अवस्थामा घाँटीको पछाडिको भागमा प्रतिवादीले काटेको भन्ने देखियो। पुनम सहनीले लिएको हतियार यी प्रतिवादीले खोसी आफ्नो हातमा लिइसकेको र मृतक आफ्नो जिउज्यान बचाउन घरभित्र भाग्न लागेको अवस्थालाई मध्यनजर गर्दा त्रासदीपूर्ण अवस्था समाप्त भई मृतकबाट यी प्रतिवादीको जिउज्यानमाथि कुनै खतरा बाँकी रहेको भन्ने देखिँदैन। त्यसका अलावा घटनास्थल प्रकृति मुचुल्काबाट पुनम होटल एण्ड लजअगाडि सडक पेटीको भागमा रगतको भल बगेको र सोही ठाउँमा दाउसमेत फेला परेको छ। अर्थात् घटना घटेको खुला ठाउँबाट सासूले हतियार लिएर आएको देखी सोबाट बच्न निज प्रतिवादी भागेर जोगिन सक्ने

अवस्थासमेत रहे भएको देखियो ।

५. उल्लिखित घटनाक्रमहरूबाट सासूले प्रहार गरेको भनिएको हतियारबाट यी प्रतिवादीको हातको औलासम्म काटिएको र सोपश्चात् यी प्रतिवादीले सासूको हातबाट हतियार खोसी आफ्नो हातमा लिएको भन्ने देखियो । प्रस्तुत वारदात घरबाहिर खुला सडकमा भएको अवस्था छ । खुल्ला ठाउँ भएका कारण भाग्न उम्कन सक्ने अवस्था मात्र नभई मानिसको प्रशस्त आवतजावत हुने बस्तीबीचको सडकमा भएको सो घटनामा तत्काल अन्य व्यक्तिको सहयोग प्राप्त गर्न सक्ने वा हारगुहार गर्न सक्ने वा भाग्न उम्कन सक्ने पर्याप्त सम्भावना र अवसरसमेत प्रतिवादीलाई रहेभएकै देखिन्छ ।

६. आत्मरक्षाको जिकिर निरपेक्ष रूपमा प्राप्त हुने सुविधा वा उन्मुक्तिको विषय होइन । आफ्नो जिउ ज्यानमा उत्पन्न भएको खतराबाट उम्किन हरसम्भव प्रयास गर्दा पनि सम्भव नभई आफ्नो जिउज्यान नै नरहने स्थितिको सृजना भएमा त्यसबाट बच्ने उद्देश्यले उचित बल (reasonable force) प्रयोग गर्नेसम्मको छुट कानूनले प्रदान गरेको हो । आफ्नो जिउज्यान नै जाने अवस्था नभई खतरा टरिसकेको अवस्थामा उल्टै आफ्नै जीवनरक्षार्थ भाग्न लागेको मृतकलाई साङ्घातिक रूपमा पछाडिबाट पटक-पटक धारिलो हतियार प्रहार गरेको कार्यलाई आत्मरक्षाको संज्ञा दिन मिल्दैन र मृतकउपरको यत्रोविघ्नको नृशंस प्रहारलाई आत्मरक्षाको सिद्धान्तले स्वीकृतिसमेत दिँदैन । आत्मरक्षाको जिकिर प्रमाणित गर्नेभार सो जिकिर लिने प्रतिवादीमा नै रहन्छ । प्रस्तुत सन्दर्भमा प्रतिवादीले अदालतसमक्ष बयान गर्दा आत्मरक्षाको जिकिर लिए तापनि मनसायपूर्वक निर्मम रूपमा गरिएको अपराधमा आत्मरक्षाको जिकिर सान्दर्भिक र प्रासङ्गिक हुनसक्ने अवस्था पनि रहँदैन ।

७. तेस्रो प्रश्नतर्फ विचार गर्दा माथि उल्लिखित एवं विवेचित आधार प्रमाणहरूबाट प्रतिवादी

अनिलकुमार चौधरीले दाउ जस्तो जोखिमी हतियारले घाँटीसमेतमा प्रहार गरी आफ्नै सासू पुनम सहनीलाई कर्तव्य गरी मारेको देखिँदा यी प्रतिवादीलाई मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धी महलको १३(१) नं. बमोजिम सर्वस्वसहित जन्मकैदको सजाय गर्ने ठहर्‍याएको सुनसरी जिल्ला अदालतको मिति २०७१/११/१९ को फैसला सदर हुने ठहर गरेको पुनरावेदन अदालत, विराटनगरको मिति २०७३/२/१५ को फैसला मिलेकै देखिँदा सदर ठहर्छ ।

८. कसुर गर्दाको अवस्था र परिस्थितिसमेतलाई विचार गरी यी प्रतिवादीलाई के कति सजाय गर्नुपर्ने हो भन्ने चौथो प्रश्नतर्फ विचार गर्दा, मुलुकी ऐन, अ.बं.१८८ नं. को प्रयोग विवादित तथ्य, घटनाक्रम, कसुर हुँदाको अवस्था, परिस्थिति, कसुरदारको मनसाय, भवितव्य हो कि भनी सन्देह गर्नुपर्ने अवस्था, कसुरदारले न्यायिक प्रक्रियामा पुर्‍याएको सहयोगलगायतका विविध सन्दर्भहरूलाई मूल्याङ्कन गरी निरूपण गरिने अदालतको स्वविवेकाधिकारको विषय हो । यो कानूनको प्रयोग हुन मृतकको मृत्युको लागि कुनै न कुनै रूपमा मृतक दोषी रहेको देखिनु र प्रतिवादीले गरेको वारदातप्रति समाजले प्रतिवादीप्रति पनि थोरै भए पनि सहानुभूति देखाउनु पर्ने अवस्था मिसिलबाट स्पष्ट हुनुपर्छ । यो कानूनी व्यवस्था अपराध र सजायबीच सन्तुलन कायम गरी पूर्ण न्याय गर्ने मनसायले विधायिकाले न्यायपालिकालाई दिएको विशिष्ट अधिकार हो । यो अधिकारको प्रयोग गर्दा सर्वोच्च अदालतले विभिन्न मुद्दा र विभिन्न समयमा निश्चित मापदण्ड र आधारहरूको (शान्ति वि.क. वि. नेपाल सरकार, ने.का.प. २०६१ असोज, नि.नं. ७३९९) सृजना र व्याख्या गरेकोसमेत पाइन्छ ।

९. प्रस्तुत सन्दर्भमा पूर्वतैयारी र योजना विहीन अवस्थामा आफ्नै छोरीलाई काखमा राखेको अवस्थामा यी प्रतिवादीलाई सासू पुनम सहनीले दाउ (फलामको धारिलो हतियार) लिई प्रहार गर्न खोजेको

अवस्थामा मृतकको हातमा भएको सोही हतियार खोसी पुनम सहनीलाई प्रहार गर्दा मृत्यु हुन गएको घटनाको अवस्था र परिस्थितिलाई मध्यनजर गर्दा यी प्रतिवादी अनिलकुमार चौधरीलाई ज्यानसम्बन्धी महलको १३(१) नं. बमोजिम सर्वस्वसहित जन्मकैद गर्दा इन्साफको रोहमा चर्को पर्न जाने चित्त (Conscience) ले देखिएकोले मुलुकी ऐन, अ.बं. १८८ नं. बमोजिम १०(दश) वर्ष मात्र सजाय गर्दा अपराध र सजायबीच सन्तुलन कायम भई न्यायको मक्सद पूरा हुने अवस्था देखिँदा यी प्रतिवादीलाई १०(दश) वर्ष मात्र कैद सजाय हुने भनी पुनरावेदन अदालत, विराटनगरबाट व्यक्त भएको रायसमेत मनासिब देखिँदा सदर हुने ठहर्छ । अरूमा तपसिलबमोजिम गर्नु ।

तपसिल

माथि ठहर खण्डमा लेखिएबमोजिम प्रतिवादी अनिलकुमार चौधरीलाई ज्यानसम्बन्धी महलको १३(१) नं. बमोजिम सर्वस्वसहित जन्मकैद गर्दा इन्साफको रोहमा चर्को पर्न जाने देखिएकोले मुलुकी ऐन, अ.बं. १८८ नं. बमोजिम १०(दश) वर्ष मात्र कैद सजाय हुने ठहरेकाले सोअनुरूपको लगत राखी फैसला कार्यान्वयन गर्नु भनी सुरु सुनसरी जिल्ला अदालतमा लेखी पठाउनु ----- १
फैसलाको जानकारी प्रतिवादी अनिलकुमार चौधरीलाई दिनु ----- २
प्रस्तुत मुद्दाको दायरी लगत कट्टा गरी मिसिल अभिलेख शाखामा बुझाई दिनु ----- ३

उक्त रायमा सहमत छु ।

का.मु.प्र.न्या.ओमप्रकाश मिश्र

इजलास अधिकृत : ठाकुरप्रसाद खरेल
इति संवत् २०७५ साल भाद्र १० गते रोज १ शुभम् ।

निर्णय नं. १०१४८

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री ओमप्रकाश मिश्र
माननीय न्यायाधीश श्री सपना प्रधान मल्ल

फैसला मिति : २०७४।५।४

०७२-CR-०३७८

मुद्दा: जबरजस्ती करणी

पुनरावेदक / प्रतिवादी : दोलखा जिल्ला, फस्कु गा.वि.स. वडा नं.८ घर भई हाल काठमाडौं जिल्ला, काठमाडौं महानगरपालिका वडा नं.१५ मा बसी हाल कारागार कार्यालय जगन्नाथदेवल काठमाडौंमा थुनामा रहेको सन्दीप नेपाली

विरुद्ध

प्रत्यर्थी / वादी : नारायण नेपालीको जाहेरीले नेपाल सरकार

- डर, धाक, धम्कीको प्रयोग गरी भएको जबरजस्ती करणीको वारदातमा पीडितले आफ्नो इच्छाविपरीत आफूलाई समर्पित गरेको हुनाले यस्तो अवस्थामा पीडित र पीडकबीच संघर्ष नै नहुने हुँदा निजहरूको शरीरमा संघर्षको चिह्न नदेखिनु स्वाभाविक नै हुन्छ । तर यसरी डर, धाक, धम्कीको प्रयोग गरी गराएको सम्पर्कलाई सहमतिमा शारीरिक सम्पर्क गरेको मान्न नमिल्ने ।
- प्रतिवादीले डर, धाक, त्रास देखाई करणी गरेकोले सोलाई सहमतिमा भएको भनी निजलाई आपराधिक दायित्वबाट उन्मुक्ति दिन नमिल्ने ।

(प्रकरण नं.६)

पुनरावेदक / प्रतिवादीका तर्फबाट : विद्वान् वैतनिक
अधिवक्ता श्री देवी रेग्मी

प्रत्यर्थी / वादीका तर्फबाट : विद्वान् सहन्यायाधिवक्ता
श्री संजिवराज रेग्मी

अवलम्बित नजिर :

सम्बद्ध कानून :

सुरु तहमा फैसला गर्ने:

मा. जिल्ला न्या. श्री महम्मद जुनैद आजाद
काठमाडौं जिल्ला अदालत

पुनरावेदन तहमा फैसला गर्ने:

माननीय न्यायाधीश श्री बाबुराम रेग्मी
माननीय न्यायाधीश श्री नागेन्द्रलाभ कर्ण
पुनरावेदन अदालत, पाटन

फैसला

न्या. ओमप्रकाश मिश्र : न्याय प्रशासन
ऐन, २०४८ को दफा ९ बमोजिम यस अदालतको
क्षेत्राधिकारभित्र पर्ने भई पुनरावेदनको रोहमा दायर हुन
आएको प्रस्तुत मुद्दाको संक्षिप्त तथ्य र ठहर यसप्रकार
छ:-

काठमाडौं जिल्ला काठमाडौं महानगरपालिका
वडा नं. १५ चमतीमा सन्दीप नेपालीसमेतले सञ्चालन
गरेको झोला कारखानामा बस्दै आएकोमा मिति
२०६८।१०।२० का दिन म लडी चोट लागी घाइते
भएकाले सन्दीप नेपालीले मलाई उपचार गराउन
वीर अस्पताल लगेकोमा पैसा नभएकोले पैसा लिएर
आउँछु भनी मलाई अस्पताल छाडी निज मेरो डेरा
कोठामा गई मेरो श्रीमती परिवर्तित नाम “बालाजु च”
लाई तिम्पो श्रीमान्लाई अस्पतालमा कुर्नुपर्छ भनी
मोटरसाइकलमा राखी वीर अस्पताल पुऱ्याई दिन्छु
भनी का.जि.का.म.न.पा. वडा नं. १५ चमतीमा रहेको
नर्कटको झाडीमा मोटरसाइकल रोकी निजले मेरो

श्रीमतीलाई जबरजस्ती तानी अँध्यारो ठाउँमा लगी
डर, त्रास, धाक, धम्की दिई बोल्न कराउन नदिई मुख
थुनी जबरजस्ती करणी गरेको भनी श्रीमतीले बताएकी
हुँदा निजउपर कानूनी कारबाही गरी सजाय गरिपाउँ
भन्नेसमेत बेहोराको पीडितका श्रीमान्ले दिएको जाहेरी
दरखास्त।

का.जि.का.म.न.पा. वडा नं. १५ चमतीस्थित
नर्कटको झाडीमा रहेको घाँस मडारिएको, माटो
खोस्निएको स्थानमा मिति २०६८।१०।२० को
राति १ बजेको समयमा प्रतिवादी सन्दीप नेपालीले
परिवर्तित नाम “बालाजु च” लाई जबरजस्ती करणी
गरेको भन्नेसमेत बेहोराको घटनास्थल मुचुल्का।

मिति २०६८।१०।१९ को राति मेरो
श्रीमान्को हातमा चोट लागी सन्दीप नेपालीले आफ्नै
मोटरसाइकलमा राखी वीर अस्पतालमा पुऱ्याई मलाई
लिन भनी पुनः कोठामा आई वीर अस्पतालमा हिँड
भनी मोटरसाइकलमा राखी का.जि.का.म.न.पा. वडा
नं. १५ चमतीमा रहेको नर्कटको झाडीनजिक पुऱ्याई
मलाई मोटरसाइकलबाट ओराली अँध्यारो स्थानमा
लगी डर, त्रास, धाक, धम्कीसमेत दिई बोल्न कराउन
नदिई मेरो मुख थुनी जबरजस्ती करणी गरी वीर्य
स्खलन भएपछि मलाई निजको मोटरसाइकलमा
राखी वीर अस्पतालमा लाँदै गर्दा करणी गरेको कुरा
कसैलाई नभन्नु भनी अस्पतालमा पुऱ्याई उपचार गर्नु
भनी रु.५००।- दिई एकाले निजउपर कानूनबमोजिम
कारबाही गरिपाउँ भन्नेसमेत बेहोराको पीडित “बालाजु
च” ले अनुसन्धानको क्रममा गरेको घटना विवरण
कागज।

मिति २०६८।१०।१९ को राति मेरो
श्रीमान्को हातमा चोट लागेकोले सन्दीप नेपालीले
आफ्नै मोटरसाइकलमा राखी वीर अस्पतालमा पुऱ्याई
मलाई लिन भनी पुनः कोठामा आई वीर अस्पतालमा
हिँड भनी मोटरसाइकलमा राखी का.जि.का.म.न.पा.
वडा नं. १५ चमतीमा रहेको नर्कटको झाडीनजिक

पुऱ्याई मलाई मोटरसाइकलबाट ओराली अँध्यारो स्थानमा लगी जबरजस्ती करणी गर्ने सन्दीप नेपाली हुन् भनी पीडित “बालाजु च” ले अनुसन्धानको क्रममा गरेको सनाखत कागज ।

का.जि.का.म.न.पा. वडा नं.१५ चमतीमा रहेको नर्कटको झाडीको एकान्त स्थानमा लगी पीडितलाई यौन सम्पर्क राख्न प्रस्ताव राख्दा निजले इन्कार गरेकीले मैले तानेर केहीपर अँध्यारोमा लगी भुइँमा लडाई बोल्न कराउन नदिई जबरजस्ती करणी गरी निजलाई मेरो मोटरसाइकलमा राखी वीर अस्पतालमा पुऱ्याई दिएको हुँ भन्नेसमेत बेहोराको प्रतिवादी सन्दीप नेपालीले अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष गरेको बयान ।

प्रतिवादी सन्दीप नेपालीले पीडितलाई निजको मन्जुरीविना जबरजस्ती करणी गरेकोले प्रतिवादीको सो कार्य मुलुकी ऐन, जबरजस्ती करणी महलको १ नं. मा वर्णित ऐजनको ३(४) र ३क नं. बमोजिमको अपराध भएकोले प्रतिवादी सन्दीप नेपालीलाई सोही ऐनको दफा ३ को देहाय ४ र ३क बमोजिम हदैसम्मको सजाय गरी ऐ. ऐनको दफा १० बमोजिम पीडितलाई क्षतिपूर्तिसमेत दिलाई पाउँ भन्नेसमेत बेहोराको अभियोग पत्र ।

जाहेरवाला मेरो झोला कारखानामा काम गर्ने भएकोले मिति २०६८।१०।२० का दिन जाहेरवाला ट्वाइलेटमा लडी निजको हातमा चोट लागेकोले निजलाई मैले वीर अस्पताल लगी रु.५००।- दिई म घरमा गएको थिएँ । परिवर्तित नाम “बालाजु च” लाई वीर अस्पताल लान्छु भनी जबरजस्ती करणी गरेको होइन । जाहेरवालाले रु.५,००,०००।- मागेकोमा मैले दिन सक्दिन भनेकोले सोही कारणले जाहेरी दिएको हो भन्नेसमेत प्रतिवादी सन्दीप नेपालीले काठमाडौँ जिल्ला अदालतमा गरेको बयान ।

म र मेरो श्रीमान् कारखानामा काम गर्दथ्यौँ । मेरो श्रीमान्को हातको औंला भाँचिएकोले

सन्दीप नेपालीले रातको १२ बजे अस्पताल पुऱ्याएपछि तिम्रो श्रीमान्लाई इमर्जेन्सीमा राखेको छ, राति कुर्न जानुपर्छ भनी मलाई लिएर जानु भएको र चमतीमा पुगेपछि प्रतिवादीले मलाई जबरजस्ती करणी गरी अस्पतालमै लिएर गएपछि मैले सबै बेहोरा श्रीमान्लाई भनी पुलिस केस गरी प्रतिवादी सन्दीप नेपालीलाई पक्राउ गरेको हो भन्नेसमेत बेहोराको पीडितले काठमाडौँ जिल्ला अदालतमा गरेको बकपत्र ।

जाहेरीमा लेखिएको बेहोरा र दस्तखत मेरै हो । माघ १९ गते बेलुका ७:३० बजेको समयमा प्रतिवादीको फ्याक्ट्रीमा काम गर्दा मेरो हातको औंला फ्याक्चर भएको र हामीसँग पैसा नभएकोले साधारण उपचार गरी हामी सुती सकेको अवस्थामा प्रतिवादी १२:३० बजे मेरो घरमा आई अस्पताल जाउँ भनी वीर अस्पताल लिएर गएको र पैसा रहनछ लिएर आउँछु भनी गएकोमा मेरी श्रीमतीलाई तिम्रो श्रीमान् भर्ना गरेको छ, राति कुर्नुपर्छ हिँड भनी श्रीमतीलाई ल्याई जबरजस्ती करणी गरेछन्, सो कुरा श्रीमतीले मलाई भनेपछि थाहा पाएको हुँ भन्नेसमेत बेहोराको जाहेरवालाले काठमाडौँ जिल्ला अदालतमा गरेको बकपत्र ।

पीडित भनिएको “बालाजु च” को श्रीमान् ट्वाइलेटतिर लडेर हातमा घाउ भएकोले प्रतिवादी सन्दीप नेपालीले अस्पतालमा गई रु.५००।- दिई राति १०:०० बजे हामी भएको ठाउँमा आएका हुन् । पीडित र जाहेरवाला सँगै छन् । रिसइवीको कारणले आरोप लगाएका हुन् भन्नेसमेत बेहोराको प्रतिवादी साक्षी विमला वि.क.ले काठमाडौँ जिल्ला अदालतमा गरेको बकपत्र ।

पीडितको कथन जाहेरवालाले जाहेरी बेहोरा र परीक्षण प्रतिवेदनसमेतका मिसिल संलग्न कागजबाट यी प्रतिवादीले पीडितलाई निजको सहमतिबेगर जबरजस्ती करणी गरेको पुष्टि हुन आएकोले यी प्रतिवादी सन्दीप नेपालीलाई अभियोग दाबीबमोजिम तथा मुलुकी ऐन, जबरजस्ती करणी महलको ३

को देहाय ४ नं. बमोजिम कैद वर्ष पाँच हुने ठहर्छ । पीडितले गर्भवती भएको भनी बयान कागज गरेको भएपनि निजको भनाइलाई पुष्टि हुने प्रमाण कागज मिसिल संलग्न नरहेबाट निज गर्भवती एवं अशक्त रहेको प्रमाणित नभएकोले ऐनको ३क नं. बमोजिम थप सजाय गर्न न्यायोचित हुन आएन । प्रतिवादीले जबरजस्ती करणी गरेको ठहर भएबाट ऐनको दफा १०(ग) बमोजिम तथा १० नं. बमोजिम क्षतिपूर्तिबापत पन्ध्र हजार रुपैयाँ पीडितले भराई लिन पाउने ठहर्छ भन्नेसमेत बेहोराको काठमाडौं जिल्ला अदालतबाट भएको फैसला ।

अनुसन्धानको क्रममा भएको बयान मेरो स्वेच्छाले नभई प्रहरीले आफैँले तयार पारेको बयानमा मलाई कुटपिट गरी जबरजस्ती सहीछाप गराएकोले सो बयानलाई मेरो विरुद्ध प्रमाणमा लिन मिल्दैन । जाहेरवालाले मसँग रु. ५,००,०००।- मागेकोमा मैले दिन नसक्ने भनी जवाफ दिएकोले सोही रिसइबीले प्रस्तुत जाहेरी दिएका हुन् । प्रमाणको कुनै मूल्याङ्कन नै नगरी म निर्दोष प्रतिवादीले कसुर अपराध गरेको भनी मलाई जबरजस्ती करणीको महलको ३ को देहाय ४ नं. बमोजिमको कैद वर्ष ५ पाँच र ऐ. ऐनको दफा १०(ग) बमोजिम क्षतिपूर्तिबापत रु. १५,०००।- पीडितलाई भराई दिनु भनी सजाय ठहर गरेकोमा न्यायको प्रतिकूल हुनको साथै सर्वोच्च अदालतबाट प्रतिपादित सिद्धान्तसमेतको विपरीत भएको हुँदा सो फैसला बदर गरी मेरो पुनरावेदन जिकिरअनुसार इन्साफ पाउँ भन्नेसमेत बेहोराको प्रतिवादी सन्दीप नेपालीको पुनरावेदन अदालत, पाटनमा परेको पुनरावेदनपत्र ।

पीडित गर्भवती रहेको तथ्य निजको स्वास्थ्य परीक्षण प्रतिवेदनबाट प्रमाणित भएको छ । पीडकले रातको समयमा एकान्तस्थलमा बर्बरतापूर्वक जबरजस्ती करणी गरेको सो तथ्यमा सुरु अदालत सहमत भई सजायसमेत भएको स्थितिमा पीडितको

भनाइ अदालतबाट परीक्षणसमेत भएको अवस्थामा न्यायिक निरूपणको विन्दुमा यी सबै घटना, तथ्य, कानून र परिस्थितिसमेतको हलुका आँकलन गरी भएको सुरु अदालतको फैसलामा गम्भीर कानूनी त्रुटि देखिँदा उक्त फैसला बदर गरी प्रतिवादीलाई सुरु अभियोग दाबीबमोजिम हदैसम्म सजाय गरी इन्साफ गरिपाउँ भन्नेसमेत बेहोराको नेपाल सरकारको पुनरावेदन अदालत, पाटनमा परेको पुनरावेदनपत्र ।

यसमा दुवै पक्षको पुनरावेदन परेको देखिँदा अ.बं.२०२ नं. प्रयोजनको लागि प्रस्तुत पुनरावेदन एक अर्कालाई जानकारी गराई नियमानुसार पेस गर्नु भन्ने पुनरावेदन अदालत, पाटनबाट आदेश ।

पीडित गर्भवती भएको कुरा निजको स्वास्थ्य परीक्षण प्रतिवेदनबाट स्थापित भएको र गर्भवती महिलालाई कसैले जबरजस्ती करणी गरेमा थप सजाय गर्नुपर्ने बाध्यतात्मक व्यवस्था ऐनमा नै भएको अवस्थामा उक्त कानूनी व्यवस्थालाई बेवास्ता गर्न मिल्दैन । पीडित बालाजु च गर्भवती भएको भन्ने कुरा निजको स्वास्थ्य परीक्षण प्रतिवेदनबाट देखिँदै रहेकोमा मुलुकी ऐन, जबरजस्ती करणीको महलको ३(क) नं. बमोजिम थप सजाय नगरेको हदसम्म सुरु काठमाडौं जिल्ला अदालतबाट भएको फैसला मिलेको नदेखिँदा केही उल्टी भई प्रतिवादी सन्दीप नेपालीलाई मुलुकी ऐन, जबरजस्ती करणीको महलको ३ नं. को देहाय ४ बमोजिम ५ वर्ष र सोही महलको ३(क) नं. बमोजिम थप ५ वर्ष गरी जम्मा १० वर्ष कैद हुने ठहर्छ । पीडितलाई क्षतिपूर्ति भराउने ठहर्नुएको हदसम्म उक्त फैसला मिलेकै देखिन्छ भन्नेसमेत बेहोराको पुनरावेदन अदालत, पाटनबाट भएको फैसला ।

पीडित भनिएकी महिला पनि उमेर पुगेकी छन् म पनि उमेर पुगेको व्यक्ति हुँ । मैले जबरजस्ती निजको इच्छाविपरीत करणी गरेको भए एकआपसमा संघर्ष गर्दा संघर्षका चिह्नहरू घाउचोट, निलडाम इत्यादि पीडितको शरीरमा र मेरो शरीरमा देखिनु

पर्नेमा विशेषज्ञबाट परीक्षण हुँदा केही उल्लेख भएको पाइँदैन । प्रहरीमा भएको बयान मैले भनेर लेखाएको होइन, प्रहरीको दबाबले नपढी नसुनी सही गरेको हो । प्रहरीमा भएको साबिती बयानलाई अन्य प्रमाणहरूबाट पुष्ट्याई हुनुपर्दछ । जाहेरी र प्रहरीमा भएको साबिती बयानको आधारमा मात्र कसुर ठहर गर्नु न्याय कानूनसमेतबाट मिल्दैन । मैले अदालतमा बयान गर्दा पीडितको श्रीमान्ले मसँग रु.५,००,०००।- मागेको थियो र नदिएको कारणले रिसइवी राखी झुठ्ठा जाहेरी दिई मलाई फसाएको हो । तसर्थ म निर्दोष व्यक्तिलाई दोषी ठहर गरेको जिल्ला अदालत र पुनरावेदन अदालतको फैसला बदर गरी सर्वोच्च अदालतको नजिरको मूल्याङ्कन गरी अभियोग दाबीबाट सफाइ पाउँ भन्नेसमेत बेहोराको प्रतिवादी सन्दीप नेपालीको यस अदालतमा परेको पुनरावेदनपत्र ।

यसमा उमेर पुगेकी पीडिता र प्रतिवादी एउटै मोटरसाइकलमा रातिको समयमा यात्रा गरेका र बीच बाटोमा करणी भएकोमा पीडिताले प्रतिकार गरेको देखिँदैन । केबल अस्पताल पुऱ्याई फर्केपछि मात्र करणी भएको भनी परेको जाहेरीबाट मुद्धा उठान भएको र करणी गर्दा पीडिता गर्भवती थिइन् भन्ने प्रतिवादीलाई थाहा जानकारी रहेको भन्ने वस्तुनिष्ठ प्रमाणबाट पुष्टि भएको नदेखिँदा सोतर्फ विवेचना नगरी प्रतिवादीलाई अभियोग दाबीबमोजिम सजाय गर्ने गरेको पुनरावेदन अदालत, पाटनको फैसला प्रमाण मूल्याङ्कनको रोहमा फरक पर्न सक्ने देखिँदा मुलुकी ऐन, अ.बं. २०२ नं. को प्रयोजनार्थ महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयलाई पेसीको सूचना दिई नियमानुसार पेस गर्नु भनी यस अदालतबाट भएको आदेश ।

नियमबमोजिम दैनिक पेसी सूचीमा चढी इजलाससमक्ष पेस हुन आएको प्रस्तुत मुद्धाको मिसिल संलग्न सम्पूर्ण कागज अध्ययन गरियो । पुनरावेदक प्रतिवादीको तर्फबाट उपस्थित विद्वान् वैतनिक अधिवक्ता श्री देवी रेग्मीले पीडित र प्रतिवादी दुवै

वयस्क रहेको अवस्थामा पीडित भनिएको महिलासँग निजको इच्छाविपरीत करणी भएको हो भन्ने पीडित र पीडकको शरीरमा संघर्षको चिह्न देखिनु पर्नेमा शारीरिक परीक्षणबाट त्यस्तो केही देखिएको छैन । अनुसन्धानको क्रममा भएको बयान प्रतिवादीको इच्छाविपरीत भएकोले त्यस्तो बयान निज विरुद्ध प्रमाणमा लिन नमिल्ने हुँदा सोको आधारमा मात्र निजलाई दोषी मान्न नमिल्ने हुँदा प्रतिवादीलाई आरोपित कसुरमा सजाय गर्ने गरी भएको फैसला उल्टी गरी निजले सफाइ पाउनु पर्दछ भनी बहस प्रस्तुत गर्नुभयो ।

प्रत्यर्थी वादी नेपाल सरकारको तर्फबाट उपस्थित विद्वान् सहन्यायाधिवक्ता श्री संजिवराज रेग्मीले प्रतिवादीले पीडितलाई अनुचित दबाब दिई करणी गरेको हुनाले शारीरिक संघर्षको चिह्न नदेखिनु स्वाभाविक हो । पीडितको कपडामा मानव वीर्य भेटेकोले निजसँग करणी भएको तथ्य पुष्टि भएको छ । यी प्रतिवादीले सहमतिमा करणी गरेको हो भन्ने कुराको जिकिर लिएको अवस्था छैन । पीडितको भनाइ अन्य प्रमाणबाट समर्थित भएको छ भने त्यसलाई इन्कार गर्न सकिने अवस्था हुँदैन । प्रतिवादीले अदालतसमक्ष गरेको इन्कारी बयान विश्वसनीय साक्षी प्रमाणबाट पुष्टि नभएकोले आरोपित कसुरमा सजाय गर्ने गरी भएको फैसला सदर हुनुपर्दछ भनी बहस प्रस्तुत गर्नुभयो ।

उपर्युक्तबमोजिमको तथ्य एवं बहस जिकिर रहेको प्रस्तुत मुद्धामा पुनरावेदन अदालत, पाटनबाट भएको फैसला मिलेको छ वा छैन ? पुनरावेदक प्रतिवादीको पुनरावेदन जिकिर पुग्न सक्ने हो वा होइन? सोही सम्बन्धमा निर्णय दिनुपर्ने देखिन आयो ।

२. निर्णयतर्फ विचार गर्दा, प्रतिवादी सन्दिप नेपालीले ११ हप्ताकी गर्भवती पीडितलाई निजको सहमतिबेगर जबरजस्ती करणी गरेकोले निजको सो कार्य मुलुकी ऐन, जबरजस्ती करणीको महलको १ नं. मा वर्णित ऐजनको ३ नं.को देहाय ४ र ३क नं.बमोजिमको अपराध भएकोले सोही महलको ३

नं.को देहाय ४ सजाय गरी ऐजन ३क नं. बमोजिम थप सजायको मागदाबी लिई अभियोग दायर भएकोमा यी प्रतिवादीले अदालतमा आरोपित कसुर इन्कार गरी बयान गरेका छन् । काठमाडौं जिल्ला अदालतबाट प्रतिवादीलाई मुलुकी ऐन, जबरजस्ती करणीको महलको ३(४)नं. बमोजिम पाँच वर्ष कैद र ऐजनको १० नं. बमोजिम क्षतिपूर्तिबापत रु.१५ हजार पीडितलाई भराई दिने ठहर्‍याई भएको फैसलाउपर पुनरावेदन परेकोमा पुनरावेदन अदालतबाट जबरजस्ती करणीको महलको ३(क) नं. बमोजिम थप सजाय नगरेको हदसम्म सुरुको फैसला उल्टी गरी प्रतिवादीलाई थप ५ वर्ष कैद सजाय हुने ठहरी फैसला भएकोले सोउपर प्रतिवादीको तर्फबाट यस अदालतमा पुनरावेदन पर्न आएको देखिन्छ ।

३. घटनास्थल काठमाडौं जिल्ला काठमाडौं महानगरपालिका वडा नं.१५ चमतीस्थित नर्कटको झाडीमा रहेको घाँस मडारिएको माटो खोस्निएको भनी घटनास्थल मुचुल्काबाट देखिन्छ । पीडितको शारीरिक परीक्षण गर्दा कुनै चोटपटक नदेखिए पनि निजले लगाएको सुरुवालबाट मानव वीर्य फेला परेको भनी केन्द्रीय प्रहरी विधिविज्ञान प्रयोगशालाको परीक्षण प्रतिवेदनबाट देखिन्छ । मिति २०६८।१०।२० को वारदातमा सोही दिन पीडितका पतिले निजकी श्रीमतीसँग जबरजस्ती करणी गरेको भनी जाहेरी दर्खास्त दिएको पाइन्छ । उक्त घटनास्थल मुचुल्काबाट देखिएको घटनास्थल, पीडितको शरीरबाट मानव वीर्य फेला पर्नुसमेतका आधार प्रमाणबाट पीडितसँग जबरजस्ती करणी भएको तथ्य स्थापित हुन आएको छ ।

४. जाहेरवालाले प्रतिवादी सन्दिप नेपालीले निजको श्रीमतीसँग जबरजस्ती करणी गरेको हो भनी किटानी जाहेरी वारदात भएकै दिन दिएको देखिन्छ । उक्त जाहेरी दर्खास्तमा पीडितलाई अस्पताल पुर्‍याई दिन्छु भनी मोटरसाइकलमा बसाई काठमाडौं-१५

चमती भन्ने स्थानमा रहेको नर्कटको झाडी एकान्त स्थानमा लगी धाकधम्की दिई डर त्रासमा जबरजस्ती करणी गरेको भनी उल्लेख भएको छ । पीडितले अनुसन्धानको क्रममा घटना विवरण कागज गर्दा पनि जाहेरी बेहोरालाई समर्थन गर्दै निजको श्रीमान्लाई मिति २०६८।१०।१९ का दिन हातमा चोट लागेपछि प्रतिवादीले पीडितको श्रीमान्लाई अस्पताल पुर्‍याई फर्केर आए । यी पीडितलाई पनि अस्पताल पुर्‍याउने क्रममा चमती भन्ने स्थानमा रहेको नर्कटको झाडीभित्र लगी डर धाक देखाई जबरजस्ती करणी गरेका हुन् भनी लेखाई दिएको देखिन्छ । जाहेरवाला र पीडितले अदालतमा उपस्थित भई बकपत्र गर्दा जाहेरी बेहोरा र अनुसन्धानको क्रममा गरेको कागज बेहोरालाई समर्थन गरेको देखिन्छ । प्रतिवादी सन्दिप नेपालीले आरोपित कसुरलाई स्वीकार गर्दै पीडितको श्रीमान्लाई अस्पताल पुर्‍याएपछि पैसा लिन घर आएको बेला निजलाई पनि अस्पताल लिएर जाने क्रममा वारदातस्थलमा पुग्दा निजसँग करणी गर्न मन लागी निजको इच्छाविपरीत जबरजस्ती करणी गरेको हो भनी अनुसन्धानको क्रममा बयान गरेका छन् । तर अदालतमा उपस्थित भई बयान गर्दा आरोपित कसुरमा इन्कार रही जाहेरवालाले रु.५,००,०००।- मागेको र निजले नदिएको हुँदा प्रस्तुत जाहेरी दिएको भनी लेखाएका छन् ।

५. जबरजस्ती करणीको वारदात प्रायः एकान्त ठाउँमा हुने गरेकोले यसको प्रत्यक्षदर्शी कमै हुन्छन् । यस्तो अवस्थामा आफूसँग घटेको घटनाको विस्तृत जानकारी गराउने आधिकारिक व्यक्ति पीडित स्वयं नै हो । पीडितले भनेको कुरा मिसिल संलग्न अन्य सबुद प्रमाणबाट पुष्टि भइरहेको छ भने त्यसलाई प्रमाणमा लिनु नपर्ने कुनै कारण हुन सक्दैन । पीडितले प्रतिवादी सन्दीप नेपालीले नै जबरजस्ती करणी गरेको हो भनी अनुसन्धानको क्रममा गरेको कागज र अदालतमा गरेको बकपत्र जाहेरी बेहोरा, जाहेरवालाको बकपत्र, निज प्रतिवादीले अनुसन्धानको

क्रममा गरेको बयानसमेतबाट पुष्टि भइरहेको अवस्था छ । निज प्रतिवादीले रकम नदिएको कारणले जाहेरी दिएको हो भनी अदालतमा बयान गरेपनि सोलाई कुनै विश्वसनीय प्रमाणबाट पुष्टि गर्न सकेको देखिँदैन । अर्कोतर्फ यी प्रतिवादीले आरोपित कसुर नगरेको भए निजको विरुद्ध वारदात भएकै दिन पीडितको तर्फबाट पीडितको श्रीमान्ले जाहेरी दिनु पर्ने कुनै तथ्ययुक्त कारण मिसिल संलग्न कागज प्रमाणबाट देखिँदैन ।

६. पीडितको शारीरिक परीक्षण प्रतिवेदनबाट निजको शरीरमा संघर्षको चिह्न नदेखिएको भनी प्रतिवादीले पुनरावेदन जिकिर लिएको देखिए पनि पीडितको अनुसन्धानको क्रममा भएको कागज, अदालतसमक्ष भएको बकपत्र, अनुसन्धानको क्रममा यी प्रतिवादीले गरेको बयानसमेतबाट निज प्रतिवादीले एकान्तस्थलमा लगी डर, धाक, धम्की दिई जबरजस्ती करणी गरेको देखिएबाट यस्तो डर, धाक, धम्कीको प्रयोग गरी भएको जबरजस्ती करणीको वारदातमा पीडितले आफ्नो इच्छाविपरीत आफूलाई समर्पित गरेको हुनाले यस्तो अवस्थामा पीडित र पीडकबीच संघर्ष नै नहुने हुँदा निजहरूको शरीरमा संघर्षको चिह्न नदेखिनु स्वाभाविक नै हुन्छ । तर यसरी डर, धाक, धम्कीको प्रयोग गरी गराएको सम्पर्कलाई सहमतिमा शारीरिक सम्पर्क गरेको मान्न मिल्दैन । मुलुकी ऐन, जबरजस्ती करणीको महलको १(क) नं. मा "डर, त्रास, धाक देखाई वा करकाप, अनुचित प्रभाव, झुक्यानमा पारी वा जोरजुलुम गरी वा अपहरण गरी वा शरीर बन्धक राखी लिएको मन्जुरीलाई मन्जुरी मानिने छैन ।" भनी उल्लेख भएको रहेछ । उक्त कानूनी व्यवस्थासमेतको परिप्रेक्ष्यमा हेर्दा प्रतिवादीले डर, धाक, त्रास देखाई करणी गरेकोले सोलाई सहमतिमा भएको भनी निजलाई अपराधिक दायित्वबाट उन्मुक्ति दिन मिल्दैन । यसका अतिरिक्त निज प्रतिवादीले पीडितसँग सहमतिमा करणी गरेको भनी निजको पुनरावेदन जिकिरसमेत रहेको देखिँदैन । यसबाट यी

प्रतिवादी सन्दीप नेपालीले पीडितसँग जबरजस्ती करणी गरेको तथ्य शंकारहित तवरबाट पुष्टि हुनआयो ।

७. अब प्रतिवादीलाई हुने सजायको सम्बन्धमा हेर्दा, पीडित 'बालाजु च' को उमेर मिसिल संलग्न निजको स्वास्थ्य परीक्षण प्रतिवेदनबाट १८ वर्षको देखिएको छ । सोही प्रतिवेदनबाट निज ११ हप्ताको गर्भवती रहेको देखिन्छ । मुलुकी ऐन, जबरजस्ती करणीको महलको ३ को देहाय ४ ले "सोह वर्ष वा सोभन्दा बढी बीस वर्षभन्दा कम उमेरकी महिला भए पाँच वर्षदेखि आठ वर्षसम्म" सजाय हुने व्यवस्था गरेको रहेछ । प्रतिवादीको पहिलो कसुर भएको सन्दर्भमा हदैसम्म सजाय गर्न न्यायोचित नभएकोले जबरजस्ती करणी गरेबापत ५ वर्ष कैद सजाय र पीडित गर्भवती रहेको देखिएकोले ऐजन महलको ३क को कानूनी व्यवस्थाबमोजिम ५ वर्ष थप कैद सजाय गर्ने गरी भएको सुरु र पुनरावेदन अदालत, पाटनको फैसला कानून र न्यायसम्मत नै देखियो ।

८. तसर्थ माथि विवेचित आधार र कारणबाट प्रतिवादी सन्दीप नेपालीलाई मुलुकी ऐन, जबरजस्ती करणीको महलको ३ नं. को देहाय ४ बमोजिम पाँच वर्ष कैद सजाय गर्ने गरी काठमाडौं जिल्ला अदालतबाट भएको फैसला केही उल्टी गरी पीडित ११ हप्ताको गर्भवती रहेको देखिएकोले ऐजन महलको ३क नं. बमोजिम थप ५ वर्ष गरी जम्मा कैद वर्ष १० हुने ठहर्नाई पुनरावेदन अदालत, पाटनबाट मिति २०७१।११।२६ मा भएको फैसला मिलेको देखिँदा सदर हुने ठहर्छ । प्रतिवादीको पुनरावेदन जिकिर पुग्न सक्दैन ।

९. प्रस्तुत मुद्दामा पीडितले लगाएको सुरुवालाबाट मानव वीर्य फेला परेको भनी मिति २०६९।४।१५ को केन्द्रीय प्रहरी विधिविज्ञान प्रयोगशालाको प्रतिवेदनबाट देखिएको छ । तर सो वीर्य यी प्रतिवादीको हो वा होइन भन्ने कुरा यकिन गर्नको लागि थप परीक्षण गरिएको छैन । प्रस्तुत मुद्दामा मिसिल संलग्न अन्य प्रमाणबाट प्रतिवादीको अपराध

पुष्टि भएको देखिए पनि पीडितको कपडामा फेला परेको वीर्य यी प्रतिवादीकै हो भन्ने कुराको यकिन गर्न प्रयोगशालाबाट परीक्षण गरिएको भए अनुसन्धान कार्य अझ प्रभावकारी हुन गई प्रतिवादीउपरको कसुर प्रमाणित गर्ने बलियो र वैज्ञानिक प्रमाण प्राप्त भई न्याय सम्पादनको कार्यमा सहजता पुग्न जाने थियो। तसर्थ अबदेखि जबरजस्ती करणीको वारदातमा मानव वीर्य फेला परेको रहेछ भने सो वीर्य आरोपित व्यक्तिको हो वा होइन सो कुराको अनिवार्य रूपमा परीक्षण गरी यकिन गर्नु गराउनु भनी अनुसन्धान कार्यमा संलग्न हुने नेपाल प्रहरी र महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयको नाममा यो निर्देशनात्मक आदेश जारी गरिदिएको छ।

१०. उक्त निर्देशनात्मक आदेशको कार्यान्वयनको प्रयोजनको लागि प्रस्तुत फैसलाको जानकारी महान्यायाधिवक्ताको कार्यालय र नेपाल प्रहरीलाई दिई प्रस्तुत मुद्दाको पुनरावेदन दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार यस अदालतको अभिलेख शाखामा बुझाई दिनु।

उक्त रायमा सहमत छु।
न्या. सपना प्रधान मल्ल

इजलास अधिकृत: रामु शर्मा
इति संवत् २०७४ साल भाद्र ४ गते रोज १ शुभम्।

४४४ ३३३

निर्णय नं. १०१४९

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री चोलेन्द्र शमशेर ज.ब.रा.
माननीय न्यायाधीश श्री विश्वम्भरप्रसाद श्रेष्ठ
फैसला मिति : २०७५।६।२३
०७३-CR-०९५०

मुद्दा: डाँका

पुनरावेदक / प्रतिवादी : धनुषा जिल्ला, धनुषाधाम
गा.वि.स. वडा नं.५ बस्ने अशेसर यादवको
छोरा विमलकुमार यादव

विरुद्ध

प्रत्यर्थी / वादी : विनोद यादवको जाहेरीले नेपाल
सरकार

- प्रमाणको भार शङ्कारहित तवरले दाबी पुष्टि गर्ने भार वादी पक्षमा रहने भएकोले यी प्रतिवादीले कसुर गरेको कुरा वस्तुनिष्ठ रूपमा वादी पक्षले पुष्टि गर्न सकेको नदेखिँदा सहप्रतिवादीले अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष गरेको बयानकै आधारमा कसुरदार ठहर्‍याउनु न्यायोचित नहुने।
- अन्य व्यक्तिको साथबाट डाँका भएका सामानहरू बरामद गरेको भनी शंकास्पद बरामदी मुचुल्कालाई प्रतिवादीका विरुद्ध प्रमाणमा लिन नमिल्ने हुँदा शंकाको सुविधा प्रतिवादीले पाउने।

(प्रकरण नं.६)

पुनरावेदक / प्रतिवादीका तर्फबाट : विद्वान् वरिष्ठ
अधिवक्ताहरू श्री हरिहर दाहाल श्री

महादेवप्रसाद यादव, श्री श्यामप्रसाद खरेल
तथा अधिवक्ताहरू श्री विनोद श्रेष्ठ र श्री
सिताशरण मण्डल

प्रत्यर्थी / वादीका तर्फबाट : विद्वान् उपन्यायाधिवक्ता
श्री सोमकान्ता भण्डारी

अवलम्बित नजिर :

सम्बद्ध कानून :

सुरु तहमा फैसला गर्ने:

मा. जिल्ला न्यायाधीश श्री बलभद्र बास्तोला
धनुषा जिल्ला अदालत

पुनरावेदन तहमा फैसला गर्ने:

माननीय न्यायाधीश श्री तेजबहादुर के.सी.

माननीय न्यायाधीश श्री कुमारप्रसाद पोखरेल

पुनरावेदन अदालत, जनकपुर

फैसला

न्या. चोलेन्द्र शमशेर ज.ब.रा.: साबिक
न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ हाल न्याय प्रशासन ऐन,
२०७३ को दफा १२(१) बमोजिम यस अदालतमा
पर्न आएको निवेदनमा दोहोर्न्याई हेर्ने निस्सा प्रदान भई
पुनरावेदनको रोहमा दर्ता हुन आएको प्रस्तुत मुद्दाको
संक्षिप्त तथ्य एवं ठहर यसप्रकार छ:

मिति २०६७।२।१७ गते ११:३० बजेको
समयमा म जाहेरवाला ज.३.प.४८०९ नं. को
मोटरसाइकल चलाई उमेश महतोको घरमा गई
निजसँग रु.७०,०००।- र जितेन्द्र मण्डलसँग
रु.८०,०००।- लिई आफ्नो घरतर्फ आइरहेको
अवस्थामा जिल्ला धनुषा, कजरा रमौल गा.वि.स.
वडा नं.९ स्थित सडकमा चिनेका रमेश यादव,
विमल यादव, दिपेन्द्र साह र नचिनेका २ जनासमेत
मिली मेरो कञ्चटमा पेस्तोल भिडाई मेरो साथमा
रहेको नगद रु.१,५०,०००।- ज.३.प.४८०९ नं.
को मोटरसाइकल, हेल्मेटसमेत लुटी भाग्दै जाँदा

निजहरूमध्ये दिपेन्द्र साह ज.३.प.४८०९ नं.को
मोटरसाइकल, पेस्तोल र मोबाइलसहित पक्राउ
परेको हुँदा निजहरूलाई कारबाही गरिपाउँ भन्नेसमेत
बेहोराको जाहेरी दरखास्त ।

जिल्ला धनुषा, कजार रमौल गा.वि.स. वडा
नं.९ स्थित सडकमा विनोद यादव ज.३.प.४८०९ नं.
को मोटरसाइकल चलाई आइरहेको अवस्थामा दिपेन्द्र
साहलगायतका ५ जना मानिसहरूले जाहेरवालाको
नगद, मोटरसाइकल, मोबाइल हेल्मेटसमेत लुटी
लगेको हो भन्ने बेहोराको घटनास्थल प्रकृति मुचुल्का ।

जिल्ला धनुषा, मिथिलेश्वर निकास गा.वि.स.
वडा नं.८ स्थित सडकमा ज.३.प.४८०९ नं. को
मोटरसाइकल आइरहेको दिपेन्द्र साहको शरीर खान
तलासी गर्दा निजको साथबाट पेस्तोल गोली, मोबाइल,
मोबाइलको सिम, हेल्मेट, ज.३.प.४८०९ नं.को
मोटरसाइकलसमेत बरामद गरेको हो भन्ने बेहोराको
बरामदी मुचुल्का ।

मिति २०६७।२।१७ गते ११:३० बजेको
समयमा जिल्ला धनुषा, कजार रमौल गा.वि.स. वडा
नं.९ स्थित मानिसहरूले विनोद यादवबाट नगद,
मोटरसाइकल, मोबाइल, हेल्मेटसमेत लुटी लगेको
हो भन्ने खबर प्राप्त हुनासाथ प्रहरी टोली पिछा गर्दै
जाँदा दिपेन्द्र साह फेला परेको र अन्य डाँकाहरू भागी
गएकोले निज दिपेन्द्र साहलाई बरामदी समानसहित
दाखिल गरेको छु कानूनबमोजिम कारबाही गरिपाउँ
भन्नेसमेत बेहोराको प्रहरी प्रतिवेदन ।

मिति २०६७।२।१७ गते ११:३० बजेको
समयमा विनोद यादव ज.३.प.४८०९ नं. को
मोटरसाइकल लिई आफ्नो घरतर्फ आइरहेको
अवस्थामा जिल्ला धनुषा, कजार रमौल गा.वि.स.
वडा नं.९ स्थित सडकमा विमल यादव, रमेश यादव,
दिपेन्द्र साह र नचिनेका २ जनासमेत मिली विनोद
यादवको कञ्चटमा पेस्तोल भिडाई निजको साथमा
रहेको नगद रु.१,५०,०००।- र मोटरसाइकल,

मोबाइल, हेल्मेटसमेत लुटी भागी जाँदा मसमेत निजहरूलाई पिछा गर्दै जाँदा निजहरूमध्ये दिपेन्द्र साह ज.३.प.४८०९ नं. को मोटरसाइकल, पेस्तोल, मोबाइलसहित पक्राउ परेको हो भन्नेसमेत बेहोराको उतिमलाल यादव, वल्लु यादवसमेतको घटना विवरण कागज ।

मिति २०६७।२।१७ गते ११:३० बजेको समयमा विनोद यादव ज.३.प.४८०९ नं. को मोटरसाइकल लिई आफ्नो घरतर्फ आइरहेको अवस्थामा जिल्ला धनुषा, कजार रमौल गा.वि.स. वडा नं.९ स्थित सडकमा रमेश यादव, विमल यादव, विपतीया पासवान र लालबाबु मण्डलसमेत भई विनोद यादवको कञ्चटमा पेस्तोल भिडाई निजको साथमा रहेको नगद, मोटरसाइकल, हेल्मेटसमेत लुटी भागी जाँदा हामीहरूमध्ये अन्य भागी गए । म मोटरसाइकल, पेस्तोल, गोली, मोबाइल, हेल्मेटसहित पक्राउ परेको हुँ भन्नेसमेत बेहोराको पक्राउ प्रतिवादी दिपेन्द्र साहको अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष गरेको बयान कागज ।

पक्राउ प्रतिवादी दिपेन्द्र साहसमेत भई मिति २०६७।२।१७ गते राति ११:३० बजेको समयमा मेरो जिल्ला धनुषा, कजरा रमौल गा.वि.स.वडा नं.९ स्थित सडकमा दिपेन्द्र साहसमेतले मेरो कञ्चटमा पेस्तोल भिडाई मेरो साथमा रहेको ज.३.प.४८०९ नं.को मोटरसाइकल मोबाइल हेल्मेटसमेत लुटी भागी गएकोमा बरामदी समानहरू र दिपेन्द्र साहलाई चिने यी समानहरू मेरो हुन् भन्नेसमेत बेहोराको सनाखत कागज ।

मिति २०६७।२।१७ गते ११:३० बजेको समयमा विनोद यादव ज.३.प.४८०९ नं. को मोटरसाइकल चलाई लिई आफ्नो घरतर्फ आइरहेको अवस्थामा दिपेन्द्र साह, रमेश यादव, विमल यादव अन्य नचिनेका २ जनासमेत भई विनोद यादवको कञ्चटमा पेस्तोल भिडाई निजको साथमा रहेको नगद रु.१,५०,०००।-, ज.३.प.४८०९ नं.को

मोटरसाइकल, मोबाइल, हेल्मेटसमेत लुटी भागी जाँदा हामीहरूले पिछा गर्दै जाँदा बरामदी सामानहरूसहित दिपेन्द्र साह पक्राउ परेको हुन् अन्य डाँकाहरू भागी गएका हुन् भन्नेसमेत बेहोराको वस्तुस्थिति मुचुल्का ।

मैले जाहेरवाला विनोद यादवलाई रु.७०,०००।- दिएको हुँ । सो रकम लिई घर जाने क्रममा बाटामा डाँकाहरूले डाँका गरी भागेकोमा डाँकाहरूमध्ये दिपेन्द्र साह पक्राउ परेको हो भन्नेसमेत बेहोराको उमेश महतोको कागज ।

विरुद्ध खण्डमा उल्लिखित प्रतिवादीहरू दिपेन्द्र साह, रमेश यादव, विनोद यादव, विपतीया पासवान, लालबाबु मण्डलको उल्लिखित डाँका गर्ने कार्य मुलुकी ऐन चोरीको महलको १ नं. विपरीत ६ नं. अनुसारको कसुर अपराध भएको देखिँदा निज प्रतिवादीहरूलाई सोही महलको १४(४) नं.अनुसार कारबाही तथा सजाय हुन जाहेरवालाको डाँका गरी लगेको बरामद हुन नसकेको नगद रु.१,५०,०००।- समेत सोही महलको १० र २१ नं.अनुसार जाहेरवालालाई दिलाई भराई दिनु हुनसमेत मागदाबी गरिन्छ । साथै अनुसन्धान क्रममा फरार रहेका प्रतिवादीहरूउपर कानूनबमोजिम म्याद जारी हुन र फरार रहेका प्रतिवादीहरूमध्ये रमेश यादवको बाबुको नाम र वतन हालसम्म नखुलेको कारण पछि खुली आएका बखत तथा भारतीय नागरिक विपतीया पासवान र लालबाबु मण्डल नेपाल सरहदभित्र हाल फेला नपरेको हुँदा फेला परेपछि वा पक्राउ भई दाखिला हुन आएमा छुट्टै अ.बं.८८ नं.बमोजिम पूरक अभियोगपत्र पेस गरिने हुँदा हाल सम्बन्धित मिसिल कागजातहरू र पक्राउ प्रतिवादी दिपेन्द्र साहलाई यसै अभियोगपत्र साथ प्रस्तुत गरिएको भन्नेसमेत बेहोराको अभियोग मागदाबी ।

विनोद यादवले फसाएका हुन् । चोर चोर भनी हल्ला गरे, म मामाघर राधापुर जाँदै थिएँ । प्रहरी र गाउँले मिली मलाई पक्राउ गरी विनोद र प्रहरीले पिटी

डाँका गरे भनी कबोल गर भनेकोले पिटाइको डरले मैले कबोल गरेको हुँ। मैले डाँका गरेको छैन झुठ्ठा अभियोग दाबीबाट सफाइ पाउँ भन्नेसमेत बेहोराको प्रतिवादी दिपेन्द्र साहले सुरु अदालतमा गरेको बयान।

पछि प्रमाण बुझ्दै जाँदा ठहरेबमोजिम हुने गरी हाललाई अ.बं.११८ नं.को देहाय २ बमोजिम कानूनबमोजिम सिधा खान पाउने गरी पुर्पक्षको निमित्त प्रतिवादी दिपेन्द्र साहलाई थुनामा राख्न श्री कारागार कार्यालयमा महोत्तरीमा पठाइ दिनु भन्ने मिति २०६७।३।१३ को आदेश।

जाहेरी दरखास्तमा उल्लिखित मितिमा प्रतिवादी दिपेन्द्र साह र म विद्यालयको कोठामा सँगै थियोँ। जाहेरवालाको नगद र मोटरसाइकल निजले लुटेको छैन। अभियोग दाबी झुठ्ठा हो भन्ने दिपेन्द्र साहका साक्षी नरेन्द्रकुमार भण्डारीले सुरु अदालतमा गरेको बकपत्र।

जाहेरी बेहोरामा उल्लिखित मिति र समयमा म आफ्नो विद्यालयको धनुषाधाम आवासीय विद्यालयमा कक्षा १० को कोठामा अध्ययनरत छु। बरामदी मुचुल्कामा उल्लिखित बेहोरा मलाई थाहा छैन। अभियोग दाबीअनुसारको कसुर गरेको नहुँदा झुठ्ठा अभियोगबाट सफाइ पाउँ भन्ने निवेदन साथ उपस्थित भएका प्रतिवादी विमलकुमार यादवले सुरु अदालतमा गरेको बयान।

पछि प्रमाण बुझ्दै जाँदा ठहरेबमोजिम हुने नै हुँदा हाल यी प्रतिवादीलाई अ.बं.११८ को देहाय ५ र १० नं.बमोजिम रु.५०,०००।- नगद वा सो बराबरको जेथा जमानी दिए तारेखमा राख्नु र दिन नसके थुनामा राख्न थुनुवा पुर्जा दिई सम्बन्धित कारागारमा पठाइ दिनु भन्ने मिति २०६८।५।३० मा सुरु अदालतबाट भएको आदेश।

अभियोग दाबी झुठ्ठा हो। प्रतिवादी विमलकुमार यादव जाहेरीमा उल्लिखित मितिमा आफ्नो स्कुलको कक्षा कोठामा नै थिए। निजले

अभियोग पत्रमा उल्लिखित अपराध गरेको छैनन् भन्ने प्रतिवादी विमलकुमार यादवका साक्षीहरू हरेरामप्रसाद न्यौपाने, संजयकुमार श्रेष्ठ र प्रकाशकुमार यादवले सुरु अदालतमा गरेको बकपत्र।

प्रतिवादीहरू दिपेन्द्र साह र विमल यादवसमेतले मेरो कञ्चटमा पेस्तोल भिडाई मसँग भएको नगद रु.१,५०,०००।-, मोबाइल, मोटरसाइकल तथा हेल्मेट डाँका गरी लगेका हुन् भन्ने जाहेरवाला विनोद यादवले सुरु अदालतमा गरेको बकपत्र।

बरामदी मुचुल्कामा उल्लिखित सामानहरू प्रतिवादी दिपेन्द्र साहबाट बरामद भएको हो, बरामद भएको मोटरसाइकलमा नाम थाहा नभएका मानिस र दिपेन्द्र साह थिए। मुचुल्काको बेहोरा ठिक हो भनी अ.बं.११५ नं. बुझिएका प्र.स.नि.विगन राय यादव र प्र.ह.तेजीलाल साहले सुरु अदालतमा गरेको बकपत्र।

मैले कुनै पनि सामानहरू कोही कसैबाट बरामद भएको देखेको छैन। प्रहरीले मलाई कागजमा सहिछाप गर भनी भनेकाले सही गरेको हो भन्ने बुझिएका रामपूत मण्डल र दशरथ मण्डलले सुरु अदालतमा गरेको बकपत्र।

प्रस्तुत मुद्दामा डाँकाको तत्त्व विद्यमान भएको देखिएन। प्रतिवादी दिपेन्द्र साहसमेत भई जाहेरवालाको मोटरसाइकल, हेल्मेट र मोबाइल बाटो ढुकी जबरजस्ती चोरी गरेको देखिँदा रु.१,५०,०००।- नगद डाँका गरेकोले अभियोग दाबी वादी पक्षले पुष्ट्याई गर्न नसक्दा सो हदसम्म अभियोग दाबी पुग्न सक्ने देखिएन। प्रतिवादी दिपेन्द्र साहबाट बरामद भएको मोटरसाइकल, हेल्मेट, मोबाइल गरी रु.१,७०,५००।- प्रतिवादीहरूले बाटोबाट खोसी लुटी लिई हिँडिरहेको अवस्थामा प्रतिवादी दिपेन्द्र साह तत्कालै मौकामा पक्राउ परेको र अर्का प्रतिवादी विमल यादव फरार भएको भन्ने तथ्य स्थापित हुँदा दुवै प्रतिवादीउपरको चोरीको १४(४) नं.अनुसारको

कसुर नठहरी ऐ.को १४(३) नं.अनुसार रहजनी चोरी गरेको ठहरी सो १४(३) नं.अनुसार १२ नं.बमोजिम हुने सजायको दोब्बर सजाय हुने हुँदा प्रतिवादीहरू दिपेन्द्र साह र विमल यादवलाई जनही २ महिना कैद र बिगो रु.१,७०,०००।- को दोब्बर रु.३,४१,५००।- जरिवाना हुन्छ । प्रस्तुत मुद्दा वारदात रहजनीमा परिणत भएकोले प्रतिवादीहरूलाई जरिवानाबापत समेत कैद हुने ठहर्छ भन्नेसमेत धनुषा जिल्ला अदालतबाट मिति २०६९।१।१२ मा भएको फैसला ।

म पुनरावेदक घटनास्थलमा नै घटना भएको समयमा स्कुलमै थिएँ । म कक्षाको प्रथम छात्र भएको र जाहेरवालासँगै गाउँघरमा जग्गासम्बन्धी विवाद थियो । जाहेरीमा मुख छोपेकाले चिन्न नसकेको भन्ने छ । स्वयम् गाउँको चिनजान भएको व्यक्तिलाई दिपेन्द्रबाट थाहा पाए भन्नु जाहेरी झुठ्ठा हो । मेरो घरबाट कुनै समान बरामद नभएको । प्रतिवादी दिपेन्द्रको साथबाट बरामद भएको सामानको आधारमा मलाई दोषी बनाउन मिल्दैन । तसर्थ म पुनरावेदक निर्दोष रहेको तथ्य स्थापित रहेकोले सुरु धनुषा जिल्ला अदालतको मिति २०६९।१।१२ को फैसला उल्टी गरी सफाइ पाउँ भन्नेसमेत प्रतिवादी विमलकुमार यादवको पुनरावेदन अदालत, जनकपुरमा परेको पुनरावेदनपत्र ।

अनुसन्धान अधिकारीमा भएको साबितीलाई आधार बनाई दोषी ठहर गर्नलाई स्वतन्त्र र डाँकारहित प्रमाण हुनुपर्दछ । प्रहरीले कुटपिट गरी साबिती बयान गराएको हो । अभियोग पूर्णरूपले वादी पक्षले प्रमाणित गर्नुपर्दछ । शंकाको भरमा कसुर कायम गर्न मिल्दैन । जाहेरी बेहोरा झुठ्ठा हो बरामदी मुचुल्कामा ललिया गाउँस्थित सडकमा मुचुल्का खडा गरेको भन्ने छ । बकपत्र गर्दा चौकीमा मुचुल्का खडा गरेको भन्ने यी जाहेरी र बकपत्रमा बाझिएको छ । म दिपेन्द्र साहलाई दोषी ठहर्‍याएको सुरुको फैसला तथ्य कानून एवं नजिरसमेतको विपरीत हुँदा सुरु धनुषा जिल्ला

अदालतको मिति २०६९।१।१२ को फैसला उल्टी गरी सफाइ पाउँ भन्नेसमेत प्रतिवादी दिपेन्द्र साहको पुनरावेदन अदालत, जनकपुरमा परेको पुनरावेदनपत्र ।

मौकामा बयान गर्ने दिपेन्द्र साहले आफूलगायत ५ जना पेस्तोल ताकी डाँका गरेको भन्ने उल्लेख गर्दा गर्दै डाँका चोरीको संख्या नपुगेको भनी र चोरीको बिगो रु.१,५०,०००।- का हकमा दाबी नपुगे ठहर भएको हदसम्मको सुरु फैसला बदर गरी प्रतिवादीहरूलाई अभियोग दाबीबमोजिम सजाय गरी दाबीबमोजिम बिगो जाहेरवालालाई दिलाई भराई पाउँ भन्नेसमेत नेपाल सरकारको पुनरावेदन अदालत, जनकपुरमा परेको पुनरावेदनपत्र ।

प्रतिवादीहरूउपरको चोरीको १ र ६ नं. विपरीतको कसुर अपराधमा ऐ.महलको १४(४) नं. अनुसार सजाय गरिपाउँ भन्ने अभियोग दाबी भए पनि ऐ.महलको १ र ५ नं. विपरीतको कसुरमा ऐ. १४(३) नं.विपरीतको रहजनी चोरीको कसुरमा कैद र जरिवाना गरी जरिवानाबापत समेत कैद हुने ठहर्‍याई धनुषा जिल्ला अदालतबाट मिति २०६९।१।१२ मा भएको फैसला मिलेकै देखिँदा सदर हुने ठहर्छ । वादी नेपाल सरकार र प्रतिवादीहरू दिपेन्द्र साह र विमलकुमार यादवको पुनरावेदन जिकिर पुग्न सक्दैन भन्ने बेहोराको पुनरावेदन अदालत, जनकपुरबाट मिति २०७०।२।१ मा भएको फैसला ।

सर्वप्रथम सम्मानित पुनरावेदन अदालत, जनकपुरले धनुषा जिल्ला अदालतको फैसलाउपर सदर गर्नका लागि ग्रहण गरेको पहिलो आधारमा नै कानूनको तथा सम्मानित सर्वोच्च अदालतबाट प्रतिपादित सिद्धान्तको गम्भीर त्रुटि हुन गएको छ । कारण वादी नेपाल सरकारले लिएको दाबी मुलुकी ऐन चोरीको महलको १, ६ नं. को कसुरमा १४(४) नं.अनुसारको सजायको मागदाबी गरी दायर गरेको अभियोग दाबी पुष्टि हुने प्रमाणसमेत नरहेको तथा डाँका वारदातको कानूनी सर्तसमेत विद्यमान नरहेको

आधारमा चोरीको ५ नं. अनुसार कसुर ठहर गरी सजाय गर्नु कानूनको गम्भीर त्रुटि हुन गएको प्रस्ट छ। म निवेदकउपर कसुर पुष्टि हुने कुनै प्रमाण नहुँदा नहुँदै उल्लिखित कसुर गरेको भनी फैसला गर्नु न्यायसङ्गत छैन। धनुषा जिल्ला अदालतले फैसला गर्दा तथा सो फैसलालाई पुनरावेदन अदालत, जनकपुरले सदर गर्दासमेत जाहेरवालाको बकपत्रको स.ज.१५ मा ४ जना मुख छोपेको मानिस थिए मैले कसैलाई चिन्न सकेन भनी भनिएको छ। सो मुख छोपेको मानिसहरू म थिएँ भनी प्रमाणित हुने प्रमाण मिसिलमा के छ त? चिन्न नसकेका व्यक्तिभित्र म पर्न सक्छु त? म त गाउँकै एकै ठाउँमा रहेको व्यक्ति छु। चोरीको ५ नं.को कसुर ठहर हुनको लागि बाटो घाटोमा ढुकी बसेको देखिनु पर्ने आवश्यक सर्त रहेको छ। म निवेदक मिति २०६७।२।१७ का दिन आफू अध्ययनरत रहेको कक्षा कोठामा रहेको भन्ने कुराको प्रमाण मिसिल सामेल रहेको, धनुषा आवासीय विद्यालयको हाजिरी रजिस्टर, विद्यालयको सिफारिस तथा विद्यालयका शिक्षक संजयकुमार श्रेष्ठ र प्रकाशकुमार यादवसमेतले गरेको बकपत्रबाट पुष्टि भइरहेको अवस्था छ भने स्वयं जाहेरवालाले अदालतसमक्ष गरेको बकपत्रको स.ज.२५ मा “उक्त मितिमा प्रतिवादी विमल यादव कक्षा कोठामा थिएँ” भनी गरेको बकपत्रबाट म निवेदक आफ्नो अध्ययनरत विद्यालयको कक्षा कोठामा अध्ययनरत रहेको प्रमाणद्वारा पुष्टि भइरहेको अवस्थामा हुँदै नभएको ठाउँमा मैले बाटो ढुकी बसी चोरी गरें भनी कसुर ठहर गर्नु आफैँमा गम्भीर त्रुटि रहेको छ। वारदातमा संलग्नता रहेको प्रमाण नै मिसिलमा मौजूद नरहेको अवस्थामा उपर्युक्त आधार ग्रहण गरी चोरीको ५ नं. को कसुर ठहर गरी फैसला गर्नु सम्मानित सर्वोच्च अदालतबाट ने.का.प.२०४१, अंक ६, नि.नं.२०१९, पृष्ठ ५१४, मुद्दा डाँका, राजेश्वर दुबे बाहुन विरू गेना राउत कुर्मीको जाहेरीले श्री ५ को सरकार भएको मुद्दामा प्रतिपादित सिद्धान्त “वारदातमा

संलग्न थियो भन्ने कुराको तथ्ययुक्त प्रमाण वादी श्री ५ को सरकारबाट आउन सकेको देखिँदैन। तसर्थ यी प्रतिवादीहरूलाई डाँका गरेको ठहराएको इन्साफ गल्ती हुनाले सफाइ पाउने” समेतको विपरीत रहेको छ। तसर्थ मुलुकी ऐन चोरीको ५ नं. अनुसारको कसुर अपराध ठहर गरी म निवेदकलाई सजाय गर्ने गरी गरेको धनुषा जिल्ला अदालतको मिति २०६९।१।१२ को फैसला र सो फैसलालाई सदर गर्ने गरी पुनरावेदन अदालत, जनकपुरबाट भएको मिति २०७०।२।१ का दिन सदर गर्ने गरी गरेको फैसलामा कानूनको गम्भीर त्रुटि तथा सम्मानित अदालतबाट प्रतिपादित सिद्धान्तको उल्लङ्घन भएको हुँदा न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा १२(१)(क), (ख) र (घ) को त्रुटि भएको हुँदा सम्मानित अदालतबाट दोहोर्न्याई हेर्ने निस्सा प्रदान गरी धनुषा जिल्ला अदालतको मिति २०६९।१।१२ को त्रुटिपूर्ण फैसला तथा सो फैसलालाई सदर गर्ने गरी गरेको पुनरावेदन अदालत, जनकपुरको मिति २०७०।२।१ को फैसला उल्टी गरी म निवेदक नाबालकलाई सफाइ प्रदान गरी अभियोग दाबीबाट कानूनी उन्मुक्ति प्रदान गरिपाउँ भन्नेसमेत बेहोराको निवेदनपत्र।

यसमा प्रतिवादी दिपेन्द्र साहले अदालतमा बयान गर्दाका अवस्थामा यी प्रतिवादी विमलकुमारलाई पोल नगरेको र यी प्रतिवादी अदालतमा इन्कार रही बयानसमेत गरेको देखिन्छ। चोरी भएका भनिएका वस्तु दशीहरूसमेत यी प्रतिवादीसँग बरामद नदेखिनुका साथै जाहेरवाला अदालतमा उपस्थित भई बकपत्र गर्दा स.ज.४ मा मौकामा देखिएका अभियुक्तहरू मुख छोपेको हुँदा आफूले नचिनेको भनी उल्लेख गरेको देखिँदा प्रमाण मूल्याङ्कनको रोहमा सुरू तथा पुनरावेदन अदालतको फैसला प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा ३ र ५४, मुलुकी ऐन अ.बं. १८४क र १८५ नं. अनुसार फरक पर्न पर्न सक्ने देखिँदा साबिक न्याय प्रशासन ऐन तथा हाल प्रचलित न्याय प्रशासन ऐन,

२०७३ को दफा १२(१)(क) र (ख) बमोजिम निस्सा प्रदान गरिएको छ । नियमानुसार पेस गर्नु भन्ने यस अदालतको मिति २०७३।१।२० को आदेश ।

नियमबमोजिम पेसी सूचीमा चढी इजलाससमक्ष पेस हुन आएको प्रस्तुत मुद्दामा पुनरावेदक प्रतिवादीका तर्फबाट उपस्थित विद्वान् वरिष्ठ अधिवक्ताहरू श्री हरिहर दाहाल श्री महादेवप्रसाद यादव, श्री श्यामप्रसाद खरेल तथा अधिवक्ताहरू श्री विनोद श्रेष्ठ र श्री सिताशरण मण्डलले प्रतिवादी विमलकुमार यादव वारदातको दिन विद्यालयमा हाजिर रहेको र निज १० कक्षामा अध्ययनरत रहेको भन्ने रेकर्डबाट देखिन्छ । सो विद्यालयका प्रधानाध्यापक हरेरामप्रसाद श्रेष्ठले बकपत्र गरी खुलाएको देखिन्छ । सहअभियुक्त दिपेन्द्र साहले मौकाको बयानमा पोल गरेपनि अदालतमा बयान गर्दा पोल गरेका छैनन् । जाहेरवालाले गरेको बकपत्रमा यी प्रतिवादीलाई मौकामा देखे चिनेको हुँ भनी खुलाउन सकेका छैनन् । निजको साथबाट दसीको माल बरामद भएको छैन तसर्थ निजले सफाइ पाउनुपर्छ भनी बहस प्रस्तुत गर्नुभयो ।

वादी नेपाल सरकारको तर्फबाट उपस्थित विद्वान् उपन्यायाधिवक्ता श्री सोमकान्ता भण्डारीले निजले अदालतमा इन्कारी बयान गरे तापनि मौकाको बयानमा साबित भई बयान गरेका छन् । मौकाको बयानलाई प्रमाणमा लिन मिल्छ । स्वइच्छाविपरीतको बयान गराएको भए मौकामा नै उजुरी गर्नु पर्थ्यो सो गरेको देखिँदैन । सह प्रतिवादी दिपेन्द्र साहले गरेको पोल बयान प्रमाणमा लिनुपर्ने हुँदा पुनरावेदन अदालत, जनकपुरबाट भएको फैसला सदर हुनुपर्छ भनी गर्नुभएको बहस सुनियो ।

पुनरावेदनसहितको मिसिल अध्ययन गरी विद्वान् कानून व्यवसायीहरूले गर्नुभएको बहससमेत सुनी प्रतिवादीलाई मुलुकी ऐन, चोरीको महलको १ र ५ नं. विपरीतको कसुरमा सोही ऐनको १४(३)

नं. बमोजिम सजाय हुने ठहराएको धनुषा जिल्ला अदालतको फैसला सदर हुने ठहराई पुनरावेदन अदालत, जनकपुरबाट मिति २०७०।२।१ मा भएको फैसला मिलेको छ, छैन? प्रतिवादीको पुनरावेदन जिकिर पुग्न सक्ने हो, होइन? भन्ने सम्बन्धमा निर्णय दिनुपर्ने देखिन आयो ।

२. निर्णयतर्फ विचार गर्दा, प्रतिवादीहरू विमलकुमार यादव र दिपेन्द्र साहलाई मुलुकी ऐन, चोरीको महलको १ र ६ नं. विपरीतको कसुरमा सोही ऐनको १४(४) नं. बमोजिम सजाय गरी सोही महलको १० र २१ नं. बमोजिम बरामद हुन नसकेको नगद जाहेरवालालाई भराई पाउँ भन्ने अभियोग दाबी भएकोमा सुरु अदालतबाट अभियोग दाबीबमोजिम नठहराई निजहरूलाई सोही महलको १ र ५ नं. को कसुरमा १४(३) नं. बमोजिम जनही २ महिना कैद र रु.३,४९,५००।- जरिवाना गरी जरिवानाबापत कैद हुने ठहराई भएको फैसला सदर हुने ठहरी पुनरावेदन अदालत, जनकपुरबाट भएको फैसलाउपर प्रतिवादी विमलकुमार यादवको मुद्दा दोहोराई हेरिपाउँ भन्ने निवेदन परी मुद्दा दोहोराई हेर्ने निस्सा प्रदान भई पेस भएको पाइयो ।

३. सोसन्दर्भमा हेर्दा, मिति २०६७।२।१७ गते ११.३० बजेको समयमा बाटो ढुकी बसी जाहेरवालालाको मोटरसाइकल रोकी कञ्चटमा पेस्तोल ताकी निजको साथमा रहेको रु. १,५०,०००।- र मोटरसाइकलसमेत लुटी लगेकोले प्रतिवादीहरू विमलकुमार यादव, दिपेन्द्र साह र रमेश यादव र नचिनेका २ जना मानिस साथमा रहेकोले निजहरूलाई पक्री कानूनबमोजिम कारबाही गरिपाउँ भन्ने जाहेरी दरखास्तबाट प्रस्तुत मुद्दा उठान भएको देखिन्छ । प्रतिवादीमध्येका रमेश यादवको हकमा पछि वतन खुलेका बखत पूरक अभियोग लगाउने गरी पक्राउ परेका प्रतिवादीहरू विमलकुमार यादव र दिपेन्द्र साहलाई मुलुकी ऐन, चोरीको महलको १ र ६ नं. विपरीतको कसुरमा सोही महलको १४(४)

नं. बमोजिम सजाय गरी सोही महलको १० र २१ नं. बमोजिम जाहेरवालाको लुटी लगेको नगद दिलाई भराई पाउँ भन्ने अभियोग दाबी देखिन्छ ।

४. प्रतिवादी विमलकुमार यादवले अदालतमा बयान गर्दा कसुरमा इन्कार रही बयान गरेको र निज उक्त वारदातको दिन श्री धनुषा आवासीय विद्यालयमा अध्ययन गरिरहेको थिएँ भनी बयान गरेको र निजको उक्त बयानलाई उक्त विद्यालयका प्रधानाध्यापक हरेरामप्रसाद न्यौपानेले विद्यालयमा हाजिर रहेको भनी निजको बयान बेहोरा समर्थन हुने गरी बकपत्र गरेको देखिन्छ । उक्त विद्यालयबाट प्राप्त हाजिर पुस्तिकामा उक्त वारदातको दिनमा निज विद्यालयमै उपस्थित रहेको देखिन्छ । यी प्रतिवादी विमलकुमार यादवको साथबाट तथा निजको घरकोठाबाट चोरी भएको भनिएको नगद तथा मोटरसाइकल बरामद भएको देखिँदैन । घटनास्थलबाट प्रहरीले मोटरसाइकल, हेल्मेट, मोबाइल, कटुवा पेस्तोल र सोको २ राउण्ड गोलीसमेत प्रतिवादीमध्येका दिपेन्द्र साहबाट बरामद भएको भनी बरामदी मुचुल्काबाट देखिन्छ । उक्त मुचुल्कामा यी प्रतिवादी विमलकुमार यादवलाई देखे चिनेको भनी बरामदी मुचुल्काका मानिसहरूले लेखाउन सकेको देखिँदैन । घटनास्थल प्रकृति मुचुल्काका मानिसहरूले विनोद यादवबाट दिपेन्द्र साहसमेतका व्यक्तिहरूले कटुवा पेस्तोल देखाई डाँका गरी धनमाल लुटी लगेको भन्ने लेखाइदिँदा यी प्रतिवादी विमलकुमार यादवको नाम उल्लेख गर्न सकेको देखिँदैन ।

५. प्रतिवादीमध्येका दिपेन्द्र साहले अनुसन्धान अधिकारीसमक्षको बयानमा यी प्रतिवादी विमलकुमार यादवसमेतले डाँका गरेका हौँ भनी निज विमलकुमार यादवलाई पोल गरी बयान गरे तापनि अदालतमा बयान गर्दा निजलाई पोल गरेको देखिँदैन । सहअभियुक्तको पोलको आधारमा मात्र आधार बनाई कसैलाई डाँका चोरी जस्ता कसुरमा दोषी ठहर गर्न मिल्ने देखिँदैन । जाहेरवाला विनोद यादवले

अदालतमा बकपत्र गर्दा ४ जना मुख छोपेका मानिस थिए । मैले कसैलाई चिन्न सकिन भनी बकपत्र गरेको देखिँदा निजले जाहेरीमा किटानी साथ उल्लेख गरेका यी प्रतिवादी विमलकुमार यादवलाई अनुमानको भरमा दिएको जाहेरी दरखास्तलाई निजका विरुद्ध प्रमाणमा लिन मिल्ने देखिँदैन ।

६. प्रमाणको भार शङ्कारहित तवरले दाबी पुष्टि गर्ने भार वादी पक्षमा रहने भएकोले यी प्रतिवादीले कसुर गरेको कुरा वस्तुनिष्ठ रूपमा वादी पक्षले पुष्टि गर्न सकेको नदेखिँदा सहप्रतिवादीले अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष गरेको बयानकै आधारमा कसुरदार ठहर्नु न्यायोचित हुँदैन । अन्य व्यक्तिको साथबाट डाँका भएका सामानहरूलाई बरामद गरेको भनी शंकास्पद बरामदी मुचुल्कालाई निजका विरुद्ध प्रमाणमा लिन नमिल्ने हुँदा शंकाको सुविधा प्रतिवादीले पाउने हुन्छ ।

७. तसर्थ, माथि विवेचित आधार कारणबाट प्रतिवादी विमलकुमार यादवलाई मुलुकी ऐन, चोरीको महलको १ र ६ नं. विपरीतको कसुरमा सोही महलको १४(४) नं. बमोजिम सजाय गरिपाउँ भन्ने अभियोग दाबी भएकोमा सुरु धनुषा जिल्ला अदालतबाट निजलाई सोही महलको १ र ५ नं. विपरीतको कसुरमा सोही महलको १४(३) नं. बमोजिम रहजनी चोरीको कसुरमा २ महिना कैद र रु.३,४९,५००।- जरिवाना र जरिवानाबापत कैद सजाय हुने ठहरी भएको फैसला सदर हुने ठहराई पुनरावेदन अदालत, जनकपुरबाट मिति २०७०।२।१ मा भएको फैसला नमिलेकोले केही उल्टी भई प्रतिवादी विमलकुमार यादवले अभियोग दाबीबाट सफाई पाउने ठहर्छ । अरूमा तपसिलबमोजिम गर्नु ।

तपसिल

माथि ठहर खण्डमा लेखिएबमोजिम प्रतिवादी विमलकुमार यादव अभियोग दाबीबाट सफाई पाउने ठहरी फैसला भएकोले निजको नाउँमा रहेको कैद

र जरिवानाको लगत कसी असुल गर्नु भनी उल्लेख भएको धनुषा जिल्ला अदालतको तपसिल खण्ड १ को प्रतिवादी विमलकुमार यादवको नाउँको लगत कट्टा गर्नु भनी सुरु जिल्ला अदालतमा लेखी पठाउनु ----- १ माथि ठहर खण्डमा लेखिएबमोजिम प्रतिवादी विमलकुमार यादव अभियोग दाबीबाट सफाइ पाउने ठहरी फैसला भएकोले निजले मुद्दा पुर्पक्षको क्रममा सुरु जिल्ला अदालतबाट मिति २०६८।५।३० मा माग भएको धरौटी रु.५०,०००।- बापत जेथा जमानत दिएकोले कानूनका म्यादभित्र जग्गा फुकुवा गरिपाउँ भनी दरखास्त दिए जग्गा फुकुवा गरिदिनु भनी सुरु अदालतमा लेखी पठाउनु ----- २ दायरीको लगत काटी मिसिल नियमानुसार गरी बुझाइदिनु ----- ३

उक्त रायमा सहमत छु ।
न्या. विश्वम्भरप्रसाद श्रेष्ठ

इजलास अधिकृत: शोभा पाठक
इति संवत् २०७५ साल असोज २३ गते रोज ३ शुभम् ।

ॐ ॐ ॐ

निर्णय नं. १०१५०

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री दीपककुमार कार्की
माननीय न्यायाधीश डा.श्री आनन्दमोहन भट्टराई
आदेश मिति : २०७४।५।७
०७१-WO-१०५५
मुद्दा : परमादेश

निवेदक : मकवानपुर जिल्ला, हेटौंडा
उपमहानगरपालिका वडा नं. ४ घर भई हाल
काठमाडौं जिल्ला, काठमाडौं महानगरपालिका
वडा नं. ७ बस्ने अधिवक्ता उत्तमप्रसाद
रिजालसमेत

विरुद्ध

विपक्षी : संविधान सभा, नयाँ बानेश्वर, काठमाडौंसमेत

- बौद्धिक उत्सुकता वा चासो देखाई वा सस्तो प्रचारबाजीको निहित उद्देश्यले कुनै अमुक विवादलाई सार्वजनिक सरोकारको विवाद भन्ने नामकरण गरी अदालतमा प्रवेश गर्दैमा ती सबै विवादहरू स्वतः असाधारण अधिकार क्षेत्रअन्तर्गत न्यायिक निरूपणका लागि विचारणीय नहुने ।

(प्रकरण नं. ३)

- सैद्धान्तिकरूपमा हेर्दा जीवनको हकभित्र इच्छा मरणको हकसमेत पर्दछ । तर जहाँ अधिकांश जनताहरू जिउनको लागि संघर्ष गरिरहेका हुन्छन् त्यहाँ राज्यको ध्यान पनि मानव मात्रको अमूल्य जीवन जोगाउनेतर्फ केन्द्रित रहनु वाञ्छनीय हुने ।

(प्रकरण नं. ११)

- आवश्यक न्यूनतम स्वास्थ्य सेवा आम जनताको सहज पहुँचमा नरहेको र गरिबी, अशिक्षा तथा अन्य बन्वनाका कारण समयमा स्वास्थ्य उपचार पाउन नसक्ने परिस्थितिमा अहिले नै इच्छा मरणलाई अधिकारको रूपमा घोषणा गर्नु मानव अधिकारकै दृष्टिबाट पनि प्रत्युत्पादक हुन सक्ने।

(प्रकरण नं. १३)

निवेदकका तर्फबाट :

विपक्षीका तर्फबाट : विद्वान् सहन्यायाधिवक्ता श्री संजिवराज रेग्मी

अवलम्बित नजिर :

- ने.का.प.२०४८, अंक १२, नि.नं.४४३०
- ने.का.प.२०५४, नि.नं.६३९६
- ने.का.प.२०७०, अंक १, नि.नं.८९४०
- ने.का.प.२०७०, अंक ३, नि.नं.८९७०

सम्बद्ध कानून :

आदेश

न्या.डा.आनन्दमोहन भट्टराई : तत्कालीन नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ३२ र १०७(२) तथा नेपालको संविधानको धारा ४६ र १३३(२) बमोजिम यस अदालतको क्षेत्राधिकारान्तर्गत पर्ने प्रस्तुत रिट निवेदनको संक्षिप्त तथ्य एवं आदेश यसप्रकार रहेको छ:-

हामी निवेदक कानूनी व्यवसायी पेसामा क्रियाशील भई कानूनको शासन, स्वतन्त्र न्यायपालिका, मानव अधिकार र मानव अधिकारको संरक्षणको पक्षधर रही आएका छौं। प्रस्तुत निवेदनमा नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १२(१) ले प्रत्येक व्यक्तिलाई सम्मानपूर्वक बाँच्न पाउने हक हुनेछ र मृत्युदण्डको सजाय हुने गरी कुनै कानून बनाइने

छैन भनी व्यक्तिलाई सम्मानपूर्वक बाँच्न पाउने हकको प्रत्याभूत गरेको छ। मृत्युदण्डको सजाय हुने गरी कुनै कानून बनाइने छैन भन्ने र सोही उपधारा (२) मा “कानूनबमोजिम बाहेक कुनै पनि व्यक्तिको वैयक्तिक स्वतन्त्रता अपहरण हुने छैन” भनी नेपाली जनताको मौलिक हकको संरक्षण गरिएको छ। व्यक्तिको बाँच्न पाउने अधिकारलाई राज्यको मूल कानून संविधानले संरक्षण गरेको छ। Right to Alive लाई सोही धाराको उपधारा २ मा कानूनबमोजिम बाहेक कुनै पनि व्यक्तिको वैयक्तिक स्वतन्त्रतालाई कानूनबमोजिम अझै स्वतन्त्रता प्रदान गर्न बाधा पुऱ्याइएको छैन। यस अर्थमा बाँच्न पाउने अधिकार सँगसँगै कानूनबमोजिम मर्न पाउने अधिकार पनि मानवको स्वतन्त्रताको अधिकार हो भन्ने मूल मर्म हो। “मर्ने अधिकार” व्यक्तिको बाँच्ने अधिकारसँगै जीवन अन्त्य गर्ने अधिकार पनि हो। आफ्नो शरीरमाथि आफैँले नै नियन्त्रण राख्न नसक्ने बनाउन मिल्दैन। आफ्नो भौतिक शरीरमाथिको नियन्त्रण, समाप्ति गर्न पाउनु स्वतन्त्रता प्राप्ति नै भन्ने Right to Death, Declaration of Mercy Killing को Concept रहेको छ।

कहाँ बस्ने, कुन ठाउँमा घुम्ने, के पढ्ने, के व्यवसाय गर्ने जस्ता विषय व्यक्तिले आफूखुस गर्न पाउने संवैधानिक अधिकार जस्तै सम्मानपूर्वक जीवनको अन्त्य गर्न पाउने पनि स्वतन्त्रताको हक हो। नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ ले व्यवस्था गरेअनुरूप मृत्युदण्डको सजाय हुने गरी कुनै कानून बनाइने छैन भनी मृत्युदण्ड दिने गरी बनाइने कानूनमा अंकुश लगाउनु संविधानको सकारात्मक पक्ष हो। यसको पर्यायलाई हेर्दा इच्छा मरण, कानूनी मृत्यु, पीडाहीन मृत्यु पनि वैयक्तिक स्वतन्त्रताअन्तर्गत नै पर्ने विषय हुन्। नेपालको संविधान एवम् कानूनमा यस्तो व्यवस्था वा उन्मुक्ति दिइएको नपाइँदा सकारात्मक कृपापूर्ण मरण अनुशरण गरी अनुपयोगी वा अर्थहीन जीवनको अस्तित्व समाप्त गर्ने अधिकारमा आघात

पुग्न गएकोले यो विषयलाई Doctrine of Necessity को रूपमा हृदयंगम गरिनु पर्ने भएको छ । विश्वको सन्दर्भमा हेर्दा पनि नेदरल्याण्ड, उरुग्वे, जर्मन, स्वीट्जरल्याण्ड, पोल्याण्ड र संयुक्त राज्य अमेरिकामा पनि Euthanasia प्रति उदार कानून रहेको छ ।

हात्रो राज्यले नागरिकको पूर्णरूपमा आधारभूत स्वास्थ्य सेवा निःशुल्क रूपले पाउने हकको प्रत्याभूति प्रदान गरिएको छैन । जसबाट नागरिक स्वयंले कहिल्यै निको नहुने पीडादायक रोगले ग्रसित भएर कष्टपूर्ण जीवन बोकी मृत्युलाई कुरिरहनुपर्ने र मुर्दातुल्य भई जिउनुपर्ने अवस्थामा पीडाहीन मृत्युवरण गर्न पाउनु पनि नैसर्गिक अधिकारको रूपमा लिइनु पर्छ । जहाँ बाँच्न पाउने अधिकार छ, त्यहाँ मर्न पाउने अधिकार पनि छ । बाँच्न पाउनु र मर्न पाउनु एक अर्कोमा परिपूरक र पर्यायवाची पनि हुन् । व्यक्तिको जीवन मृत्युतुल्य अवस्थामा छ र उसले स्वेच्छापूर्वक जीवन त्याग गर्न चाहेमा निजको मन्जुरीबाट र परिवारभित्र कुनै व्यक्ति निको नै नहुने रोगबाट पीडित भई मृत्यु अपरिहार्य छ भने उसको वा नजिकको नातेदारको मन्जुरीबाट सजिलो र पीडाहीन मृत्यु गराउन पाउने अधिकारको संवैधानिक व्यवस्था गरी प्रदान गरिनुपर्ने आवश्यकता छ ।

तसर्थ: निकट भविष्यमा जारी तथा घोषणा हुन गइरहेको संविधानमा प्रदत्त मौलिक हकमा जहाँ सम्मानपूर्वक बाँच्न पाउने हकको प्रत्याभूत गरिन्छ । त्यसैगरी सम्मानपूर्वक कानूनी मृत्युवरण चाहेमा मृत्युवरण गर्ने हकसमेतको अधिकार प्रदान गर्न आवश्यक पर्ने कानून निर्माणसमेतको व्यवस्था गरिपाउन अन्य वैकल्पिक उपचारको व्यवस्था नभएकोले असाधारण अधिकार प्रयोग गरी संवैधानिक तथा कानूनी प्रश्न समावेश भएको प्रस्तुत रिट निवेदन सार्वजनिक सरोकार निहित हुँदा अग्राधिकार दिई सुनुवाइको मितिसमेत तोकी संविधानको धारा ३२, १०७(२) समेत बमोजिम परमादेश, निर्देशनात्मक

आदेश वा अन्य उपयुक्त आज्ञा आदेश वा पुर्जो जारी गरिपाउँ भन्नेसमेत बेहोराको निवेदक अधिवक्ता उत्तमप्रसाद रिजालसमेतको तर्फबाट यस अदालतमा परेको निवेदनपत्र ।

कारण देखाउ आदेश

निवेदकको मागबमोजिमको आदेश जारी हुन नपर्ने भए सोको आधार र कारण खुलाई आदेश प्राप्त भएको मितिले बाटोको म्यादबाहेक १५ दिनभित्र लिखित जवाफ पेस गर्नु भनी विपक्षीहरूका नाममा म्याद सूचना पठाउनु भन्ने यस अदालतको मिति २०७२।३।२७ को आदेश ।

व्यवस्थापिका संसद् सचिवालय तथा संविधान सभा सचिवालयको लिखित जवाफ

रिट निवेदकले दायर गर्नु भएको प्रस्तुत निवेदनको सम्पूर्ण बेहोरा हेर्दा मानव अधिकारको हवाला दिई मृत्युवरण गर्न पाउने गरी संवैधानिक एवम् कानूनी व्यवस्था गर्न माग गरी रिट दायर गर्नु भएको छ । मृत्युदण्ड दिने गरी कुनै पनि कानून बनाउन नसकिने गरी नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ मा व्यवस्था गरिएको छ र मानवजस्तो अमूल्य जीवन प्राप्त गरिसकेपछि बिना कुनै कारण अकालमा कसैले पनि मृत्युवरण गर्नु नपरोस् भनी संविधानमा नै त्यसप्रकारको व्यवस्था गरिएको छ । विश्वमा कुनै पनि लोककल्याणकारी मुलुकमा सरासर आत्महत्या गर्न सकिने कानूनी प्रणाली रहेको छैन । अति विकसित मुलुकमा स्वीजरल्याण्डले अङ्गिकार गरेको त्यस्तो कानूनी प्रणाली नेपालजस्तो अविकसित र अशिक्षित मुलुकका लागि उपयुक्त हुन सक्दैन । यदि त्यस्तो संवैधानिक एवम् कानूनी व्यवस्था गरिएछ भने पनि त्यसको सकारात्मक प्रयोगभन्दा नकारात्मक प्रयोग हुन गई समाजमा विकृति फैलिन सक्ने अवस्था आउँछ । यस्तो कानूनी वा संवैधानिक व्यवस्था

नेपालको सन्दर्भमा सान्दर्भिक हुन सक्दैन। इच्छाएको हकवाला, संरक्षक वा आफन्तले अचेत भएकाको हकमा स्वीकृत दिई मृत्युवरण गर्नु भनेको विकृति विसङ्गती भित्र्याउनेबाहेक अन्यथा हुन सक्दैन। पैतृक अंश प्राप्त गर्न, अंशबन्डा हक अधिकार स्थापित जस्ता परम्परागत प्रणालीहरूका कारण यो कानून प्रणाली नेपालको सन्दर्भमा उपयुक्त छैन। अचेत अवस्थामा रहेको वा कुनै कारणबाट अपाङ्ग व्यक्ति सपाङ्ग वा सक्षम हुन सक्दैन भन्ने तर्क गर्नु औचित्यपूर्ण छैन र यस्तो कुरा कसैले प्रमाणित गर्न सक्ने अवस्थासमेत आउन सक्दैन। अतः यी रिट निवेदकले माग गर्नु भएबमोजिम कुनै परमादेश जारी हुनुपर्ने होइन। प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्नेसमेत बेहोराको व्यवस्थापिका संसद् सचिवालय र संविधान सभा सचिवालयको एकै मिलान बेहोराको अलग अलग लिखित जवाफ।

कानून, न्याय, संविधानसभा तथा संसदीय मामिला मन्त्रालयको लिखित जवाफ

सम्मानपूर्वक कानूनी मृत्युवरणसम्बन्धी व्यवस्था मौलिक हकको रूपमा संविधानमा समावेश हुनुपर्ने भन्ने निवेदन जिकिर सम्बन्धमा संविधानसभाबाट नयाँ संविधान निर्माण गर्ने काम भइरहेको र संविधानमा के कस्तो विषय समावेश गर्ने भन्ने अधिकार संविधानसभालाई मात्र भएको हुँदा असम्बन्धित यस मन्त्रालयलाई समेत विपक्षी बनाई दायर गरिएको रिट निवेदन निरर्थक देखिँदा खारेज गरिपाउँ भन्नेसमेत बेहोराको कानून, न्याय, संविधानसभा तथा संसदीय मामिला मन्त्रालयको लिखित जवाफ।

प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रपरिषद्को कार्यालयको लिखित जवाफ

राज्यले प्रत्येक व्यक्तिको बाँच्न पाउने

अधिकारलाई मौलिक हकको रूपमा स्वीकार गरेको हुन्छ। नेपालको अन्तरिम संवधान, २०६३ को धारा १२(१) ले पनि प्रत्येक व्यक्तिलाई सम्मानपूर्वक बाँच्न पाउने हकलाई मौलिक हकको रूपमा व्यवस्था गरेको छ। बाँच्न पाउने अधिकार हरेक व्यक्तिको अहरणीय मानव अधिकार हो। रिट निवेदकले मानसिक शारीरिक अचेतना, मस्तिष्कको खतिमा असमर्थ जीवन बिताउने अवस्थामा जीवनभन्दा मृत्यु श्रेष्ठकर हुने भएकोले यस्तो अवस्थामा पीडित वा निजको संरक्षक नातेदार पारिवारिक चाहनाबाट पीडितलाई स्वेच्छापूर्वक जीवनलाई अन्त्य गर्न दिन हुन्छ वा हुँदैन भन्ने विषयलाई सार्वजनिक सरोकारको विवादका रूपमा अदालतमा प्रवेश गराउनु भएको छ। यस विषयमा हेर्दा विश्वका धेरै मुलुकमा Euthanasia लाई कानूनी मान्यता दिने र नदिने दुवै धारहरू देखिएका छन्। कुनै व्यक्ति कुन अवस्थामा मृत भएको घोषणा गर्ने हो भन्ने कुरा यकिन नगरी बिरामी व्यक्तिको मन्जुरीबिना उसको संरक्षक, नातेदार, पारिवारिक चाहनाबाट मृत्युको लागि सहमति प्रदान गर्नु फौजदारी कसुरसमेत हुन सक्नेतर्फ ध्यान दिन जरूरी हुन्छ। व्यक्तिकोमा (Permanent Vegetative State(PVS) मा रहँदा पनि श्वासप्रश्वास जारी रहने, खाएको खाना पचाउन पाचन प्रणाली सक्रिय रहने, बिना कुनै उपकरण मुटुको चाल सामान्य रहने र त्यस्तो व्यक्ति कुन अवस्थामा सामान्य अवस्थामा फर्कन सक्छ भन्नेबारेमा अदालतले अनुमान लगाउने विषय नहुँदा Euthanasia लाई कानूनी मान्यता प्रदान गर्ने सम्बन्धमा न्यायिक हस्तक्षेप गर्नुपर्ने अवस्था छैन।

समाजको आवश्यकताअनुसार कानून बन्ने वा परिमार्जन हुने कार्य हुन्छ। संविधानमा उल्लिखित मौलिक हक, राज्यका नीतिहरूको कार्यान्वयन, राज्यका निर्देशक सिद्धान्त तथा अन्य विषयहरू एवम् सम्बन्धित मुलुकको अन्तर्राष्ट्रिय दायित्वको पालना तथा अदालतबाट हुने निर्देशनात्मक आदेशअनुसार राज्यले प्राथमिकताको आधारमा कानून बनाई

लागू गर्दछ । विभिन्न सन्दर्भमा विभिन्न कानूनको आवश्यकता परेको हुन सक्छ । तर ती सबै सन्दर्भलाई सम्बोधन गरी राज्यले एकैचोटी कानून बनाउन व्यावहारिक रूपमा पनि सम्भव हुँदैन । के कस्तो विषयमा कानून बनाई लागू गर्नुपर्छ भन्ने विषयमा सार्वभौम व्यवस्थापिकाले निर्णय गर्ने हो । इच्छाधीन मृत्युको सम्बन्धमा कानून बनाउने तत्काल आवश्यकता परेको छ वा छैन भन्ने सम्बन्धमा आवश्यक अध्ययन तथा अनुसन्धान गरेर मात्र एउटा निष्कर्षमा पुग्न सकिने हुन्छ । रिट निवेदकले दाबी लिएकै आधारमा राज्यले कुनै विषयमा कानून बनाउने होइन । बौद्धिक वा प्राज्ञिक चासो वा सरोकारका विषयहरू अदालतसमक्ष पुऱ्याई कानून बनाउन परमादेश जारी गर्ने माग गरेकै आधारमा अदालतबाट परमादेश जारी नहुने भएकोले रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्नेसमेत बेहोराको प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालयको लिखित जवाफ ।

एमिकस क्युरेको लागि यस अदालतबाट भएको आदेश

रिट निवेदकले बाँच्न पाउने अधिकार सँगसँगै कानूनबमोजिम मर्न पाउने अधिकार (Right to death) पनि मानवताको स्वतन्त्रताभित्र पर्ने हुँदा Right to death लाई कानूनमा नै व्यवस्था गरिपाउँ भनी सार्वजनिक सरोकारको विषय उठाई रिट निवेदन दायर गरेको देखिन्छ । रिट निवेदकले माग गरेको विषयवस्तुको गाम्भीर्यलाई हेर्दा सो विषयमा बृहत् छलफल गर्नुपर्ने देखिएकोले नेपाल बार एसोसिएसन र सर्वोच्च अदालत बार एसोसिएसनबाट Amicus Curiae को रूपमा प्रस्तुत विषयमा बहस पैरवी गर्न तीन तीनजना वरिष्ठ अधिवक्ता वा अधिवक्ता उपलब्ध गराई दिनु भनी नेपाल बार एसोसिएसन र सर्वोच्च अदालत बार एसोसिएसनमा लेखी पठाई नियमानुसार पेस गर्नु भन्ने यस अदालतको मिति २०७३।१०।२० को आदेश ।

आदेश खण्ड

नियमबमोजिम पेस हुन आएको प्रस्तुत सार्वजनिक सरोकारको विवाद भनी दर्ता गरिएको निवेदनमा निवेदकतर्फबाट न त कोही बहसको लागि उपस्थित हुन आए न त अदालतको आदेशबमोजिम Amicus Curiae माग भएकोमा कोही कसैको उपस्थिति रह्यो । विपक्षी प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्समेतको तर्फबाट उपस्थित विद्वान् सहन्यायाधिवक्ता श्री संजिवराज रेग्मीले संविधान बनिसकेको सन्दर्भमा संविधानमा मौलिक हकको रूपमा राख्न आदेश जारी गर्न मिल्ने अवस्था छैन । निवेदकहरूले उठाएको विषय मौलिक हकभित्र पर्ने देखिँदैन । यो तुलनात्मक कानूनको विषय हो । व्यापकरूपमा छलफल हुनुपर्ने यस्तो विवादास्पद र संवेदनशील विषयलाई कानूनी मान्यता प्रदान गर्दा थप विकृति सिर्जना हुन सक्छ । मानिस स्वभावतः बाँच्न चाहने प्राणी हो । कुनै घटनाले मानिसलाई कुण्ठा तथा पीडामा पुऱ्याए पनि अन्ततः बाँच्ने अधिकारलाई कुण्ठित गर्न सकिँदैन । प्रस्तुत निवेदनमा निवेदकहरूको मौलिक हक हनन् भएको स्थिति छैन । यस अवस्थामा मागबमोजिमको आदेश जारी हुनुपर्ने होइन भन्नेसमेत बहस प्रस्तुत गर्नुभयो ।

२. प्रस्तुत निवेदनमा निवेदकहरूले संविधानमा बाँच्न पाउने स्वतन्त्रताको हकजस्तै सम्मानपूर्वक मर्न पाउने हकको व्यवस्था गर्नको लागि आदेश जारी गरिपाउँ भनी नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को १०७ को उपधारा (२) अन्तर्गत रिट निवेदन दायर गरेको देखिन्छ । धारा १०७ को उपधारा (२) मा "यस संविधानद्वारा प्रदत्त मौलिक हकको प्रचलनको लागि वा अर्को उपचारको व्यवस्था नभएको वा अर्को उपचारको व्यवस्था भए पनि सो उपचार अपर्याप्त वा प्रभावहीन देखिएको अन्य कुनै कानूनी हकको प्रचलनको लागि वा सार्वजनिक हक वा सरोकारको कुनै विवादमा समावेश भएको कुनै

संवैधानिक वा कानूनी प्रश्नको निरूपणका लागि आवश्यक र उपयुक्त आदेश जारी गरी त्यस्तो हकको प्रचलन गराउने वा विवादको टुङ्गो लगाउने असाधारण अधिकार सर्वोच्च अदालतलाई हुनेछ। सो प्रयोजनका लागि पूर्णरूपमा न्याय गरी उचित उपचार प्रदान गर्न सर्वोच्च अदालतले बन्दीप्रत्यक्षीकरण, परमादेश, उत्प्रेषण, प्रतिषेध, अधिकारपृच्छालगायत जुनसुकै उपयुक्त आदेश जारी गर्न सक्नेछ" भन्ने व्यवस्था रहेको पाइन्छ। निवेदक कानून व्यवसायीहरूले सार्वजनिक सरोकारको विवाद भनी रिट निवेदन लिएर आएको देखिन्छ, तर न यसमा वहाँहरूले कुनै अनुसन्धान गरेको वा यसबारेमा तुलनात्मक विधिशास्त्रमा विकसित कुनै निर्णयहरू पेस गरेको अवस्था छ। अझ दुःखको कुरा त दुईजना अधिवक्ताहरूले दर्ता गरेको प्रस्तुत रिट निवेदनमा वहाँहरू बहसमा सम्म पनि उपस्थित हुनु भएन। यसलाई इजलासले चरम लापरवाहीको रूपमा हेरेको छ।

३. सार्वजनिक हक वा सरोकारको कुनै विवादमा समावेश भएको कुनै संवैधानिक वा कानूनी प्रश्नको निरूपणको लागि यस अदालतको असाधारण अधिकार क्षेत्रअन्तर्गत निवेदन दिने व्यक्तिले निवेदन दिनु मात्र पर्याप्त र पूर्ण हुन सक्दैन। कुनै बौद्धिक उत्सुकता वा चासो देखाई वा सस्तो प्रचारबाजीको निहित उद्देश्यले कुनै अमुक विवादलाई सार्वजनिक सरोकारको विवाद भन्ने नामकरण गरी यस अदालतमा प्रवेश गर्दा ती सबै विवादहरू स्वतः असाधारण अधिकार क्षेत्रअन्तर्गत न्यायिक निरूपणका लागि विचारणीय नै हुन्छन् भन्ने होइन।

४. सार्वजनिक सरोकारको हक समबन्धमा अधिवक्ता राधेश्याम अधिकारी विरुद्ध मन्त्रिपरिषद् कार्यालयसमेत भएको रिट निवेदनमा (ने.का.प. २०४८, अंक १२, नि.नं. ४४३०) यस अदालतको विशेष इजलासबाट पहिलोपटक विस्तृत व्याख्या भएको छ। सार्वजनिक सरोकारको हक के हो भन्ने

सम्बन्धमा उक्त फैसलामा भनिएको छ: "यदि कसैले कानून बर्खिलाप कुनै काम गरेर कुनै खास व्यक्ति वा व्यक्तिहरूलाई कुनै खास क्षति पुऱ्याउँछ भने त्यो कुरा त्यस्तो व्यक्ति वा व्यक्तिहरूको व्यक्तिगत हक वा सरोकारको कुरा हुन्छ। त्यस्तै यदि कसैले कानून वा संविधानबमोजिम कुनै खास व्यक्ति वा व्यक्तिहरूको सम्बन्धमा पालन गर्नु पर्ने कुनै कानूनी कर्तव्यको पालन गरेन भने त्यो पालन गराउने कुरा पनि त्यस्तो व्यक्ति वा व्यक्तिहरूको व्यक्तिगत हक वा सरोकारको कुरा मानिन्छ।" सो फैसलामा "सार्वजनिक हक वा सरोकारको विवादमा यस अदालतसमक्ष निवेदन दिने व्यक्तिको त्यस्तो विवादको विषयसँग सार्थक सम्बन्ध (Meaningful Relation) र तात्त्विक सरोकार (Substantial Interest) हुनुपर्ने र विवादमा मुछिएको सार्वजनिक हक वा सरोकारको विषयसँग जनसाधारणको प्रतिनिधित्व निजले सही रूपमा गर्न सक्तछ भन्ने कुराको निजले अदालतलाई विश्वास दिलाउनु पर्दछ" भनी निश्चित सिद्धान्त नै कायम भएको देखिन्छ। सार्वजनिक सरोकारको विवाद कुनै लहड र बौद्धिक जिज्ञासाको लागि अदालतमा प्रवेश गराउने विषय होइन। यसै सन्दर्भमा उक्त फैसलामा उल्लेख गरिएको छ: "सरकार सार्वजनिक निकाय वा पदाधिकारीको कुनै काम कारबाहीको केवल वैधता परीक्षण गरी बौद्धिक लहडबाजी गर्ने वा अदालतबाट निरूपण हुन नसक्ने विशुद्ध वा त्यस्तै अन्य कुनै विवादलाई अदालतमा ल्याएर जनमानसमा आशंका, तनाव वा कौतुहल उत्पन्न गराई आफ्नो प्रचार गराउने वा अदालतको विवेक, धैर्य वा क्षमताको परीक्षा गर्ने वा अन्य कुनै अवाञ्छनीय उद्देश्य पूरा गर्ने प्रयास र प्रवृत्तिलाई अदालतले निरूत्साहित गर्नु पर्छ।"

५. सार्वजनिक सरोकारको विवाद भनी सो क्षेत्राधिकारको प्रयोगमा सही ढंगबाट प्रस्तुत

नहुने प्रवृत्तिलाई दृष्टिगत गर्दै यस अदालतको विशेष इजलासले अच्युतप्रसाद खरेल विरुद्ध प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालयसमेत भएको उत्प्रेषणको रिट निवेदनमा "सचेत नागरिकको रूपमा सार्वजनिक हकहितको प्रतिनिधित्व गरेको ठान्ने जो कोहीले पनि आफूलाई जिम्मेवार ढंगबाट प्रस्तुत गर्न सक्नुपर्दछ । केबल सस्तो लोकप्रियता, लहड वा चर्चामा आउने हिसाबले मात्र जस्तोसुकै विषयवस्तुलाई विवादको रूपमा अदालतसमक्ष लिएर आउने प्रवृत्तिले न्याय प्रणालीलाई नै अप्ठेरोमा धकेल्दछ । यसतर्फ निवेदकलगायत सम्बन्धित सबैको ध्यानाकर्षण हुन आवश्यक छ ।" भनी (ने.का.प. २०७० अंक ३ नि.नं.८९७०) व्यवहारसम्मत दृष्टिकोण व्यक्त गरेको पाइन्छ ।

६. सार्वजनिक हक वा सरोकारको विवादको सन्दर्भमा यसअदालतको विशेष इजलासबाट मिलनटोल सुधार समितिका अध्यक्ष भिमसेन पोखरेलसमेत विरुद्ध व्यवस्थापिका संसद् सचिवालयसमेत भएको रिट निवेदनमा (ने.का.प. २०७०, अंक १, नि.नं. ८९४०) भएको विस्तृत व्याख्या तथा निर्देशनहरूलाई समेत यहाँ प्रस्तुत गर्नु सान्दर्भिक हुने देखिन्छ । उक्त रिट निवेदनको आदेशमा भनिएको छ: "सार्वजनिक हक वा सरोकारको यस्तो विवाद ल्याउने निवेदकमा सो विवाद दर्ता गरेपछि त्यसको निरूपण भई नसकुञ्जेलसम्म सो विवादमा सन्निहित प्रश्नको कानून र न्यायसम्मत समाधान गर्ने प्रक्रियामा अदालतलाई निरन्तर रूपमा पृष्ठपोषण गरी सघाउ पुऱ्याउनु पर्ने दायित्व अन्तरनिहित रहेको हुन्छ । कुनै खास वर्ग वा समूह वा सर्वसाधारण जनताको सरोकार वा हितको विषय समाई यस अदालतमा प्रवेश गर्ने व्यक्तिले केबल रिट दिँदाको अवस्थामा मात्र अदालतलाई केही नयाँ खालको विवाद ल्याइदिएजस्तो गर्ने तर त्यसको निरूपणको चरणसम्म आइपुग्दा

सो विषयलाई बेवास्ता गर्ने प्रवृत्तिले सार्वजनिक सरोकार वा हकको विषयलाई सही प्रतिनिधित्व गरेको ठहर्दैन र त्यस्तो विवादमा निवेदकको सार्थक सम्बन्ध र तात्त्विक सरोकार रहेको मान्न पनि सकिँदैन । "त्यसैगरी निवेदनको अन्तिम सुनुवाइ प्रक्रियामा सहभागी हुन नआउने निवेदकहरूको सम्बन्धमा उक्त निर्णयमा भनिएको छ: "सार्वजनिक हक र सरोकारको विवाद भन्दै रिट निवेदन दिने निवेदकहरू प्रस्तुत रिट निवेदनको अन्तिम सुनुवाइ प्रक्रियामा सहभागी नहुनु, सो सिलसिलामा अनेकौं पटक निजहरूलाई बोलाउँदासमेत विषयवस्तुको गम्भीरतालाई बेवास्ता गर्दै निजहरू इजलास समयभरी इजलासमा देखासमेत नपर्नुले निजहरूले रिट निवेदन दर्ता गर्दाका बखत देखाएको चासो र सरोकार वास्तविक नभई काल्पनिक एवं अन्य अदृश्य उद्देश्यबाट वशीभूत रहेको भन्ने देखिएको छ । सार्वजनिक सरोकारको विवाद भनी रिट दर्ता गर्ने निवेदकहरूको यो हदको बेवास्तासमेतबाट प्रस्तुत विवादमा निवेदकहरूले सार्वजनिक सरोकारको नभई कुनै अमुक पक्ष विशेष वा आफ्नो कुनै निहित उद्देश्यको प्रतिनिधित्व गरेको देखिन आएको छ । यस्तो बनावटी सरोकार र प्रतिनिधित्वलाई असाधारण अधिकारक्षेत्रबाट निरूपण गरिनुपर्ने सार्वजनिक सरोकारको विवादको प्रयोजनका लागि ग्राह्य मान्न सकिने अवस्था रहेन । तसर्थ यी निवेदकहरूको प्रस्तुत विवादको विषयमा कुनै सार्थक सम्बन्ध वा तात्त्विक सरोकार रहेको वा विषयवस्तुसँग सरोकार राख्ने वास्तविक सरोकारवालाको सही प्रतिनिधित्व निजहरूबाट भएको मान्न सकिएन ।" सो निवेदनमा सार्वजनिक सरोकारको विवादको निवेदन लिएर आउने निवेदकहरूको समेत दायित्व रहने कुरालाई आत्मसात् गर्दै निर्देशनात्मक आदेशसमेत जारी भएको पाइन्छ । उक्त निर्देशनात्मक आदेशमा "सार्वजनिक सरोकारको

विवादको विषयमा यस अदालतमा निवेदन दिनुपूर्व सो विषयको कामकारबाही गर्नुपर्ने वा गर्नु नपर्ने कर्तव्य भएको निकाय वा पदाधिकारीसमक्ष आवश्यक उपचारको लागि निवेदन दिनुपर्ने र त्यसरी निवेदन दिएकोमा सो प्रक्रियामा अनुचित विलम्ब भई वा सो प्रक्रिया निष्प्रभावी भई यस अदालतसमक्ष उपचार माग गर्नुपरेको भए सोको बेहोरासमेत निवेदनमा खुलाउनु पर्ने, सोही विषयमा यस अदालतमा निवेदन दिनुपूर्व निवेदकले सम्बन्धित पदाधिकारी वा निकायसमक्ष सो कामकारबाही गरे वा नगरेउपर यस अदालतमा सार्वजनिक सरोकारको विषयमा निवेदन दर्ता गराउन लागेको कुराको जानकारी गराई त्यसको प्रमाणसमेत रिट निवेदनसाथ पेस गर्नुपर्ने, सार्वजनिक सरोकारको विवादको विषयसँग निवेदकको सार्थक सम्बन्ध र तात्त्विक सरोकार रहेको र सम्बन्धित जनसमुदाय वा सर्वसाधारणको सरोकारलाई प्रतिनिधित्व गर्न सक्षम रहेको कुराको विधास हुने आधारहरूसमेत निवेदनमा खुलाउनु पर्ने, रिट निवेदनको विषयवस्तु सार्वजनिक सरोकारको विवादको लागि पर्याप्त र उपयुक्त रहेको तथा सो विषयमा संवैधानिक वा कानूनी प्रश्न सन्निहित रहेको भन्ने तथ्य निवेदकले स्थापित गर्नुपर्ने, सार्वजनिक सरोकारको निवेदन दर्ता भएपछि निवेदकले सो विषयमा निरन्तर रूपमा अध्ययन, अनुसन्धान गरी अदालतलाई कानून र विवेकसम्मत निरूपण गर्न सघाउ पुऱ्याउनु पर्ने, काबुबाहिरको परिस्थितिमा बाहेक प्रत्येक सुनुवाइको चरणमा उपस्थित भई प्रभावकारी पैरवी गर्नु गराउनु पर्ने, सार्वजनिक सरोकारको विवादमा समावेश भएको विषयको जटिलता एवं गम्भीरता, आर्थिक एवं प्राविधिक पक्ष र त्यसको प्रभाव मूल्याङ्कन तथा सो विषयको कार्यान्वयनको अवस्थासमेतको बारेमा सम्बन्धित निवेदकले निवेदन दर्ता गर्नुपूर्व अध्ययन वा अनुसन्धान गरी

सोको प्रतिवेदनसमेत निवेदनसाथ पेस गर्नुपर्ने" भन्नेलगायतका निर्देशनहरू जारी भएको पाइन्छ ।

७. सार्वजनिक सरोकार निवेदकले केबल निवेदन दर्ता गर्दाको अवस्थामा मात्र देखाएर पनि हुँदैन । रिट निवेदनको किनारा हुँदाको अवस्थासम्म सो निवेदनको सुनुवाइको क्रममा समावेश हुन आउने सबै पक्षको जिज्ञासा समाधान गर्न र सो विषयको वास्तविक सरोकारवालाहरूलाई कुनै प्रतिकूल असर वा अन्याय नहुने वा गम्भीर मर्का नपरोस् भन्ने उद्देश्यले त्यस्तो विषयको न्यायोचित निरूपण कसरी हुन सक्तछ भन्ने सम्बन्धमा यथार्थ र विवेकसम्मत सुझाव पेस गर्नु सार्वजनिक सरोकारको विवाद लिई आउने पक्षको थप जिम्मेवारी र दायित्व रहन्छ भनी निवेदक बालकृष्ण नेउपाने विरुद्ध मन्त्रिपरिषद् सचिवालयसमेत भएको रिट निवेदनमा (ने.का.प. २०५४, नि.नं.६३९६) यस अदालतबाट सिद्धान्त कायम भएको देखिन्छ ।

८. उपर्युक्तबमोजिम उल्लिखित व्याख्या तथा सिद्धान्तहरूबाट यस अदालतबाट सार्वजनिक सरोकारका विवाद सम्बन्धमा स्पष्ट धारणा प्रस्तुत भएको देखिन्छ । यस अदालतबाट प्रस्तुत भएका दृष्टान्तहरू यो निवेदन दायर गर्ने निवेदकहरूको हकमा समेत आकर्षित हुने देखिन्छ । निवेदकहरू स्वयं कानून व्यवसायी रहेकाले यस अदालतबाट जारी भएका आदेश, निर्देशनहरू तथा नजिर सिद्धान्तहरूबारे जानकारी नभएको भन्न मिलेन । सार्वजनिक सरोकारका विवाद सम्बन्धमा यस अदालतबाट व्यक्त भएका निर्देशनहरूको पालना नगरी प्रस्तुत विषयलाई सार्वजनिक सरोकारको विवाद भनी अदालतमा दायर गरी पत्रपत्रिकामा अचम्मको रिट दायर गरेको भनी प्रचारप्रसार गराउने तर सुनुवाइको क्रममा पूर्णरूपमा बेवास्ता गर्ने प्रवृत्ति देखिएकोले निवेदक कानून व्यवसायीहरूले केबल लहडको आधारमा मात्र निवेदन गरेको हो भन्ने अनुमान गर्न सकिन्छ । तर बुझ्नु पर्ने कुरा के छ भने अदालत बौद्धिक लहड गर्ने वा आफ्नो

उत्सुकता वा कुण्ठा मेटाउने ठाउँ होइन ।

९. यसो भन्दाभन्दै पनि प्रस्तुत रिटमा जुन विषय उठाइएको छ, त्यसबारेमा यस अदालतबाट केही दृष्टिकोण बन्नु उपयुक्त देखिन्छ । निवेदकले मानवअधिकारको विषय भनी सम्मानपूर्वक बाँच्न पाउने हकको आयातको रूपमा यो विषयलाई हेर्न खोजेको र हाम्रो संविधानले मानव अधिकारलाई उच्च महत्त्व प्रदान गरेकोले हाम्रो सन्दर्भमा यो विषयलाई कसरी हेरिनु पर्ने हो भन्ने विषयमा यहाँ केही प्रकाश पार्न आवश्यक देखियो ।

१०. नेपालले लामो समयसम्म लोकतन्त्र र मानव अधिकारको लागि संघर्ष गर्‍यो । २०४७ सालपछि निर्माण भएका संविधानहरूमा फर्कत मानव जीवनसँग आधारभूतरूपमा जोडिएका जीवन र स्वतन्त्रता, सम्मान र समानता जस्ता विषयले मौलिक हकको रूपमा मान्यता पाएका छन् । त्यति मात्र नभई नेपालको संविधानमा आर्थिक, सामाजिक तथा साँस्कृतिक अधिकारहरू पनि प्रत्याभूत गरिएका छन् । यसरी हेर्दा प्रत्याभूत गरिएका अधिकारहरूको सूची लामो छ, तर अधिकारहरूको लामो सूचीको सर्वोच्च स्थानमा भने जीवन र सम्मानको हक रहन्छ । नेपाली जनताले भोग्नु परेको कष्टपूर्ण जीवन र बन्चनाको जुन स्थिति अहिले छ, त्यसको अन्त्यको निम्ति पनि जीवनको हकको पूर्ण सम्मान गरिनु आवश्यक हुन्छ । यसको निम्ति समान अवसरहरू सृजना गर्दै राज्यद्वारा प्रदान गरिने सेवा र सुविधामा सबै जनताको पहुँच सुनिश्चित गरिएमा मात्र सम्मानपूर्वक बाँच्न पाउने हकको सहज उपभोग गर्न सकिन्छ । तसर्थ सम्मानपूर्वक बाँच्न पाउने हकको सहज उपयोग गर्न पाउने व्यवस्था गर्नेतर्फ राज्य संयन्त्र परिचालित गरिनु पर्छ । जहाँ सहज र स्वस्थ जीवन विलासिता बन्छ त्यहाँ मृत्यु नियमित आकस्मिकता र बाध्यता

बन्न पुग्छ । यसलाई घोषणा गरिरहनु नै पर्दैन ।

११. सम्भवतः देशको आर्थिक, सामाजिक, साँस्कृतिक कारणले होला नेपालमा मृत्युको अधिकारको बारेमा गम्भीरतापूर्वक सोचिएको र छलफल भएको पाइँदैन । सैद्धान्तिकरूपमा हेर्दा जीवनको हकभित्र इच्छा मरणको हकसमेत पर्दछ । तर जहाँ अधिकांश जनताहरू जिउनको लागि संघर्ष गरिरहेका हुन्छन् त्यहाँ राज्यको ध्यान पनि मानव मात्रको अमूल्य जीवन जोगाउनेतर्फ केन्द्रित रहनु वाञ्छनीय हुन्छ । हालको अवस्था हेर्दा राज्यले गास, बास, कपास, शिक्षा, स्वास्थ्य, सुरक्षा जस्ता अधिकारहरूको वाञ्छित रूपमा सम्मान गर्न सकेको छैन । त्यसैले यी हकहरूको उपभोग गर्ने परिस्थिति निर्माण गर्नेतर्फ नै अदालतलगायतका सबै राज्य संयन्त्रको ध्यान जानु आवश्यक देखिन्छ ।

१२. जहाँसम्म इच्छा मरणको प्रश्न छ, मानिसले आफ्नो मृत्यु रोज्न पाउने कि नपाउने भन्ने विषय नै गम्भीर प्रकृतिको विषय हो । असाध्य रोगले थलिएको अवस्थामा सम्बन्धित व्यक्तिको इच्छानुसार यसको प्रयोगलाई अत्यन्त सीमित अवस्थामा अत्यन्त सतर्कतापूर्वक वैधानिकता प्रदान गर्नुलाई केही हदसम्म सकारात्मक रूपमा लिन सकिएला तर यसले निम्त्याउने डरलाग्दो परिस्थितिलाई भने कसैले पनि बिर्सन मिल्दैन । यसले ल्याउने नकारात्मक प्रवृत्तिको जिम्मेवारी वहन गर्न हामी सक्षम छौं कि छैनौं भनेर घोट्लिनु पर्ने हुन्छ । यसमा धेरै नैतिकताका प्रश्नहरू पनि जोडिएर आउँछन् ।

१३. तुलनात्मक विधिशास्त्रमा विकसित मान्यताहरूतर्फ हेर्दा असाध्य रोगीहरूको हकमा निज, निजका संरक्षक वा दैयादार तथा चिकित्सकसमेतको सहयोगमा केही सीप नलाग्ने भएपछि औषधी टुटाएको वा भेन्टिलेटरबाट

हटाएका आदि उदाहरणहरू पाइन्छन् । हामी कहाँ पनि बिरामीहरूले सचेत रहँदैको अवस्थामा स्वेच्छाले उपचारसम्बन्धी सेवा लिन इन्कार गरेका उदाहरणहरू भेटिन्छन् । यी कुराहरूलाई बाध्यात्मक परिस्थितिमा स्वीकार गरिनु एउटा कुरा हो तर यसैलाई अधिकारको रूपमा स्वीकार गरिनु अर्को कुरा हो । आवश्यक न्यूनतम स्वास्थ्य सेवा आम जनताको सहज पहुँचमा नरहेको र गरिबी, अशिक्षा तथा अन्य बन्धनाका कारण समयमा स्वास्थ्य उपचार पाउन नसक्ने परिस्थितिमा अहिले नै इच्छा मरणलाई अधिकारको रूपमा घोषणा गर्नु मानव अधिकारकै दृष्टिबाट पनि प्रत्युत्पादक हुन सक्छ ।

१४. यस सन्दर्भमा विचार गरिनु पर्ने थप पाटो पनि छ । नेपालमा वि.सं. २०६२/६३ को राजनैतिक परिवर्तनपश्चात् नयाँ संविधान बनाउनको लागि संविधानसभा सदस्यको निर्वाचन सम्पन्न भई गठन भएको संविधानसभाको मौलिक अधिकार तथा निर्देशक सिद्धान्त समितिको कार्यक्षेत्रान्तर्गत विभिन्न टोलीमार्फत सुझावहरू संकलन गर्ने क्रममा सयौं सुझावहरू प्रस्तुत भएको देखिन्छ ।^१ ती सुझावहरूमध्ये बाँच्न पाउने हक सुरक्षित गर्नका लागि चाहिने न्यूनतम सर्त राज्यले पूरा गर्नुपर्ने, क्यान्सर, मृगौला, हेपाटाइटिस, मुटु, एड्स, ब्रेन ट्युमर जस्ता ठूला रोगको उपचारको सम्पूर्ण जिम्मा राज्यले लिनुपर्ने, आधारभूत स्वास्थ्य सेवालाई निःशुल्क बनाइनुपर्ने, स्वच्छ वातावरणमा बाँच्न पाउनुपर्ने जस्ता जीवनसँग सम्बन्धित अधिकारहरूको व्यवस्था हुनु पर्ने सुझावहरू प्रस्तुत भएको पाइन्छ ।^२ तर निवेदकहरूले उठाएको मर्न पाउने हकको विषयमा कुनै टोलीसमक्ष पनि सुझाव प्रस्तुत हुन सकेको देखिएन । यसबाट पनि आम नागरिकहरूले उक्त हकप्रति चासो नराखेको तथा प्राथमिकता नदिएको

प्रति हुन्छ । प्रस्तुत निवेदन संविधान बन्ने प्रक्रियामा नै रहेको अवस्थामा दर्ता गरेको देखिन्छ तर संविधान निर्माणको क्रममा यी निवेदकहरूले सुझाव दिए वा नदिएको तथा निवेदकहरूले यसबारेमा कुनै किसिमको पहल गरे वा नगरेको सम्बन्धमा केही खुलाउन सकेको देखिएन । संविधान निर्माणको क्रममा कुनै पनि माध्यमबाट संविधानसभासमक्ष आफ्ना सुझावहरू पुऱ्याउन सक्ने अवसर सबैलाई प्राप्त भएकै हो । सो अवसरको उपयोग निवेदकहरूले गरे वा गरेनन् थाहा भएन । संविधानमा के कुन विषयवस्तु समेट्ने भन्ने कुराको निर्धारण गर्ने अधिकार तत्कालीन अवस्थामा मौजूदा संविधानसभालाई मात्र भएको हुँदा सो विषयमा न्यायालयबाट यसो गर्नु वा उसो गर्नु भनी निर्देश गर्नु पनि उपयुक्त हुँदैन । साथै हाल संविधानसभाबाट नयाँ संविधान बनी लागू भइसकेको अवस्थामा उक्त संविधानमा मौलिक हकको रूपमा राख्नु पर्ने भनी निवेदकहरूले उठाएको विषय समय सान्दर्भिक पनि देखिन आएन ।

१५. तसर्थ, उपर्युक्त आधार र कारणहरूबाट निवेदकहरूले उठाएको विषय सम्बन्धमा नेपालको शैक्षिक चेतनाको स्तर, स्वास्थ्य सेवाको अवस्था, गम्भीर किसिमका निको नहुने बिरामीहरूको अवस्था र उनीहरूको भावना, अपराधको दर, सामाजिक उत्तरदायित्व, सामाजिक नैतिकता आदि विषयमा विस्तृत अध्ययन अनुसन्धान नगरी हचुवाको भरमा कानून बनाउनु पर्ने आवश्यकता रहेको भन्न सकिने अवस्था पनि देखिएन । यसो त सामाजिक आवश्यकता र प्राथमिकताको आधारमा यस विषयमा छलफल, अध्ययन, अनुसन्धान हुनको लागि कुनै बन्देज रहे भएको अवस्था पनि छैन । तर केही वर्षअघि मात्र जारी भएको संविधानमा मौलिक हकको रूपमा समावेश नगरिएको प्रस्तुत विषयमा कानून बनाउनु भनी अदालतबाट परमादेश जारी गर्न उचित र आवश्यक हुने देखिएन । तसर्थ, प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज हुने

१ संविधानसभा दर्पण hr.parliament.gov.np

२ ऐ.ऐ.

ठहर्छ । दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार बुझाइ दिनु ।

उक्त राय मेरो सहमति छ ।
न्या. दीपककुमार कार्की

इजलास अधिभूत : महेश खनाल
इति संवत् २०७४ साल भाद्र ७ गते रोज ४ शुभम् ।

निर्णय नं. १०१५१

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री दीपककुमार कार्की
माननीय न्यायाधीश श्री डम्बरबहादुर शाही
आदेश मिति : २०७५।९।१५
०७४-WO-०९०५

मुद्दा : उत्प्रेषण

रिट निवेदक : कञ्चनपुर जिल्ला भीमदत्त नगरपालिका
वडा नं. १८ जानकीटोल बस्ने वर्ष ६४ को
सुदूर पश्चिमाञ्चल विश्वविद्यालय महेन्द्रनगर,
कञ्चनपुरका सेवा निवृत्त लेखा नियन्त्रक
लोकराज जोशी

विरुद्ध

विपक्षी / प्रत्यर्थी : नेपाल सरकार, अर्थ मन्त्रालय,
सिंहदरबार, काठमाडौं

- सुदूर पश्चिमाञ्चल विश्वविद्यालय ऐन, २०६७ ऐनको दफा ३९ को अर्थ नेपाल सरकारलाई आर्थिक दायित्व पर्ने गरी पदाधिकारी, शिक्षक तथा कर्मचारीको दरबन्दी स्वीकृत गर्दा वा त्यस्ता पदाधिकारी, शिक्षक तथा कर्मचारीको पारिश्रमिक तथा सेवा सुविधा थप गर्नुअघि नेपाल सरकार, अर्थ मन्त्रालयको स्वीकृति लिनुपर्ने भन्नेसम्म हो । प्रस्तुत रिट निवेदनमा रिट निवेदकको दरबन्दी स्वीकृत भएको, वा निजको सेवा सुविधा, पारिश्रमिक थप भएको विषय नभई पहिला नै स्वीकृत भएको निजको दरबन्दीको समायोजनसम्म भएको भन्ने अवस्था देखिने ।

(प्रकरण नं. ५)

- निवेदक निवृत्तिभरण प्राप्त गर्न अयोग्य व्यक्ति रहे भएको भन्ने आधार स्थापित हुन नसकेको स्थितिमा निजले निवृत्तिभरण नपाउने अर्थ गर्नु औचित्यपूर्ण नहुने ।

(प्रकरण नं. ६)

रिट निवेदकका तर्फबाट : विद्वान् अधिवक्ता श्री
टिकाराम भट्टराई

विपक्षी / प्रत्यर्थीका तर्फबाट : विद्वान्
उपन्यायाधिवक्ताद्वय श्री चन्द्रकुमार पोखरेल,
विद्वान् वरिष्ठ अधिवक्ता श्री टंकप्रसाद दुलाल
अवलम्बित नजिर :

सम्बद्ध कानून :

- सुदूर पश्चिमाञ्चल विश्वविद्यालय ऐन, २०६७
- सुदूर पश्चिमाञ्चल विश्वविद्यालय शिक्षक कर्मचारी सेवा नियमावली, २०६९

आदेश

न्या.दीपककुमार कार्की : नेपालको संविधानको धारा ४६ एवं १३३(२) (३) बमोजिम यसै अदालतको अधिकारक्षेत्रभित्रको भई दायर हुन आएको प्रस्तुत रिट निवेदनको संक्षिप्त तथ्य र आदेश यसप्रकार छः-

तथ्य खण्ड

म निवेदक सुदूर पश्चिमाञ्चल विश्वविद्यालय ऐन, २०६७ बमोजिम स्थापित सुदूर पश्चिमाञ्चल विश्वविद्यालयको केन्द्रीय आर्थिक प्रशासन महाशाखाबाट मिति २०७३ भाद्र १ गते राजीनामा गरी अवकाश प्राप्त लेखा अधिकृत हुँ। मेरो सेवाको सुरुवात श्री सिद्धनाथ बहुमुखी क्याम्पस, कञ्चनपुरमा २०३७ सालबाट लेखापाल पदमा त्रिभुवन विश्व विद्यालयको नियमानुसार सेवा सुविधा हुने गरी नियुक्ति भएको र मिति २०५०।१०।२९ को पत्रले मिति २०५०।०८।०५ देखि लागू हुने गरी लेखापाल पदमा स्थायी नियुक्ति दिइएको थियो। मिति २०५२।०४।०९ मा लेखापाल पदबाट प्रशासनको पनि कामकाज गर्ने गरी लेखा अधिकृत पदमा बढुवा गरिएको थियो। निरन्तर सेवा गर्ने क्रममा मिति २०६१।०३।०९ बाट लागू हुने गरी लेखा नियन्त्रक पदमा पदोन्नति गरिएको थियो। म निवेदक २०३७ सालमा त्रिभुवन विश्वविद्यालयबाट सम्बन्धन प्राप्त समुदायमा आधारित श्री सिद्धनाथ बहुमुखी क्याम्पसमा २०३७ सालबाट अनवरत रूपमा लेखा प्रशासनको जिम्मेवारी वहन गरी आएको र २०६९ चैत्र महिनाबाट सुदूर पश्चिमाञ्चल विश्वविद्यालय ऐन, २०६७ लागू भएपश्चात् उक्त समुदायिक क्याम्पस सुदूर पश्चिमाञ्चल विश्वविद्यालयमा समायोजन हुँदा स्थायी लेखा नियन्त्रकको रूपमा म पनि समायोजित भएको थिएँ। मिति २०७३।५।१ मा सेवा निवृत्त भएपश्चात् कानूनबमोजिम प्राप्त गर्नुपर्ने निवृत्तिभरण नपाएकोले मैले सुदूरपश्चिमाञ्चल विश्वविद्यालयमा मिति २०७३।८।१ देखि पटकपटक लिखित तथा

मौखिक निवेदन गर्दा कुनै सुनुवाइ नै गरेको छैन। निरन्तर ३६ वर्ष विश्वविद्यालयको सेवापश्चात् हाल म सेवा निवृत्त जीवन व्यतित गरिरहेको छु। जीवनको स्वर्णम काल विश्वविद्यालयमा व्यतित गरे तापनि सेवा निवृत्त भएपश्चात् कानूनबमोजिम मैले प्राप्त गर्ने निवृत्तिभरण नदिएकोले बाध्य भई निवृत्तिभरण उपलब्ध गराई पाउने प्रयोजनार्थ सम्मानित अदालतसमक्ष मिति २०७५।१।१९ मा उत्प्रेषण परमादेश (०७४-WO-०७४२) समेत रिट निवेदन दर्ता गरी हाल उक्त रिट निवेदन सम्मानित अदालतमा विचाराधीन रहेको छ।

मैले निवृत्तिभरण पाउँ भनी पटकपटक मौखिक तथा लिखित निवेदन गरेको अवस्थामा मलाई सुदूरपश्चिम विश्वविद्यालयले अर्थ मन्त्रालयबाट कुनै निर्णय र सहमति नआएको भनी निवृत्तिभरण दिन इन्कार गरिएको थियो। लामो समयसम्म पनि कुनै जवाफ नआएको र मैले कानूनबमोजिम पाउनुपर्ने रकम नपाएकोले यसै सम्मानित अदालतमा परमादेशसमेतको उल्लिखित रिट दर्ता गराएको थिएँ। हाल विपक्षी अर्थ मन्त्रालयले मिति २०७४।१२।२० को सचिवस्तरीय निर्णय भएको बेहोरा उल्लेख गरी २०७४।१२।२९ को च.नं. १६०९ पत्रको जानकारी मिति २०७५।०२।१३ मा गराई त्यसको जानकारी सुदूरपश्चिम विश्वविद्यालयले मलाई मिति २०७५।२।१३ मा गराएकोले साबिक निवेदनले मात्र मेरो उपचार सम्भव नभएकोले प्रस्तुत रिट निवेदन लिई उपस्थित भएको छु। मलाई प्राप्त उक्त पत्रमा विपक्षी अर्थ मन्त्रालयले सुदूरपश्चिम विश्वविद्यालय ऐनको दफा ३९ मा विश्वविद्यालयले नेपाल सरकारलाई आर्थिक दायित्व पर्ने गरी कुनै पदाधिकारी शिक्षक तथा कर्मचारीको दरबन्दी स्वीकृत गर्दा वा त्यस्ता पदाधिकारी कर्मचारीहरूको पारिश्रमिक तथा सेवा सुविधा थप गर्नुअघि नेपाल सरकार अर्थ मन्त्रालयको स्वीकृति लिनुपर्नेछ भन्ने व्यवस्था भएकोमा नियमावलीमा अवकाश सुविधाको

व्यवस्था गर्नुअघि यस मन्त्रालयको स्वीकृति लिएको नदेखिएको अवस्थामा निवृत्तिभरणका लागि स्वीकृति प्रदान गर्न नसकिने बेहोरा मिति २०७४।१२।२० को सचिवस्तरको निर्णयानुसार अनुरोध छ भन्ने बेहोरा उल्लेख भएको छ। उक्त पत्रको आधारमा मैले सुदूरपश्चिम विश्वविद्यालयमा यत्रो लामो समयसम्ममा सेवा गरेबापत निवृत्त भई बस्ने समयमा केही पनि नपाउने स्थितिको सृजना भएको छ। सुदूरपश्चिमाञ्चल विश्वविद्यालय ऐन तथा नियमावलीले शिक्षक तथा कर्मचारीलाई निजको नियुक्ति हुँदा तत्काल लागू रहेको तलब, उपदान, निवृत्तिभरण सम्बन्धमा उचित व्यवस्था गरी सेवा सर्तहरूको सुनिश्चतता गरेको छ।

अर्थ मन्त्रालयको उक्त पत्रमा उल्लेख गरिए जस्तो निवृत्तिभरण दिने विषय दरबन्दी थप वा सेवा सुविधा थप गरेको विषय नभएर सेवा निवृत्त भएपश्चात पाउने सुविधा भएकोले निवृत्तिभरणको विषयमा उक्त दफा ३९ आकर्षित हुन सक्दैन। उक्त ऐनको दफा ३९ र दफा ४३ ले ऐनको उद्देश्य कार्यान्वयन गर्न विश्वविद्यालयले आवश्यक नियम बनाउने अधिकार प्रत्यायोजन गरेको र सोही प्रत्यायोजित अधिकारबमोजिम बनेका शिक्षक कर्मचारी सेवा नियमावली, २०६९ ले निवृत्तिभरणको व्यवस्था गरेकोले विधायिकाद्वारा निर्मित ऐनको अख्तियार प्रयोग गरी बनेको नियमावलीबमोजिम दिइने सेवा सुविधा विपक्षी अर्थ मन्त्रालयको स्वविवेकको विषय नभएकोले संसद्द्वारा निर्मित कानूनलाई नै शंकुचित बनाउने गरी गरिएको भनिएको विपक्षी अर्थ मन्त्रालयको सचिवस्तरीय मिति २०७४।१२।२० को निर्णय र सोबमोजिमको पत्राचारसमेत प्रत्यायोजित विधायनसम्बन्धी अवधारणा, विधायिकी कानून र कानून निर्माणको प्रक्रिया एवम् शक्ति पृथकीकरणको सिद्धान्तविपरीत छ।

उक्त निर्णय र पत्राचारले मरिट निवेदकलगायत सोही प्रकृतिका अन्य शिक्षक कर्मचारीले समेत

कानूनबमोजिम पाउनुपर्ने निवृत्तिभरण प्राप्त गर्न नसकेको स्पष्ट भएकोले विपक्षीहरूको उक्त कार्य सुदूर पश्चिमाञ्चल विश्वविद्यालय शिक्षक कर्मचारी सेवा नियमावली, २०६९ को नियम ५९, ५४(४), ५५ (१), (२), (३) तथा ऐ.को आर्थिक प्रशासनसम्बन्धी नियमावली, २०६९ को नियम १०७(२) समेतको विपरीत रहेको छ। तसर्थ माथि उल्लिखित हाल विचाराधीन रिट निवेदनमा उठाइएका विषयवस्तुहरू सोही रिट निवेदनको रोहबाट सम्बोधन हुने भएकोले प्रस्तुत रिट निवेदनबाट प्रत्यर्थी अर्थ मन्त्रालयको सचिव स्तरीय भनिएको मिति २०७४।१२।२० को निर्णय र सोको आधारमा मलाई जानकारी गराइएको पत्रसमेत नेपालको संविधानको धारा १३३(२) र (३) बमोजिम उत्प्रेषणको आदेशद्वारा बढर गरी विश्वविद्यालय ऐन र सोबमोजिम बनेको नियमावलीअनुरूप म निवेदकलाई निवृत्तिभरणको रकम उपलब्ध गराउनु भनी परमादेशलगायत अन्य जो चाहिने आदेश जारी गरिपाउँ भन्नेसमेत बेहोराको रिट निवेदक लोकराज जोशीको तर्फबाट यस अदालतमा दायर हुन आएको रिट निवेदन।

यसमा के कसो भएको हो ? निवेदकको मागबमोजिमको आदेश किन जारी हुनु नपर्ने हो ? आदेश जारी हुन नपर्ने भए आधार र कारणसहित यो आदेशप्राप्त भएका मितिले बाटाका म्यादबाहेक १५ दिनभित्र महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयमार्फत लिखित जवाफ पेस गर्नु भनी विपक्षीहरूका नाममा यो आदेश र रिट निवेदनको प्रतिलिपि साथै राखी म्याद सूचना पठाई सोको जानकारी महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयलाई दिई म्यादभित्र लिखित जवाफ परे वा अवधि नाघेपछि नियमानुसार पेस गर्नु। साथै यिनै निवेदकले निवृत्तिभरण उपलब्ध गराई पाउँ भनी मिति २०७५।१।१९ मा दायर गरेको ०७४-WO-०७४२ रिट निवेदन साथै राखी नियमानुसार पेस गर्नु भन्ने यस अदालतको मिति २०७५।२।२४ को आदेश।

सुदूर पश्चिमाञ्चल विश्वविद्यालयका अनिवार्य अवकाश तथा स्वेच्छिक अवकाश लिई निवृत्त हुने शिक्षकका लागि नियमानुसार निवृत्तभरण प्रदान गर्न स्वीकृतिका लागि माग भई आएकोमा सुदूर पश्चिमाञ्चल विश्वविद्यालय ऐन, २०६७ को दफा ३९ बमोजिम विश्वविद्यालयले नेपाल सरकारलाई आर्थिक दायित्व पर्ने गरी पदाधिकारी, शिक्षक तथा कर्मचारीको दरबन्दी स्वीकृत गर्दा वा त्यस्ता पदाधिकारी, शिक्षक तथा कर्मचारीको पारिश्रमिक तथा सेवा सुविधा थप गर्नुअघि यस मन्त्रालयको स्वीकृति लिएको नदेखिएको अवस्थामा निवृत्तिभरणका लागि स्वीकृति प्रदान गर्न नसकिने भनी यस मन्त्रालयबाट सम्बन्धित निकायलाई जानकारी गराइएको हो। सुदूर पश्चिमाञ्चल विश्वविद्यालय ऐन, २०६८ को दफा ३९ मा आर्थिक दायित्व पर्ने विषयमा यस मन्त्रालयको स्वीकृति लिई नियम बनाउनु पर्ने व्यवस्था रहेकोले यस मन्त्रालयको स्वीकृतिबेगर बनेको नियमावलीको व्यवस्थाअनुसार यस मन्त्रालयले सोको दायित्व बहन गर्नु पर्ने होइन। निवेदनमा उल्लेख गर्नु भएका आधार र कारणहरूबाट विपक्षीले यस मन्त्रालयलाई के कति कारणले विपक्षी बनाउनु भएको हो, यस मन्त्रालयको के कस्तो काम कारबाहीबाट निजको हक अधिकारमा असर पर्न गएको हो भन्ने सम्बन्धमा निवेदनमा कहिकतै उल्लेख गर्न सक्नुभएको छैन। यस मन्त्रालयलाई विपक्षी बनाउनु पर्ने अवस्था नभएको स्थितिमा निवेदन दाबी तर्कसङ्गत र औचित्यपूर्ण छैन, रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्नेसमेत बेहोराको **नेपाल सरकार, अर्थ मन्त्रालयको तर्फबाट ऐ.का सचिव शिशिरकुमार ढुङ्गानाको लिखित जवाफ।**

आदेश खण्ड

नियमबमोजिम मुद्दा पेसी सूचीमा चढी निर्णयार्थ इजलाससमक्ष पेस हुन आएको प्रस्तुत रिट निवेदनमा निवेदक लोकराज जोशीको तर्फबाट उपस्थित हुनुभएका विद्वान् अधिवक्ता श्री टिकाराम

भट्टराईले निवेदक त्रिभुवन विश्वविद्यालयबाट सम्बन्धन प्राप्त समुदायमा आधारित सिद्धनाथ बहुमुखी क्याम्पसमा २०३७ सालमा लेखापाल पदमा अस्थायीरूपमा सेवा प्रवेश गरेका हुन्। मिति २०५०।८।५ देखि स्थायी नियुक्ति भई अनवरत रूपमा लेखा प्रशासनको जिम्मेवारी बहन गरी आएको अवस्थामा मिति २०६९ चैत्र महिनाबाट सुदूर पश्चिमाञ्चल विश्वविद्यालय ऐन, २०६७ लागू भएपश्चात् उक्त समुदायिक क्याम्पस सुदूर पश्चिमाञ्चल विश्वविद्यालयमा समायोजन हुँदा निवेदकसमेत स्थायी लेखा नियन्त्रकको रूपमा समायोजित भएका थिए। पछि स्वेच्छिक अवकाश लिई सेवा निवृत्त भइसकेपश्चात् निवेदकले सुदूर पश्चिमाञ्चल विश्वविद्यालय ऐन, २०६७ को दफा २०(४), २०(६), ४३ र ऐ.को नियमावली, २०६९ को नियम ५१, ५५(१)(२)(३), १०७(२) लगायतको कानूनी व्यवस्थाबमोजिम निवृत्तिभरणलगायतका अन्य सुविधा माग गरेकोमा विपक्षीहरूले उक्त सुविधा नदिने भनी गरेको निर्णय कानूनविपरीत छ, उक्त निर्णयबाट निवेदकको संवैधानिक तथा कानूनी हकमा समेत आघात पर्न गएको छ। अतः निवेदकले निवृत्तिभरण नपाउनेसम्बन्धी विपक्षी अर्थ मन्त्रालयको मिति २०७४।१२।२० को सचिवस्तरीय गैरकानूनी निर्णयसमेत उत्प्रेषणको आदेशले बदर गरी निवेदकले प्राप्त गर्नुपर्ने कानूनबमोजिमको निवृत्तिभरणलगायतको सुविधा दिनु, दिलाउनु भनी विपक्षीहरूको नाममा परमादेशको आदेश जारी गरिपाउँ भनी बहस गर्नुभयो।

विपक्षी सुदूर पश्चिमाञ्चल विश्वविद्यालयको तर्फबाट उपस्थित विद्वान् वरिष्ठ अधिवक्ता श्री टंकप्रसाद दुलालले अर्थ मन्त्रालयको पत्रसंख्या ३५०-३(क) च.नं.१६०९, मिति २०७४।१२।२९ को पत्रबमोजिम निवेदकलाई निवृत्तिभरण उपलब्ध गराउन सुदूर पश्चिमाञ्चल विश्वविद्यालय ऐन, २०६७ को दफा ३९ को कानूनी व्यवस्थाबमोजिम नसकिने भन्ने बेहोरासहितको पत्र विश्वविद्यालयलाई प्राप्त भएको छ।

नेपाल सरकार अर्थ मन्त्रालयबाट बजेट निकासामा नभई रिट निवेदकलाई यस विश्वविद्यालयले निवृत्तिभरण उपलब्ध गराउन सक्ने होइन, अर्थ मन्त्रालयको पत्रबमोजिम निवेदकले निवृत्तिभरणको सुविधा नपाउने हुँदा रिट निवेदन खारेज हुनुपर्छ भनी बहस गर्नुभयो।

विपक्षीमध्येको नेपाल सरकार, अर्थ मन्त्रालय, काठमाडौंसमेतका तर्फबाट उपस्थित विद्वान् उपन्यायाधिवक्ताद्वय श्री चन्द्रकुमार पोखरेलले सुदूर पश्चिमाञ्चल विश्वविद्यालय ऐन, २०६७ को दफा ३९ बमोजिम विश्वविद्यालयले नेपाल सरकारलाई आर्थिक दायित्व पर्ने गरी पदाधिकारी, शिक्षक तथा कर्मचारीको दरबन्दी स्वीकृत गर्दा वा त्यस्ता पदाधिकारी, शिक्षक तथा कर्मचारीको पारिश्रमिक तथा सेवा सुविधा थप गर्नुअघि नेपाल सरकार, अर्थ मन्त्रालयको स्वीकृति लिनुपर्ने भन्ने व्यवस्था छ। आर्थिक दायित्व पर्ने विषयमा अर्थ मन्त्रालयको स्वीकृति लिएर मात्रै नियम बनाउनुपर्ने अवस्थामा विश्वविद्यालयको नियमावलीमा अवकाश सुविधाको व्यवस्था गर्नुअघि यस मन्त्रालयको स्वीकृति लिएको नदेखिएकोले मन्त्रालयको स्वीकृतिबेगर बनेको नियमावलीको व्यवस्थाअनुसारको दायित्व मन्त्रालयले बहन गर्नुपर्ने होइन, रिट निवेदन खारेज हुनुपर्छ भनी बहस गर्नुभयो।

निवेदक सिद्धनाथ बहुमुखी क्याम्पसमा कार्यरत रहेकोमा उक्त क्याम्पस पछि सुदूर पश्चिमाञ्चल विश्वविद्यालयमा समायोजित हुँदा निवेदकसमेत समायोजित हुन गएको र मिति २०७३।५।१ मा निजले सुदूर पश्चिमाञ्चल विश्वविद्यालयबाट अवकाश प्राप्त गरेपछि सुदूर पश्चिमाञ्चल विश्वविद्यालय ऐन तथा ऐ. को नियमावली तथा विश्वविद्यालयको आर्थिक प्रशासनसम्बन्धी नियमावली, २०६९ को आधारमा निवेदकले उपदान, निवृत्तिभरणलगायतको सुविधा प्राप्त गर्नुपर्नेमा सो प्राप्त गर्न नसकेको र उक्त कार्य कानूनविपरीत हुँदा रिट निवेदकले कानूनबमोजिम प्राप्त गर्नुपर्ने निवृत्तिभरण, उपदानलगायतका अन्य सुविधा

तुरुन्त उपलब्ध गराउनु भनी विपक्षीहरूको नाममा परमादेशको आदेश जारी गरिपाउँ भनी यस अदालतमा निवेदकको निवेदन विचाराधीन रहेको अवस्थामा विपक्षी अर्थ मन्त्रालयको मिति २०७४।१२।२० को (सचिवस्तरीय) निर्णयानुसार निवेदकको निवृत्तिभरणका निमित्त स्वीकृति दिन नसकिने भनी गरेको निर्णय गैरकानूनी हुँदा उत्प्रेषणको आदेशले बदर गरी, निवेदकलाई निवृत्तिभरण दिनु, दिलाउनु भनी विपक्षीहरूको नाममा परमादेशको आदेश जारी गरिपाउँ भन्ने मागदाबीसहित प्रस्तुत रिट निवेदन पर्न आएको देखियो।

यसरी रिट निवेदक र विपक्षीहरूको तर्फबाट उपस्थित विद्वान् कानून व्यवसायीहरूले गर्नुभएको बहस जिकिर सुनी रिट निवेदनसहितको मिसिल संलग्न प्रमाण कागजातहरूको अध्ययन गरी हेर्दा, विपक्षीहरूको नाममा रिट निवेदकको मागबमोजिमको आदेश जारी हुनुपर्ने हो, होइन ? भन्ने सम्बन्धमा निर्णय दिनुपर्ने देखिन आयो।

२. निर्णयतर्फ विचार गर्दा, निवेदक मिति २०३७।१०।२० मा समुदायिक क्याम्पसको रूपमा रहेको सिद्धनाथ मानविकी क्याम्पसमा त्रिभुवन विश्वविद्यालयको प्रचलित नियमानुसार तलब भत्ता खान पाउने गरी लेखापाल पदमा नियुक्त भई मिति २०५०।१०।२९ मा निजले उक्त पदको स्थायी नियुक्ति प्राप्त गरेको देखियो। पछि क्याम्पसको सञ्चालक समितिको बैठकबाट निवेदक मिति २०५२।४।१ मा लेखापाल पदबाट प्रशासनको पनि कामकाज गर्ने गरी लेखा अधिकृतको पदमा र मिति २०६१।२।२२ मा लेखा नियन्त्रकको पदमा पदोन्नति भई सोको बोधार्थ कर्मचारी सञ्चयकोषलाई समेत दिएको देखिन्छ। सोपश्चात् निवेदक सु.प. विश्वविद्यालयमा अधिकृत द्वितीय पदमा समायोजन भएकोमा विवाद देखिँदैन। यसरी समायोजित एवं सोहीअनुरूप पदस्थापन भई कार्यरत रहँदै आएको

निवेदकले मिति २०७३।५।१ देखि लागू हुने गरी सुदूर पश्चिमाञ्चल विश्वविद्यालयका रजिस्ट्रारसमक्ष दिएको निजको स्वेच्छिक राजीनामा पत्र उक्त विश्वविद्यालयका रजिस्ट्रारबाट मिति २०७३।४।३२ मा स्वीकृत भएको देखियो । राजीनामापश्चात् निवेदकले आफूले विश्वविद्यालयको नियमानुसार प्राप्त गर्नुपर्ने सुविधा तथा निवृत्तभरण उपलब्ध गराई पाउँ भनी सुदूर पश्चिमाञ्चल विश्वविद्यालयको रजिस्ट्रारसमक्ष दिएको निवेदनमा विपक्षी अर्थ मन्त्रालयको पत्रसंख्या ३५०-३(क) च.नं. १६०९, मिति २०७४।१२।२१ को पत्रबमोजिम सुदूर पश्चिमाञ्चल विश्वविद्यालय ऐन, २०६७ को दफा ३९ मा विश्वविद्यालयले नेपाल सरकारलाई आर्थिक दायित्व पर्ने गरी पदाधिकारी, शिक्षक तथा कर्मचारीको दरबन्दी स्वीकृत गर्दा वा त्यस्ता पदाधिकारी, शिक्षक तथा कर्मचारीको पारिश्रमिक तथा सेवा सुविधा थप गर्नुअघि नेपाल सरकार, अर्थ मन्त्रालयको स्वीकृति लिनुपर्नेछ भन्ने व्यवस्था भएकोमा नियमावलीमा अवकाश सुविधाको व्यवस्था गर्नुअघि यस मन्त्रालयको स्वीकृति लिएको नदेखिएको अवस्थामा निवृत्तिभरणका लागि स्वीकृति प्रदान गर्न नसकिने भनी निर्णय गरी सोको पत्राचार निवेदकलाई गरेकोले विपक्षीको उक्त गैरकानूनी निर्णय, पत्राचार बदर गरी निवृत्तिभरण दिलाई पाउँ भन्ने निवेदकको मुख्य जिकिर रहेको देखिन्छ ।

३. सो सम्बन्धमा विचार गर्दा, त्रिभुवन विश्वविद्यालयको सम्बन्धन प्राप्त समुदायिक क्याम्पसका रूपमा स्थापित सिद्धनाथ बहुमुखी क्याम्पसबाट सेवा प्रवेश गरेका निज निवेदक क्याम्पसको समायोजनसँगै सुदूर पश्चिमाञ्चल विश्वविद्यालयको अधिकृत द्वितीय श्रेणीको पदमा समायोजन भएकोमा विवाद देखिदैन । पछि निवेदकले दिएको स्वेच्छिक राजीनामासमेत सुदूर पश्चिमाञ्चल विश्व विद्यालयका रजिस्ट्रारबाट स्वीकृत भएको देखियो । सुदूर पश्चिमाञ्चल विश्वविद्यालय ऐन, २०६७

को दफा ३(२) मा “यो ऐन प्रारम्भ हुँदाका बखत नेपाल सरकारबाट अनुदान प्राप्त गरी त्रिभुवन विश्वविद्यालयको आङ्गिक क्याम्पसको रूपमा कञ्चनपुर जिल्लाको भीमदत्त नगरपालिकामा सञ्चालित सिद्धनाथ विज्ञान क्याम्पस, भीमदत्तनगर र सम्बन्धन प्राप्त सिद्धनाथ बहुमुखी क्याम्पस भीमदत्तनगरलाई संयुक्त रूपमा समावेश गरिएको भन्ने कुरा स्पष्ट उल्लेख भएको देखिन्छ । सोही ऐनको दफा २० को उपदफा ४ मा कुनै क्याम्पस विश्वविद्यालयको आङ्गिक क्याम्पसको रूपमा सञ्चालन भएपछि सो क्याम्पसमा कार्यरत शिक्षक तथा कर्मचारीहरू विश्वविद्यालयको आङ्गिक क्याम्पसको शिक्षक तथा कर्मचारीको रूपमा रहनेछन् भनी उल्लेख भई ऐ. दफाको उपदफा ६ मा “उपदफा (४) बमोजिम विश्वविद्यालयको आङ्गिक क्याम्पसको शिक्षक तथा कर्मचारीको रूपमा रहने शिक्षक तथा कर्मचारीले सम्बन्धित क्याम्पसमा गरेको स्थायी सेवा विश्वविद्यालयअन्तर्गतको आङ्गिक क्याम्पसमा गरेको मानिनेछ र सोहीबमोजिम निजहरूको सेवा अवधि गणना हुने” भनी उल्लेख भएको देखिन्छ ।

४. विपक्षी सुदूर पश्चिमाञ्चल विश्वविद्यालयबाट निवेदकलाई दिइएको मिति २०६९।१२।१ को निवेदकको समायोजन पत्रको बेहोरा हेर्दासमेत “निवेदक त्रिभुवन विश्वविद्यालयको सम्बन्धन प्राप्त सिद्धनाथ बहुमुखी क्याम्पस महेन्द्रनगरमा लेखा नियन्त्रक पदमा कार्यरत रहेकोमा सुदूर पश्चिमाञ्चल विश्वविद्यालय ऐन, २०६७ को दफा ३(२) अनुसार सिद्धनाथ बहुमुखी क्याम्पस सुदूर पश्चिमाञ्चल विश्वविद्यालयमा समावेश भएकोले सु.प. विश्वविद्यालय ऐन, २०६७, सु.प. विश्वविद्यालय शिक्षक, कर्मचारी सेवा नियमावली, २०६९ को दफा ५२(४) र १६(४) अनुसार निजले सिद्धनाथ बहुमुखी क्याम्पसमा अविच्छिन्न रूपमा पूर्णकालीन सेवा सुरु गरेको मितिदेखि नै सेवा अवधि गणना हुने गरी सु.प. विश्वविद्यालयको कार्यकारी परिषद्को निर्णयले

मिति २०६९।१२।१ देखि लागू हुने गरी समायोजन गरिएको” भनी निवेदकलाई अधिकृत द्वितीय श्रेणीको पदमा समायोजन गरिएको देखिन्छ । स्थायी नियुक्ति भएका निवेदक समायोजनपूर्व सिद्धनाथ बहुमुखी क्याम्पसमा दरबन्दीरत रही कार्यरत रहेकोमा पछि निवेदक कार्यरत रहेको क्याम्पस सुदूर पश्चिमाञ्चल विश्वविद्यालयमा समायोजन हुन गई निवेदकको पदसमेत सोहीबमोजिम समायोजन हुन गएको भन्ने अवस्था उल्लिखित कानूनी व्यवस्था र निवेदकलाई दिइएको पत्र बेहोराबाट देखिन्छ । साथै निवेदक समुदायिक क्याम्पस हुँदै सु.प. विश्वविद्यालयको कर्मचारीका रूपमा रही निजले तलब भत्ता, सञ्चयकोष कङ्क्रीलगायतका सुविधाहरू खाई पाई आएकोमा समेत विवाद देखिँदैन ।

५. मिसिल संलग्न विपक्षी अर्थ मन्त्रालयका सचिवको तर्फबाट परेको लिखित जवाफ हेर्दा, सुदूर पश्चिमाञ्चल विश्वविद्यालय ऐन, २०६७ को दफा ३९ बमोजिम विश्वविद्यालयले नेपाल सरकारलाई आर्थिक दायित्व पर्ने गरी पदाधिकारी, शिक्षक तथा कर्मचारीको दरबन्दी स्वीकृत गर्दा वा त्यस्ता पदाधिकारी, शिक्षक तथा कर्मचारीको पारिश्रमिक तथा सेवा सुविधा थप गर्नुअघि नेपाल सरकार, अर्थ मन्त्रालयको स्वीकृति लिनुपर्ने भन्ने व्यवस्था भएकोमा विश्वविद्यालयले नियमावलीमा अवकाश सुविधाको व्यवस्था गर्नुअघि उक्त मन्त्रालयको स्वीकृति लिएको नदेखिएकोले निवेदकको निवृत्तिभरणको दायित्व आफूले बहन गर्नुपर्ने होइन भन्ने बेहोराको लिखित जवाफ फिराएको देखियो । सुदूर पश्चिमाञ्चल विश्वविद्यालय ऐन, २०६७ को दफा ४३ को कानूनी व्यवस्था हेर्दा, “ऐनको उद्देश्य कार्यान्वयन गर्न विश्वविद्यालयले आवश्यक नियम बनाउन सक्नेछ” भन्ने उल्लेख छ । यसको अर्थ विश्वविद्यालयले उक्त ऐनले प्रत्याभूत गरेको अख्तियारीबमोजिम आवश्यकताअनुसार नियम बनाई लागू गर्न सक्ने नै हुन्छ, नियमावली बनाउँदा अर्थ

मन्त्रालयको अनिवार्य स्वीकृति लिनुपर्ने भन्ने ऐनमा व्यवस्था भएको देखिँदैन । यस अर्थमा विश्वविद्यालयले नियमावली बनाउन अर्थ मन्त्रालयको स्वीकृति लिनुपर्ने भन्ने अर्थ गर्नु कानूनसम्मत हुने देखिँदैन । साथै ऐनको दफा ३९ को अर्थ नेपाल सरकारलाई आर्थिक दायित्व पर्ने गरी पदाधिकारी, शिक्षक तथा कर्मचारीको दरबन्दी स्वीकृत गर्दा वा त्यस्ता पदाधिकारी, शिक्षक तथा कर्मचारीको पारिश्रमिक तथा सेवा सुविधा थप गर्नुअघि नेपाल सरकार, अर्थ मन्त्रालयको स्वीकृति लिनुपर्ने भन्नेसम्म हो । प्रस्तुत रिट निवेदनमा रिट निवेदकको दरबन्दी स्वीकृत भएको, वा निजको सेवा सुविधा, पारिश्रमिक थप भएको विषय नभई पहिला नै स्वीकृत भएको निजको दरबन्दीको समायोजनसम्म भएको भन्ने अवस्था देखिन्छ ।

६. यसैगरी सुदूर पश्चिमाञ्चल विश्वविद्यालय शिक्षक कर्मचारी सेवा नियमावली, २०६९ को नियम १६(४) मा “..... समावेश गरिएका त्रिभुवन विश्वविद्यालयअन्तर्गतका आङ्गिक तथा सम्बन्धन प्राप्त क्याम्पसका शिक्षक, कर्मचारी समायोजन भई यस विश्वविद्यालयमा आउँदा साबिककै जे जुन पदमा बहाल रहेका हुन् सोही पदमा समायोजन हुनेछन्” भनी उल्लेख गरिएको छ । ऐ. नियमावलीको नियम ५१(१) ले २० वर्षसम्म स्थायी सेवा गरिसकेका शिक्षक वा कर्मचारीलाई निजको इच्छा भएमा अवकाशका निमित्त अनुमति दिन सक्ने व्यवस्था गरेको छ भने ५२(४) मा सेवा अवधिको गणना “.....विश्वविद्यालय ऐनको दफा ३(२) बमोजिम यस विश्वविद्यालयमा गाभिन आएका शिक्षक तथा कर्मचारीहरू यस विश्वविद्यालय सेवामा प्रवेश गरेको मानिनेछ र निजहरूले सेवा सुरु गरेको साबिक अवधिदेखि नै उपदान वा निवृत्तिभरणको प्रयोजनको लागि सेवा अवधि गणना गरिने” भन्ने उल्लेख छ । साथै सोही नियमावलीको नियम ५५(१)(२)(३) मा निवृत्तिभरण पाउने अवस्थाको समेत उल्लेख गरेको छ । उल्लिखित

कानूनी व्यवस्थाको रोहबाट निवेदक निवृत्तिभरण प्राप्त गर्न अयोग्य व्यक्ति रहे भएको भन्ने आधार स्थापित हुन नसकेको स्थितिमा निजले निवृत्तिभरण नपाउने अर्थ गर्नु औचित्यपूर्ण हुने देखिँदैन । यस स्थितिमा निवेदकको हकमा दफा ३९ को कानूनी व्यवस्था आकर्षित हुने होइन भन्ने निवेदकको निवेदन जिकिर र सोही बेहोराको निजका तर्फबाट रहनुभएका कानून व्यवसायीको बहस अन्यथा देखिएन ।

७. यसरी निवेदक विगत २०३७ सालदेखि सेवा प्रवेश गरी, स्थायी कर्मचारीका रूपमा निरन्तर सेवारत रही पछि कानूनबमोजिम सुदूर पश्चिमाञ्चल विश्वविद्यालयमा समायोजनसमेत भई विश्वविद्यालयको रजिस्ट्रारबाट स्वेच्छिक अवकाश स्वीकृत गराई सेवा निवृत्त भएको देखिएको अवस्था एवं सो अवधिसम्ममा निजको कर्मचारी सञ्चयकोष रकमसमेत कट्टी भएकोमा विवाद नदेखिएको स्थितिमा सुदूर पश्चिमाञ्चल विश्वविद्यालयले आफ्नो नियमावली बनाउँदा विश्वविद्यालयको दफा ३९ बमोजिम अर्थ मन्त्रालयको स्वीकृति नलिएको भन्ने आधारमा मात्र निजले सेवा निवृत्त जीवनमा पाउनुपर्ने निवृत्तिभरणलगायतको सुविधा नपाउने भन्ने अर्थ गरी सेवा निवृत्त निवेदकलाई खाली हात घर पठाउनु एकातिर निजको करिब ३६ वर्षे सेवा अवधि शून्यमा झर्ने एवं निजले विश्वविद्यालयमा गरेको योगदान अवधिको अवमूल्यन हुने र अर्कोतिर निजलाई निवृत्तिभरणबाट वञ्चित गर्नु कानून र न्यायको समेत प्रतिकूल हुन जाने हुँदा निजले निवृत्तिभरण नपाउने भन्ने बेहोराको विपक्षीको लिखित जवाफ र सोही बेहोराको विद्वान् उपन्यायाधिवक्ताको बहस जिकिरसँग सहमत हुन सकिएन ।

८. अतः उपर्युक्त विवेचित आधार, प्रमाण तथा कारणबाट रिट निवेदकको पद स्वीकृत वा नयाँ नभई समायोजनसम्म भएको देखिएकोले सुदूर पश्चिमाञ्चल विश्वविद्यालय ऐन, २०६७ को दफा ३९ को व्यवस्था निवेदकको हकमा आकर्षित हुने

नदेखिएको, निवेदकको सेवा अवधिसमेतको आधारमा निजले निवृत्तिभरण पाउनको निमित्त कुनै प्रकारको अयोग्यता रहे भएको भन्ने स्थितिको विद्यमानता नदेखिएकोलगायतका आधार कारणबाट निवेदकले निवृत्तिभरण पाउने नै देखिएको स्थितिमा निवेदकलाई निवृत्तिभरणका लागि स्वीकृति दिन नसकिने भन्ने बेहोराको विपक्षी नेपाल सरकार, अर्थ मन्त्रालयको मिति २०७४।१२।२० को सचिवस्तरको निर्णय कानूनसम्म नदेखिँदा विपक्षी मन्त्रालयको उक्त निर्णय र सोही बेहोराको पत्राचार उत्प्रेषणको आदेशले बदर गरिदिएको छ । साथै विश्वविद्यालयको सेवाबाट सेवा निवृत्त भएका निज निवेदकलाई कानूनबमोजिम पाउनुपर्ने निवृत्तिभरणलगायतका सेवा सुविधा उपलब्ध गर्नु, गराउनु भनी विपक्षीहरूको नाममा परमादेशको आदेशसमेत जारी गरिदिएको छ । सोको जानकारी महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयमार्फत विपक्षीहरूलाई दिई प्रस्तुत आदेशको दायरीको लगत कट्टा गरी नियमानुसार मिसिल अभिलेख शाखामा बुझाइदिनु ।

उक्त रायमा सहमत छु ।
न्या. उम्बरबहादुर शाही

इजलास अधिकृतः कमलकान्त जोशी
इति संवत् २०७५ साल पुस १५ गते रोज १ शुभम् ।

निर्णय नं. १०१५२

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री केदारप्रसाद चालिसे
माननीय न्यायाधीश श्री प्रकाशमान सिंह राउत
फैसला मिति : २०७४।२।७

मुद्दा : जबरजस्ती करणी र चोरी

०७१-CR-०८२७

पुनरावेदक / प्रतिवादी : जिल्ला सुर्खेत वीरेन्द्रनगर
नगरपालिका वडा नं. ३ बस्ने सुरेन्द्र वि.क.
विरुद्ध
प्रत्यर्थी / वादी : परिवर्तित नाम सुर्खेत १९ को जाहेरीले
नेपाल सरकार

०७१-CR-०८६९

पुनरावेदक / प्रतिवादी : जिल्ला सुर्खेत वीरेन्द्रनगर
नगरपालिका वडा नं. ३ घर भई हाल जिल्ला
कारागार कार्यालय सुर्खेतमा थुनामा रहेका
उदयबहादुर सुनार
विरुद्ध
प्रत्यर्थी / वादी : परिवर्तित नाम सुर्खेत १९ को जाहेरीले
नेपाल सरकार

- अभियुक्तहरूको अनुसन्धानका क्रममा भएको साबिती बयान, पीडक र पीडितको शारीरिक परीक्षणबाट देखिएको घटनासँग तादात्म्यता देखाउने आधारहरू साक्षी सर्जभिनका भनाइबाट घटनाको विश्वसनियता पुष्टि हुने आधार र पीडितले आफूले बच्न गरेको प्रयास देखिने वस्तुनिष्ठ आधारमा कसुर प्रमाणित हुने हुन्छ । यी

सबै कुराको अभावमा पीडितले वा निजको नजिकको नातेदारको जाहेरी परेको भन्ने आधारमा मात्र कसैलाई कसुरदार ठहर गर्न मिल्ने नहुने ।

(प्रकरण नं. ५)

- अभियुक्तहरूले अदालतसमक्ष आफू दोषी रहेको भन्ने तथ्य स्वीकार नगरेको अवस्थामा वादीले स्वतन्त्र, विश्वसनीय र भरपर्दो प्रमाणबाट दाबी प्रमाणित गर्नुपर्दछ । जबरजस्ती करणी लुकीछिपी गर्ने भएकोले त्यस्तो कसुरको चशमदिद गवाह अर्थात् प्रत्यक्ष प्रमाण साधारणतया प्राप्त हुन सक्दैन । करणीसम्बन्धी अपराधमा पीडित नै प्रमुख प्रमाण हो । आफूलाई जबरजस्ती करणी भएको भनी उल्लेख गर्ने पीडितको शारीरिक अथवा निजको स्वास्थ्य परीक्षणबाट जबरजस्ती करणी भएको तथ्य स्थापित हुनुपर्ने ।

(प्रकरण नं. ७)

पुनरावेदक / प्रतिवादीका तर्फबाट : विद्वान् वैतनिक
अधिवक्ता श्री नारायणप्रसाद देवकोटा
प्रत्यर्थी / वादीका तर्फबाट : विद्वान् सहन्यायाधिवक्ता
श्री ध्रुवप्रसाद चौहान
अवलम्बित नजिर :

- ने.का.प.२०६२, अंक ३, नि.नं.७५०७

सम्बद्ध कानून :

सुरू तहमा फैसला गर्ने :

माननीय न्यायाधीश श्री लिलाराज अधिकारी
सुर्खेत जिल्ला अदालत

पुनरावेदन तहमा फैसला गर्ने :

माननीय न्यायाधीश श्री टीकाबहादुर हमाल
माननीय न्यायाधीश श्री केशवराज जोशी
पुनरावेदन अदालत, सुर्खेत

फैसला

न्या. केदारप्रसाद चालिसे : न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ९(१)(ख) बमोजिम पेस हुन आएको प्रस्तुत मुद्दाको पुनरावेदन यसै अदालतको क्षेत्राधिकारभित्रको हुँदा संक्षिप्त तथ्य र निर्णय यसप्रकार रहेको छ:-

जिल्ला सुर्खेत विरेन्द्रनगर नगरपालिका वडा नं.३ स्थित मित्रनगर टोलमा तेजबहादुर सुनारको छोराको विवाह स्थलबाट घरतर्फ जाने क्रममा पीडित परिवर्तित नामथर सुर्खेत १९ लाई अज्ञात समूहले उठाई लगी जबरजस्ती करणी गरी गरगहनासमेत लुटी जबरजस्ती चोरी गरेको भन्ने घटनास्थलतर्फ मसमेतको प्रहरी टोली खटिई गई शंकास्पद रूपमा रहेका काशीराम वि.क., निर्मल गिरी, चन्द्रबहादुर नेपाली, धनबहादुर वि.क., भिमबहादुर नेपाली, भरत कसेरा, सुमन कुमाललाई पक्राउ गरी यसै प्रतिवेदन साथ दाखिला गरेको छु कानूनबमोजिम होस् भन्नेसमेत बेहोराको प्र.ना.नि. रेशमप्रसाद आचार्यको प्रतिवेदन ।

जिल्ला सुर्खेत विरेन्द्रनगर नगरपालिका वडा नं. ३ स्थित मित्रनगरको पूर्वमा हिरालाल वि.क.को घर, पश्चिममा ईन्द्रबहादुर सुनारको घर, उत्तरमा जनजागरण समुदायिक वन जङ्गल, दक्षिणमा तेजबहादुर सुनारको घर यति चार किल्लाभित्र रहेको गाई वस्तु बाँध्ने खुल्ला एक कोठाको छाप्रो उक्त छाप्रोको उत्तर छेउमा परिवर्तित नामथर सुर्खेत १९ लाई मिति २०६९/११/२८ गते राति सामुहिक जबरजस्ती करणी गरेको भनी देखाएको घटनास्थलमा गाई बस्तुले खाने घाँस पराल मडारिएको, माटो खोस्निएको, हरियो रातो कालो चेक रहेको हरियो एक जोर प्लाष्टिकको चप्पल रहेको, घटनास्थलमा रातो सुन्तला रंगका चुराको टुक्राहरू रहेको घटनास्थलदेखि पश्चिम १७ फिटमा २ वटा ३ यू रंगको र फुस्रो रातो रंगको कट्टु एउटैमा बेरिएर रहेको उक्त कट्टुमा रातो जस्तो दाग रहेको घटनास्थल

देखि ५० मिटर पश्चिममा भन्टा रंगको ब्लाउज रहेको, गहुँबारीमा गहुँ मडारिएको अवस्थामा रहेको घटनास्थल भन्नेसमेत बेहोराको चार किल्लाको मुचुल्का ।

मिति २०६९/११/२८ गते रातको अं.१०:०० बजेको समयमा मेरी दिदी पीडित परिवर्तित नामथर सुर्खेत १९ विवाह स्थलमा गई नाचगान गरी रमाइलो गरिरहेको अवस्थामा करिब रातिको अं.१०:०० बजेको समयमा विवाह स्थलमा रहेका मानिसहरू आ-आफ्नो घरतर्फ गएका र मेरी दिदी पीडितलाई सुर्खेत जिल्ला विरेन्द्रनगर नगरपालिका वडा नं. ३ बस्ने तेजबहादुर सुनारको श्रीमती अ. वर्ष ४० की रूपा सुनारले आफ्नो घरमा सुत्न भनेको र सुर्खेत जिल्ला विरेन्द्रनगर नगरपालिका वडा नं. ३ बस्ने सर्बजित कसेराको श्रीमती अ. वर्ष ४२ की नन्दा कसेराले भदैंनी र हामी हाम्रा घर सुत्न जान्छौ भनी विवाह भएको घरदेखि बाहिर निस्कँदा सोही गाउँका तत्काल नाम ठेगाना थाहा हुन नसकेका अज्ञात व्यक्तिहरूको समूह आई म जाहेरवालाको दिदीको एक्कासी चारहात खुट्टा तथा मुख समाती बुझी सो ठाँउबाट उठाई सो विवाह स्थलको नजिकै रहेको गोठको करेसामा लगी निज दिदीलाई डर धम्की दिई मुख बुझी हलचलसमेत गर्न नदिई अज्ञात व्यक्तिहरूले जबरजस्ती पालैपालो करणी गरी सख्त घाइते बनाई निज दिदीले लगाई राखेको १ नं. सुनको १४ आनाको नौ गेडी जस्को मूल्य रु.५२,५००।- १ नं. सुनको ८ आनाको मूल्य रु.३०,०००।- ९८४८५६६६०३ नं. को सिमसहितको नोकिया मोबाइल मूल्य रु.४,०००।- र निजको पासमा रहेको भा.रु.१,०००।- समेत गरी जम्मा मूल्य रु.८८,९००।- बराबरको जिन्सी सामान अज्ञात अन्यायीहरूले लुटी लगेकोले साह्रै अन्यायमा परी यो जाहेरी ल्याई उपस्थित भएको छु । सुर्खेत जिल्ला विरेन्द्रनगर नगरपालिका वडा नं. ३ बस्ने तेजबहादुर सुनारको श्रीमती रूपा सुनार, नन्दा कसेरासमेतको व्यक्तिलाई तत्काल बुझी पाउनको साथै

अन्यायीहरूलाई खोजतलास गरी तत्काल् पक्राउ गरी जबरजस्ती करणीको महलबमोजिम हदैसम्मको सजाय गरिपाउँ, पछि अन्यायीहरू पत्ता लागेमा निजहरूको नाममा किटानी जाहेरी दिनेछु भन्नेसमेत बेहोराको परिवर्तित नामथर दिनेश थापाको जाहेरी दरखास्त ।

पीडित सुर्खेत १९ लाई करणी भएको लक्षण यकिनका साथ भन्न नसकिने, यौनाङ्ग वरिपरि वीर्य दाग तथा कुनै संघर्षका चिह्नहरू देखिँदैन निजको शरीरमा दाहिने कुहिनोमा घर्षणसहित सुन्निएको, दुवै हातको पाखुरामा साना घर्षणका दागहरू देखिएको, १×५ से.मी. कोतरिएको दाग दाहिने घुडाको बाहिर पट्टि पाइएको, १×३ से.मी. र १×२ से.मी. कोतरिएको दाग पेटको भागमा पाइएको, निजले लगाएको कपडामा अ.६×५ से.मी. दाग देखिएको सो दाग वीर्य हो वा होइन यकिनका साथ भन्न नसकिने सो भाग परीक्षणको लागि पठाइएको, पुरुषको वीर्य निज पीडितको योनिमा देखिएको वा नदेखिएको यकिनका साथ भन्न नसकिने सोको लागि योनिभित्र र बाहिरको भेजिनल स्वाब परीक्षणको लागि पठाइएको, निजको योनि भेजिनल स्वाब परीक्षणको लागि संकलन गरी पठाइएको निजको रगत समूह रगत परीक्षण गरी O positive पाइएको भन्नेसमेत बेहोराको म.प. क्षेत्रीय अस्पताल सुर्खेतबाट प्राप्त परीक्षण रिपोर्ट ।

प्रतिवादी सुरेन्द्र वि.क.को यौनाङ्गसमेतको स्वास्थ्य परीक्षण गर्दा निजको लिङ्गमा संघर्षका चिह्नहरू छैन, निजको लिङ्गमा योनि रस पाइन्छ पाइँदैन यकिन भन्न नसकिने, यसका निमित्त swab test को लागि पठाइएको, निजको शरीरमा संघर्षका चिह्नहरू छैनन्, निजको वीर्य परीक्षणको लागि वीर्य निकाली पठाइएको छ भन्नेसमेत बेहोराको म.प. क्षेत्रीय अस्पताल सुर्खेतबाट प्राप्त परीक्षण रिपोर्ट ।

प्रतिवादी उदय सुनारको यौनाङ्गसमेतको स्वास्थ्य परीक्षण गर्दा निजको लिङ्गमा संघर्षका चिह्नहरू छैन, निजको लिङ्गमा योनि रस पाइन्छ

पाइँदैन यकिन भन्न नसकिने, यसका निमित्त swab test को लागि पठाइएको, निजको शरीरमा संघर्षका चिह्नहरू छैनन्, निजको वीर्य परीक्षणको लागि वीर्य निकाली पठाइएको छ भन्नेसमेत बेहोराको म.प. क्षेत्रीय अस्पताल सुर्खेतबाट प्राप्त परीक्षण रिपोर्ट ।

प्रतिवादी चन्द्रबहादुर नेपाली यौनाङ्गसमेतको स्वास्थ्य परीक्षण गर्दा उल्लिखित व्यक्तिको घाँटीको पछाडिपट्टि १×३ से.मी. दाग देखिएको, कोतरिएको वा नकोतरिएको यकिनका साथ भन्न नसकिने, निजको लिङ्गमा संघर्षका चिह्नहरू छैन, निजको लिङ्गमा योनि रस पाइन्छ पाइँदैन यकिन भन्न नसकिने, यसका निमित्त swab test को लागि पठाइएको, निजको वीर्य परीक्षणको लागि वीर्य निकाली पठाइएको छ भन्नेसमेत बेहोराको म.प. क्षेत्रीय अस्पताल सुर्खेतबाट प्राप्त परीक्षण रिपोर्ट ।

प्रतिवादी निर्मल गिरीको यौनाङ्गसमेतको स्वास्थ्य परीक्षण गर्दा उल्लिखित व्यक्तिको शरीरमा संघर्षका रूपमा दाहिने काँधमा १×१ से.मी. संघर्षका चिह्नहरू पाइएको, लिङ्गमा संघर्षका चिह्न छैन, निजको लिङ्गमा योनि रस पाइन्छ पाइँदैन यकिन भन्न नसकिने, यसका निमित्त swab test को लागि पठाइएको, निजको वीर्य परीक्षणको लागि वीर्य निकाली पठाइएको, निजको लिङ्ग वरिपरि लामो रौं भेटिएको र सो रौं प्रहरीको जिम्मा लगाई पठाइएको छ भन्नेसमेत बेहोराको म.प. क्षेत्रीय अस्पताल सुर्खेतबाट प्राप्त परीक्षण रिपोर्ट ।

म जाहेरवाला मिति २०६९/११/१७ गते माइती मान्न सुर्खेत जिल्ला विरेन्द्रनगर नगरपालिका वडा नं. ३ स्थित परिवर्तित नाम थर दिनेश थापाको घरमा गएको अवस्थामा उल्लिखित मिति र स्थानमा मंगल वि.क. को विवाह भएकोले विवाहको नाचगान हेर्न म जाहेरवाली उल्लिखित स्थानमा गई मंगल वि.क.को घरको कोठाभित्र बसी नाचगान गरिरहेको अवस्थामा रातिको अं.१०:०० बजेको समयमा फुपूले सुत्न जाउँ

भनी भनेकाले म जाहेरवाली सुत्न जान भनी कोठा बाहिर निस्कने बित्तिकै अन्यायीहरू निर्मल गिरी, चन्द्रबहादुर नेपाली, उदय सुनार, सुरेन्द्र वि.क.को समूह योजनाबद्ध तरिकाले आई म जाहेरवालीलाई जबरजस्ती समाई मुख बुझी चार हातखुट्टा समाई विवाह स्थलबाट नजिकै रहेको कोठाको करेसामा लगी अन्यायीहरूले हात खुट्टा समाती, मुख बुझि डर धम्की देखाई मैले लगाएको शरीरको लुगा जबरजस्ती च्यातिई पालैपालो जबरजस्ती करणी गरी सख्त घाइते एवं बेहोस बनाई म जाहेरवालीले लगाएको १ नं. सुनको १४ आनाको नौ गेडी मूल्य रु. ५२,५००।- १ नम्बर सुनको ८ आना सुनको रिङ्ग मूल्य रु. ३०,०००।- ९८४८५६६०३ नं. को सिमसहितको नोकिया मोबाइल जसको मूल्य रु.४,०००।- र मेरो पासमा रहेको भा.रु.१,०००।- समेत गरी जम्मा मूल्य रु. ८८,९००।- बराबरको जिन्सी सामन लुटी लगेकोले साह्रै अन्यायमा परी यो जाहेरी ल्याई उपस्थित भएकी छु। सुर्खेत जिल्ला विरेन्द्रनगर नगरपालिका वडा नं. ३ बस्ने तेजबहादुर सुनारको श्रीमती रूपा सुनार, नन्दा कसेरासमेतको व्यक्तिलाई तत्काल बुझी पाउनको साथै अन्यायीहरूलाई खोजतलास गरी तत्काल पक्राउ गरी जबरजस्ती करणीको महलबमोजिम हदैसम्मको सजाय गरिपाउँ पछि अन्यायीहरू पत्ता लागेमा निजहरूको नाममा किटानी जाहेरी दिनेछु भन्नेसमेत बेहोराका पीडित सुर्खेत १९ को जाहेरी दरखास्त।

मिति २०६९/११/२८ गते जिल्ला सुर्खेत वीरेन्द्रनगर नगरपालिका वडा नं. ३ बस्ने मंगलबहादुर सुनारको विवाह भएकोले म पनि सो विवाह भएको घरमा विवाह खान गएको थिएँ। सोही विवाह घरमा मैले मादकपदार्थ सेवन गरेको थिएँ। त्यसपछि उदय सुनारले निज हाल नाम परिवर्तित सुर्खेत १९ सँग कुरा गरेको छु त्यो महिलालाई लिएर जाऊ म पछि आउँछु भनेकाले निज महिला विवाह घरबाट निस्की आफ्नो माइती घर जान लागेको अवस्थामा प्रतिवादीले निज

पीडितको हात समाती जाउ भनेपछि निजले मेरो हात समातिन् अनि मेरा गालामा चुम्बा खाई दिइन् अनि मसँग हिँडिन् अनि मैले नजिकैको गाई गोठमा लगे, त्यसपछि १ पटक निज पीडितलाई करणी गरे। सोही समयमा उदय सुनार, सुरेन्द्र वि.क., सोही स्थानमा गई छिटो गर भनेकोले मैले छाडी दिएपछि उदय सुनार निज पीडितको माथि चढ्यो त्यसपछि सुरेन्द्र वि.क.पीडित माथि चढ्यो त्यसपछि म घर जाने क्रममा बाटोमा निर्मल गिरीसँग भेट भएपछि निजलाई मैले हिरालाल विश्वकर्माको गाई गोठमा महिला छ। मैले निजलाई १ पटक करणी गरें, अरू केटाहरूले पनि करणी गर्दैछन् तिमी जाने भएपछि जाउ भनेपछि निर्मल गिरी पनि सोही स्थानमा गएका थिए निजले पीडितलाई करणी गरे गरेनन् मलाई थाहा भएन निज पीडितको घाँटीमा लगाएको सुनका गरगहना, मोबाइल मैले याद गरेन र निजको साथमा भएको मोबाइल तथा धनमाल लगेको होइन भन्नेसमेत बेहोराको प्रतिवादी चन्द्रबहादुर नेपालीले गरेको मौकाको कागज।

पीडित सुर्खेत १९ मिति २०६९/११/२८ गते राति मेरो कान्छो छोरा मंगल सुनारको विवाह भएकोले घरमा राति इष्टमित्रलगायतका गाउँले छर छिमेकीहरू आएका थिए र राति ११/१२ बजे सम्म नाचगान गरेका थियौं। पीडित सुर्खेत १९ पनि आएकी थिइन् र निज पीडितले पनि मादकपदार्थ रक्सी सेवन गरेकी थिइन्। प्रतिवादीहरू निर्मल गिरी, चन्द्रबहादुर नेपाली, उदय सुनार, सुरेन्द्र वि.क.ले पनि मादक पदार्थ रक्सी सेवन गरेका थिए पीडित विवाहमा आउँदा सुनका गरगहना लगाएकी थिइन् र १ मोबाइलसमेत निजको साथमा रहेको मैले देखेकी थिएँ निजको साथमा भएको नगद पैसा भने मैले देखेन, सायद साथमा नै थियो होला पीडित विवाहमा नाचेकी पनि थिइन्। पछि मेरो घरमा पाहुनाहरू धेरै भएको हुँदा निजलाई मैले याद गरेन पहिला निजलाई मेरे घरमा सुत्नु होला भनेकी थिएँ र नाचगान सकिएपछि सबै

जना आ-आफ्नो घरतर्फ गएका थिए । करिब रातिको अं.१०:०० बजेको समयमा पीडितलाई नचिनेका केटाहरूले हात खुट्टा तथा मुख बुझी सो स्थानबाट उठाई लगी नजिकैको हिरा सुनारको गाई गोठमा लगी डर धम्की देखाई सामूहिक जबरजस्ती करणी गरी साथमा रहेका सुनका गरगहना र मोबाइल नगद रकमसमेत लुटी लगी बाहिर हल्ला भएपछि म तत्काल घरबाट बाहिर आई बुझ्दा पीडितलाई हिरालाल सुनारले आफ्नो घरमा ल्याएका रहेछन् म तत्काल उक्त स्थानमा गई हेर्दा पीडित नाङ्गो अवस्थामा थिइन् र पहिले लगाएको गरगहनाहरू पनि लगाएकी थिइन् । हिरा सुनारको श्रीमती पबी सुनारले पीडितलाई लुगा लगाई दिएको थिइन् । सो कुरा मैले देखेकी थिएँ उक्त घटना को कसले घटाए मैले थाहा पाएन पछि बुझ्दै जाँदा पीडितलाई प्रतिवादी चन्द्रबहादुर नेपालीले माइती घरतर्फ जाने भनी आफ्नो फुपूसँग जाने क्रममा समाती लगेको र अन्य प्रतिवादीहरू समेत साथमा गई हिराबहादुर सुनारको करेसामा लगी सामूहिक रूपमा पालैपालो जबरजस्ती करणी गरी साथमा भएका नगद तथा सुनको गरगहनाहरू लुटी चोरी गरी लगेको थिए भन्ने कुरा प्रहरीले निजहरूलाई पक्राउ गरी ल्याएपछि सुनी थाहा पाएकी हुँ । उल्लिखित प्रतिवादीबाहेक अन्य प्रतिवादीहरू कोही थिएनन्, पक्राउ प्रतिवादीहरूले नै उक्त वारदात घटाएको हुनुपर्छ भन्नेसमेत बेहोराको रूपा सुनारको घटना विवरण कागज सोही बेहोरामा एकै मिलान हुने गरी नन्दा कसेरासमेतले छुट्टाछुट्टै गरी दिएको घटना विवरण कागज ।

मिति २०६९/११/२८ गते वारदातको समयमा म आफ्नै घरमा थिएँ निज प्रतिवादीहरू चन्द्रबहादुर नेपाली, सुरेन्द्र वि.क., उदय सुनार, निर्मल गिरीलाई र पीडित परिवर्तित नामथर सुर्खेत १९ लाई राम्रोसँग चिन्दछु । पीडित र प्रतिवादी चारैजनालगायतका मानिसहरू तेजबहादुर वि.क.को घरमा थिए । विवाह भएकोले विवाह भोज खान नाचगान

हेर्न गएका थिए भन्ने सुनी थाहा पाएको हो । ऐ. राति १०:०० बजेको समयमा पक्राउ परेका प्रतिवादीहरू ४ जनाले पीडित परिवर्तित नामथर सुर्खेत १९ लाई विवाह घरबाट मुख थुनी विवाह घरदेखि ५० मिटर पश्चिम गई बाँध्ने छाप्रो छेउमा लगी निजहरूले सामूहिक रूपमा जबरजस्ती करणी गरेका हुन् भन्ने कुरा सुनी थाहा पाएको थिएँ भन्नेसमेत बेहोराको काशीराम वि.क. ले गरेको घटना विवरण कागज सोही बेहोरामा एकै मिलान हुने गरी सुमन कुमाल, धनबहादुर वि.क. भिमराज नेपाली र भरत कसेरासमेतले छुट्टाछुट्टै गरी दिएको घटना विवरण कागज ।

मिति २०६९/११/२८ गतेका दिन मंगल सुनारको घरमा निजको विवाह कार्यक्रम भएको हुँदा मसमेतलाई निमन्त्रणा गरेका थिए र म उक्त स्थानमा दिउँसोदेखि नै गई रातिसम्म नाच गान तथा मादक पदार्थ रक्सीसमेत सेवन गरेको थिएँ । मैले रक्सी सेवन गरेको कारण श्रीमती रिसाउला भन्ने डरले म फेरि उदय सुनारको घरमा गएँ र निजको घर आँगनमा गई मैले उदय सुनार, म सुरेन्द्र वि.क. आएको छु भने पछि निजले आइसकेपछि तिमीले अघि रक्सी खान आउनु भनी बोलाएका हुँदा रक्सी खान आएको हो भन्दा निजले पाहुनाले खाई सके भने पछि म आफ्नो घरतर्फ जाने क्रममा हिरालाल विश्वकर्माको गाई गोठमा लाइट बलेको देखी लाइट बाल्ने को हो भन्ने कुरा सुने अनि महिला रोएको जस्तो आवाज पनि सुनेपछि मसमेत सो स्थानमा जाँदा चन्द्रबहादुर नेपाली र निर्मल गिरीसमेत २ (दुई) जना महिला नजिक थिए । अँध्यारो भएकोले स्पष्टसँग करणी गरेको मैले देखिन । हिरालाल विश्वकर्माले टर्च बाल्दै गोठतर्फ जान लागे पछि निज चन्द्रबहादुर नेपाली र निर्मल गिरी सो स्थानबाट भागेको मैले देखेँ । म पनि सो स्थानमा नगई आफ्नो घरमा गई सुतेको थिएँ । बिहान भएपछि सो स्थानमा महिलालाई गोठमा सामूहिक जबरजस्ती करणी गरी गरगहना मोबाइलसमेत लगेको भनी गाँउका केटाहरूलाई समेत

जम्मा गरेकाले मैले निज चन्द्रबहादुर नेपालीसँग तिमी र निर्मल गिरीलाई निज महिला परिवर्तित नामथर सुर्खेत १९ लाई गाई गोठमा देखेको हो गाउँको कुरा गाउँमै मिलाउनु पर्छ भन्दा चन्द्रबहादुर नेपालीले मैले निज महिलासँग कुरा मिलाई लगी निजलाई करणी गरेको हो तर गरगहना लगेको होइन भनेका थिए । पीडित सुर्खेत १९ लाई मैले जबरजस्ती करणी गरेको होइन र निजको साथमा रहेका गरगहना नगद र मोबाइल मैले चोरी गरेको होइन भन्नेसमेत बेहोराको प्रतिवादी सुरेन्द्र वि.क. को बयान कागज ।

मिति २०६९/११/२८ गते मंगल सुनारको विवाह घरमा मसमेत गई नाचगान हेरी बसेको थिएँ । रातिको अन्दाजी ९:३० बजेपछि म र सुरेन्द्र वि.क. समेतका मानिसहरू घरतर्फ जाने क्रममा चन्द्रबहादुर नेपालीसँग भेट भयो । भेट हुँदा निज चन्द्रबहादुर नेपालीले मैले एकजना महिलालाई मिलाएर करणी गरें निज महिला गोठमा छ, उदय सुनारले करणी गर्दै छ तिमीहरू पनि करणी गर्ने भए जाऊ भनेकोले म र सुरेन्द्र वि.क. हिरालाल विश्वकर्माको गाई गोठमा जाँदा परिवर्तित सुर्खेत १९ उत्तानो परी पल्टेकी थिइन् । निजमाथि उदय सुनार चढी करणी गर्दै थिए । उदय सुनारले करणी गरिसकेपछि सुरेन्द्र वि.क.ले करणी गरे । निजपछि मैले करणी गर्ने भनी निज पीडितमाथि चढी करणी गर्न लागेको अवस्थामा हिरालाल विश्वकर्मा आफ्नो घरबाट लाइट बाल्दै सो गाई गोठमा आउने लागेपछि मैले करणी नभ्याउँदै म उठी सो स्थानबाट भागी घरमा गई श्रीमतीसँग सुतेको हो त्यसपछि बिहान भएपछि सुर्खेत १९ लाई सामुहिक जबरजस्ती करणी गरी नगद तथा सुनका गरगहनासमेत लगेका भनी मलाईसमेत बोलाई सोधपुछ गरेकोले मैले गरेको होइन भनेको थिएँ । सो विवाह घरमा विवाह खान गएका केटाहरू सबैलाई पक्राउ गरी प्रहरीमा लगेपछि घटना सम्बन्धमा सबैलाई जानकारी भएको हो भन्नेसमेत बेहोराको प्रतिवादी निर्मल गिरीको बयान कागज ।

मिति २०६९/११/२८ गते मेरो भाइ मंगल सुनारको विवाह भएको हुँदा मैले दिउँसोदेखि रातिसम्म विवाहको कामकाजमा खटिँ पाहुनाहरूलाई स्वागतसमेतको काम गरेको थिएँ । पीडित परिवर्तित नामथर सुर्खेत १९ पनि आएकी थिइन् र राति ९:३० बजेको समयमा मेरो घरमा नाचगान बन्द भएपछि सबै मानिसहरू घरबाट निस्की गएका र रातिको अन्दाजी १०:०० बजेको समयमा म आफ्नै घर कोठामा सुतेको थिएँ । राति अन्दाजी १०:१५ बजेको समयमा सुरेन्द्र वि.क. आई मलाई बाहिर बोलाई रक्सी छ छैन भनी सोधेकोले मैले रक्सी छैन भनेको र सुरेन्द्र वि.क.ले हिरालाल विश्वकर्माको गाई गोठमा को केटीलाई कान्छा भन्ने चन्द्रबहादुर नेपालीले करणी गर्दैछन् । मैले गरेर आएँ । जाउ भनेकोले सुरेन्द्र वि.क. र म घटनास्थलतर्फ जाँदै गरेको समयमा हिरालाल विश्वकर्मा र निजको श्रीमती पनि सो गाई गोठमा जाने क्रममा गाई गोठमा भएका को को केटाहरू हुन् भागेछन् । निज सुरेन्द्र वि.क. बाटै बाट भागी गएको थिए । हिरालाल विश्वकर्मा र निजको श्रीमतीले पीडितलाई घटनास्थलमा फेला पारी समाती निजको माइती घरमा लैजाने क्रममा पीडितको कम्मरभन्दा तल पेटिकोट र साडी थियो भने कम्मरभन्दा माथि कपडा थिएन । मैले आफ्नै घरको ट्वाइलेटबाट हेरी बसेको थिएँ । सो समयमा म पीडितको नजिक गइन । पीडित सुर्खेत १९ लाई मैले करणी गरेको होइन सुरेन्द्र वि.क., चन्द्र बहादुर नेपाली र निर्मल गिरीले पनि करणी गरेको मैले देखेको होइन बिहान भएपछि गाउँका सबै मानिसहरूले विवाह खान जाने मेरो घरमा नाचगान गर्ने केटाहरूलाई भेला जम्मा गरी सोधपुछ गरेका थिए । सुर्खेत १९ ले मेरो नाममा समेत जबरजस्ती करणी र जबरजस्ती चोरी मुद्दा दिए तापनि मैले जबरजस्ती करणी गरेको होइन र निजको कुनै सामान मैले जबरजस्ती चोरी गरी लगेको होइन भन्नेसमेत बेहोराको प्रतिवादी उदयबहादुर सुनारको बयान कागज ।

वारदात समयमा म विवाह घरबाट माइती घरमा जानेक्रममा तत्काल मैले नचिनेको व्यक्तिले बाटोमा मलाई समाती मेरो माइती घरमा पुऱ्याई दिन्छु भनी गाई गोठको करेसामा लगी मलाई पल्टाई मेरो मुख बुझी मलाई करणी गर्ने क्रमशः तेस्रो व्यक्तिसमेतले ममाथि चढी मलाई करणी गर्ने क्रममा म चिच्याएकोले एकजना मान्छे लाइट बाली बुढाबुढी सो स्थानमा जानेक्रममा पछिल्लो व्यक्तिले वीर्य स्खलन गर्न नपाउँदै उठी भागेका थिए । पछि हिरालाल विश्वकर्मा र निजको श्रीमतीले मेरो माइती घरमा पुऱ्याई दिएकी हुन् । त्यसपछि सो घटनाको सम्बन्धमा विवाह घरमा प्रहरीले पक्राउ गरी लगी प्रहरीमा सोधपुछ गर्ने क्रममा मेरो सामुन्नेमा सोधपुछ गर्दा चन्द्रबहादुर नेपालीले मेरो सामुन्नेमा प्रतिवादीहरूको अगाडि घटना सम्बन्धमा बताएकाले जाहेरी दरखास्तमा उल्लिखित ४ जना केटाहरूउपर मैले किटानी जाहेरी दिएको हुँ । उक्त वारदातको समयमा म मादकपदार्थ सेवन गरेको नशामा थिएँ । रातको समयमा तत्काल मैले चिन्न सकेन सो कारण मेरो भाइले जाहेरी दिएको थिए । प्रतिवादीहरूले मलाई करणी गर्दा कुनै अस्थायी साधन प्रयोग नगरी करणी गरेको थिएँ भन्ने बेहोराको जाहेरवाली परिवर्तित नामथर सुर्खेत १९ को कागज ।

वारदात समयमा म आफ्नो घरमा सुतेको अवस्थामा निद्रा खुलेपछि घरदेखि माथि गोठमा मानिस रोएको जस्तो आवाज आएकोले श्रीमतीसँग माथि गोठमा जाँदा मेरो पूर्व चिनजानकी पीडित सुर्खेत १९ मेरो गोठबाट तलतर्फ ओर्लदै थिइन् । निजको ब्लाउज शरीरमा थिएन साडी फुस्केको लतारिदै हिँडेको देखी मैले श्रीमतीलाई कपडा समाती देउ भनेपछि श्रीमतीले पीडितको कपडा समाती घटनाबारे सोधपुछ गर्दा पीडितले विवाह घरबाट माइती घर जाने क्रममा एक जना नचिनेको व्यक्तिले माइती घरमा पुऱ्याई दिन्छु भनी समाती गोठभित्र ल्याई मुख बुझी डर धम्की देखाई मलाई करणी गरी मेरो साथमा भएका गरगहना मोबाइल

र नगद रूपैयाँसमेत लुटी लगेको र पछि अन्य नचिनेको व्यक्तिहरू समेत आई निजहरूले पनि पालैपालो करणी गरेका हुन् भनी पीडितले बताएकी थिइन् र पछि बुझ्दै जाँदा चन्द्रबहादुर नेपाली, निर्मल गिरी, सुरेन्द्र वि.क. र उदय सुनारले पीडितलाई सामुहिक रूपमा करणी गरेका हुन् भन्ने कुरा सुनेको हो भन्ने हिरालाल विश्वकर्माको घटनाविवरण कागज सोही बेहोरासँग एकै मिलान हुने गरी भबिसरा सुनारले गरी दिएको घटना विवरण कागज ।

मिति २०६९/११/२८ गते राति छिमेकी मंगल वि.क.को घरमा निजको विवाह भएको हुँदा उक्त घरमा छरछिमेकलगायतका निजका इष्टमित्रसमेत भेला जम्मा भएका थिए । म राति गएन आफ्नै घरमा सुतेको हो र भोलिपल्ट बिहान अर्थात् ऐ.२९ गते पीडित सुर्खेत १९ लाई सामुहिक जबरजस्ती करणी गरे भनी प्रहरी टोली घटनास्थलमा आई निज पीडितको ब्लाउज, कट्टुसमेतका सामानहरू बरामद गरेको देखेको हो र हाल अनुसन्धानमा रहेका पक्राउ प्रतिवादीहरू चन्द्रबहादुर नेपाली, सुरेन्द्र वि.क., उदय सुनार र निर्मल गिरीले पीडित सुर्खेत १९ लाई उक्त वारदात समयमा सामुहिक रूपमा जबरजस्ती करणी गरी निजको साथमा रहेका गरगहना तथा मोबाइल र नगद रूपैयाँसमेत लुटी लगेका भन्ने कुरा सुनी थाहा पाएको हो । उक्त घटना घट्नुपूर्व पीडित सुर्खेत १९ ले जाहेरी दरखास्तमा उल्लिखित गरगहनाहरू लगाउने गरेको देखेको हो भन्नेसमेत बेहोराको जैसरा वि.क.को घटना विवरण कागज सोही बेहोरासँग एकै मिलान गरी केशवप्रसाद कोइराला, डिल्लीप्रसाद आचार्य र चन्द्रप्रसाद कोइरालाले गरेको छुट्टाछुट्टै घटना विवरण कागज ।

प्रतिवादी चन्द्रबहादुर नेपाली र प्रतिवादी उदयबहादुर सुनारले मुलुकी ऐन, जबरजस्ती करणीको महलको १ नं. विपरीतको कसुर गरेको हुँदा पीडितको उमेरअनुसार निजलाई सोही ऐन, सोही महलको ३

नं. को देहाय ५ बमोजिम सजाय गरी प्रतिवादी निर्मल गिरीले मुलुकी ऐन, जबरजस्ती करणीको महलको १ नं.को कसुर गरेको हुँदा पीडितको उमेरअनुसार निजलाई सोही महलको ३ नं. को देहाय ५ बमोजिम सजाय गरी प्रतिवादीहरू चन्द्रबहादुर नेपाली, उदयबहादुर सुनार, निर्मल गिरी र सुरेन्द्र वि.क.जना ४ ले मुलुकी ऐन, चोरीको महलको १ नं. को कसुर ४ नं. का प्रक्रियाद्वारा गरेको हुँदा निजहरूलाई सोही महलको १२ नं को आधारमा १४ नं. को देहाय २ बमोजिम सजाय गरी चोरीको बिगो प्रतिवादीहरूबाट चोरीको १० नं. बमोजिम पीडितलाई दिलाई भराई पाउँ भन्नेसमेत बेहोराको अभियोग मागदाबी ।

वारदातस्थल र मितिमा म आफ्नो घरमा संस्थाको कागजातहरू मिलाई राख्नु पर्ने काम परेकाले घरमै थिएँ । पीडितलाई चिन्दैन । गाउँ घरमा आन्तरिक रिसइवीका कारण मलाई फसाउने षडयन्त्र गरिएको र केही गरी खान लागेको रिसइवीले पनि मलाई झुट्टा उजुर दिएको हो । अपराध गरेको नहुँदा अभियोग मागदाबीबाट सफाइ पाउँ भन्ने प्रतिवादी सुरेन्द्र वि.क.ले अदालतमा गरेको बयान ।

अभियोग साथ पेस गरेको सि.डी. चक्कामा मेरो श्रव्य, दृश्य रेकर्ड पनि कायम गरिएको छ, सो रेकर्ड मलाई कुटपिट गरी कायल पारेपछि जबरजस्ती बोल्न लगाएको हुँदा उक्त सि.डी. रेकर्ड पनि झुट्टा हो । तसर्थ मैले कसुर नगरेको हुनाले सफाइ पाउँ भन्नेसमेत बेहोराको प्रतिवादी चन्द्रबहादुर नेपालीले अदालतमा गरेको बयान ।

म क्रिश्चियन धर्म मान्ने हुँदा गाउँ घरमा हुने हिन्दूहरूको पुजामा नजाने भई वारदात मिति २०६९/११/२८ गते राति म आफ्नै घरमा थिएँ । घटनास्थलमा नगएको हुँदा घटना बेहोरा ऐ. २९ गतेका बिहान गाउँ घरमा हल्ला भएकाले थाहा पाएको हुँ । मैले पीडितलाई जबरजस्ती करणी र जबरजस्ती चोरी गरेको होइन । अभियोग मागदाबीअनुसारको कसुर

अपराध नगरेको हुँदा पूर्ण सफाइ दिलाई पाउँ भन्ने प्रतिवादी निर्मल गिरीले अदालतमा गरेको बयान ।

मिति २०६९/११/२८ गते मेरो आफ्नो भाइ कान्छाको विवाह हुँदा साँझ ८:०० बजेसम्म विवाहमा व्यस्त रही सोपछि थकान लागेकाले श्रीमती सँगसँगै आफ्नो घरमा सुत्न गएको हुँ । घटनास्थलमा म गएको होइन र जबरजस्ती करणी र जबरजस्ती चोरी पनि गरेको होइन । मैले कसुर अपराध नगरेको हुँदा दाबीबाट फुर्सद दिलाई पाउँ भन्ने प्रतिवादी उदय सुनारले अदालतमा गरेको बयान ।

मिति २०६९/११/२८ गते मलाई कसैले पनि जबरजस्ती करणी गरेका होइनन् । मैले उल्लिखित प्रतिवादीहरूलाई चिन्दैन । उक्त मितिमा म विवाहमा दिउँसो गई खाना खाई आएको हुँ, राति कहिकतै गइन भन्ने पीडित परिवर्तित नाम सुर्खेत १९ ले गरेको बकपत्र ।

मिति २०६९/११/२८ गते रातमा मेरा श्रीमान् र म साथमा नै सुतेका साथमा रहेका श्रीमान्ले कसरी त्यहाँ चोरी र जबरजस्ती करणी गरे मलाई थाहा छैन । सुरेन्द्र वि.क.ले जबरजस्ती करणी र जबरजस्ती चोरी गरेका होइनन् भन्ने प्रतिवादी सुरेन्द्र वि.क.का साक्षी तारा वि.क. ले गरेको बकपत्र ।

मिति २०६९/११/२८ गते उदय सुनार र म घरमा सुतेका थियौ तसर्थ उक्त अभियोग दाबी झुट्टा हो भन्ने प्रतिवादी उदय सुनारको साक्षी भविसरा सुनारले गरेको बकपत्र ।

अभियोग दाबी झुट्टा हो । उक्त मिति र समयमा भाइ चन्द्रबहादुर घरमा नै थियो भन्ने प्रतिवादी चन्द्रबहादुर नेपालीको साक्षी रामबहादुर नेपालीले गरेको बकपत्र ।

प्रतिवादी निर्मल गिरी उक्त मिति र समयमा मेरो साथमा घरमा नै हुनुहुन्थ्यो । हामीहरू क्रिश्चियन धर्म मान्ने भएकाले विवाहमा निम्ता पनि थिए र निज प्रतिवादी निर्मल विवाहमा गएका पनि होइनन्

र जबरजस्ती चोरी र जबरजस्ती करणी पनि गरेका होइनन् भन्ने प्रतिवादी निर्मल गिरीका साक्षी माया गिरीले गरेको बकपत्र ।

यी प्रतिवादीहरू आपसमा मिली पीडित सुर्खेत १९ लाई विवाह घरबाट निस्केको अवस्थामा समाई हिरालालको गाई गोठमा लगी जबरजस्ती करणी गरी मुलुकी ऐन, जबरजस्ती करणीको १ र ३(५) नं. को कसुर गरेको देखिँदा प्रतिवादीहरू चन्द्रबहादुर सुनार, निर्मल गिरी, उदयबहादुर सुनार र सुरेन्द्र वि.क. लाई ५ वर्ष कैद हुने ठहर्छ । त्यसै गरी निजहरूले सामुहिक रूपमा बलात्कार गरेको देखिँदा ऐ. १० नं. बमोजिम जनही थप ५ वर्ष कैद हुन्छ । ऐ. १०(ग) अनुसार पीडितले प्रतिवादीहरूबाट रु. २०,०००/- क्षतिपूर्तिसमेत भरी पाउने ठहर्छ । जाहेरवाली पीडितले वारदातको दिन निजले दाबी गरेअनुसारको गरगहना लगाएको कसैले देखेको हुँ भनी भन्न नसकेको र प्रतिवादीहरूले ती गहना चोरी गरेको भन्ने संकलित सबुद प्रमाणबाट पुष्टि हुन नआएको हुँदा चोरीतर्फको दाबी पुग्न सक्दैन । चोरीको अभियोग दाबीबाट प्रतिवादीहरूले सफाई पाउने ठहर्छ भन्ने सुर्खेत जिल्ला अदालतको फैसला ।

प्र.स.नि. रमेशप्रसाद आचार्यको प्रतिवेदनसाथ दाखेल भएका शंकास्पद भनिएका व्यक्तिहरूमा मेराउपर कुनै शंकासमेत व्यक्त गरिएको छैन र जाहेरीमा समेत मेरो नाम उल्लेख नभएको र मैले अनुसन्धान र अदालतसमेतमा कसुर अपराध गरेकोमा पूर्ण इन्कार रही बयान गरेको छु । अनुसन्धानको क्रममा कागज गर्ने केही व्यक्तिहरूले वारदातमा मेरो संलग्नता थियो भनी भन्न सकेका छैनन् । मेरो इन्कारी बयानलाई समर्थन हुने गरी मेरा साक्षीले बकपत्र गरेकोसमेतबाट वारदातमा मेरो संलग्नता नरहेको भन्ने पुष्टि भइरहेको अवस्थामा मलाई कसुरदार ठहर्न्याई भएको सुर्खेत जिल्ला अदालतको फैसला त्रूटिपूर्ण हुँदा बदर गरी पूर्ण सफाई पाऊँ भन्नेसमेत बेहोराको प्रतिवादी सुरेन्द्र

वि.क. को पुनरावेदन पत्र ।

हामी पुनरावेदकले आरोपित कसुरमा पूर्ण इन्कार रही अदालतमा बयान गरेका छौँ भने अन्य प्रतिवादीहरू सुरेन्द्र वि.क. र उदय सुनारले अदालत तथा अनुसन्धानमा गरेको बयानसमेतमा हामीलाई पोल गरेको अवस्था छैन । हाम्रा साक्षीले हामी पुनरावेदकहरू वारदातमा नभई घरमा भएको र हामीहरूले आरोपित कसुर गरेको होइन भनी बकपत्र गरी दिएका र वारदातमा हाम्रो संलग्नता थियो भनी प्रत्यक्षदर्शीको अभाव भएको अवस्थामा हचुवाको भरमा हामीलाई कसुरदार ठहर्न्याई भएको सुर्खेत जिल्ला अदालतको फैसला त्रूटिपूर्ण हुँदा बदर गरी अभियोग दाबीबाट सफाई पाऊँ भन्नेसमेत बेहोराको प्रतिवादी निर्मल गिरी र प्रतिवादी चन्द्रबहादुर नेपालीको संयुक्त पुनरावेदन पत्र ।

मैले अनुसन्धानको क्रममा र अदालतमा समेत कसुर अपराध गरेकोमा पूर्ण इन्कार रही बयान गरेको छु । अन्य प्रतिवादीहरूले अदालतमा गरेको बयानमा मलाई पोल गरेको अवस्था छैन र मेरो इन्कारी बयानलाई समर्थन हुने गरी मेरा साक्षीले बकपत्र गरी दिएको अवस्थामा सहअभियुक्तहरूले अनुसन्धानको क्रममा पोल गरेको भनी हचुवाको भरमा मलाई कसुरदार ठहर्न्याई भएको सुर्खेत जिल्ला अदालतको फैसला त्रूटिपूर्ण हुँदा बदर गरी अभियोग दाबीबाट सफाई पाऊँ भन्नेसमेत बेहोराको प्रतिवादी उदय सुनारको पुनरावेदन पत्र ।

पीडितले गहना लगाएको कुरा पीडित र निजको भाइको भनाइबाट स्थपित भइसकेको र वारदातपश्चात् पीडितसँग गहना भएको भन्ने देखिँदैन । जाहेरीमा उल्लिखित बिगो बराबरको गहना मोबाइलसमेत प्रतिवादीहरूले जबरजस्ती चोरी गरेको स्थापित हुँदाहुँदै चोरीतर्फको मागदाबी नपुग्ने भनी प्रतिवादीहरूलाई जबरजस्ती चोरीमा सफाई दिने गरी भएको सुर्खेत जिल्ला अदालतको फैसला सो हदसम्म त्रूटिपूर्ण हुँदा बदर गरी अभियोग दाबीबमोजिम

प्रतिवादीहरूलाई सजाय गरिपाउँ भन्नेसमेत बेहोराको वादी नेपाल सरकारको पुनरावेदन पत्र ।

यसमा पीडितको अदालतसमक्ष भएको बकपत्र तथा मिसिल संलग्न प्रमाणको मूल्याङ्कनको क्रममा सुरु फैसला विचारणीय हुँदा छलफलको लागि अ.बं. २०२ नं. तथा पुनरावेदन अदालत नियमावली, २०४८ को नियम ४७ को प्रयोजनार्थ दुवै पक्षको पुनरावेदन परेको देखिँदा दुवै पक्षको पुनरावेदन पत्रको जानकारी एक अर्कालाई दिई नियमानुसार पेस गर्नु भन्ने पुनरावेदन अदालत, सुर्खेतबाट भएको आदेश ।

यसमा पुनरावेदक प्रतिवादीमध्येका चन्द्रबहादुर सुनार र निर्मल गिरीको तर्फबाट प्रतिरक्षा गर्नका लागि यस अदालतमा नियुक्त वैतनिक कानून व्यवसायीलाई पेसीको जानकारी दिई नियमानुसार गर्नु भन्ने पुनरावेदन अदालत, सुर्खेतबाट भएको आदेश ।

यी प्रतिवादीहरू आपसमा मिली पीडित सुर्खेत १९ लाई विवाह घरबाट निस्केको अवस्थामा समाई हिरालालको गाई गोठमा लगी जबरजस्ती करणी गरी मुलुकी ऐन जबरजस्ती करणीको १ र ३(५) नं. को कसुर गरेको देखिँदा प्रतिवादीहरू चन्द्रबहादुर सुनार, निर्मल गिरी, उदयबहादुर सुनार र सुरेन्द्र वि.क. लाई ५ वर्ष कैद हुने गरी र निजहरूले सामुहिक रूपमा बलात्कार गरेको देखिँदा ऐ. १० नं. बमोजिम जनही थप ५ वर्ष कैद हुने तथा ऐ. १०(ग) अनुसार पीडितले प्रतिवादीहरूबाट रु.२०,०००/- क्षतिपूर्तिसमेत भरी पाउने ठहरी भएको फैसला र चोरीको अभियोग दाबीबाट प्रतिवादीहरूले सफाई पाउने ठहरी भएको सुरु सुर्खेत जिल्ला अदालतको मिति २०७०/५/१६ को फैसला सदर हुने ठहरी पुनरावेदन अदालत, सुर्खेतबाट मिति २०७१/०३/१८ मा भएको फैसला ।

मिति २०६९/११/३० गते मध्यपश्चिमाञ्चल क्षेत्रीय अस्पताल सुर्खेतबाट भएको स्वास्थ्य परीक्षण प्रतिवेदनको नं. १ मा करणी भएको लक्षण यकिनका साथ भन्न नसकिने, नं. २ मा यौनाङ्ग वरिपरि

वीर्य दाग तथा संघर्षका चिह्नहरू देखिँदैनन् भन्ने बेहोरा रहेको, मेरो स्वास्थ्य परीक्षणमा घाउँ चोट संघर्षका चिह्न नरहेको, केन्द्रीय प्रहरी विधि विज्ञान प्रयोगशालाबाट भएको नमुना परीक्षणमा मेरो वीर्यको बीज पीडितको योनिमा भेटिएको छैन । घटनास्थलमा भेटिएका भनिएका सुन्तला रङ्गको कपडाको टुक्रा पेन्टी, ब्लाउज कसका हुन सनाखत गराएको छैन । घटनास्थलमा फुटेका भनेका चुरा चप्पल कसका हुन् सनाखत गरिएको छैन । पीडितका साथमा घरमा जाने भनिएकी चन्दा कसेरालाई बुझिएको छैन, घटनास्थल मुचुल्का छाप्रो छेउको उत्तर कोठामा वारदात भएको भनिएको छ भने घटना विवरण कागज गर्ने र प्र. हरूको बयानमा गोठको करेसामा भएको भनी उल्लेख भएको छ । पीडितलाई अज्ञात समूहले उठाई लगेर ज.क. गरेको भन्ने रेशमप्रसाद आचार्यको प्रतिवेदन छ । दिनेश थापाले दिएको मौकाको जाहेरीमा कसैको नाम किटान नगरेको अवस्थामा जबरजस्ती चोरी गरेको भन्नेतर्फ दाबी नठहराई जबरजस्ती करणी गरेको भनी हचुवाको भरमा भएको उक्त फैसला त्रुटिपूर्ण भई बदर भागी छ । अतः एवम् माथि प्रकरण प्रकरणहरूमा उल्लेख भएबमोजिम वारदात नै नभएको, म पुनरावेदक प्रतिवादी निर्दोष भएको, आरोपित कसुर नगरेको र दोषी सिद्ध नभएकाले मलाई कसुरदार ठहर गरी भएको मिति २०७१/३/१८ गतेको पुनरावेदन अदालत, सुर्खेतको उक्त फैसला त्रुटिपूर्ण भई बदरभागी भएकाले सो फैसला बदर उल्टी गरी म पुनरावेदक प्रतिवादीलाई पूर्ण सफाई दिलाई पाउँ भन्ने प्रतिवादी सुरेन्द्र वि.क. र प्रतिवादी उदयबहादुर सुनारको छुट्टाछुट्टै यस अदालतमा परेको पुनरावेदनपत्र ।

प्रतिवादीहरू आरोपित कसुरमा अधिकारप्राप्त अधिकारी तथा सुरु अदालतमा समेत इन्कारी रही बयान गरेको, पीडितले मिति २०६९/१२/१३ मा गरेको कागजमा रातको समयमा तत्काल चिन्न नसकेको भनी लेखाई दिएको र

अदालतमा गरेको बकपत्रमा पनि जबरजस्ती करणी नभएको तथ्य उल्लेख गरेको छिन् भने निजको योनिबाट निकालिएको Swab को नमूनामा Semen नभेटिएको भनी मिसिल संलग्न केन्द्रीय प्रहरी विधि विज्ञान प्रयोगशालाको परीक्षण प्रतिवेदनबाट देखिएकोमा यी पुनरावेदक / प्रतिवादीहरूलाई मागदाबी अनुसार जबरजस्ती करणीमा सजाय गर्ने गरी भएको पुनरावेदन अदालत, सुर्खेतको फैसला फरक पर्ने हुँदा मुलुकी ऐन, अ.बं. २०२ नं. प्रयोजनार्थ महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयलाई सूचना दिई पुनरावेदक / प्रतिवादीहरूको तर्फबाट बहस पैरवी गर्न वैतनिक कानून व्यवसायीलाई तोकी कानूनबमोजिम गरी पेस गर्नुहोला भन्ने यस अदालतको संयुक्त इजलासबाट मिति २०७३/०७/०९ मा भएको प्रत्यर्थी झिकाउने आदेश।

नियमबमोजिम दैनिक पेसी सूचीमा चढी पेस हुन आएको प्रस्तुत मुद्दामा, पुनरावेदनपत्रसहितको सुरु तथा रेकर्ड मिसिल अध्ययन गरी पुनरावेदक / प्रतिवादीहरू उदयबहादुर सुनार र सुरेन्द्र वि.क.को तर्फबाट उपस्थित विद्वान् वैतनिक अधिवक्ता श्री नारायणप्रसाद देवकोटाले प्रतिवादीहरू आरोपित कसुरमा अधिकारप्राप्त अधिकारी तथा सुरु अदालतमा समेत इन्कारी रही बयान गरेको, पीडितले मिति २०६९/१२/१३ मा गरेको कागजमा रातको समयमा तत्काल चिन्न नसकेको भनी लेखाई दिएको र अदालतमा गरेको बकपत्रमा पनि जबरजस्ती करणी नभएको तथ्य उल्लेख गरेकी छिन् भने निजको योनिबाट निकालिएको Swab को नमूनामा Semen नभेटिएको भनी मिसिल संलग्न केन्द्रीय प्रहरी विधि विज्ञान प्रयोगशालाको परीक्षण प्रतिवेदनबाट देखिएकोमा यी पुनरावेदक / प्रतिवादीहरूलाई माग दाबीअनुसार जबरजस्ती करणीमा सजाय गर्ने गरी भएको पुनरावेदन अदालत, सुर्खेतको फैसला त्रुटिपूर्ण हुँदा बदर गरी पुनरावेदक / प्रतिवादीहरू सुरेन्द्र वि.क. र उदयबहादुर सुनारलाई अभियोग मागदाबीबाट सफाई

दिलाई न्याय गरिपाउँ भनी गर्नुभएको बहस सुनियो।

मुलुकी ऐन, अ.बं. २०२ नं. बमोजिम झिकाइएका वादी नेपाल सरकारको तर्फबाट उपस्थित विद्वान् सहन्यायाधिवक्ता श्री ध्रुवप्रसाद चौहानले पीडित परिवर्तित नाम सुर्खेत १९ लाई प्रतिवादीहरूले जबरजस्ती करणी गरी निजले लगाएको गहनासमेत जबरजस्ती चोरी गरी लिएकोले निज प्रतिवादीहरूलाई अभियोग दाबीअनुसार सजाय गरिपाउँ भनी गर्नुभएको बहससमेत सुनियो।

उपर्युक्त दुवै पक्षको बहस जिकिरसमेत सुनी पुनरावेदन अदालत, सुर्खेतबाट भएको फैसला मिलेको छ वा छैन ? तथा पुनरावेदन / प्रतिवादीहरू सुरेन्द्र वि.क. र उदयबहादुर सुनारको पुनरावेदन जिकिर पुग्न सक्छ वा सक्दैन ? सोही सम्बन्धमा निर्णय दिनुपर्ने देखिन आयो।

२. निर्णयतर्फ विचार गर्दा, मिति २०६९/११/२८ गते रातको अ. १०:०० बजेको समयमा मेरी दिदी पीडित परिवर्तित नामथर सुर्खेत १९ विवाह स्थलमा गई नाचगान गरी रमाइलो गरिरहेको अवस्थामा करिब रातिको अ. १०:०० बजेको समयमा निर्मल गिरी, चन्द्रबहादुर नेपाली, उदय सुनार, सुरेन्द्र वि.क.को समूह योजनाबद्ध तरिकाले आई म जाहेरवालीलाई जबरजस्ती समाई मुख बुझी चार हातखुट्टा समाई विवाह स्थलबाट नजिकै रहेको कोठाको करेसामा लगी अन्यायीहरूले हात खुट्टा समाती, मुख बुझी डर धम्की देखाई मैले लगाएको शरीरको लुगा जबरजस्ती च्यातिई पालै पालो जबरजस्ती करणी गरी सख्त घाइते एवं बेहोस बनाई म जाहेरवालीले लगाएको १ नं. सुनको नौगैडी, सिंग, नोकिया मोबाइल र नगदसमेत गरी जम्मा मूल्य रु. ८८,१००।- बराबरको जिन्सी सामन लुटी लगेकोले प्रतिवादीहरू चन्द्रबहादुर नेपाली, उदयबहादुर सुनार, निर्मल गिरी र सुरेन्द्र वि.क.जना ४ ले मुलुकी ऐन, जबरजस्ती करणीको महलको १ नं. को कसुर गरेको

हुँदा सोही महलको ३ नं. को देहाय ५ बमोजिम सजाय हुन र मुलुकी ऐन, चोरीको महलको १ नं. को कसुर ४ नं. का प्रक्रियाद्वारा गरेको हुँदा निजहरूलाई सोही महलको १२ नं. को आधारमा १४ नं. को देहाय २ बमोजिम सजाय गरी चोरीको बिगो प्रतिवादीहरूबाट चोरीको १० नं. बमोजिम पीडितलाई दिलाई भराई पाउँ भन्ने अभियोग मागदाबी रहेको देखियो । प्रस्तुत मुद्दामा प्रतिवादीहरू आपसमा मिली पीडित सुर्खेत १९ लाई विवाह घरबाट निस्केको अवस्थामा समाई हिरालालको गाई गोठमा लगी जबरजस्ती करणी गरी मुलुकी ऐन, जबरजस्ती करणीको १ र ३(५) नं. को कसुर गरेको देखिँदा प्रतिवादीहरू चन्द्रबहादुर सुनार, निर्मल गिरी, उदयबहादुर सुनार र सुरेन्द्र वि.क. लाई जनही ५ वर्ष कैद हुने ठहर्छ । त्यसैगरी निजहरूले सामुहिक रूपमा बलात्कार गरेको देखिँदा ऐ. १० नं. बमोजिम जनही थप ५ वर्ष कैद हुन्छ । ऐ.१०(ग) अनुसार पीडितले प्रतिवादीहरूबाट रु.२०,०००- क्षतिपूर्तिसमेत भरी पाउने ठहर्छ र प्रतिवादीहरूले जाहेरी दरखास्तमा उल्लिखित गहना चोरी गरेको भन्ने संकलित सबुद प्रमाणबाट पुष्टि हुन नआएको हुँदा चोरीतर्फ वादी नेपाल सरकारको अभियोग दाबी पुग्न सक्दैन । चोरीको अभियोग दाबीबाट प्रतिवादीहरूले सफाई पाउने ठहर्छाई सुर्खेत जिल्ला अदालतबाट मिति २०७०/५/१६ मा भएको फैसलाउपर वादी नेपाल सरकार तथा प्रतिवादीहरूको पुनरावेदन परी सुरु अदालतको फैसला सदर हुने ठहरी पुनरावेदन अदालत, सुर्खेतबाट मिति २०७१/३/१८ मा भएको फैसलाउपर प्रतिवादीहरू सुरेन्द्र वि.क. र उदयबहादुर सुनारको यस अदालतमा पुनरावेदन परी निर्णयार्थ पेस हुन आएको देखियो ।

३. जिल्ला सुर्खेत वी.न.न.पा. वडा नं. ३ स्थित मित्रनगर टोलमा तेजबहादुर सुनारको छोराको विवाह स्थलबाट घर जाने क्रममा पीडित परिवर्तित नाम सुर्खेत १९ लाई अज्ञात समूहले उठाई लगी जबरजस्ती

करणी गरी पीडिताले लगाइरहेको गरगहनासमेत जबरजस्ती चोरी गरी लिएकाले मसमेतको प्रहरी टोली घटना स्थलतर्फ खटिई गई शंकास्पद रूपमा रहेका प्रतिवादीहरूलाई पक्राउ गरी प्रतिवेदनसाथ दाखिला गरी पेस गरेको छु । कानूनबमोजिम कारबाही गरिपाउँ भन्ने प्रहरी प्रतिवेदन परेको देखियो । पीडित सुर्खेत १९ लाई करणी भएको लक्षण यकिनका साथ भन्न नसकिने निजको योनि भेजिनल स्वाव परीक्षणको लागि संकलन गरी पठाइएको भन्ने म.प. क्षेत्रीय अस्पताल सुर्खेतको पीडितको स्वास्थ्य परीक्षण रिपोर्ट रहेको देखिन्छ । यी पीडित सुर्खेत १९ ले मेरो रोहबरमा सोधपुछ गर्दा प्रतिवादी चन्द्रबहादुर नेपालीले घटनाको सम्बन्धमा बताएकोले जाहेरीमा उल्लिखित ४ जना प्रतिवादीहरू उपर किटानी जाहेरी दिएको हुँ । उक्त वारदातको समयमा म मादकपदार्थ सेवन गरी नसाको सुरमा थिएँ । रातको समयमा तत्काल मैले चिन्न सकिन, सोही कारणले भाइले जाहेरी दिएको हो । प्रतिवादीहरूले मलाई जबरजस्ती करणी गर्दा कुनै पनि अस्थायी साधन प्रयोग गरेका थिएनन् भनी अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष कागज गरिदिएको पाइन्छ । यी पीडित सुर्खेत १९ ले मिति २०६९/११/२८ गते मलाई कसैले पनि जबरजस्ती करणी गरेका होइनन् । मैले उल्लिखित प्रतिवादीहरूलाई चिन्दिन । उक्त मितिमा म विवाहमा दिउँसो गई खाना खाई आएको हुँ, राति कहींकतै गइन भनी सुरु अदालतमा बकपत्र गरेको देखियो ।

४. प्रतिवादी जनक त्रिपाठी विरुद्ध वादी नेपाल सरकार भएको जबरजस्ती करणी मुद्दा (ने. का.प. २०६२, भाग ४७, अंक ३, नि.नं. ७५०७) मा “अनुसन्धान अधिकारीबाट हुने कानूनअनुरूपको अनुसन्धानबाट संकलित यथार्थपरक र वस्तुनिष्ठ प्रमाणहरू नै कसुर ठहर गर्न मद्दत पुग्ने पहिलो खुट्किलो हो । त्यो खुट्किलो नै कमजोर, आधारविहीन र कानूनअनुरूप भएको छैन र जाहेरवाला र स्वयं पीडित पनि अनुसन्धानको

क्रममा प्रहरीमा बयान गर्दा एकै बेहोरा उल्लेख नगरी अदालतमा बकपत्र गर्दा फरक फरक बयान गरी आफूउपर अपराध नै नभएको भन्ने बकपत्र गर्दछन् भने अन्य प्रमाणको अभावमा अनुमान र शंकाको भरमा कसुर कायम गरी पीडित व्यक्तिलाई समेत न्याय प्रदान गर्न सरल र सुगम हुन नसक्ने” भनी यस अदालतको पूर्ण इजलासबाट सिद्धान्त प्रतिपादन भएको छ ।

५. निश्चय पनि कुनै नातेदारले आफ्नो छोरी बहिनीको अस्मिता र भविष्यमाथि प्रश्न चिह्न लाग्ने गरी उजुर गर्ने अवस्था आउँदैन । तर यसको अर्थ पीडितको आचरण र व्यवहार तथा अनुसन्धान अधिकारीबाट कानूनअनुरूपको अनुसन्धान भएको छैन भने अनुमानका भरमा कसुरदार कायम गर्न मिल्दैन । अनुसन्धान अधिकारीबाट यथेष्टरूपमा अनुसन्धान भई चश्मदिद व्यक्तिहरूको भनाइ, अभियुक्तहरूको अनुसन्धानका क्रममा भएको विश्वसनीय बयान, पीडित र पीडक दुवैको शारीरिक परीक्षणको प्रतिवेदनबाट जबरजस्ती करणी भएको यथार्थ र वस्तुनिष्ठ आधार देखिन आउँछ भने यस्तो अवस्थामा साना तिना प्राविधिक त्रुटि वा कमी कमजोरीबाट यस्ता प्रकृतिका अपराधमा उन्मुक्ति दिन नमिल्ने सिद्धान्तहरूलाई अदालतले स्वीकार गरी आएको छ । अझ भन्नु पर्दा अभियुक्तहरूको अनुसन्धानका क्रममा भएको साबिती बयान, पीडक र पीडितको शारीरिक परीक्षणबाट देखिएको घटनासँग तादात्म्यता देखाउने आधारहरू साक्षी सर्जमिनका भनाइबाट घटनाको विश्वसनियता पुष्टि हुने आधार र पीडितले आफूले बच्न गरेको प्रयास देखिने वस्तुनिष्ठ आधारमा कसुर प्रमाणित हुने हुन्छ । यी सबै कुराको अभावमा पीडितले वा निजको नजिकको नातेदारको जाहेरी परेको भन्ने आधारमा मात्र कसैलाई कसुरदार ठहर गर्न मिल्ने हुँदैन ।

६. प्रस्तुत मुद्दामा प्रतिवादीहरू आरोपित कसुरमा अधिकारप्राप्त अधिकारी तथा सुरु

अदालतमा समेत इन्कारी रही बयान गरेको देखिन्छ । पीडितले मिति २०६९/१२/१३ मा गरेको कागजमा रातको समयमा तत्काल चिन्न नसकेको भनी लेखाई दिएको र अदालतमा गरेको बकपत्रमा पनि प्रतिवादीहरूले आफूलाई जबरजस्ती करणी नगरेको तथ्य उल्लेख गरेको देखिन्छ । पीडितको योनिबाट निकालिएको Swab को नमूनामा Semen नभेटिएको भनी मिसिल संलग्न केन्द्रीय प्रहरी विधि विज्ञान प्रयोगशालाको परीक्षण प्रतिवेदनबाट देखिन्छ । पीडित सुर्खेत १९ लाई प्रतिवादीहरूले जबरजस्ती करणी गरेका हुन् भन्ने कुरा सुनी थाहा पाएको हो भनी मौकामा बुझिएका मानिसहरू काशीराम वि.क., सुमन कुमाल, धनबहादुर वि.क. भिमराज नेपालीसमेतले कागज गरेको देखिए तापनि ती बुझिएका मानिसहरूले अदालतमा उपस्थित भई बकपत्र गरेको देखिँदैन । सुनेर थाहा पाएको भन्ने भनाईलाई निश्चयात्मक प्रमाणमा ग्रहण गर्न मिल्ने हुँदैन । वारदातपश्चात् घटनास्थल गाईगोठबाट हिरालाल सुनारले उद्धार गरी आफ्नो घरमा ल्याई निजको श्रीमती पवि सुनारले पीडितलाई लुगा लगाइदिएको भन्ने तथ्यलाई पनि निज हिरालाल सुनारलाई अदालतसमक्ष उपस्थित गराई निजको अनुसन्धानमा भएको बेहोरा पुष्टि गराउन सकेको देखिँदैन । प्रतिवादीहरूले अधिकारप्राप्त अधिकारी तथा सुरु अदालतसमक्ष गरेको इन्कारी बयानलाई निजका साक्षीहरू तारा वि.क., भविसरा सुनारले हामीहरू वारदातका दिन घरमा सुतेका थियौं भनी पुष्टि गरी बकपत्र दिएको पाइन्छ ।

७. माथि गरिएको विश्लेषणबाट प्रस्तुत विवादमा जाहेरी दरखास्तमा लेखिएको बेहोरा प्रमाण परीक्षणबाट विश्वासनीय रहेको देखिन आएको छैन । पीडित भनिएको परिवर्तित नाम सुर्खेत १९ लाई यी पुनरावेदक / प्रतिवादीहरूले जबरजस्ती करणी गरेको हो भन्ने पीडितको बकपत्रसमेतबाट देखिन आएन ।

प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा २५ ले कसुर प्रमाणित गर्ने भार वादीको रहने कानूनी व्यवस्था गरेको छ । अभियुक्तहरूले अदालतसमक्ष आफू दोषी रहेको भन्ने तथ्य स्वीकार नगरेको अवस्थामा वादीले स्वतन्त्र, विश्वासनीय र भरपर्दो प्रमाणबाट दाबी प्रमाणित गर्नुपर्दछ । जबरजस्ती करणी लुकीछिपी गर्ने भएकोले त्यस्तो कसुरको चश्मदिद गवाह अर्थात् प्रत्यक्ष प्रमाण साधारणतया प्राप्त हुन सक्दैन । करणीसम्बन्धी अपराधमा पीडित नै प्रमुख प्रमाण हो । आफूलाई जबरजस्ती करणी भएको भनी उल्लेख गर्ने पीडितको शारीरिक अथवा निजको स्वास्थ्य परीक्षणबाट जबरजस्ती करणी भएको तथ्य स्थापित हुनुपर्ने हुन्छ । पीडितले जाहेरी दरखास्तमा यी पुनरावेदकहरू समेतको नाम उल्लेख गरी जाहेरी दिए पनि निजले अनुसन्धानको क्रममा गरेको कागजमा आफूलाई करणी गर्ने मानिस चिन्न नसकेको, आफू सो समयमा मादक पदार्थ सेवन गरी नशामा रहेको रातको समयमा तत्काल चिन्न नसकेको, प्रहरीले पक्राउ गरी सोधपुछ गर्ने क्रममा प्रतिवादी चन्द्रबहादुरले घटना सम्बन्धमा बताएकोले सोही आधारमा जाहेरी दरखास्त दिएको भन्ने बेहोरा उल्लेख गरेको देखिन्छ । प्रमाण ऐनको दफा १०(१)(ख) मा कुनै काम घटना वा अवस्थाबाट पीडित व्यक्तिले व्यक्त गरेको कुरालाई प्रमाणमा लिइनु पर्ने व्यवस्था रहेको छ । यस मुद्दामा पीडितले प्रहरीमा बयान गर्दा आफूउपर प्रतिवादीहरूले जबरजस्ती करणी गरिएको भन्ने उल्लिखित अवस्थाका आधारमा जाहेरी दरखास्त दिएपनि अदालतमा बकपत्र गर्दा आफूलाई कसैले पनि जबरजस्ती करणी नगरेको भनी लेखाएको देखिन्छ । यसरी जाहेरवाली पीडित सुर्खेत १९ ले सुरु अदालतसमक्ष गरेको बकपत्रलाई प्रमाणमा लिन नमिल्ने अवस्था देखिँदैन । निज पीडितको उमेर ४५ वर्ष रहेको भन्ने देखिन्छ । निजलाई डर, धाक, धम्की वा कुनै आर्थिक प्रलोभन दिएर आफैँ जाहेरी दरखास्तको बेहोराको प्रतिकूल बकपत्र गर्नुपर्ने अवस्था

सिर्जना भएको भन्ने देखिन आउँदैन । पीडितलाई विभिन्न डर त्रास दिई वा आर्थिक प्रलोभनमा पारी प्रतिकूल बकपत्र गराउने सम्भावना रहन्छ । यदि कसुर प्रमाणित हुने शंकारहित यथेष्ट प्रमाण मिसिल संलग्न छन् भने पीडितले प्रतिकूल बकपत्र गरेकै आधारमा कसुर ठहर नहुने अवस्था हुँदैन । कसुर प्रमाणित गर्ने भार वादीको हुनेमा ठोस प्रत्यक्ष प्रमाण वा अन्य परिस्थितिजन्य प्रमाणबाट समेत समर्थित हुनुपर्नेमा यी पुनरावेदक प्रतिवादीहरूले पीडितलाई जबरजस्ती करणी गरेको भन्ने प्रमाणित नभएको हुँदा शंकाको सुविधा अभियुक्तहरूले पाउने (Benefit of doubt goes to the Accused) फौजदारी न्यायको मान्य सिद्धान्तसमेतका आधारमा यी पुनरावेदक / प्रतिवादीहरूले पीडित सुर्खेत १९ लाई जबरजस्ती करणी गरेको भन्ने अभियोग दाबीसँग सहमत हुन सकिएन ।

८. अतः माथि विवेचित आधार र कारणहरूसमेतबाट पुनरावेदक / प्रतिवादीहरूले पीडित भनिएकी परिवर्तित नाम सुर्खेत १९ लाई विवाह घरबाट निस्केको अवस्थामा समाई हिरालालको गाई गोठमा लगी मुलुकी ऐन जबरजस्ती करणीको महलको १ नं. र ३(५) नं. बमोजिम जबरजस्ती करणी गरेको भन्ने कुरा पुष्टि हुन नआएकोले पुनरावेदक / प्रतिवादीहरूलाई आरोपित कसुरबाट सफाई दिनुपर्नेमा कसुरदार ठहर गरी सोही महलको १ नं. र ३(५) नं. को कसुर गरेको देखिँदा प्रतिवादीहरू उदयबहादुर सुनार र सुरेन्द्र वि.क. लाई ५ वर्ष कैद हुने गरी र निजहरूले सामुहिक रूपमा बलात्कार गरेको देखिँदा ऐ. १० नं. बमोजिम जनही थप ५ वर्ष कैद हुने तथा ऐ. १०(ग) अनुसार पीडितले प्रतिवादीहरूबाट रु.२०,०००।- क्षतिपूर्तिसमेत भरिपाउने ठहर गरी सुरु सुर्खेत जिल्ला अदालतबाट भएको फैसला सदर हुने ठहर्‍याई मिति २०७१/०३/१८ मा भएको पुनरावेदन अदालत, सुर्खेतको फैसला नमिलेको हुँदा बदर भई सो हदसम्म

उल्टी हुने ठहर्छ । र चोरीको अभियोग दाबीवाट प्रतिवादीहरूले सफाइ पाउने ठहर्न्याई भएको सुरु सुर्खेत जिल्ला अदालतको मिति २०७०/०५/१६ को फैसला सदर हुने ठहर्न्याई पुनरावेदन अदालत, सुर्खेतबाट मिति २०७१/०३/१८ मा भएको फैसला चोरीतर्फ मिलेको देखिँदा सो हदसम्म सदर हुने ठहर्छ । अतः पुनरावेदन अदालत, सुर्खेतको फैसला केही उल्टी भई पुनरावेदक / प्रतिवादीहरू सुरेन्द्र वि.क. र उदयबहादुर सुनारले जबरजस्ती करणीतर्फको आरोपित कसुरबाट सफाइ पाउने ठहर्छ । अरूमा तपसिलबमोजिम गर्नु ।

तपसिल

माथि इन्साफ खण्डमा लेखिएबमोजिम प्रतिवादीहरू सुरेन्द्र वि.क. र उदयबहादुर सुनारले अभियोग मागदाबीबाट सफाइ पाउने ठहरी फैसला भएकोले निज पुनरावेदक / प्रतिवादीहरू सुरेन्द्र वि.क. र उदयबहादुर सुनार मिति २०७४/२/७ को संक्षिप्त आदेशबाट थुना मुक्त भई गइसकेको देखिँदा केही गरिरहनु परेन ----- १ प्रस्तुत मुद्दाको दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार अभिलेख शाखामा बुझाइ दिनु ----- १

उक्त रायमा सहमत छु ।

न्या. प्रकाशमान सिंह राउत

इजलास अधिकृत : लोकबहादुर हमाल

इति संवत् २०७४ साल जेठ ७ गते रोज १ शुभम् ।

ॐ ॐ ॐ

निर्णय नं. १०१५३

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री सारदाप्रसाद घिमिरे
माननीय न्यायाधीश श्री विश्वम्भरप्रसाद श्रेष्ठ
फैसला मिति : २०७३।५।२९

०७२-CI-०८९१

मुद्दा: अंश चलन

पुनरावेदक / प्रतिवादी : कुलबहादुर के.सी.की बुहारी,
उत्तमबहादुर के.सी.की श्रीमती का.जि.
का.म.न.पा. वडा नं.३३ पुतलीमार्ग बस्ने मिरा
के.सी.

विरुद्ध

प्रत्यर्थी / वादी : कुलबहादुर के.सी.की बुहारी,
उदयबहादुर के.सी.की श्रीमती का.जि.
का.म.न.पा. वडा नं. ३३ बस्ने कौशिला थापा
के.सी. समेत

- केबल अंश मुद्दाको फिराद दायर गरी तारेख गुजारी अंशसम्बन्धी प्रश्न सम्बन्धमा कुनै कारबाही नै अगाडि नबढेको अंश मुद्दाकै आधारमा सो मितिलाई मानो छुट्टिएको मान्न मिल्ने हुँदैन । मानो छुट्टिएको मिति कायम हुन या त मानो छुट्टिएको लिखत रजिस्ट्रेसन भएको हुनुपर्ने या त कुनै मुद्दा परी त्यस मुद्दामा अंशियारहरूबीच बन्डा हुनुपर्ने सम्पत्तिको तायदाती माग गर्ने आदेश हुँदा मानो छुट्टिएको मिति यकिन भएको हुनुपर्ने ।
- पहिलो मुद्दामा कुनै आदेश नै नभएको र सो मुद्दा परेपछिसमेत एकासगोलमा बसेको

भन्ने वादी प्रतिवादीहरूको व्यवहारबाट देखिएको अवस्थामा पहिलो मुद्दाको फिराद परेको दिनलाई मानो छुट्टिएको मिति कायम गर्न नमिल्ने ।

(प्रकरण नं. ५)

पुनरावेदक / प्रतिवादीका तर्फबाट : विद्वान् अधिवक्ता श्री ईश्वरीप्रसाद भट्टराई तथा श्री विष्णुमाया भुसाल

प्रत्यर्थी / वादीका तर्फबाट : विद्वान् अधिवक्ता श्री गोपी शर्मा सुवेदी

अवलम्बित नजिर :

सम्बद्ध कानून :

सुरु फैसला गर्ने:

मा. जिल्ला न्यायाधीश श्री कृष्णबहादुर थापा काठमाडौं जिल्ला अदालत

पुनरावेदन तहमा फैसला गर्ने:

माननीय न्यायाधीश श्री टीकाबहादुर हमाल
माननीय न्यायाधीश श्री प्रकाशचन्द्र गजुरेल
पुनरावेदन अदालत, पाटन

फैसला

न्या. सारदाप्रसाद घिमिरे : पुनरावेदन अदालत, पाटनको मिति २०६९/९/५ को फैसलाउपर प्रतिवादीको तर्फबाट मुद्दा दोहोर्‍याई हेरिपाउँ भन्ने निवेदन परी यस अदालतबाट न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा १२(१)(क) बमोजिम दोहोर्‍याई हेर्ने निस्सा प्रदान भई पुनरावेदनको रोहमा दायर हुन आएको प्रस्तुत मुद्दाको संक्षिप्त तथ्य एवं ठहर यसप्रकार छ:-

ससुरा बाजे कुलबहादुर के.सी.का दुई श्रीमतीहरूमध्ये जेठी भागवत दास खत्री क्षेत्री र कान्छी पुष्पा के.सी हुनुहुन्थ्यो । कान्छी सासू बज्यै

पुष्पा के.सी. बाट दुईजना छोराहरूको जन्म भएकोमा जेठा विपक्षी मिरा के.सी.का पति उत्तमबहादुर के.सी र कान्छो विपक्षी हाम्रा पति पिता उद्धवबहादुर के.सी. हुनुहुन्छ । जेठी बज्यै सासूबाट कुनै सन्तानको जायजन्म भएको थिएन । ससुरा बाजे कुलबहादुरको मिति २०३० सालमा तथा निजकी कान्छी श्रीमती पुष्पा के.सी. को २०५२ सालमा र जेठी श्रीमती भागवतदास खत्री क्षेत्रीको २०६२ सालमा कालगतिले निधन भइसकेको र कुलबहादुरको जेठा छोरा तथा हाम्रा जेठाजु एवं ठूलोबुबा उत्तमबहादुर के.सी.को पनि मिति २०५२/११/१ मा मृत्यु भइसकेको हुँदा विपक्षी पति पिता एवम् जेठानी ठूली आमाले हामीलाई इज्जत आमदअनुसार खान लाउन नदिई घरबाट निकाला गरेको हुँदा र पैतृक सम्पत्ति विपक्षी पति पिता उद्धव के.सी. र विपक्षी जेठानी ठूलीआमा मिरा के.सी. को नाममा रहेको हुँदा विपक्षीहरूबाट सम्पूर्ण चल अचल सम्पत्तिको तायदाती फाँटवारी माग गरी सो सम्पत्तिलाई २ भाग लगाई २ भागमध्ये विपक्षी पति पिताको भागलाई पुनः ४ भाग गरी सोमध्ये ३ भाग अंश पाउँ भन्नेसमेत बेहोराको फिराद दाबी ।

विपक्षीले आफ्नो फिराद पत्रमा उल्लेख गरेको नाताका सम्बन्धमा विवाद गर्ने ठाउँ छैन । विपक्षीमध्येकी कौशिला थापा के.सी र म उद्धवबहादुर के.सी. का बीच रीत परम्पराअनुसार विवाह भई हाम्रो दाम्पत्य सम्बन्धबाट २ छोरीहरूको जन्म भएको र पिता कुलबहादुर के.सी को २०३० सालमा निधन भएपछि दुईवटी आमा भागवत दास खत्री र पुष्पा के.सी. तथा जेठा दाजु उत्तमबहादुर के.सी.समेतको संयुक्त परिवार थियो । पिताजीको पहिले नै मृत्यु भएपछि बुबाको नाममा रहेको जग्गा पहिला आमाहरूको नाममा नामसारी रहेको र आमा पुष्पा के.सी र दाजु उत्तमबहादुर के.सी. को पनि निधन भएपछि उक्त सम्पत्ति जेठी आमा भागवतदास क्षेत्री खत्रीको नाममा रहेको थियो । निजको पनि २०६२ सालमा आफ्नै

कालगतिले निधन भएपछि भाउजु सहप्रतिवादी मिरा के.सी. समेतको नाममा भएको थियो । विपक्षीलाई मैले खान लाउन नदिई घरबाट निकाला नगरेको हुँदा पैतृक सम्पत्तिमा बन्डा गरी दुई भागको एक भाग मैले प्राप्त गर्ने नै हुँदा सो प्राप्त गरेपछि श्रीमती एवम् छोरीहरूलाई अंश दिन मन्जुर रहेको भन्नेसमेत बेहोराको प्रतिवादी उद्धवबहादुर के.सी.को प्रतिउत्तर पत्र ।

विपक्षीको फिराद पत्रको कथन झुठ्ठा, कपोलकल्पित, आधारहीन, गैरजिम्मेवारीपूर्ण र दुःख दिने मनसायबाट उत्प्रेरित भई फिराद पत्र दर्ता भएको छ । विपक्षीहरूले निजकै पति उद्धवबहादुर के.सी.बाट अंश पाउने हो म बाट होइन । मबाट अंशबापत पाउने चल अचल सम्पत्ति मेरो जिम्मामा छैन । मेरा नाममा भएको सम्पत्ति मैले आफ्नो निजी प्रयासबाट आर्जन गरेको र सो सम्पत्ति बन्डा नलाग्ने हुनाले विपक्षीको फिराद पत्र मेरो हकमा खारेज गरिपाउँ भन्ने बेहोराको प्रतिवादी मिरा के.सी.को प्रतिउत्तर पत्र ।

यसमा नाता सम्बन्ध र अंशियारमा कुनै विवाद नरहेकोले प्रतिवादीहरूबाट वादीले अंश पाउने नै देखिँदा फिराद परेको अधिल्लो दिनलाई मानो छुट्टिएको मिति कायम गरिदिएको छ । वादी प्रतिवादीहरूबाट सम्पूर्ण चल अचल सम्पत्तिको तायदाती फाँटवारी लिई पेस गर्नु भन्ने सुरु अदालतको आदेशानुसार माग भएको तायदाती फाँटवारी वादी प्रतिवादी दुवै पक्षबाट पेस भई सुरु मिसिल संलग्न रहेको छ ।

वादी प्रतिवादीहरू सगोलको अंशियारहरू भएको र वादीहरूले प्रतिवादीबाट अंश पाउनु पर्ने देखिँदा फिराद परेको अधिल्लो दिनलाई मानो छुट्टिएको मिति कायम गरी दिएको छ । प्रतिवादी मिरा के.सी.ले पेस गरेको तायदाती फाँटवारीमा उल्लिखित कि.नं.२४५ को घर जग्गा र वादीले मिति २०६८/११/२८ को निवेदनसाथ देखाएको कि.नं. ५९९, ३६०९, १०७७, २२१९ र १५३३ को जग्गाको दर्ता स्वेस्ताले मिले भिडेसम्मको सम्पूर्ण जग्गाको २ भाग गरी त्यसको

१ भाग वादीहरूको बाबु पति उद्धव के.सी.को १ भाग छुट्ट्याई सो १ भागको ४ भाग गरी त्यसबाट ३ भाग सम्पत्ति अंश प्रतिवादीहरूबाट वादीलाई दिलाई भराई दिने ठहर्छ भन्ने सुरु काठमाडौं जिल्ला अदालतको मिति २०६८/११/२८ को फैसला ।

विपक्षी वादी कौशिला थापा मसँग २०५७ सालतिर मानो छुट्टिएका हुन् । तायदातीमा देखाएका जग्गामध्ये कि.नं.३६०९ को जग्गा मेरो आफ्नै बहिनी नानी मैया थापाबाट हालैको बकसपत्र गरी लिएको हुँदा बन्डा नलाग्ने सम्पत्ति हो । कि.नं.२२१९, १५३३ र १०७७ को जग्गा विपक्षीहरूसँग मानो छुट्टिई भिन्न भएपछि खरिद गरेको हो । कि.नं.५९९ को जग्गा मेरा श्रीमान्को मृत्युपछि श्रीमान्को सञ्चयकोष तथा सुविधाबाट खरिद गरी लिएको हुँदा उक्त सम्पत्तिको स्रोत एवं दर्ता स्वेस्ता नै नबुझी सुरुले गरेको फैसला त्रुटिपूर्ण हुँदा उल्टी गरी मेरो सुरु प्रतिउत्तर जिकिरबमोजिम गरिपाउँ भन्ने प्रतिवादी मिरा के.सी. ले पुनरावेदन अदालत, पाटनमा पेस गरेको पुनरावेदन पत्र ।

यसमा पुनरावेदक प्रतिवादीले कि.नं.३६०९ समेतको जग्गा आफ्नै बहिनी माया थापासँग हालैको बकसपत्र गरी लिनु भएकोमा सो जग्गासमेत बन्डा लाग्ने गरी भएको सुरु फैसला अंशबन्डाको १८ नं. को सन्दर्भमा फरक पर्न सक्ने हुनाले छलफलको निम्ति २०२ नं. बमोजिम प्रत्यर्थी झिकाई पेस गर्नु भन्ने पुनरावेदन अदालत, पाटनको मिति २०६९/६/२५ को आदेश ।

पुनरावेदीकाको नाममा रहेका सर्लाही हरिवन गा.वि.स. वडा नं.९ (ग) को कि.नं. ५९९, मकवानपुर हेटौंडा न.पा. वडा नं.८क को कि.नं.१५३३, २२१९ र ऐ. वडा नं.७ को कि.नं.१०७७ को जग्गाहरू सगोलमा रहे बसेको अवस्थामा पुनरावेदिका / प्रतिवादीका नाममा राजीनामाको माध्यमबाट प्राप्त भएको देखिन्छ । सो जग्गा निजी आर्जनको भनी दाबी गर्ने

प्रतिवादीले सोको प्रमाण दिन सकेको पनि नपाइँदा उपर्युक्त जग्गाहरूलाई निजको निजी आर्जनबाट प्राप्त भएको सम्पत्ति भनी मान्न सकिएन । त्यसैगरी हेटौँडा न.पा.को कि.नं. ३६०९ को ०-१०-० जग्गा बहिनी नानी मैया थापाबाट २०५३ सालमा हालैदेखिको बकसपत्रबाट प्राप्त गरेको सम्पत्ति बन्डा नलाग्ने सम्पत्ति हो भनी लिएको जिकिरतर्फ हेर्दा प्रतिवादीले तायदाती पेस गर्दा आफ्ना नाममा रहेको उपर्युक्त जग्गा निजी आर्जनको भई बन्डा नलाग्ने भनी सोको प्रमाणसमेत देखाई तायदाती पेस गर्न सकेको पाइँदैन । तसर्थ काठमाडौँ जिल्ला अदालतले गरेको फैसला मिलेकै देखिँदा सदर हुने ठहर्छ भन्ने पुनरावेदन अदालत, पाटनको मिति २०६९/९/५ को फैसला ।

म पुनरावेदिका २०५७ साल चैत्र २७ गते विपक्षीका पति एवं पिताउपर अंश मुद्दा दायर गरी मानो छुट्टिई अलग बस्दै आएको छु । मेरो जिम्मामा बन्डा लाग्ने सम्पत्ति कि.नं. २४५ बाहेक अन्य कुनै सम्पत्ति नरहेको भनी मैले सुरु प्रतिउत्तरपत्रमा उल्लेख गरेको र सोही बेहोरा तायदाती फाँटवारीमा समेत उल्लेख गरेकी थिएँ । विपक्षीहरूसँग मानो छुट्टिई अलग भएपश्चात मैले विभिन्न स्रोतबाट प्राप्त गरेको सम्पत्ति विपक्षीहरूले मुद्दा फैसला हुँदाकै दिन दिएको निवेदनका आधारमा जग्गाको खेस्ता, क्षेत्रफल तथा स्रोतसमेत यकिन नगरी मलाई नसुनाई नदेखाई विना जानकारी मेरो निजी आर्जनको सम्पत्तिसमेत बन्डा लाग्ने गरी भएको फैसला त्रुटिपूर्ण छ । विपक्षीले देखाएको मेरा नाउँको कि.नं.३६०९ को जग्गा मेरी बहिनी नानीमैया थापासँग हालैको बकसपत्रबाट प्राप्त गरी लिएको अंशबन्डाको १८ नं. बमोजिम बन्डा नलाग्ने सम्पत्ति हो । त्यसैगरी कि.नं. २२१९, १५३३ र १०७७ का जग्गाहरू मैले लिलाम सकार गरी लिएको बन्डा नलाग्ने जग्गा हो । साथै कि.नं. ५९९ को जग्गा मेरा पतिको सञ्चयकोष तथा अन्य सुविधाबाट खरिद गरेको हुँदा सो जग्गासमेत बन्डा लाग्ने सम्पत्ति होइन । मेरा नाउँमा कुनै पैतृक

सम्पत्ति नामसारी भएर आएकोसमेत नदेखिएको अवस्थामा सोतर्फ केही नबुझी सुरु अदालतबाट भएको फैसला सदर गर्ने गरी पुनरावेदन अदालतबाट भएको फैसला त्रुटिपूर्ण भएकाले सो फैसला बदर गरी मेरो प्रतिउत्तर जिकिरबमोजिम न्याय पाउँ भन्ने मिरा के.सी.को यस अदालतमा परेको मुद्दा दोहोर्न्याई हेरिपाउँ भन्ने निवेदनपत्र ।

अंशियारहरूबीच मिति २०५७/१२/२७ मा अंश मुद्दा परेकोमा सो मुद्दा दायर भएको मितिलाई मानो छुट्टिएको मिति कायम नगरेको साथै २०५३ सालमा बकसपत्रबाट प्रतिवादीले प्राप्त गरेको जग्गासमेतमा बन्डा लाग्ने भनी पुनरावेदन अदालत, पाटनबाट भएको फैसलामा मुलुकी ऐन, अंशबन्डाको १८ र ३० नं. तथा प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा ३, ५४ एवं मुलुकी ऐन, अ.बं. को १८४क नं. समेतको व्याख्यात्मक त्रुटि विद्यमान रहेको देखिँदा न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा १२(१)(क) बमोजिम मुद्दा दोहोर्न्याई हेर्ने निस्सा प्रदान गरिदिएको छ भन्ने यस अदालतबाट मिति २०७२/८/३ मा भएको आदेश ।

विपक्षी पुनरावेदिकाले हामीहरूलाई अंशजस्तो नैसर्गिक अधिकारबाट वञ्चित गर्न मुद्दा दायर गरेकी हुन् । यस अदालतबाट मुद्दा दोहोर्न्याई हेर्ने निस्सा प्रदान हुँदा लिएका आधार पुष्टि गर्ने प्रमाण विपक्षीसँग छैन । प्रस्तुत मुद्दामा दोहोर्न्याई पाउने निवेदन पर्नुअगावै सुरु तथा पुनरावेदन अदालतको फैसलाबमोजिम फैसला कार्यान्वयनसमेत भइसकेको हुँदा सुरु तथा पुनरावेदन अदालतबाट भएको फैसला सदर गरिपाउँ भन्ने वादीहरूको तर्फबाट पेस हुन आएको लिखित प्रतिवाद ।

यसमा यिनै पुनरावेदक मिरा के.सी.वादी भई चलेको ०५८ सालको दे.नं.४४४९ को अंशबन्डाको मिसिल काठमाडौँ जिल्ला अदालतबाट झिकाई लगाउका मुद्दाहरू साथै राखी पेस गर्नु भन्ने यस अदालतबाट मिति २०७३/३/८ मा भएको आदेश ।

नियमबमोजिम दैनिक पेसी सूचीमा चढी पेस हुन आएको प्रस्तुत मुद्दामा पुनरावेदक / प्रतिवादीका तर्फबाट उपस्थित विद्वान् अधिवक्ता श्री ईश्वरीप्रसाद भट्टराई तथा श्री विष्णुमाया भुसालले पुनरावेदकसँग भएको कि.नं.२४५ को जग्गा मात्र पैतृक हो । सोबाहेकका अन्य जग्गा २०५७ सालमा अंश मुद्दा दायर भई मानो छुट्टिएपछि बकसपत्र र राजीनामाबाट प्राप्त भएका हुन् । राजीनामाबाट प्राप्त जग्गासमेत लिलाम भएको जग्गा माइती दाजु राजु के.सी.ले सकार गरी बहिनीलाई दिएको हुँदा सोसमेत बन्डा हुनुपर्ने होइन । साथै वादीहरूले फिरादपत्रमा हेटौँडाको जग्गा नदेखाई काठमाडौँको जग्गा मात्र देखाएकोमा बकसपत्रबाट पाएको र निजी आर्जनको जग्गासमेत बन्डा लाग्ने गरी सुरु तथा पुनरावेदन अदालतबाट भएको फैसला त्रुटिपूर्ण हुँदा बकसपत्रबाट पाएको तथा निजी आर्जनको जग्गा बन्डा नलाग्ने ठहर हुनुपर्छ भन्नेसमेत बहस गर्नुभयो ।

प्रत्यर्थी / वादीहरूका तर्फबाट विद्वान् अधिवक्ता श्री गोपी शर्मा सुवेदीले पुनरावेदकले अंश मुद्दा दायर गरेको भएपनि सोपश्चात् प्रतिवादीहरू एकासगोलमा बसेका छन् । पुनरावेदकले दाबी गरेको जग्गाहरू निजी आर्जनबाट खरिद गरेको नभई एकासगोलमा बसी संयुक्त प्रयासबाट खरिद गरेको सम्पत्ति भएकाले सुरु तथा पुनरावेदन अदालतले उक्त सम्पत्ति बन्डा लगाउने गरी फैसला गरेको हुँदा सो फैसला सदर हुनुपर्छ भन्नेसमेत बहस गर्नुभयो ।

उपर्युक्तानुसारको बहस सुनी प्रस्तुत मुद्दाको मिसिल अध्ययन गरी हेर्दा पुनरावेदक / प्रतिवादीका नाउँमा रहेको जग्गासमेत बन्डा लाग्ने गरी सुरु काठमाडौँ जिल्ला अदालतबाट भएको फैसला सदर हुने ठहर्‍याई पुनरावेदन अदालत, पाटनबाट भएको फैसला मिलेको छ छैन र पुनरावेदक / प्रतिवादी मिरा के.सी.को पुनरावेदन जिकिर पुग्न सक्छ सक्दैन भन्ने सम्बन्धमा निर्णय दिनुपर्ने देखिन आयो ।

यसमा विपक्षीहरूले खान लाउन नदिई घरबाट निकाला गरेको हुँदा र पैतृक सम्पत्ति विपक्षी पति / पिता उद्धवबहादुर के.सी र विपक्षी जेठानी ठूली आमा मिरा के.सी.को नाममा रहेकोले सम्पूर्ण सम्पत्तिलाई २ भाग लगाई २ भागमध्ये विपक्षी पति / पिताको भागलाई पुनः४ भाग गरी सोमध्ये ३ भाग अंश दिलाई पाउँ भन्ने वादीको दाबी भएकोमा पैतृक सम्पत्ति २ भागको १ भाग मैले प्राप्त गरेपछि वादीहरूलाई अंश दिने हो भन्ने प्रतिवादीमध्येका उद्धव के.सी.को प्रतिउत्तर जिकिर तथा मसँग अंशबापत पाउने चल अचल पैतृक सम्पत्ति मेरो जिम्मामा नभएकाले विपक्षीले मबाट अंश पाउने होइन भन्ने मिरा के.सी. को प्रतिउत्तर जिकिर रहेको देखिन्छ । तायदाती फाँटवारीमा उल्लिखित कि.नं.२४५ को घर जग्गा तथा वादीले निवेदनसाथ देखाएको कि.नं. ५९९, ३६०९, १०७७, २२९९ र १५३३ को जग्गाबाट २ भागको १ भाग वादीका पति / पिताको १ भाग छुट्याई सो १ भागको ४ भाग गरी त्यसबाट ३ भाग सम्पत्ति वादीले प्रतिवादीबाट छुट्याई लिन पाउने ठहर्‍याई सुरु अदालतले गरेको फैसला सदर हुने ठहर्‍याई पुनरावेदन अदालतबाट भएको फैसलामा चित्त नबुझाई प्रतिवादीमध्येकी मिरा के.सी. को तर्फबाट यस अदालतमा मुद्दा दोहोर्‍याई हेरी पाउँ भन्ने निवेदन परी मुद्दा दोहोर्‍याई हेर्ने निस्सा प्रदान भई पुनरावेदनको रोहमा निर्णयार्थ यस इजलाससमक्ष पेस हुन आएको देखियो ।

२. उपर्युक्तानुसारको तथ्यगत अवस्था रहेको प्रस्तुत मुद्दामा निर्णयतर्फ विचार गर्दा वादीले देखाएको पुस्तेवारी तथा अंशियारहरूमा प्रतिवादीले अन्यथा भनेको नदेखिँदा वादी प्रतिवादीहरू एकासगोलका अंशियार रहे भएकोमा विवाद देखिएन । पुनरावेदकले वादीहरूका पति / पिताउपर २०५७ साल चैत्र २७ मा यी पुनरावेदिकाले अंश मुद्दा दायर गरेको हुँदा सोही मिति नै मानो छुट्टिएको मिति कायम हुनुपर्छ भन्ने पुनरावेदन जिकिर रहेको र प्रस्तुत मुद्दा दोहोर्‍याई हेर्ने

निस्सा प्रदान हुँदा सो प्रश्नलाई समेत आधार लिएको देखिएकोले सर्वप्रथम वादी प्रतिवादीहरूका बीचमा मानो छुट्टिएको मिति कहिले कायम हुने भन्ने सम्बन्धमा निर्णयमा पुग्न मनासिब देखिएको छ ।

३. यस सम्बन्धमा प्रमाणमा आएको यिनै पुनरावेदिका वादी भई चलेको संवत् २०५७/०५८ सालको दे.दा.नं. १३२२/४४४९ को अंश चलन मुद्दाको मिसिल हेर्दा सो मुद्दामा मानो छुट्टिएको मिति कायम गरी अंशको तायदाती फाँटवारी माग भएको देखिँदैन । सो मुद्दामा “वादीले यस अदालतबाट तोकिएको तारेख गुजारेको र थाम्ने थमाउने म्यादसमेत बाँकी नरहेको र अंशबन्डाको ३२ नं.को कानूनी व्यवस्थाबमोजिम मुद्दा डिसमिस गर्न नमिल्ने भएकाले बाँकी कारबाहीका लागि मुद्दा जगाई माग्न आएमा उसै बखत बाँकी कारबाही किनारा गर्ने गरी हाल प्रस्तुत मुद्दा अंशबन्डाको २२ नं. बमोजिम फैसला गरिदिएको छ” भनी मिति २०५९/५/१९ मा फैसला भएको देखिन्छ । यसरी उक्त मुद्दामा वादी मिरा के.सी. आफैँले तारेख गुजारी बसेको कारणबाट मुद्दाको बाँकी कारबाही अगाडि बढ्न नसकी मुद्दा तामेलीमा रहेको देखिन्छ । वादी आफैँले तारेख गुजारी बसेका कारण मुद्दाको कारबाही अगाडि बढ्न नसकी कुनै कारबाही नभएको मुद्दाको कारणबाट मानो छुट्टिएको मिति कायम गर्न मिल्ने देखिएन ।

४. मुलुकी ऐन अंशबन्डाको ३० नं.मा “अंशबन्डा गर्दा साक्षी राखी कानूनबमोजिम बन्डा छुट्याई बन्डापत्रको कागज खडा गरी लिने दिनेको र साक्षीको समेत सहिष्ठाप गरी रजिस्ट्रेसन गर्नु पर्नेमा सो गरी राख्नुपर्दछ । सोबमोजिम नभएको बन्डा सदर हुँदैन” भन्ने व्यवस्था भएको पाइन्छ । यसरी उक्त कानूनी व्यवस्थाअनुसार रीतपूर्वकको बन्डापत्रको लिखत खडा गरी रजिस्ट्रेसन नभएसम्म अंशबन्डा भएको मान्न सकिने अवस्था रहँदैन । बन्डापत्र नभएको अवस्थामा या त मानो छुट्टिएको रीतपूर्वकको लिखत

हुनुपर्ने वा अदालतमा मुद्दा परी सो मुद्दाको रोहबाट अंशको तायदाती फाँटवारी माग भई मानो छुट्टिएको मिति कायम भएको हुनुपर्ने हुन्छ । मुलुकी ऐन, अंशबन्डाको ३२ नं. मा “... अंश मुद्दामा वादीले तारेख गुजारे पनि मुद्दा डिसमिस नगरी ठहरेबमोजिम फैसला गर्नु पर्दछ” भन्ने कानूनी व्यवस्था भएको पाइन्छ । सोही कानूनी व्यवस्थाबमोजिम वादी यी पुनरावेदिका मिरा के.सी. र प्रतिवादी भगवती दासी खत्रीसमेत भएको उक्त १३२२/४४४९ को अंश चलन मुद्दामा वादीले अदालतबाट तोकिएको तारेख गुजारेका कारण तायदाती फाँटवारी माग गर्नेलगायतका सबै काम बाँकी नै रहेको देखिन्छ ।

५. प्रस्तुत मुद्दामा पुनरावेदिकाले आफ्नो प्रतिउत्तरपत्रमा विपक्षी वादी र आफूसँगै बस्दै आएका र आपसी सल्लाहअनुसार वादी कौशलालाई वैदेशिक रोजगारीको लागि खर्चको जोहो गरी विदेश पठाएको भनी उल्लेख गरेको देखिन्छ । साथै वादी कौशिला थापा के.सी.ले यी पुनरावेदिकालाई खर्च रकमसमेत पठाइरहेको मिसिलबाट देखिन आएको छ । वस्तुतः पुनरावेदकले २०५७/१२/२७ मा जिल्ला अदालतमा अंश मुद्दा दायर गरेकोमा सो मुद्दा यिनै पुनरावेदकले तारेख गुजारेको कारण तामेलीमा रहन गई सो मुद्दाबाट मानो छुट्टिएको मितिको निर्धारण एवम् अंश प्राप्त गर्न सक्ने नसक्ने सम्बन्धमा कुनै निष्कर्षमा पुग्न सकेको देखिएको छैन । यसरी केबल अंश मुद्दाको फिराद दायर गरी तारेख गुजारी अंशसम्बन्धी प्रश्न सम्बन्धमा कुनै कारबाही नै अगाडि नबढेको अंश मुद्दाकै आधारमा सो मितिलाई मानो छुट्टिएको मान्न मिल्ने हुँदैन । मानो छुट्टिएको मिति कायम हुन या त मानो छुट्टिएको लिखत रजिस्ट्रेसन भएको हुनुपर्ने या त कुनै मुद्दा परी त्यस मुद्दामा अंशियारहरूबीच बन्डा हुनुपर्ने सम्पत्तिको तायदाती माग गर्ने आदेश हुँदा मानो छुट्टिएको मिति यकिन भएको हुनुपर्ने हुन्छ । पहिलो मुद्दामा कुनै आदेश नै नभएको र सो मुद्दा परेपछिसमेत एकासगोलमा बसेको

भन्ने वादी प्रतिवादीहरूको व्यवहारबाट देखिएको अवस्थामा पहिलो मुद्दाको फिराद परेको दिनलाई मानो छुट्टिएको मिति कायम गर्न नमिल्ने हुँदा मानो छुट्टिएको मिति सम्बन्धमा यस अदालतबाट भएको मुद्दा दोहोर्‍याई हेर्ने आदेश र प्रतिवादीको पुनरावेदन जिकिर मनासिब देखिन आएन ।

६. पुनरावेदक / प्रतिवादीले आफ्नो नाममा दर्ता भएको निजी सीप स्रोतबाट कमाएको सम्पत्तिसमेत बन्डा गर्ने गरी सुरु तथा पुनरावेदन अदालतले गरेको फैसला मिलेको छैन भन्ने पुनरावेदन जिकिरतर्फ हेर्दा वादी प्रतिवादीहरूका बीचमा प्रस्तुत मुद्दाको फिराद परेको अघिल्लो दिन अर्थात् मिति २०६७/३/२८ मानो छुट्टिएको मिति कायम भएको देखियो । प्रस्तुत मुद्दाको फिराद दायर हुनुभन्दा अगाडिसम्म वादी प्रतिवादीहरू एकासगोलमा रहे बसेको दुवै पक्षको व्यवहारबाट पुष्टि भएको र पुनरावेदकले आफ्नो निजी आर्जनको भनी दाबी गरेका सर्लाही जिल्ला हरिवन गा.वि.स. वडा नं. ९ (ग) को कि.नं. ५९९ तथा मकवानपुर जिल्ला हेटौंडा न.पा. वडा नं. ७ को कि.नं. १०७७ र ऐ. वडा नं. ८ को कि.नं. २२१९ र १५३३ का जग्गाहरू सगोलमा रहेको अवस्थामा खरिद गरेको देखिन्छ । अंशियारहरू एकासगोलमा रहे बसेको अवस्थामा खरिद गरेका जग्गाहरू आफ्नो निजी आर्जनबाट खरिद गरेको हो भन्ने कुराको पुष्टि नभएसम्म सो सम्पत्ति सगोलको मान्नु पर्ने हुन्छ । प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा ६ को (क) मा अन्यथा प्रमाणित नभएसम्म एकाघरसँगका अंशियारहरूमध्ये जुनसुकै अंशियारका नाममा रहेको सम्पत्ति सगोलको सम्पत्ति हो भनी अदालतले अनुमान गर्नेछ भन्ने कानूनी व्यवस्थाअनुसार पनि उक्त सम्पत्ति सगोलको सम्पत्ति हो भन्ने अनुमान गर्नुपर्ने हुन्छ ।

७. पुनरावेदक / प्रतिवादीले विवादित कित्ता नं.५९९, १०७७, २२१९ र १५३३ का जग्गाहरू निजी आर्जनको भएकाले अंशबन्डाको १८ नं.बमोजिम बन्डा नलाग्ने सम्पत्ति हो भनी जिकिर लिएको

देखिएपनि उक्त जग्गाहरू आफूले निजी ज्ञान, सीप तथा प्रयासबाट खरिद गरेको हो भन्ने कुरालाई पुष्टि हुने गरी सबुत प्रमाण पेस गर्न सकेको देखिँदैन । मुलुकी ऐन अंशबन्डाको १८ नं. मा भएको कानूनी व्यवस्था हेर्दा "मानो नछुट्टिई सँग बसेका अंशियार छन् भने जुनसुकै अंशियारले सगोलको सम्पत्तिबाट वा सगोलको खेती, उद्योग, व्यापार व्यवसायबाट बढे बढाएको सगोलको आर्जन र लेनदेन व्यवहारको ८ नं.बमोजिम लगाएको ऋण सबै अंशियारलाई भाग लाग्छ । सोबाहेक कुनै अंशियारले आफ्नो ज्ञान वा सीप वा प्रयासबाट निजी आर्जन गरेको वा कसैबाट निजी तवरले दान वा बकस पाएको वा कसैको अपुताली परेको वा स्त्री अंशधनको ५ नं. बमोजिम पाएकोमा त्यस्तो आर्जन वा पाएको सम्पत्ति सो आर्जन गर्ने वा पाउने अंशियारको निजी ठहरी आफूखुसी गर्न पाउँछ । बन्डा गर्न कर लाग्दैन । अंश नभएपनि मानो छुट्टिई भिन्न बसेका वा रजिस्ट्रेसन नगरी खती उपति आफ्नो आफ्नो गरी आफ्नो हिस्सासँग मात्र राखी खानु पिउनु गरेकोमा एकै ठाउँमा भएपनि मानो छुट्टिएको भिन्न भएको ठहर्छ" भन्ने व्यवस्था भएको पाइन्छ । एकासगोलका परिवारका सदस्यका नाउँमा रहेको सम्पत्ति कसैले आफ्नो निजी आर्जनको भई अंशबन्डाको १८ नं. बमोजिम बन्डा नलाग्ने हो भनी जिकिर लिएमा त्यस्तो सम्पत्ति आफ्नो निजी ज्ञान, सीप तथा प्रयासबाट आर्जन गरेको भन्ने सबुत प्रमाण पनि निजैले पेस गरी प्रमाणित गर्नु पर्दछ । यसरी प्रमाणित नभएसम्म त्यस्तो सम्पत्ति एकासगोलको मान्नुपर्ने हुन्छ । यस अवस्थामा कि.नं.५९९,१०७७,२२१९ र १५३३ का जग्गाहरू सगोलको सम्पत्ति ठहर्‍याई बन्डा गर्ने ठहर्‍याएको सुरु र पुनरावेदन अदालतको फैसलालाई अन्यथा भन्न सकिने अवस्था छैन ।

८. अब पुनरावेदक मिरा के.सी.ले निजकी बहिनी नानीमैया थापाबाट हालैको बकसपत्रबाट प्राप्त गरेको कि.नं.३६०९ को जग्गा निजी आर्जनको

भई अंशबन्डाको १८ नं. बमोजिम बन्डा हुनु नपर्ने भन्ने पुनरावेदन जिकिर सम्बन्धमा विचार गर्दा सुरु र पुनरावेदन अदालतले उक्त कि.नं.३६०९ को जग्गासमेत सगोलको भएको भन्ने आधारमा बन्डा हुने ठहर गरेको देखिन्छ। मकवानपुर जिल्ला हेटौंडा न.पा. कि.नं. ३६०९ को ०-१०-० जग्गा पुनरावेदक / प्रतिवादी मिरा के.सी.ले बहिनी नानीमैया थापाबाट २०५३/११/२७ मा हालैदेखिको बकसपत्रबाट प्राप्त गरेको मिसिल संलग्न उक्त लिखतबाट देखिएको छ। उक्त लिखतको बेहोरा हेर्दा उक्त कि.नं.३६०९ को जग्गा पुनरावेदककी बहिनी नानीमैया थापाले रिझबापत हालैको बकसपत्र गरी दिएको भन्ने जनिएको देखिन्छ। अंशबन्डाको १८ नं. बमोजिम समान पुस्तामा रहेका अंशियारहरूले आफ्नो निजी प्रयासबाट प्राप्त गरेको सम्पत्ति पैतृक मान्न सकिँदैन। त्यस्तो सम्पत्तिउपर अन्य अंशियारको हक स्थापित हुन सक्दैन। विवादमा आएको सो कि.नं.३६०९ क्षेत्रफल ०-१०-० को जग्गा पुनरावेदिकाले हालैको बकसपत्रबाट प्राप्त गरेको देखिँदा उक्त जग्गा यी पुनरावेदिका मिरा के.सी.को निजी आर्जनको देखिएकाले बन्डा लाग्ने देखिन आएन। यसरी पुनरावेदकले आफ्नो निजी प्रयासबाट आफ्नो हक स्थापित गरेको सम्पत्तिउपर समान पुस्ताका अन्य अंशियारको हक नलाग्ने भई अंशबन्डा गर्न नपरी निजी आर्जनको सम्पत्ति ठहर गर्नुपर्नेमा सो सम्पत्तिसमेत सगोलको ठहर्‍याई बन्डा लाग्ने ठहर्‍याएको सुरु फैसला सदर गरेको पुनरावेदन अदालतको फैसला सो हदसम्म मनासिब देखिएन।

९. अतः उपर्युक्त विवेचना गरिएका आधार प्रमाणहरूबाट वादी प्रतिवादीबीच फिराद परेको अधिल्लो दिनलाई मानो छुट्टिएको मिति कायम गरी सो मितिसम्मको वादी प्रतिवादीले पेस गरेको तायदातीमा उल्लिखित सम्पत्तिमध्ये कित्ता नं.५९९, १०७७, २२१९ र १५३३ का जग्गाहरू सगोलामा रहेबसेको अवस्थामा अंशियारमध्येकी यी पुनरावेदिकाका नाममा

राजीनामाको माध्यमबाट खरिद गरी प्राप्त गरेको देखिएको र निजले सो जग्गा निजी आर्जनको भन्ने पुष्टि हुने प्रमाण पेस गर्न सकेको नदेखिँदा उक्त कित्ता नं. ५९९, १०७७, २२१९ र १५३३ का जग्गाहरूबाट वादीले अंश पाउने ठहर्‍याई सुरु काठमाडौं जिल्ला अदालतबाट भएको फैसला सदर हुने ठहर्‍याएको पुनरावेदन अदालत, पाटनको मिति २०६९/९/५ को फैसला सो हदसम्म मिलेकै देखिँदा उक्त फैसलालाई अन्यथा गरिरहन नपरी सदर हुन्छ। हेटौंडा न.पा.को कि.नं. ३६०९ को ०-१०-० जग्गा पुनरावेदकले बहिनी नानीमैया थापाबाट २०५३ सालमा हालैदेखिको बकसपत्रबाट प्राप्त गरेको निजी आर्जनको भई बन्डा नलाग्ने हुँदा सो जग्गा बन्डा नलाग्ने ठहर गर्नु पर्नेमा बन्डा लाग्ने ठहर गरेको सुरु जिल्ला अदालतको फैसला सदर गरेको पुनरावेदन अदालत, पाटनको मिति २०६९/९/५ को फैसला सो हदसम्म मिलेको नदेखिँदा केही उल्टी भई मिरा के.सी. का नाउँमा रहेको उक्त कि.नं.३६०९ को जग्गा बन्डा नलाग्ने ठहर्छ। अरूमा तपसिलबमोजिम गर्नु।

तपसिल

माथि ठहर खण्डमा उल्लेख भएबमोजिम पुनरावेदन अदालत, पाटनको फैसला केही उल्टी भई पुनरावेदक / प्रतिवादी मिरा के.सी.का नाउँको हेटौंडा न.पा.को कि.नं. ३६०९ को ०-१०-० जग्गा बन्डा नलाग्ने ठहरी फैसला भएको हुँदा उक्त कि.नं.३६०९ को जग्गाबाहेक अन्य जग्गाहरूको हकमा सुरु काठमाडौं जिल्ला अदालतको फैसलाको तपसिल खण्ड १ मा लेखिएबमोजिम बन्डा छुट्याई दिनु भनी फैसलाको प्रतिलिपिसहित सुरु काठमाडौं जिल्ला अदालत तहसिल शाखामा लेखी पठाइदिनु १ वादीले सुरुमा राख्नुपर्ने कोर्ट फी रु.३०,८९५/- दाखिला नगरी सुविधा प्राप्त गरेको देखिँदा उक्त कोर्ट फी वादीहरूबाट नियमानुसार असुल गरी लिनु भनी सुरु काठमाडौं जिल्ला अदालत तहसिल शाखामा

लेखी पठाइदिनु.....२

माथि ठहर खण्डमा पुनरावेदक / प्रतिवादी मिरा के.सी. का नामको कि.नं.३६०९ को जग्गा बन्डा नलाग्ने र अन्य जग्गा बन्डा लाग्ने ठहरी फैसला भएकाले सो बन्डा लाग्ने ठहरेबमोजिमको बिगोको कोर्ट फी मात्र वादीहरूले प्रतिवादीहरूबाट भराई पाउने हुँदा वादीहरूले प्रतिवादीहरूको यसै सरहदभित्रको जेथा देखाई कोर्ट फी असुल गरिपाउँ भनी ऐनका म्यादभित्र दरखास्त दिए कुनै दस्तुर नलिई प्रतिवादीहरूबाट वादीलाई उक्त कोर्ट फी नियमानुसार गरी भराइदिनु भनी सुरु काठमाडौं जिल्ला अदालतमा लेखी पठाइदिनु.....३

प्रतिवादीमध्येका मिरा के.सी.ले पुनरावेदन अदालत, पाटनमा पुनरावेदन गर्दा मिति २०६९/३/५ मा सोको आधा रु.१५,४४७/५० धरौटी राखेको देखिँदा सो धरौटी रकम फिर्ता पाउँ भनी म्यादभित्र निज मिरा के.सी.को निवेदन पर्न आए सो रकम निजलाई फिर्ता दिनु भनी पुनरावेदन अदालत, पाटनमा लेखी पठाइ दिनु.....४

प्रस्तुत मुद्दाको दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार अभिलेख शाखामा बुझाई दिनु.....५

उक्त रायमा सहमत छु ।
न्या. विश्वम्भरप्रसाद श्रेष्ठ

इजलास अधिकृत: दुर्गाप्रसाद खनाल
इति संवत् २०७३ साल भदौ २९ गते रोज ४ शुभम् ।

४०४० ७३७३

निर्णय नं. १०१५४

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री मीरा खडका
माननीय न्यायाधीश श्री बमकुमार श्रेष्ठ
आदेश मिति : २०७५।१।३१
०६८-WO-०४८७

मुद्दा: उत्प्रेषण / परमादेश

रिट निवेदक : कासीरामको नाती डिल्लीबहादुरको छोरा दाङ जिल्ला फुलवारी गा.वि.स. वडा नं.३ बस्ने वर्ष ४८ को ताराबहादुर बुढाथोकी विरुद्ध

विपक्षी : प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय, सिंहदरबार, काठमाडौंसमेत

- प्रत्येक नागरिकले आफ्नो सम्पत्तिको उपभोग गर्दा कानूनको अधीनमा रही गर्न पाउने देखिन्छ । कानूनविपरीतका कार्य गरी नागरिकले सम्पत्ति आर्जन गर्न, उपभोग गर्न पाउने छुट कानूनले कसैलाई दिएको छैन । राज्यले सार्वजनिक हितका लागि व्यक्तिको निजी सम्पत्तिमा समेत कानूनबमोजिम नियन्त्रण, नियमन गर्न सक्ने ।
- निवेदकको नाममा दर्ता रहेको जग्गामा रहेका रूखहरू निजी सम्पत्ति भए पनि रूख विरूवाजस्ता जैविक विविधता रहेका वस्तुहरूले सार्वजनिक रूपमा नै पर्यावरणलाई बचाई राख्न मद्दत गरेको हुन्छ । यस्तो वस्तुको उपभोग, प्रयोग पर्यावरण र जैविक विविधतालाई क्षति

नहुने गरी हुन पर्दछ । त्यस्तो सम्पत्तिको उपभोग आफू मात्र होइन, समाज राष्ट्रसमेतको हितमा हेरी गर्नु पर्ने ।

- हाम्रो देशले जीवजन्तु, वनस्पति र प्राकृतिक स्रोत साधन र वातावरणसँग सम्बन्धित अन्तर्राष्ट्रिय महासन्धिहरूलाई अनुमोदन गरी पक्ष राष्ट्रसमेत भइसकेको अवस्थामा ती महासन्धिहरूबाट उत्पन्न दायित्वहरू: सिमसार क्षेत्रको संरक्षण गर्ने, दुर्लभ हुँदै गएका बोटविरूवा तथा जीवजन्तुको अन्तर्राष्ट्रिय व्यापार नियन्त्रण गर्ने, जैविक विविधताको संरक्षण गर्ने जस्ता दायित्वबाट नेपाल पछि हट्न मिल्ने हुँदैन । तसर्थ नेपाल सरकारले कुनै खास किसिमको वन पैदावारको विदेश निकासीमा प्रतिबन्ध लगाउन सक्ने नै देखिने ।

(प्रकरण नं. ६)

रिट निवेदकका तर्फबाट : विद्वान् अधिवक्ता श्री जगदीशचन्द्र पाण्डे

विपक्षीका तर्फबाट : विद्वान् सहन्यायाधिवक्ता श्री खेमराज ज्ञवाली

अवलम्बित नजिर :

सम्बद्ध कानून :

- वन ऐन, २०४९
- वन नियमावली, २०५१

आदेश

न्या. मीरा खडका : नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ३२ तथा धारा १०७(२) बमोजिम यसै अदालतको क्षेत्राधिकारभित्रको भई दायर हुन आएको प्रस्तुत रिट निवेदनको संक्षिप्त तथ्य एवं ठहर यसप्रकार छ:-

म निवेदकका नाममा दर्ता कायम रहेको दाङ जिल्ला गगही गा.वि.स. हाल राजपुर गा.वि.स. वडा नं.९(घ) कि.नं.५ क्षेत्रफल ४-३-१५ जग्गा हालसम्म तिरो तिरी भोगचलन गरी आएको छु । उल्लिखित जग्गामा १५० थान सालका रूख लगाई हाल चिरान र कटानयोग्य अवस्थामा रहेका छन् । मेरो निजी जग्गामा रहेका सालका रूखहरूले कृषि बालीमा छायाँ पारी बाली उत्पादन हुन नदिएकाले रूखहरू कटान गरी चिरान उपभोग गर्न पाउने संवैधानिक अधिकारअनुरूप रूख कटान गरी उपभोग गर्न गा.वि.स.को सिफारिससहित जिल्ला वन कार्यालय दाङमा निवेदन दिएको थिएँ । जिल्ला वन कार्यालय दाङले साल जातको रूख ओसारपसार, विदेश निकासी र कटानसमेतमा नेपाल सरकारले राजपत्रमा सूचना प्रकाशित गरी प्रतिबन्ध लगाएको हुँदा अनुमति दिन नमिल्ने भनी निवेदकलाई जानकारी गराइयो । वन ऐन, २०४९ को दफा ३८ ले निजी वनसम्बन्धी व्यवस्था गरिएको छ । त्यसैगरी वन नियमावली, २०५१ को नियम ६२ मा निजी वन पैदावार प्रयोग गर्ने भएमा सो वन पैदावारको जात र परिणाम खोली सम्बन्धित गा.वि.स. वा नगरपालिकाको सदस्यको सिफारिससाथ प्रयोग गर्नुभन्दा कम्तीमा २४ घण्टाअगावै सम्बन्धित इलाका वन कार्यालयमार्फत वा सोझै जिल्ला वन कार्यालयमा लिखित रूपमा सूचना दिई प्रयोग गर्नसक्ने भन्ने व्यवस्था रहेको छ । उपर्युक्त कानूनी प्रावधानअनुरूप निवेदन दिँदा निवेदकको निवेदनलाई ठाडै इन्कार गरिएबाट निवेदकले आफ्नो जमिनमाथिको भोगाधिकार गुमाउने अवस्था रहेकोले आफ्नो जमिनमा रहेका रूखहरू कटान गरी उपभोग गरी बिक्री वितरण गर्न नपाउने भन्ने विपक्षी जिल्ला वन कार्यालयको मिति २०६८।०६।१२ च.नं.३६० को पत्रसमेत उत्प्रेषणको आदेशले बदर गरी निवेदकको जग्गामा रहेको रूख कटान गरी निर्विवाद उपभोग तथा बिक्री वितरण गर्न दिनु भनी विपक्षीहरूको नाममा परमादेशको आदेश जारी गरिपाउँ भन्नेसमेत बेहोराको

रिट निवेदनपत्र ।

यसमा के कसो भएको हो ? निवेदकको मागबमोजिमको आदेश किन जारी हुनु नपर्ने हो ? जारी हुनु नपर्ने कुनै आधार र कारण भए आदेशप्राप्त भएका मितिले बाटाका म्यादबाहेक १५ दिनभित्र लिखित जवाफ पठाउनु भनी विपक्षीहरूका नाममा म्याद सूचना पठाई लिखित जवाफ आएपछि वा अवधि नाघेपछि नियमानुसार पेस गर्नु भन्ने यस अदालतबाट भएको मिति २०६८।८।२९ को आदेश ।

नेपाल राजपत्र भाग घ, खण्ड ४४, चैत्र २०, २०५१ अतिरिक्ताङ्क ५४ मा प्रकाशित सूचनाले सालजातको रूख ओसारपसार, विदेश निकासी र कटानमा प्रतिबन्ध लगाएको हुँदा सोही आधारमा विपक्षीको निवेदनमा उल्लिखित बेहोरा जनाई निवेदन फिर्ता दिने गरी जिल्ला वन कार्यालय दाङबाट भएको कार्य कानूनबमोजिम हुँदा निवेदकको निवेदन खारेजभागी छ भन्नेसमेत बेहोराको विपक्षी प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालयको लिखित जवाफ ।

वन ऐन, २०४९ को दफा ७०(क) मा जैविक विविधता र वातावरण संरक्षणका लागि तोकिएको वन पैदावारको संकलन, कटान, उपभोग, ओसारपसार, बिक्री वितरणमा प्रतिबन्ध लगाउन सक्ने कानूनी व्यवस्थाअनुरूप साल, सतिसाल, विजयसाल, ओखरसमेतका रूखहरू कटानी गर्न प्रतिबन्ध लगाइएको हो । निवेदकले खरिद गरेको जग्गा २०२६ सालमा मात्र व्यक्तिको नाममा दर्ता भई खेस्ता कायम भएको पाइएको, साल जातका रूखहरू कटानयोग्य हुनका लागि कम्तिमा पनि ७०।८० वर्ष लाग्ने हुँदा व्यक्तिको नाममा खेस्ता पुर्जा कायम भएपछि सालका रूखहरू रोपी कटानयोग्य भएका छैनन् । यसर्थ व्यक्तिको नाउँमा खेस्ता पुर्जा कायम हुनुपूर्वदेखि नै सालका रूखहरू रहेको हुँदा निवेदकको निवेदन दाबी आधारहीन छ । नेपाल सरकारले आवश्यकताअनुसार विभिन्न प्रजातिका रूखहरूको कटान, उपभोग, बिक्री

वितरण तथा निकासीसमेतमा प्रतिबन्ध लगाउन सक्ने नै हुँदा निवेदकको माग दाबी आधारहीन हुँदा खारेज गरिपाउँ भन्नेसमेत बेहोराको विपक्षी वन तथा भू-संरक्षण मन्त्रालयको लिखित जवाफ ।

नेपाल राजपत्र भाग ३, खण्ड ४४, चैत्र २० गते २०५१ साल (अतिरिक्ताङ्क ५४) नेपाल सरकार वन तथा भू-संरक्षण मन्त्रालयको सूचना नं.३ मा वन नियमावली, २०५१ को नियम १२ र नियम १३ को उपनियम २ ले दिएको अधिकार प्रयोग गरी सूचनाको देहाय ३ मा ओसारपसार, विदेश निकासी र कटानमा प्रतिबन्ध भनी सोको खण्ड (अ) को देहाय (ग) मा साल जातको रूख उल्लेख भएको हुँदा निवेदकलाई साल जातको रूख कटान गर्न अनुमति नदिइएको हो । जिल्ला वन कार्यालय, दाङको काम कारबाहीबाट निवेदकको संवैधानिक तथा कानूनी हक हनन् नभएको हुँदा रिट निवेदन खारेजभागी छ भन्नेसमेत बेहोराको विपक्षी जिल्ला वन कार्यालय दाङको लिखित जवाफ ।

विपक्षी वन विभागका नाममा यस अदालतबाट जारी भएको म्याद मिति २०६५।९।१९ मा रीतपूर्वक तामेल भई लिखित जवाफ नफिराएको ।

नियमबमोजिम पेसी सूचीमा चढी निर्णयार्थ यस इजलाससमक्ष पेस हुन आएको प्रस्तुत मुद्दामा निवेदकको तर्फबाट उपस्थित विद्वान् अधिवक्ता श्री जगदीशचन्द्र पाण्डेले वन ऐन, २०४९ को दफा ३८ मा निजी वनसम्बन्धी व्यवस्था गरिएको छ । उक्त दफाअनुसार निजी वनको विकास, संरक्षण, व्यवस्थापन गर्न तथा वन पैदावारको उपभोग गर्न वा मूल्य निर्धारण गरी बिक्री वितरण गर्न सकिने व्यवस्था गरिएको छ । निवेदकले दाबी लिएको जग्गामा लगाइएको वन पैदावार निवेदकको निर्विवाद हकभोग, दर्ता खेस्ताभित्रको भएकोमा विवाद नरहेको अवस्थामा वन नियमावली, २०५१ को नियम ६२ को प्रक्रिया पूरा गरी कटानको अनुमति माग गर्दा अनुमति नदिने विपक्षी जिल्ला वन कार्यालय दाङको कार्य कानून

विपरीतको हुँदा निवेदन मागबमोजिम विपक्षीहरूका नाममा परमादेशको आदेश जारी हुनुपर्दछ भनी बहस प्रस्तुत गर्नुभयो।

यसैगरी विपक्षीहरूका तर्फबाट प्रतिरक्षार्थ उपस्थित विद्वान् सहन्यायाधिवक्ता श्री खेमराज झवालीले वन ऐन, २०४९ को दफा ७०(क) मा नेपाल सरकारले नेपाल राजपत्रमा सूचना प्रकाशन गरी जैविक विविधता र वातावरण संरक्षणको प्रयोजनको लागि तोकिएको वन पैदावारको संकलन, कटान, उपभोग, ओसारपसार, बिक्री वितरण वा विदेश निकासीमा प्रतिबन्ध लगाउन सक्ने व्यवस्था रहेको छ। उपर्युक्त कानूनी व्यवस्थाअनुरूप नेपाल सरकारले राजपत्रमा सूचना प्रकाशित गरी सालजातको वनस्पतिलाई ओसारपसार, विदेश निकासी र कटानसमेतमा प्रतिबन्ध लगाएको अवस्था हुँदा निवेदन जिकिर खारेज भागी रहेको छ भनी बहस गर्नुभयो।

निवेदक तथा विपक्षीहरूको तर्फबाट प्रस्तुत भएको बहस जिकिर तथा मिसिल संलग्न कागज प्रमाणहरूका आधारमा निवेदकको मागबमोजिमको उत्प्रेषणयुक्त परमादेशको आदेश जारी हुनुपर्ने हो वा होइन? भन्ने सम्बन्धमा नै निर्णय दिनुपर्ने हुन आयो।

२. सोतर्फ विचार गर्दा, निवेदकको नाममा दर्ता रहेको दाङ जिल्ला गगही गा.वि.स. हाल राजपुर गा.वि.स. वडा नं.९(घ) कि.नं.५ क्षेत्रफल ४-३-१५ जग्गामा रहेको सालको रूख कटान गरी बिक्री वितरण गर्ने अनुमतिको लागि दिइएको निवेदनमा वन ऐन, २०४९ को दफा ३८ तथा वन नियमावली, २०५१ को नियम ६२ विपरीत जिल्ला वन कार्यालय दाङले अनुमति दिन नमिल्ने भनी गरिएको मिति २०६८।०६।१२ को निर्णय उत्प्रेषणको आदेशद्वारा बदर गरी नम्बरी र आवादी जग्गामा लगाइएका सालका रूख आफूखुसी गर्न दिनु भन्ने परमादेशको आदेश जारी गरिपाउँ भन्ने रिट निवेदकको मुख्य दाबी रहेको देखियो। वन ऐन, २०४९ को दफा ७०(क) मा जैविक

विविधता र वातावरण संरक्षणका लागि तोकिएको वन पैदावारको संकलन, कटान, उपभोग, ओसारपसार, बिक्री वितरणमा प्रतिबन्ध लगाउन सक्ने कानूनी व्यवस्थाअनुरूप साल, सतिसाल, विजयसाल, ओखरसमेतका रूखहरू कटानी गर्न प्रतिबन्ध लगाइएको हो भन्ने विपक्षीहरूको मुख्य लिखित जवाफको बेहोरा देखिन आयो।

३. उपर्युक्त बेहोराको रिट निवेदन तथा लिखित जवाफ भएबाट रिट निवेदन तथा लिखित जवाफमा उल्लिखित ऐन नियमहरूको अध्ययन गर्नु वाञ्छनीय हुन आयो। वन ऐन, २०४९ को दफा ३८ हेर्दा “निजी वनको धनीले आफ्नो इच्छाअनुसार निजी वनको विकास, संरक्षण, व्यवस्थापन गर्न तथा वन पैदावारको उपयोग गर्न वा मूल्य निर्धारण गरी बिक्री वितरण गर्न सक्नेछ” भन्ने र ऐ. ऐनको दफा ७०(क) मा “नेपाल सरकारले नेपाल राजपत्रमा सूचना प्रकाशन गरी जैविक विविधता र वातावरणको संरक्षणको प्रयोजनका लागि तोकिएको वन पैदावारको संकलन, कटान, उपभोग, ओसारपसार, बिक्री वितरण वा विदेश निकासीमा प्रतिबन्ध लगाउन सक्नेछ।” भनी कानूनी व्यवस्था गरेको पाइन्छ। त्यसैगरी वन नियमावली, २०५१ को नियम १२ मा “नेपाल सरकारले नेपाल राजपत्रमा सूचना प्रकाशित गरी कुनै खास किसिमको वन पैदावारको संकलन, उपभोग, बिक्री वितरण तथा ओसारपसारमा प्रतिबन्ध लगाउन सक्नेछ” भन्ने र उक्त नियमावलीको नियम १३(२) मा “नेपाल सरकारले नेपाल राजपत्रमा सूचना प्रकाशित गरी कुनै खास किसिमको वन पैदावारको विदेश निकासीमा प्रतिबन्ध लगाउन सक्नेछ” भन्ने व्यवस्था रहेको छ। प्रस्तुत कानूनी व्यवस्थाको रोहमा विचार गर्दा निजी वनका धनीले आफ्नो इच्छाअनुसार निजी वनको विकास, संरक्षण, व्यवस्थापन गर्न तथा वन पैदावारको उपभोग गर्न वा मूल्य निर्धारण गरी बिक्री

वितरण गर्नसक्ने व्यवस्था भएपनि नेपाल सरकारले नेपाल राजपत्रमा सूचना प्रकाशन गरी जैविक विविधता र वातावरणको संरक्षणको प्रयोजनका लागि तोकिएको वन पैदावारको संकलन, कटान, उपभोग, ओसारपसार, बिक्री वितरण वा विदेश निकासीमा प्रतिबन्ध लगाउन सक्ने देखियो।

४. निवेदक ताराबहादुर बुढाथोकीको नाममा दर्ता रहेको दाङ जिल्ला गगही गा.वि.स. हाल राजपुर गा.वि.स. वडा नं.९(घ) कि.नं.५ क्षेत्रफल ४-३-१५ जग्गामा रहेको साल जातको १५० थान रूखहरू कटान गरी बिक्री वितरण गर्ने अनुमति पाउँ भनी जिल्ला वन कार्यालय दाङमा यी रिट निवेदकले २०६८ सालमा निवेदन दिएको पाइन्छ। सो निवेदनमा जिल्ला वन कार्यालय दाङले “नेपाल राजपत्र भाग ३, खण्ड ४४, काठमाडौं चैत्र २० गते २०५१ साल, अतिरिक्ताङ्क ५४ नेपाल सरकार वन तथा भू-संरक्षण मन्त्रालयको सूचना नं.३ मा वन नियमावली, २०५१ को नियम १२ र नियम १३ को उपनियम २ ले दिएको अधिकार प्रयोग गरी देहायको वन पैदावारको हकमा देहायबमोजिम प्रतिबन्ध लगाएको छ भनी सोही सूचनाको देहाय ३ मा ओसारपसार, विदेश निकासी र कटानमा प्रतिबन्ध भनी सोको खण्ड (अ) को देहाय (ग) मा साल जातको रूख उल्लेख भई साल जातको रूख ओसारपसार, विदेश निकासी र कटानमा समेत प्रतिबन्ध लगाएकोले तपाईंलाई नम्बरी आवादीको साल जातको रूख कटान गरी आफूखुस प्रयोग गर्न अनुमति दिन नमिल्ने भएकोले तपाईंको द.नं.६७५ मिति २०६८।६।८ को सक्कलै निवेदनसमेत यसैसाथ तपाईंलाई फिर्ता दिइएको छ” भनी रिट निवेदकको नाम सम्बोधन गरी जिल्ला वन कार्यालय दाङले च.नं.३६० मिति २०६८।६।१२ मा पत्राचार गरेको मिसिल संलग्न कागजातहरूबाट देखिन आयो।

५. अब नेपाल राजपत्र भाग ३, खण्ड ४४, काठमाडौं चैत्र २० गते २०५१ साल, अतिरिक्ताङ्क ५४ नेपाल सरकार वन तथा भू-संरक्षण मन्त्रालयको सूचना नं.३ हेर्दा “वन नियमावली, २०५१ को नियम १२ र नियम १३ को उपनियम २ ले दिएको अधिकार प्रयोग गरी साल जातको रूख ओसारपसार, विदेश निकासी र कटानमा प्रतिबन्ध लगाएको छ” भन्ने उल्लेख भएको देखियो। नेपाल राजपत्रमा प्रकाशित उक्त सूचना कानूनबमोजिम नै प्रकाशित भएको देखिन्छ। उक्त मितिमा प्रकाशित सूचनाले निजी जग्गामा भएको वन पैदावारको निजी रूपमा उपभोग गर्न पाउने भए तापनि प्रतिबन्धित रूखहरू व्यापारिक प्रयोजनका लागि कटान गर्न, एकठाउँबाट अर्को ठाउँमा ओसारपसार गर्न, विदेश निकासी गर्न प्रतिबन्ध लगाएको देखिन्छ। निवेदकले उक्त सूचनालाई बदर गराउनेतर्फ कुनै चुनौती दिनसकेको देखिन आउँदैन। ऐनको अधीनमा रही प्रकाशित गरिएको उक्त सूचनाले कानूनसरह मान्यता पाउने नै देखिन्छ।

६. जहाँसम्म रिट निवेदकले तत्काल बहाल रहेको नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १९ ले दिएको सम्पत्तिसम्बन्धी मौलिक हकमा विपक्षीहरूले आघात पुऱ्याएको भन्ने लिएको दाबीका सम्बन्धमा हेर्दा नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १९ को उपधारा १ मा “प्रत्येक नागरिकलाई प्रचलित कानूनको अधीनमा रही सम्पत्ति आर्जन गर्ने, भोग गर्ने, बेचबिखन गर्ने र सम्पत्तिको अन्य कारोबार गर्ने हक हुनेछ” भन्ने तथा नेपालको संविधानको धारा २५ को उपधारा १ मा “प्रत्येक नागरिकलाई कानूनको अधीनमा रही सम्पत्ति आर्जन गर्ने, भोग गर्ने, बेचबिखन गर्ने, व्यावसायिक लाभ प्राप्त गर्ने र सम्पत्तिको अन्य कारोबार गर्ने हक हुनेछ” भन्ने संवैधानिक व्यवस्था रहेको छ। यसरी प्रत्येक नागरिकले आफ्नो सम्पत्तिको उपभोग

गर्दा कानूनको अधीनमा रही गर्न पाउने देखिन्छ । कानूनविपरीतका कार्य गरी नागरिकले सम्पत्ति आर्जन गर्न, उपभोग गर्न पाउने छुट कानूनले कसैलाई दिएको छैन । राज्यले सार्वजनिक हितका लागि व्यक्तिको निजी सम्पत्तिमा समेत कानूनबमोजिम नियन्त्रण, नियमन गर्न सक्दछ । निवेदक ताराबहादुर बुढाथोकीले जिल्ला वन कार्यालय दाङमा २०६८ सालमा आफ्नो नाममा दर्ता रहेको दाङ जिल्ला गगही गा.वि.स. हाल राजपुर गा.वि.स. वडा नं. ९(घ) कि.नं. ५ को जग्गामा रहेको साल जातको १५० थान रूखहरू कटान गरी बिक्री वितरण गर्ने अनुमति पाउँ निवेदन दिएको देखिन्छ । निवेदकको नाममा दर्ता रहेको जग्गामा रहेका रूखहरू निजी सम्पत्ति भए पनि रूख विरूवा जस्ता जैविक विविधता रहेका वस्तुहरूले सार्वजनिक रूपमा नै पर्यावरणलाई बचाई राख्न मद्दत गरेको हुन्छ । यस्तो वस्तुको उपभोग, प्रयोग पर्यावरण र जैविक विविधतालाई क्षति नहुने गरी हुन पर्दछ । त्यस्तो सम्पत्तिको उपभोग आफू मात्र होइन, समाज राष्ट्रसमेतको हितमा हेरी गर्नुपर्ने हुन्छ । हाम्रो देशले अन्तर्राष्ट्रिय महत्त्वको रामसार महासन्धि, १९७१, संकटापन्न वन्यजन्तु तथा वनस्पतिको अन्तर्राष्ट्रिय व्यापारसम्बन्धी महासन्धि, १९७३, जैविक विविधतासम्बन्धी महासन्धि, १९९२ लगायतका जीवजन्तु, वनस्पति र प्राकृतिक स्रोत साधन र वातावरणसँग सम्बन्धित अन्तर्राष्ट्रिय महासन्धिहरूलाई अनुमोदन गरी पक्ष राष्ट्रसमेत भइसकेको अवस्थामा ती महासन्धिहरूबाट उत्पन्न दायित्वहरू जस्तै सिमसार क्षेत्रको संरक्षण गर्ने, दुर्लभ हुँदै गएका बोटविरूवा तथा जीवजन्तुको अन्तर्राष्ट्रिय व्यापार नियन्त्रण गर्ने, जैविक विविधताको संरक्षण गर्ने जस्ता दायित्ववाट नेपाल पछि हट्न मिल्ने हुँदैन । तसर्थ नेपाल सरकारले कुनै खास किसिमको वन पैदावारको विदेश निकासीमा प्रतिबन्ध लगाउन सक्ने नै देखियो ।

७. यसै सम्बन्धमा निवेदक टेकबहादुर भण्डारी तथा विपक्षी नेपाल सरकार वन तथा भू-संरक्षण मन्त्रालय, सिंहदरबारसमेत भएको २०७०-WF-०००३ को उत्प्रेषण मुद्दामा यस अदालतको पूर्ण इजलासबाट मिति २०७३।१।१२ मा फैसला हुँदा "नेपाल सरकारबाट राजपत्रमा प्रकाशन गरिएको सूचनाबाट साल जातको रूख कटान गरी निजी प्रयोगमा लगाउन (सम्बन्धित व्यक्तिले आफैं उपभोग गर्न) प्रतिबन्ध लगाएको देखिएन । सम्बन्धित वन कार्यालयबाट अनुमति लिई तोकिएको सर्तको पालना गरी निजी हक स्वामित्वको जग्गामा रहेको वन पैदावार निजी घरबास वा उपभोगमा ल्याउन पाउने नै देखियो । सो हदसम्मबाहेक त्यस्तो वन पैदावार व्यापारिक प्रयोजनमा ल्याउन वा ओसारपसार गर्न वा निकासी गर्न वा कुनै रूपमा सट्टापट्टा जस्ता माध्यमबाट कारोबार गर्न प्रतिबन्ध लगाउने गरी नेपाल सरकारले वन ऐन, २०४९ को दफा ७०क समेतका कानूनद्वारा प्रदत्त अख्तियारीको परिधिभित्र रहेर राजपत्रमा सूचना प्रकाशित गरी निषेध गरेको देखियो । निषेधित साल जातका रूखहरू कटान गरी व्यापारिक उपभोगमा ल्याउन, बिक्री वितरण, सट्टापट्टा, ओसारपसार गर्न पाउँ भन्ने निवेदकको दाबी कानूनअनुकूल देखिएन । रिट निवेदन खारेज हुने ठहर्छ" भनी फैसला भएको देखिन्छ । यसरी प्रस्तुत निवेदनका सन्दर्भमा रिट निवेदकले उठाएका प्रश्नको निरूपण उक्त ०७०-WF-०००३ को रिट निवेदनबाट समेत भइसकेको देखिँदा मागबमोजिम रिट जारी पाउँ भन्ने निवेदन दाबी तथा निवेदकतर्फबाट रहनु भएका विद्वान् अधिवक्ताको बहस जिकिरसँग सहमत हुन सकिएन ।

८. अतः प्रस्तुत रिट निवेदनमा रिट निवेदकको संविधान प्रदत्त हकको हनन् भएको नदेखिँदा रिट निवेदन मागअनुसारको आदेश जारी गर्नु परेन । रिट निवेदन खारेज हुने ठहर्छ । प्रस्तुत मुद्दामा

दायरी लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार अभिलेख
शाखामा बुझाई दिनु ।

उक्त रायमा सहमत छु ।
न्या. बमकुमार श्रेष्ठ

इजलास अधिकृत: सुदिपकुमार भट्टराई
इति संवत् २०७५ साल वैशाख ३१ गते रोज २ शुभम् ।

निर्णय नं. १०१५५

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री हरिकृष्ण कार्की
माननीय न्यायाधीश डा.श्री आनन्दमोहन भट्टराई
फैसला मिति : २०७५।४।१७
०७३-CI-१३८९

मुद्दा: नामसारी हक कायम

पुनरावेदक / वादी : जिल्ला चितवन गा.वि.स. खैरहनी
वडा नं. ४ मगनी घर भई हाल खैरहनी
नगरपालिका वडा नं. ८ बस्ने महारुद्र उप्रेतीको
छोरा खडानन्द उप्रेती

विरुद्ध

प्रत्यर्थी / प्रतिवादी : जिल्ला काभ्रेपलाञ्चोक गा.वि.स.
भुम्लुटार वडा नं. २ बस्ने महारुद्र उप्रेतीको
छोरा गृवराज उप्रेती

- भिन्न भएका तर हेरचाहमा संलग्न नभएका प्रतिवादीले अपुताली सम्पत्तिमा बराबर हक कायम हुनुपर्छ भन्ने तर्क अपुतालीको भन्दा अंशबन्डाको कानूनसँग सामिप्यता राख्दछ । अपुतालीको हक सबै जीवित अंशियारमा सर्न सक्ने पनि होइन । अपुतालीको सम्बन्धमा एक पटक हक छाडी कागज गरिदिने र स्याहार सम्भार नगर्नेलगायतका आफ्नो कर्तव्य निर्वाह नगर्ने तर मरेपछि मर्ने व्यक्तिसँग केबल नाता र हकदार हुनुको आधार देखाएर अपुतालीको सम्पत्ति दाबी गर्ने र त्यस्तो सम्पत्तिमा हक प्राप्त गर्न खोज्नुलाई स्वाभाविक मान्न मिल्दैन । त्यस्तो कार्यलाई कारोबारको पवित्रता र निश्चितता, विबन्धन, सदाचार, असल नियत र नैतिकताको बन्धनले छेक्ने ।

(प्रकरण नं.४)

पुनरावेदक / वादीका तर्फबाट : विद्वान् वरिष्ठ अधिवक्ता
श्री शम्भु थापा र विद्वान् अधिवक्ता श्री अन्जु
शर्मा (बर्मा)

प्रत्यर्थी / प्रतिवादीका तर्फबाट : विद्वान् वरिष्ठ अधिवक्ता
श्री हरिहर दाहाल र विद्वान् अधिवक्ता श्री
युवराज भण्डारी

अवलम्बित नजिर :

सम्बद्ध कानून :

- प्रमाण ऐन, २०३१

सुरु तहमा फैसला गर्ने:-

माननीय न्यायाधीश श्री लेखनाथ ढकाल
चितवन जिल्ला अदालत

पुनरावेदन तहमा फैसला गर्ने:

माननीय न्यायाधीश श्री पुरुषोत्तम भण्डारी
माननीय न्यायाधीश श्री सरिता शर्मा
पुनरावेदन अदालत, हेटौँडा

फैसला

न्या. हरिकृष्ण कार्की : न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा १२(१) बमोजिम मुद्दा दोहोर्न्याई पाउनको लागि निस्सा प्राप्त भई पुनरावेदनको रूपमा पेस हुन आएको प्रस्तुत मुद्दाको तथ्य र ठहर यसप्रकार रहेको छ:-

तथ्य खण्ड

महारुद्र तथा गंगालक्ष्मीको गर्भबाट जेठो विपक्षी प्रतिवादी गृवराज र कान्छो म फिरादी खडानन्द र छोरी योगमायाको जन्म भएकोमा छोरीको विवाह भई हामीबीचमा २०४४ सालमा अंशबन्डा भइसकेको छ। पिता र मातासमेतको देहान्त भएको र विपक्षी गृवराज काभ्रेपलाञ्चोक भुम्लुटार बसेका तथा म २०३२ सालदेखि आमासँगै चितवन खैरहनीमा बसी आएको छु। चितवन खैरहनी वडा नं. १/क कि.नं. ११२० को ०-४-० जग्गा आमाको अंश भागमा परेको थियो। २०४७ सालमा विपक्षी दाजु र निजका छोरा प्रकाशराज उप्रेती चितवन आई कुराकानी गरी हालसम्म आमाको पालन पोषण तिमीले गरेका छौं। आमाको शेषपछि सो जग्गा तिमीले नै खानु भनी निजका छोरालाई साक्षी राखी कागजसमेत गरेका थिए। आमाको २०६४ साल असोजमा मृत्यु भयो। आमाको काजक्रियालगायतका सबै कार्य मैले गरेकाले उल्लिखित सम्पत्ति मेरा नाउँमा नामसारी गरिपाउँ भनी मालपोत कार्यालयमा निवेदन दिएकोमा हक बेहकको प्रश्न उठेकाले अदालतबाट हक कायम गरी ल्याउनु भनी मिति २०६९/४/११ मा निर्णय भएकाले सो निर्णय सुनी पाएको मितिले म्यादभित्रै यो फिराद लिई उपस्थित भएको छु। तसर्थ आमा गंगालक्ष्मीलाई २०३२ सालदेखि सँगै राखी

पालन पोषण गरी उपचार, तिर्थव्रत र दानपुण्यसमेतका कार्य म फिरादीले गरेकाले र आमाको मृत्युपश्चात् पनि काजक्रियासमेतको सम्पूर्ण खर्च म आफैँले बेहोरेको हुँदा आमाको नाउँको कि.नं. ११२० को ०-४-० जग्गा म फिरादीका नाउँमा एकलौटी दा.खा. नामसारी हक कायम गरिपाउँ भन्नेसमेत बेहोराको फिराद पत्र।

वादीको दाबी झुठ्ठा हो। आमालाई पालन पोषण, बिरामी हुँदा औषधी उपचार र मृत्युपश्चात् काजक्रियामा लागेको सम्पूर्ण खर्च हामी दुवै दाजुभाइले गरेको हो। आमा गंगालक्ष्मी, छोरी योगमाया मैनालीको रेखदेख र संरक्षण बस्दै आउँदा मिति २०६४/६/४ मा चितवनको देवघाटमा देहावसान भएको र आमा वैष्णव धर्मावलम्बी भएको हुँदा छोरी योगमाया र हामी वादी प्रतिवादी दुवै दाजुभाइले काजक्रिया गरेको हुँदा आमाको नाउँको कि.नं. ११२० को ०-४-० जग्गामा वादीको एकलौटी हक नलाग्ने भई म प्रतिवादीको पनि बराबर हक लाग्ने हुँदा सोहीअनुसार गरी विपक्षीको झुठ्ठा दाबीबाट फुर्सद दिलाई पाउँ भन्नेसमेत बेहोराको प्रतिवादी गृवराज उप्रेतीको प्रतिउत्तरपत्र।

अदालतको आदेशले नामसारीको मिसिल मालपोत कार्यालय चितवनबाट प्राप्त भई मिसिल सामेल भएको।

अदालतको आदेशले वादीका साक्षी भरतप्रसाद उप्रेतीले आमा गंगालक्ष्मीको पालन पोषण र काजक्रियासमेतका कार्य वादीले गरेकोले आमाको नाउँको जग्गा वादीको नाउँमा दर्ता हुनुपर्ने हो भन्ने र प्रतिवादीका साक्षी शेखरराज उप्रेतीले आमाको सम्पत्ति दुवै छोराले पाउने हुन् भनी गरेको बकपत्र मिसिल सामेल रहेको।

वादीले आफ्नो दाबीबमोजिम आमाको नाउँको सम्पत्ति एकलौटी खान पाउने कुनै तथ्ययुक्त र विश्वसनीय आधार प्रस्तुत गर्न सकेको पाइँदैन। मुलुकी ऐन, अपुतालीको महलको ३ नं. र १० नं. ले गरेको व्यवस्थाबमोजिम भिन्न भएकी आमाको मृत्युपछि

निजको अंश अपुताली हक वादीले मात्र एकलौटी रूपमा खान पाउने नदेखिँदा गंगालक्ष्मीको मृत्युपछि निजको अंशहकको जग्गाको २ भागको १ भाग नरमकरम मिलाई वादीको नाउँमा दा.खा. नामसारी हक कायम हुने ठहर्छ । विवादित कि.नं. ११२० को क्षे. ०-४-० पूरै जग्गा एकलौटी दा.खा. नामसारी हक कायम गरिपाउँ भन्ने वादी दाबी भने पुन सकदैन भन्ने सुरु चितवन जिल्ला अदालतको मिति २०७०।१।३० को फैसला ।

आमा गंगालक्ष्मीको अंश भागमा परेको दाबीको कि.नं. ११२० को ज.वि. ०-४-० कट्टा र कि.नं. २०१ को ज.वि. ०-४-० जग्गा २०४७ सालमा विपक्षी र निजको छोरा प्रकाश चितवनमा आई म फिरादी र स्वर्गीय आमासँग कुराकानी सरसल्लाह गरी आमाको जीवन रहेसम्म उक्त सम्पत्ति आमाले र आमाको शेषपछि तिमीले खानु भनी मिति २०४७।१२।१४ मा घरसारको कागज गरी दिएकोमा हाल आएर आमाको शेषपछि बाँकी रहेको उक्त कि.नं. ११२० को जग्गामा विपक्षीले दाबी गर्न विबन्धनको सिद्धान्तसमेतले नमिल्ने हुँदा उक्त जग्गा मेरो एकलौटी नहुने आधा आधा हुने भनी भएको फैसलामा मुलुकी ऐन, अ.बं. १८४क नं. १८५ नं. तथा प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा ३ र ३४ समेतको गम्भीर त्रुटि भएको हुँदा सुरु फैसला उल्टी गरी वादी दाबीबमोजिम न्याय पाउँ भन्नेसमेत बेहोराको वादी खडानन्द उप्रेतीको पुनरावेदन पत्र ।

प्रतिउत्तरसाथ पेस गरेको मिति २०४७।१२।१४ को कागज अ.बं. ७८ नं. बमोजिम नसुनाई गरिएको सुरुको फैसला कार्यविधि र प्रमाण मूल्याङ्कनको रोहमा विचारणीय भई फरक पर्न सक्ने देखिँदा अ.बं. २०२ नं. तथा पुनरावेदन अदालत, नियमावली, २०४८ को नियम ४७ बमोजिम छलफलका लागि प्रत्यर्थी झिकाई नियमानुसार गरी पेस गर्नु भन्ने पुनरावेदन अदालत, हेटौँडाको मिति २०७०।८।२८ गतेको आदेश ।

मिति २०४७।१२।१४ को घरसारको लिखत देखाउँदा देखेँ । उक्त लिखतमा भएको सहीछाप र बेहोरा गृवराज उप्रेतीको हो । तर उक्त लिखत पारित नभएको हुँदा हक जाने होइन भन्नेसमेत बेहोराको प्रत्यर्थी प्रतिवादीका वारेस प्रकाशराज उप्रेतीले अ.बं. ७८ नं. बमोजिम गरेको बयान ।

यी वादी प्रतिवादी र निजको आमा भिन्नभिन्न बसेको भन्ने देखिएको, वादी प्रतिवादीबीचमा भएको कागज घरायसी कागज भई रजिस्ट्रेसन भएको नदेखिएको र उक्त लिखतमा अंश लिई अलग बसेकी आमाको कुनै मन्जुरी लिएको वा साक्षी राखेको नदेखिएको, वादी प्रतिवादीको आमा अलग बसिरहेको अवस्थामा निजले आफ्नो अंशभागको जग्गा यो यसले खाने भनी कुनै लिखत गरिदिएको भन्ने नदेखिएको अवस्थामा अंश लिई अलग बसेकी आमाको नाउँको अपुताली सम्पत्ति भिन्न रहेका दुवै छोराहरूको बराबरी हक रहने नै हुँदा गंगालक्ष्मीको मृत्युपछि निजको अंशहकको जग्गाको २ भागको १ भाग वादीको नाउँमा दा.खा. नामसारी हक कायम हुने ठहर्छ भएको सुरु जिल्ला अदालतको मिलेकै देखिँदा सदर हुने ठहर्छ भन्ने पुनरावेदन अदालत, हेटौँडाको फैसला ।

पिता महारुद्र र माता गंगालक्ष्मी उप्रेतीका तीन सन्तानमध्ये जेठा विपक्षी गृवराज उप्रेती, कान्छो म निवेदक खडानन्द उप्रेती र छोरी योगमाया हौं । बहिनी योगमायाको विवाह भइसकेको छ भने पिता महारुद्रको २०२३ सालमा मृत्यु भएको छ । २०४४/१०/७ मा हामी दुई दाजुभाइ र आमाबीचमा अंशबन्डा भएको हो । हामी आमा छोरा २०३२ सालदेखि नै चितवनमा बस्दै आएका थियौं भने विपक्षी दाजु काभ्रेमा बस्नु भएको हो । अंशबन्डा हुँदा दाजुको नाउँमा काभ्रेको सबै सम्पत्ति र चितवनमा समेत १० कट्टा जमिन भएकोमा २०४७ सालमा उक्त जमिन बेचनु भएको हो । २०४७ सालमा दाजु गृवराज र उहाँको छोरा प्रकाशराज चितवन आई आमाको स्याहार सम्भार र हेरचाह तिमीले गरेकाले

आमाको नाउँको कि.नं. ११२० र २०१ को जग्गा आमाको शेषपछि तिमी नै खानु भनी दाजुले आफ्नो छोरालाई साक्षी राखी घरयासी कागजसमेत गरिदिनु भएको अवस्था छ। विपक्षी दाजुका वारेसले पुनरावेदन अदालत, हेटौँडामा गरिदिएको सनाखत कागजको सवाल जवाफ ३ बाट समेत सो कुरा पुष्टि हुन्छ। एक पटक हक छाडी कागज गरिदिएको अवस्था पुनः दाबी गर्नु विबन्धनको सिद्धान्तले समेत दिँदैन। आमाको हेरचाह र पालन पोषण मैले गरेको भन्ने कुरा मिति २०६८/९/२७ को खैरहनी नमुना गा.वि.स. को सर्जमिन, २०६३ सालसम्मको मतदाता नामावली र विपक्षी गृवराजले गरेको मृत्यु दर्ताको कागजमा आमाको निधन चितवनमा भएको भन्ने बेहोरासमेतबाट पुष्टि हुन्छ। लिखतमा एकलौटी हक कायम भएको अवस्था नरहेकोले उक्त लिखत रजिस्ट्रेशन गर्नु पर्ने अवस्था आउँदैन। मुलुकी ऐन, अपुतालीको महलको ११ नं., १५ नं. समेतबाट सो कुरा पुष्टि हुन आउँछ। विपक्षी गृवराजले गरिदिएको लिखत शेषपछिको लिखत नभएको र दाजुले आफ्नो हक छाडी कागज गरिदिएको अवस्थामा म एक मात्र हकदार रहेको अवस्था छ। यस्तो अवस्थामा अपुतालीको २० नं. बमोजिमको हदम्यादभित्र हक कायम गराउनु आवश्यक हुँदैन। विपक्षीले पालनपोषण र हेरचाह चितवनमा बहिनी र म निवेदकले गरेको भनी फिराद दाबी र प्रतिउत्तर पत्रमा उल्लेख गरेबाट निजले हेरचाह गरेको हैन भन्ने कुरा पुष्टि हुन आएको छ। तसर्थ चितवन जिल्ला अदालतको फैसला सदर गर्ने गरी पुनरावेदन अदालत, हेटौँडाबाट भएको फैसला त्रुटिपूर्ण हुँदा उल्टी गर्ने प्रयोजनार्थ मुद्दा दोहोर्‍याउने अनुमति पाउँ भन्ने निवेदकको निवेदन जिकिर।

यसमा विवादित जग्गा गंगालक्ष्मीको नामको भन्नेमा विवाद नभएको, प्रतिवादीले मिति २०४७/१२/४ मा आफ्नै छोरालाई साक्षी राखी आफ्नो आमाको शेषपछि निजको नामको सम्पूर्ण

जग्गा एकलौटी दर्ता गरी खानु भनी स्वेच्छाले परित्याग गरिसकेकोमा उक्त कागजलाई प्रमाणमा नलिई दुईभागको एक भाग मात्र वादीको हक कायम हुने ठहर्‍याएको पुनरावेदन अदालत, हेटौँडाको मिति २०७१/२/४ को फैसलामा मुलुकी ऐन, अपुतालीको २, ३, १० र १५ नं. को व्याख्यात्मक त्रुटि हुनाको साथै यस अदालतबाट ने.का.प. २०४७ अंक ७, नि.नं. ४१८० मा प्रतिपादित सिद्धान्तविपरीत हुने देखिँदा न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ र न्याय प्रशासन ऐन, २०७३ को दफा १२ को उपदफा (१) को खण्ड (क) (ख) को आधारमा प्रस्तुत मुद्दा दोहोर्‍याई हेर्ने निस्सा / अनुमति प्रदान गरिदिएको छ। नियमानुसार पेस गर्नु भन्ने बेहोराको यस अदालतबाट मिति २०७३/११/११ को आदेश।

मिति २०४७/१२/४ को लिखत रजिस्ट्रेशन पारित भएको होइन। सो लिखतमा आमा गंगालक्ष्मीको संलग्नता रहेको छैन। यस्तो अवस्थामा विपक्षीको आमाको सम्पूर्ण जग्गामा हक कायम गरिपाउँ भन्ने हकदैया प्राप्त हुँदैन। विपक्षीले आमालाई पालन पोषण गरेको भन्ने तथ्यलाई प्रमाणसहित पेस गर्न सकेको छैन। आमाले विपक्षीलाई आफ्नो हकको सम्पत्ति एकलौटी खानु भनी कुनै लिखत गरेको अवस्थासमेत छैन। अपुतालीको २ नं. बमोजिम हामी दुई भाइ अपुतालीको बराबर हकदार भएको अवस्था छ। आमालाई बहिनी योगमायाले पालन पोषण गरेकोले आमाले २०५२/४/४ मा कि.नं. २०१ को जग्गा शेषपछिको बकस पत्र गरिदिनु भएकोमा सो बदर गरी २०६४/४/२० मा सोही जग्गा हालैको बकसपत्र गरिदिनु भएको हो। बाँकी रहेको कि.नं. ११२० को जग्गा कसैको नाउँमा लिखत नगरिदिएको अवस्थामा उक्त जग्गामा दुवै दाजुभाइको बराबर हक लाग्ने हो। मैले २०४७/१२/४ मा गरिदिएको लिखतमा आमाको पालन पोषण र हेरविचार गरी आएको बेहोरासमेत उल्लेख नभएको र आमाले पालन पोषण गरेको भन्ने

कुरा पनि अभिव्यक्त नगरेकोले विपक्षीको मात्र एकलौटी हक कायम हुने अवस्था होइन । तसर्थ पुनरावेदन अदालत, हेटौंडाबाट भएको फैसला मिलेकै देखिँदा सदर होस् भन्ने विपक्षी गृवराज उप्रेतीको लिखित प्रतिवादको बेहोरा ।

तहर खण्ड

नियमबमोजिम दैनिक पेसी सूचीमा चढी पेस हुन आएको प्रस्तुत मुद्दामा पुनरावेदक वादीको तर्फबाट उपस्थित विद्वान् वरिष्ठ अधिवक्ता श्री शम्भु थापा र विद्वान् अधिवक्ता श्री अन्जु शर्मा (बर्मा) ले वादी प्रतिवादीका बीचमा मिति २०४४/१०/७ मा अंशबन्डा भई प्रतिवादी काभ्रे जिल्लामा र वादी खडानन्द र आमा गंगालक्ष्मी चितवनमा बसेको अवस्था हो । प्रतिवादी गृवराजले छोरा प्रकाशराजलाई साक्षी राखी मिति २०४७/१२/४ मा आमाको नाउँको कि.नं. ११२० समेतका जग्गामा कुनै दाबी नगर्ने भनी कागज गरिसकेको र सो कागज सद्दे हो भनी अदालतमा वारेस रहेका निजका छोरा प्रकाशराजले सनाखतसमेत गरेको अवस्थामा पुनः विबन्धनको सिद्धान्तविपरीत आधा सम्पत्तिमा दाबी गर्न मिल्ने हुँदैन । मतदाता नामावलीमा आमा गंगालक्ष्मीको नाउँ चितवनमा रहेको, खैरहनी नमुना गा.वि.स.को कार्यालयले गरेको सर्जमिन र सिफारिसमा आमाको पालनपोषण खडानन्दले गरेको भन्ने देखिएको अवस्था छ । मुलुकी ऐन, अपुतालीको महलको ११ नं. ले पालनपोषण गर्नेले अपुताली पाउने व्यवस्था गरेको अवस्था छ । अपुतालीको २० नं. प्रस्तुत विवादको सन्दर्भमा आकर्षित हुँदैन । तसर्थ सुरु जिल्ला तथा पुनरावेदन अदालतबाट आमाको अपुताली सम्पत्तिमा दुवै पक्षको बराबर हक लाग्ने भनी भएको फैसला उल्टी गरी पुनरावेदक वादीको एकलौटी हक कायम गरी दा.खा. नामसारी हुने गरी फैसला गरिपाउँ भनी गर्नुभएको बहससमेत सुनियो । प्रत्यर्थी प्रतिवादी गृवराज उप्रेतीको तर्फबाट उपस्थित विद्वान् वरिष्ठ अधिवक्ता श्री हरिहर दाहाल

र विद्वान् अधिवक्ता श्री युवराज भण्डारीले २०४४ सालमा भएको बन्डापत्रमा आमाको अपुताली कसले खाने भन्ने सन्दर्भमा कुनै बेहोरा उल्लेख भएको छैन । मिति २०४७/१२/४ मा भएको कागज रजिस्ट्रेसन पनि नभएको र आमाको सहमतिसमेत नभएकोले प्रमाणमा लिन मिल्ने होइन । आमाले २०५२ सालमा आफ्नो नाउँको २ कित्ता जग्गामध्ये कि.नं. २०१ को जग्गा बहिनी योगमायाको नाममा शेषपछिको बकसपत्र गरिदिएकिमा पछि सो बकसपत्र बदर गरी हालैको बकसपत्र गरिदिएबाट छोरीले पालन पोषण गरेको भन्ने देखिन आउँछ । आमाको काजक्रिया दुवै भाइले गरेको र गा.वि.स.को सिफारिससमेत दुवै भाइको नाउँमा भएको अवस्था रहेकोले सुरु जिल्ला अदालत तथा पुनरावेदन अदालतबाट भएको फैसला मिलेकै देखिँदा सदर होस् भनी गर्नुभएको बहससमेत सुनियो ।

आमा गंगालक्ष्मी र म खडानन्द २०३२ सालदेखि चितवनमा बसेका र दाजु विपक्षी गृवराज काभ्रेमा बसी आएका मिति २०४४/१०/७ मा हामीहरुबीचमा अंशबन्डा भई दाजुको नाउँमा चितवन र काभ्रे तथा आमा तथा मेरो नाउँमा चितवनमा अंशबन्डाको जग्गा रहेको थियो । दाजुको नाउँको जग्गा निजले २०४७ सालमा नै बेचबिखन गरेका र काभ्रेमा बसेका हुन् । मिति २०४७/१२/४ मा विपक्षी दाजु र निजको छोरा प्रकाशराजले आमाको नाउँमा चितवनमा रहेको जग्गामा आमाको शेषपछि कुनै दाबी नगर्ने भनी कागज गरिदिएका र आमालाई मैले पालन पोषण र हेरचाह गरी काजक्रिया गर्दा लागेको खर्चसमेत भुक्तान गरेको अवस्थामा आमाको अपुताली जग्गामा मेरो एकलौटी हक कायम हुने हुँदा मेरो नाममा नामसारी हक कायम गरिपाउँ भन्ने फिरोद दाबी रहेको देखियो । आमालाई प्रतिवादीले नभई बहिनी योगमायाले पालन पोषण गरेकी हुन् । आमाको नाउँमा रहेको जग्गा आमाको मृत्युपश्चात् हकदारका रूपमा रहेका हामी दुवै दाजु भाइले आधा आधा

खान पाउने हो । मिति २०४७/१२/४ मा गरिदिएको कागज रजिस्ट्रेसन नभएको र आमाको सहमतिमा नभएको अवस्थामा प्रमाणमा लिन मिल्ने होइन । तसर्थ आमाको अपुतालीको जग्गामा दुवै दाजुभाइको बराबर हक कायम गरिपाउँ भन्ने प्रतिवादीको प्रतिउत्तर रहेको प्रस्तुत मुद्दामा सुरु चितवन जिल्ला अदालतबाट उक्त अपुतालीको जग्गामा दुवै वादी प्रतिवादीको बराबर हक कायम हुने ठहरी भएको फैसलालाई सदर गर्ने गरी पुनरावेदन अदालत, हेटौँडाबाट भएको फैसलाउपर चित्त नबुझाई वादीले आमाको अपुताली जग्गामा एकलौटी हक कायम हुनुपर्छ भनी प्रस्तुत निवेदन गरी निस्सा प्राप्त भई पुनरावेदनको रूपमा दर्ता हुन आएको देखियो ।

अब, सुरु जिल्ला अदालतको फैसला सदर गर्ने गरी भएको पुनरावेदन अदालत, हेटौँडाको फैसला मिलेको छ वा छैन ? र पुनरावेदक वादीको पुनरावेदन जिकिर पुग्न सक्ने हो वा होइन ? सोही विषयमा निर्णय दिनुपर्ने देखिन आयो ।

२. निर्णयतर्फ विचार गर्दा, पुनरावेदक वादी खडानन्द उप्रेती, प्रत्यर्थी प्रतिवादी गृवराज उप्रेती र आमा गंगालक्ष्मीबीचमा मिति २०४४/१०/७ मा अंशबन्डा भएको र अंशबन्डापश्चात् वादी खडानन्द र आमा गंगालक्ष्मी चितवनमा र प्रतिवादी गृवराज काभ्रेमा बसेको भन्ने सम्बन्धमा विवाद देखिएन । २०४७ सालमा चितवनमा रहेको आफ्नो अंशभागको जग्गासमेत प्रतिवादी गृवराजले बेचबिखन गरेको भन्ने फिराद दाबीसमेतबाट देखिन्छ । मिति २०४७/१२/४ मा प्रतिवादी गृवराजले आफ्नो छोरा प्रकाशराज उप्रेतीलाई साक्षी राखी चितवनमा आफ्नो आमाको नाउँमा रहेको २ कित्ता जग्गा पुनरावेदक वादी खडानन्द उप्रेतीलाई दिने गरी आफ्नो हक छाडी दिएको देखिन्छ । उक्त लिखतमा चितवन जिल्ला खैरहनी गा.वि.स. वडा नं. १क. को कि.नं. ११२० र ऐ. चैनपुर गा.वि.स. वडा नं. ७ख. को कि.नं. २०१ को जग्गा

आमा गंगालक्ष्मी उप्रेतीको शेषपछि उल्लिखित जग्गामा मैले कुनै किसिमको दावा खिचोला गरी मैले पनि पाउनु पर्ने जग्गा हो भनी खिचोला गर्ने छैन । आमाको शेषपछि तिमी भाइ खडानन्द उप्रेतीले बाँकी रहेको सम्पूर्ण जग्गा आफ्नो नाउँमा एकलौटी दा.खा. दर्ता गरी खानु, पछि कुनै खिचोला गर्ने छैन गरेमा यसै कागजलाई आधार मानी कानूनबमोजिम गरिलिनु भन्ने बेहोरा उल्लेख गरी कागज गरिदिएको देखिन्छ । उक्त कागज बेहोरा र कागजमा भएको सहिछाप गृवराज उप्रेतीको नै भएको भनी वारेस रहेका निजको छोरा प्रकाशराजले पुनरावेदन अदालत, हेटौँडामा मिति २०७१/०१/०७ मा गरिदिएको सनाखत कागजबाट देखिन्छ । यसबाट उक्त मिति २०४७/१२/४ को लिखतको सम्बन्धमा विवाद रहेको देखिन आउँदैन ।

३. एकपटक स्वेच्छाले आफ्नो हक लाग्ने जग्गा लिन्न भनी हक छाडी विश्वास दिलाई कागज गरिसकेको अवस्थामा उक्त कागज बेहोराको प्रतिकूल हुने गरी सोही जग्गामा हक कायम गरिपाउँ भनी पुनः दाबी गर्नु विबन्धनको सिद्धान्तविपरीत हुन जान्छ । प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा ३४(१) मा "कुनै व्यक्तिले लेखेर, बचनले वा आचरणद्वारा कुनै व्यक्तिलाई कुनै कुरा यस्तो हो भन्ने विश्वासमा पारी वा त्यसो विश्वासमा पर्न दिई सो व्यक्तिबाट कुनै काम गराएमा वा हुन दिएमा निज र सो व्यक्तिका बीचमा चलेको कुनै मुद्दामा सो कुरा त्यस्तो होइन वा थिएन भनी निजले खण्डन गर्न पाउने छैन" र ऐ. ३४(२) मा "उपदफा (१) मा उल्लेख भएका कुराहरू सो उपदफामा उल्लेख भएका व्यक्तिहरूबाट मुद्दासम्बन्धी विषय वस्तुमा कुनै प्रकारको हक प्राप्त गर्ने व्यक्तिलाई समेत लागू हुनेछ" भन्ने व्यवस्था गरेको देखिन्छ । प्रस्तुत मुद्दामा समेत प्रतिवादी गृवराज उप्रेतीले वादी खडानन्दलाई आमाको नाउँको शेषपछि बाँकी रहेको जग्गामा कुनै दाबी नगर्ने भनी स्पष्टरूपमा कागज गरेको अवस्था छ । यसबाट वादीलाई विश्वासमा पारी एकपटक कागज गरी दिइसकेको अवस्थामा उक्त

कागजमै भएको बेहोराको प्रतिकूल हुने गरी पुनः दाबी गर्नु विबन्धनको सिद्धान्तविपरीत रहेको देखिन आयो ।

४. वादी खडानन्द उप्रेती, प्रतिवादी गृवराज उप्रेती र निजहरूको आमा गंगालक्ष्मी मिति २०४४/१०/७ मा छुट्टिभिन्न भई अलग अलग बसेकोमा विवाद देखिँदैन । छुट्टिभिन्न पछि प्रतिवादी गृवराज काभ्रे जिल्लामा बसोबास गरेको र २०४७ सालमा आफ्नो भागमा परेको चितवन जिल्लाको जग्गासमेत बेचबिखन गरेको देखिन आउँछ । प्रतिवादीले आफ्नो भागको चितवनमा रहेको जग्गासमेत बेचबिखन गरेको र आफू काभ्रेमा बसेको स्थितिमा आमाको आवश्यकतामा हेरचाह गर्ने दायित्व आफूले ग्रहण गर्न नसक्ने ठानी आमाको हेरचाह वादी खडानन्दले गरेको भन्ने मनसायले आफ्नो छोरालाई साक्षी राखी मिति २०४७/१२/४ मा कागज गरिदिएको देखिन्छ । उक्त कुरा कागजमा भएको आमा गंगालक्ष्मीको शेषपछि उल्लिखित जग्गामा कुनै किसिमको दावा खिचोला नगर्ने भन्ने बेहोराबाट स्पष्ट हुन्छ । खैरहनी नमुना गाउँ विकास समितिबाट मिति २०६८/१/२७ मा भएको सर्जमिन र खैरहनी नमुना गा.वि.स. बाट भएको सोही मितिको सिफारिससमेतबाट मृतक आमाको पालनपोषण खडानन्द उप्रेतीले गरेको भन्ने देखिएबाट वादी खडानन्द र आमा गंगालक्ष्मी चितवनमा छुट्टाछुट्टै बसी आएको भए पनि आमा गंगालक्ष्मी वादी खडानन्दकै रेखदेख हेरचाहमा रहेको देखिन आउँछ । भिन्न भएका तर आमाको हेरचाहमा संलग्न नभएका प्रतिवादीले आमाको अपुताली सम्पत्तिमा बराबर हक कायम हुनुपर्छ भन्ने तर्क अपुतालीको भन्दा अंशबन्डाको कानूनसँग सामिप्यता राख्दछ । अपुतालीको हकजस्तो सबै जीवित अंशियारमा सर्न सक्ने पनि होइन । अपुतालीको सम्बन्धमा एक पटक हक छाडी कागज गरिदिने र स्याहार सम्भार नगर्नेलगायतका आफ्नो कर्तव्य निर्वाह नगर्ने तर मरेपछि मर्ने व्यक्तिसँग केबल नाता र हकदार हुनुको आधार देखाएर अपुतालीको

सम्पत्ति दाबी गर्ने र त्यस्तो सम्पत्तिमा हक प्राप्त गर्न खोज्नुलाई स्वाभाविक मान्न मिल्दैन । त्यस्तो कार्यलाई कारोबारको पवित्रता र निश्चितता, विबन्धन, सदाचार, असल नियत र नैतिकताको बन्धनले छेक्ने हुन्छ । ती छेकवारहरू निरर्थक हुने गरी अपुतालीको महललगायतका कानूनले मद्दत गरेको र प्रतिवादीले ती कानूनको आधार लिन सकेकोसमेत देखिँदैन ।

५. प्रतिवादीले २०४७/१२/४ को लिखत रजिस्ट्रेसन नभएको अवस्थामा उक्त लिखतलाई प्रमाणमा लिन मिल्दैन भनी जिकिर लिएको देखिन्छ । मिति २०४७/१२/४ को कागजबाट जग्गा हस्तान्तरण गरेको नभई आमाको शेषपछि दाबी खिचोला नगर्ने गरी वादीलाई विश्वास दिलाई आफूले हक छाडिदिएको अवस्था रहेको र आमाको मृत्युपश्चात् जग्गा बाँकी रहेमा मात्र खान पाउने भन्ने उल्लेख भएको अवस्था हुँदा सो कागजलाई रजिस्ट्रेसन नभएको अवस्थामा प्रमाणमा लिन हुँदैन भन्न मिल्दैन । आफ्नो हाल हक नपुग्ने पछि लाग्न सक्ने हकमा आफूले दाबी गर्ने छैन भनी भएको यस्तो लिखत मुलुकी ऐन, रजिस्ट्रेसनको महलको १ नं. बमोजिम पारित हुन सक्ने अवस्थाको समेत देखिँदैन ।

६. वादी प्रतिवादी समान हकवाला भए पनि प्रतिवादी गृवराज उप्रेतीको स्थायी वतन काभ्रे जिल्लाको भुम्लुटार भएको र प्रतिवादीले आमालाई स्याहारसम्भार हेरचाह गरेको भन्ने जिकिर लिएकोसमेत देखिँदैन । अर्कोतर्फ पुनरावेदक वादी खडानन्द र आमा गंगालक्ष्मीको वतन चितवन जिल्लाको खैरहनी रहेको र पुनरावेदक वादीले फिराद दाबीमा नै आमालाई आफूले हेरचाह गरेको भन्ने जिकिर लिएको देखिन्छ । उक्त कुरालाई प्रतिवादीले मिति २०४७/१२/४ मा गरिदिएको कागजबाट समेतबाट पुष्टि भएको देखिन्छ । मतदाता नामावली हेर्दासमेत मृतक आमा गंगालक्ष्मीको नाम चितवनमा रहेको देखिन आउँछ । खैरहनी नमुना गाउँ विकास समितिबाट मिति

२०६८/९/२७ मा भएको सर्जमिनबाट समेत मृतक आमाको पालनपोषण खडानन्द उप्रेतीले गरेको भन्ने देखिन्छ भने खैरहनी नमुना गा.वि.स.बाट भएको सोही मितिको सिफारिसमा समेत खडानन्दले नै मृतक आमाको पालनपोषण गरेको भन्ने बेहोरा देखिन आउँछ । प्रतिवादीले बहिनी योगमायाले पालेको भने पनि सो कुरा अन्य प्रमाणद्वारा पुष्टि हुन आउँदैन । यस्तो अवस्थामा मृतक आमा वादी खडानन्दकै हेरचाहमा रहेकी र निजले नै आमाको पालन पोषण हेरचाह गरेको हो भनी मान्नु पर्ने हुन्छ । आमाको हेरचाह वादी खडानन्दले नै गरेको अवस्थामा मुलुकी ऐन, अपुतालीको महलको २ नं. र ११ नं. बमोजिम समेत आमाको अपुताली सम्पत्तिमा निजको एकलौटी हक कायम हुने नै देखिन्छ ।

७. तसर्थ माथि विवेचित आधार, कारण र प्रमाणसमेतका आधारमा सुरु जिल्ला अदालतबाट जिल्ला चितवन खैरहनी गा.वि.स. वडा नं. १/क कि.नं. ११२० को जग्गामध्ये २ भागको १ भाग जग्गामा वादी खडानन्द उप्रेती हक कायम हुने ठहरी भएको फैसला सदर गर्ने गरी पुनरावेदन अदालत, हेटौँडाबाट भएको मिति २०७१/२/४ को फैसला नमिलेको हुँदा उल्टी भई आमा गंगालक्ष्मीको नाउँको उक्त कि.नं. ११२० को ०-४-० जग्गामा पुनरावेदक वादी खडानन्द उप्रेतीको एकलौटी हक कायम भई दा.खा. नामसारीसमेत हुने ठहर्छ । अरुमा तपसिलबमोजिम गर्नुहोला ।

तपसिल

माथि ठहर खण्डमा लेखिएबमोजिम सुरु जिल्ला अदालतको फैसला सदर गर्ने गरेको पुनरावेदन अदालत, हेटौँडाको फैसला उल्टी भई आमा गंगालक्ष्मीको नाउँको जिल्ला चितवन खैरहनी गा.वि.स. वडा नं. १/क कि.नं. ११२० को ०-४-० जग्गा पुनरावेदक वादी खडानन्द उप्रेतीको नाउँमा एकलौटी हक कायम दा.खा. नामसारी हुने ठहरेकोले उक्त कि.नं. ११२० को ०-४-० जग्गा पुनरावेदक वादी खडानन्द उप्रेतीको

नाउँमा दा.खा. नामसारी गरिदिन लेखिपठाउनु भनी सुरु जिल्ला अदालतमा पठाउनु १
पुनरावेदक वादी खडानन्द उप्रेतीले फिराद गर्दा सुरु जिल्ला अदालतमा र.नं. ५३९ मिति २०६९/४/१९ मा राखेको कोर्ट फी रू.८,७७०/-, निज वादी खडानन्द उप्रेतीले पुनरावेदन अदालत, हेटौँडामा पुनरावेदन गर्दा र.नं. १५७ मिति २०७०/४/७ मा राखेको कोर्ट फी रू.१२१५/५० र निज वादी खडानन्द उप्रेतीले सर्वोच्च अदालतमा दोहोर्‍याई पाउँ भन्ने निस्सा पाई पुनरावेदन रूपमा दर्ता गर्दा र.नं. २९१४१ मिति २०७३/१२/१० मा राखेको कोर्ट फी रू.९३७/- समेत गरी जम्मा कोर्ट फी रू.१०,९२२/५० मात्र भराई पाउँ भनी प्रतिवादीको यसै सरहदको जेथा देखाई ऐनको अवधिभित्र दरखास्त दिए वादीबाट केही दस्तुर नलिई प्रतिवादीबाट उक्त रकम वादीलाई भराई दिनु भनी सुरु जिल्ला अदालतमा लेखी पठाई दिनु २
प्रस्तुत आदेशलाई कम्प्युटर प्रणालीमा अपलोड गरी मिसिल नियमानुसार गरी अभिलेख शाखामा बुझाइ दिनु ३
नक्कल माग्ने सरोकारवालालाई नियमानुसार नक्कल दिनु ४

उक्त रायमा सहमत छु ।

न्या.डा. आनन्दमोहन भट्टराई

इजलास अधिकृत:- विष्णुप्रसाद आचार्य

इति संवत् २०७५ साल श्रावण १७ गते रोज ५ शुभम् ।

निर्णय नं. १०१५६

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री हरिकृष्ण कार्की
माननीय न्यायाधीश श्री टंकबहादुर मोक्तान
आदेश मिति : २०७५।१०।२९
०७५-WO-००२३

मुद्दा: उत्प्रेषण

निवेदक : काठमाडौं जिल्ला, काठमाडौं
महानगरपालिका वडा नं.५ हाँडीगाउँ बस्ने
ज्ञानबहादुर प्रजापतिको नातिनी, किरण
प्रजापतिकी छोरी वर्ष १३ की निशा प्रजापतिको
संरक्षक भई आफ्नो हकमा समेत ऐ.को बुहारी,
ऐ.को श्रीमती ऐ.ऐ. बस्ने कृष्णमाया डंगोल
विरुद्ध

विपक्षी : ऐ.ऐ. वडा नं. ५ रुद्रमती मार्ग घर नं.
३८९८/२७ बस्ने पारसिं प्रजापतिको नाति,
बेखानारायण प्रजापतिको छोरा ज्ञानबहादुर
प्रजापतिसमेत

- पुनरावेदन सुन्ने अदालतबाट मुलुकी ऐन,
अ.बं. १७ नं. बमोजिमको निवेदनमा आदेश
हुँदा सो आदेशले तलको अदालतमा
चलिरहेको मुद्दामा के कस्तो असर पर्छ
भन्ने विषयमा सचेत रही आदेश गर्नु पर्ने ।
- अ.बं. १७ नं. को निवेदनको रोहमा हुने
आदेशबाट कुनै पक्षको हक स्थापित हुने
नभई तल्लो अदालतमा मुद्दाको कारबाही
हुँदा म्याद नाघेको वा रीत बेरीतसम्म
हेरिने हो । यस प्रकृतिको सीमित अधिकार
अ.बं. १७ नं. बमोजिमको निवेदनमा रहने

हुनाले तल्लो अदालतमा विचाराधीन
रहेको मुद्दामा अदालतसँग भएको न्यायिक
अधिकारमा हस्तक्षेप गर्न मिल्ने उक्त
कानूनी व्यवस्थाको अवधारणा नहुने ।

(प्रकरण नं. ३)

निवेदकका तर्फबाट : विद्वान् वरिष्ठ अधिवक्ता श्री हिरा
रेग्मी

विपक्षीका तर्फबाट : विद्वान् अधिवक्ता श्री धनबहादुर
श्रेष्ठ

अवलम्बित नजिर :

- ने.का.प. २०६२, अंक ९, नि.नं.७५८९
सम्बद्ध कानून :

आदेश

न्या. हरिकृष्ण कार्की : नेपालको संविधानको
धारा ४६ र धारा १३३(२) बमोजिम यस अदालतको
क्षेत्राधिकारअन्तर्गतको भई दायर हुन आएको प्रस्तुत
रिट निवेदनको संक्षिप्त तथ्य एवं आदेश यसप्रकार
रहेको छ:-

प्रस्तुत विषयमा विपक्षी पति सासू
ससुरासमेतले मलाई घोर अन्याय गर्नुभएको हुँदा विपक्षी
पति, सासू, ससुरा देवरको विरुद्धमा काठमाडौं जिल्ला
अदालतमा अंश चलन तथा मानाचामल मुद्दा मिति
२०७४।१।१७ दायर गरेकी थिएँ । अंश मुद्दामा विपक्षी
सासू, ससुरा तथा पति, देवरको तर्फबाट प्रतिउत्तरपत्र
लगाउँदाको स्थितिमा विपक्षी सासू ससुरासमेतबाट
हाम्रा पति पिता किरण प्रजापति मिति २०७३।८।१३
मा र.नं.८८४ को अंश भरपाइको लिखतबाट छुट्टी
भिन्न भएको भनी प्रतिउत्तरपत्र लगाउनु भएको हुँदा
सो कुराको जानकारी हुने बित्तिकै मेरोतर्फबाट उक्त
अंश भरपाइको लिखतको नक्कल मिति २०७४।३।७
मा सारी हाम्रो अंश हक मार्ने किसिमबाट असमान
अंश भएको अंश भरपाइको लिखत बदर तथा

जालसाजी मुद्दा मिति २०७४।३।१३ मा दायर गरेकी थिएँ । त्यसैगरी विपक्षीहरूको प्रतिउत्तरपत्रमा मेरो मानमर्दन गर्ने किसिमबाट जवाफ लगाउनु भएको हुँदा विपक्षीहरूको विरुद्धमा मिति २०७४।४।११ मा गाली बेइज्जति मुद्दासमेत दायर गरेकी थिएँ । यसरी मेरो तर्फबाट दायर गरेका सम्पूर्ण ५ थान मुद्दाहरू एकै लगाउमा भई काठमाडौँ जिल्ला अदालतमा विचाराधीन अवस्थामा रहेका थिए । लगाउका मुद्दामध्येको मूल अंश मुद्दामा काठमाडौँ जिल्ला अदालतबाट मिति २०७५।१।२३ मा आदेश हुँदा फिराद परेको अधिल्लो दिनलाई मानो छुट्टिएको मिति कायम गरी वादी तथा सबै प्रतिवादीहरूबाट तायदाती माग्ने आदेश भएको थियो । काठमाडौँ जिल्ला अदालतबाट तायदाती माग्ने आदेशउपरमा विपक्षीको तर्फबाट उच्च अदालत पाटनमा १७ नं. को निवेदन गर्नुभएकोमा उच्च अदालत पाटनबाट काठमाडौँ जिल्ला अदालतको मिति २०७५।१।२३ को तायदाती माग्ने आदेश बदर गरी अब उक्त अंश भरपाइ लिखत बदर र जालसाजी मुद्दाको टुङ्गो लगाई तत्पश्चात् मात्र जे जो गर्नुपर्छ पुनः आदेश गर्नुहोला भनी मिति २०७५।२।१७ मा आदेश भएको रहेछ । उच्च अदालत पाटनको आदेशमा मेरो नेपालको संविधानको धारा १८ ले प्रदान गरेको समानताको हक, धारा २० ले प्रदान गरेको न्यायसम्बन्धी हक, धारा २५ ले प्रदान गरेको सम्पत्तिको हकबाट समेत वञ्चित भएकी हुँदा उच्च अदालत पाटनको मिति २०७५।२।१७ को आदेश बदर गर्न न्याय प्रशासन ऐन, २०७३ को दफा १५ बमोजिम अन्य वैकल्पिक कानूनी उपचारको बाटोसमेत नभएको र हाम्रो संविधान प्रदत्त हकमा समेत आघात पुऱ्याएको हुँदा ती हकहरू प्रचलन गराई माग्ने मलाई नेपालको संविधानको धारा ४६ र धारा १३३(२) ले संवैधानिक उपचारको हक प्रदत्त गरेको हुँदा यस अदालतको शरणमा आएकी छु । अतः उच्च अदालत पाटनबाट मिति २०७५।२।१७ मा भएको आदेशलगायत मलाई असर पार्ने ती आदेशसँग

सम्बन्धित सम्पूर्ण आदेश कारबाहीहरू उत्प्रेषणको आदेशद्वारा बदर गरी काठमाडौँ जिल्ला अदालतमा विचाराधीन अंश मुद्दालगायतका लगाउका मुद्दाहरू एकैसाथ राखी मुद्दाको काम कारबाही अगाडि बढाउनु भन्नेसमेत बेहोराको परमादेशलगायत जे जो आदेश गर्नुपर्ने हो गरी हक प्रचलन गरिपाउँ साथै प्रस्तुत रिट निवेदनको टुङ्गो नलागेसम्म उच्च अदालत पाटनबाट मिति २०७५।२।१७ मा भएको आदेशको कार्यान्वयन नगर्नु र काठमाडौँ जिल्ला अदालतबाट अंश मुद्दामा मिति २०७५।१।२३ मा भएको आदेशअनुसार लगाउका सबै मुद्दामा एकैसाथ राखी निरन्तर रूपमा काम कारबाही अगाडि बढाउनु भनी विपक्षीहरूको नाममा सर्वोच्च अदालत नियमावली, २०७४ को नियम ४९ अनुसार अन्तरिम आदेशसमेत जारी गरिपाउँ भन्नेसमेत बेहोराको कृष्णमाया प्रजापति डंगोलसमेतको संयुक्त निवेदनपत्र ।

यसमा विपक्षीबाट १५ दिनभित्र लिखित जवाफ मगाई म्यादभित्र लिखित जवाफ परे वा अवधि नाघेपछि नियमानुसार पेस गर्नु साथै अन्तरिम आदेश माग भएको सम्बन्धमा दुवै पक्ष राखी छलफल गर्न उपयुक्त देखिएकोले अन्तरिम आदेश छलफलको लागि मिति २०७५।४।१७ को पेसी तोक्नु र छलफलको टुङ्गो नलागेसम्म उच्च अदालत पाटनबाट मिति २०७५।२।१७।५ मा भएको आदेश कार्यान्वयन नगरी यथास्थितिमा राख्नु भनी विपक्षीहरूका नाउँमा अन्तरिम आदेश जारी गरिदिएको छ । विपक्षीहरूलाई सोको सूचना दिई नियमानुसार गरी पेस गर्नु भन्ने यस अदालतको मिति २०७५।४।१० को आदेश ।

यसमा विपक्षीहरूको नाउँमा यस अदालतबाट जारी भएको सूचना म्याद बेपत्ते तामेल भई आएको देखियो । यी विपक्षीहरू सुरु जिल्ला अदालतमा चलिरहेको मुद्दामा तारेखमा रहिरहेको भन्ने कुरा निवेदकका कानून व्यवसायीले छलफलमा उल्लेख गर्नुभएको छ । जिल्ला अदालतमा तारेखमा

रहिरहेको पक्षको म्याद बेपत्ते तामेल भई आएको भए तामेली फाँटलाई विशेष ध्यानाकर्षण गराउने साथै निज विपक्षीहरूको वतन निवेदकलाई देखाउन लगाई रीतपूर्वक तामेल गरी आदेशानुसार छलफलको लागि मिति २०७५।४।३१ को पेसी तोकी अन्तरिम आदेश जारी हुने, नहुने भन्ने सम्बन्धमा टुङ्गो नलागेसम्म मिति २०७५।०४।१० मा जारी भइरहेको अन्तरिम आदेशलाई निरन्तरता प्रदान गरिएको छ। नियमानुसार गर्नु भनी यस अदालतबाट मिति २०७५।४।१७ मा भएको आदेश।

यिनै विपक्षीबीच काठमाडौं जिल्ला अदालतमा चलेको ०७३-CP-४४५८ को अंश भरपाइ लिखत बदर र ०७३-PC-५०२९ को जालसाजी मुद्दा किनारा भई नसकेको अवस्थामा उक्त अंश भरपाइको लिखतलाई अनदेखा गरी वादी र प्रतिवादीहरू एकासगोलका भनी तायदाती फाँटवारी माग गर्ने गरी भएको काठमाडौं जिल्ला अदालतको मिति २०७५।०९।२३ गतेको आदेश मिलेको नदेखिँदा बदर गरिदिएको छ। अब उक्त अंश भरपाइ लिखत बदर र जालसाज मुद्दाको टुंगो लगाई तत्पश्चात् मात्र जो जे आदेश गर्नुपर्छ पुनः आदेश गर्नु होला भनी मिति २०७५।२।१७ गते यस अदालतको संयुक्त इजलासबाट आदेश भएको पाइन्छ। यसरी निवेदन संलग्न कागज प्रमाणको मूल्याङ्कन र विश्लेषण गरी तथ्य प्रमाण र कानूनको आधारमा संयुक्त इजलासबाट आदेश भएको अवस्थामा यस अदालतको हकमा निवेदकको मागबमोजिमको आदेश जारी हुनु पर्ने होइन, रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्नेसमेत बेहोराको उच्च अदालत पाटनको तर्फबाट यस अदालतमा परेको लिखत जवाफ।

यिनै पक्ष विपक्षबीच त्यहाँ अदालतमा चलेको ०७३-CP-४४५८ को अंश भरपाइ लिखत बदर मुद्दा र ०७३-PC-५०२९ को जालसाजी मुद्दा किनारा भई नसकेको अवस्थामा उक्त अंश भरपाइको लिखतलाई अनदेखा गरी वादी प्रतिवादीहरू एकासगोलका

भनी तायदाती फाँटवारी माग गर्ने गरी भएको त्यहाँ अदालतको मिति २०७५।०९।२३ को आदेश मिलेको नदेखिँदा बदर गरी दिएको छ। अबः उक्त अंश भरपाइ लिखत बदर र जालसाज मुद्दाको टुंगो लगाई तत्पश्चात् मात्र जो जे आदेश गर्नुपर्छ पुनः आदेश गर्नुहोला भन्ने उच्च अदालत पाटनबाट मिति २०७५।०२।१७ गतेको आदेशबमोजिम कारबाही चलिरहेको हुँदा निवेदकले माग गरेबमोजिम निवेदकको कुनै पनि हकमा आघात पर्ने काम कारबाही यस अदालतबाट नभए नगरेको हुँदा कानूनबमोजिम भए गरेको कार्यमा निवेदन मागबमोजिमको आदेश जारी हुनु नपर्ने हुँदा प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्नेसमेत बेहोराको काठमाडौं जिल्ला अदालतको लिखत जवाफ।

अन्तरिम आदेश छलफल सम्बन्धमा पेस भएको प्रस्तुत रिट निवेदनमा अन्तरिम आदेश जारी गरिपाउँ भन्ने निवेदन जिकिरका सन्दर्भमा विचार गर्दा एउटै अदालत (काठमाडौं जिल्ला अदालत) मा अंश, अंश भरपाइ लिखत बदर, जालसाजी मुद्दा चली विचाराधीन रहेका लगाउका मुद्दाहरूमा एकैसाथ कानूनबमोजिम फैसला हुँदा विचार हुने नै हुँदा प्रस्तुत रिट निवेदनको टुंगो नलागेसम्म काठमाडौं जिल्ला अदालतबाट अंश मुद्दामा तायदाती फाँटवारी माग गर्ने आदेशलाई रोक्नु पर्ने अवस्था नदेखिँदा उच्च पाटनको मिति २०७५।०२।१७ को आदेश कार्यान्वयन नगर्नु भनी यस अदालतबाट मिति २०७५।४।१०।५ मा जारी भएको अन्तरिम आदेशलाई निरन्तरता प्रदान गरिदिएको छ। नियमानुसार गर्नु भनी यस अदालतबाट मिति २०७५।५।७ मा भएको आदेश।

विपक्षी रिट निवेदकहरूका पति पिता म लिखित जवाफवालाले किरण प्रजापतिले मिति २०७३।८।१३ गते र.नं.८८४(घ) को अंश बुझेको भरपाइ लिखतबाट म लिखित जवाफवालाले घरको मुख्य व्यक्ति पिता ज्ञानबहादुर प्रजापतिसँग मेरो अंश हकबापत चलको हकमा नगद रु.७०,००,०००।-र

अचल सम्पत्तिको हकमा काभ्रेपलाञ्चोक जिल्ला महाकाल गा.वि.स. वडा नं.२(क) कि.न.२७७ क्षे.फ.३-११-०-३ मूल्यरु.६६,१७,७५५।-र.ऐ.ऐ.कि.नं.२८६ क्षेत्रफल१-१४-१-० मूल्य रु.३३,८२,२४५।- समेत जम्मा मूल्य रु.१,००,००,०००।- समेतको चल र अचल सम्पत्तिसमेत गरी जम्मा रु.१,७०,००,०००।- बराबरको अंशबापत बुझी लिई अंश बुझेको भरपाइ लिखत गरी दिएको थिएँ। यसरी मालपोत कार्यालय डिल्लीबजार काठमाडौँबाट पारित भएको अंश बुझेको भरपाइ लिखतका आधारमा म लिखित जवाफवाला मेरा बुबा, आमा तथा भाइसँग अलग बेगल छुट्टिभिन्न भइसकेको अवस्थामा कसरी पुनः बुबा आमा र भाइसमेतलाई एकासगोलका अंशियार कायम गरी काठमाडौँ जिल्ला अदालतबाट निजहरूसँग समेत अंश मुद्दामा तायदाती फाँटवारी माग गरेकाले न्याय निरूपणमा सहज होस् भन्ने उद्देश्यले उच्च अदालत पाटनबाट मिति २०७५।२।१७ गते आदेश भएको हो। मैले मात्रै विपक्षी श्रीमती कृष्णमाया डंगोल र छोरी तिसा प्रजापतिलाई अंश दिनु पर्ने हो। बुबा आमा र भाइले होइन। उच्च अदालत पाटनबाट भएको उक्त आदेशको कारणले नेपालको संविधानको धारा १७, १८, २०, २५ द्वारा प्रदत्त विपक्षी रिट निवेदकहरूको संवैधानिक तथा मौलिक हकमा आघात भएको स्थिति छैन। उच्च अदालत पाटनबाट मिति २०७५।२।१७ गते भएको आदेश सदर कायम राखी विपक्षीहरूको उक्त रिट नं.०७५-WO-००२३ को रिट निवेदन खारेज गरी सर्वोच्च अदालतबाट मिति २०७५।४।१० र मिति २०७५।५।७ गते भएको अन्तरिम आदेशसमेत निष्क्रिय घोषित गरिपाउँ भन्नेसमेत बेहोराको किरण प्रजापतिको तर्फबाट यस अदालतमा परेको लिखित जवाफ।

काठमाडौँ जिल्ला अदालतमा विपक्षी रिट निवेदकले ०७३-CP-३७१५ को अंश चलन मुद्दा लगाउमा रहेको ०७३-CP-४४५८ को अंश बुझेको

भरपाइ बदर र ०७३-CP-५०२९ को जालसाजी मुद्दा दायर गरेकोमा उक्त अंश बुझेको भरपाइ बदर मुद्दा र जालसाजी मुद्दासमेत थान २ मुद्दामा अदालतबाट अन्तिम न्याय निरूपण नभएसम्म अंश चलन मुद्दामा प्रतिवादी कायम गरिएका हामी लिखित जवाफवालाहरू ज्ञानबहादुर प्रजापति, विष्णुदेवी प्रजापति र अनिल प्रजापतिसमेत जना ३ निज विपक्षी तिसा प्रजापति र कृष्णमाया डंगोलको पति किरण प्रजापतिको एकासगोलको अंशियार हो, होइन भन्ने कुरा यकिन गर्न नसकिने भएकोले एकासगोलको अंशियार कायम भएको अवस्थामा सबै अंशियारसँग तायदाती फाँटवारी मुलुकी ऐन, अंशबन्डाको महलको २०, २१, २२, २३ बमोजिम लिन मिल्ने हो। अन्यथा एकासगोलको अंशियार नै कायम नभएको अवस्थामा अंशबन्डाको लिखतबाट अलग बेगल भएको व्यक्तिसँग एकासगोलको अंशियार कायम गरी तायदाती फाँटवारी माग्न मिल्ने अवस्था रहँदैन। उच्च अदालत पाटनबाट भएको उक्त आदेशको कारणले नेपालको संविधानको धारा १७, १८, २०, २५ द्वारा प्रदत्त विपक्षी रिट निवेदकहरूको संवैधानिक तथा मौलिक हकमा आघात भएको स्थिति छैन। उच्च अदालत पाटनबाट मिति २०७५।२।१७ गते भएको आदेश सदर कायम राखी विपक्षीहरूको उक्त रिट नं.०७५-WO-००२३ रिट निवेदन खारेज गरी सर्वोच्च अदालतबाट मिति २०७५।४।१० र मिति २०७५।५।७ गते भएको अन्तरिम आदेशसमेत निष्क्रिय घोषित गरिपाउँ भन्नेसमेत बेहोराको ज्ञानबहादुर प्रजापतिसमेतको तर्फबाट यस अदालतमा परेको संयुक्त लिखित जवाफ।

नियमबमोजिम पेसी सूचीमा चढी यस इजलाससमक्ष पेस हुन आएको प्रस्तुत मुद्दामा निवेदकहरूको तर्फबाट उपस्थित विद्वान् वरिष्ठ अधिवक्ता श्री हिरा रेग्मीले काठमाडौँ जिल्ला अदालतमा अंश भरपाइ लिखत बदर, जालसाजी र अंश मुद्दालगायतका मुद्दा एकसाथ लगाउमा रही कारबाही

चलिरहेकोमा अंश मुद्दामा मिति २०७५।०९।२३ मा तायदाती फाँटवारी माग गर्ने आदेश भएउपर विपक्षीहरूले उच्च अदालत पाटनमा अ.बं. १७ नं. बमोजिम निवेदन गर्नुभएकोमा उच्च अदालत पाटनबाट मिति २०७५।२।१७ मा जिल्ला अदालतको आदेश बदर गर्ने गरी आदेश भएबाट एकै लगाउका मुद्दाको एकसाथ कारबाही किनारा गर्न बाधा पर्न जाने र निवेदकहरू समयमा न्याय पाउनबाट वञ्चित हुने हुँदा उच्च अदालत पाटनबाट मिति २०७५।२।१७ मा भएको आदेश उत्प्रेषणको आदेशद्वारा बदर गरी काठमाडौं जिल्ला अदालतमा विचाराधिन अंश मुद्दालगायतका लगाउका मुद्दाहरू एकैसाथ मुद्दाको काम कारबाही अगाडि बढाउनु भनी परमादेशसमेतको आदेश जारी हुनुपर्दछ भनी तथा विपक्षीहरूका तर्फबाट उपस्थित विद्वान् अधिवक्ता श्री धनबहादुर श्रेष्ठले अंश भरपाइ बदर हुने नहुने भनी निर्णय नभई अंश मुद्दामा सबैलाई सगोलको अंशियार मानी सबैबाट तायदाती फाँटवारी माग्ने काठमाडौं जिल्ला अदालतको आदेश त्रुटिपूर्ण हुँदा बदर गर्ने गरेको उच्च अदालत पाटनको आदेश कानूनसम्मत हुँदा निवेदन मागबमोजिम आदेश जारी हुनुपर्ने होइन, रिट निवेदन खारेज हुनुपर्दछ भनी बहस प्रस्तुत गर्नुभयो ।

उपर्युक्त बहस जिकिर रहेको प्रस्तुत रिट निवेदनमा मिसिल कागज अध्ययन गरी हेर्दा, विपक्षी पति सासू ससुरासमेतले मलाई घोर अन्याय गर्नुभएको हुँदा विपक्षी पति, सासू, ससुरा, देवरको विरुद्धमा काठमाडौं जिल्ला अदालतमा अंश चलन तथा मानाचामल मुद्दा दायर गरेकोमा विपक्षीतर्फबाट प्रतिउत्तरपत्र लगाउँदा विपक्षी सासू ससुरासमेतबाट हाम्रा पति पिता किरण प्रजापति मिति २०७३।८।१३ मा र.नं.८८४ को अंश भरपाइको लिखतबाट छुट्टी भिन्न भएको भनी प्रतिउत्तरपत्र लगाउनु भएको हुँदा हाम्रोतर्फबाट उक्त अंश भरपाइको लिखत बदर तथा जालसाजी र गाली बेइज्जति मुद्दासमेत दायर गरेको

र सम्पूर्ण ५ थान मुद्दाहरू एकै लगाउमा भई काठमाडौं जिल्ला अदालतमा विचाराधीन अवस्थामा रहेका थिए । लगाउका मुद्दामध्येको मूल अंश मुद्दामा काठमाडौं जिल्ला अदालतबाट मिति २०७५।१।२३ मा आदेश हुँदा फिराद परेको अधिल्लो दिनलाई मानो छुट्टिएको मिति कायम गरी वादी तथा सबै प्रतिवादीबाट तायदाती माग्ने आदेश भएको थियो । काठमाडौं जिल्ला अदालतबाट भएको तायदाती माग्ने आदेशउपरमा विपक्षीको तर्फबाट उच्च अदालत पाटनमा अ.बं.१७ नं. को निवेदन गर्नुभएकोमा उच्च अदालत पाटनबाट काठमाडौं जिल्ला अदालतको मिति २०७५।१।२३ को तायदाती माग्ने आदेश बदर गरी अब उक्त अंश भरपाइ लिखत बदर र जालसाजी मुद्दाको टुङ्गो लगाई तत्पश्चात् मात्र जे जो गर्नुपर्छ पुनः आदेश गर्नुहोला भनी मिति २०७५।२।१७ मा आदेश भएकोले हाम्रो नेपालको संविधानको धारा १८, २० र २५ ले प्रदान गरेको हकबाट समेत वञ्चित गरेको हुँदा उच्च अदालत पाटनबाट मिति २०७५।२।१७ मा भएको आदेशलगायत हामीलाई असर पार्ने ती आदेशसँग सम्बन्धित सम्पूर्ण आदेश तथा कारबाहीहरू उत्प्रेषणको आदेशद्वारा बदर गरी काठमाडौं जिल्ला अदालतमा विचाराधीन अंश मुद्दालगायतका लगाउका मुद्दाहरू एकैसाथ राखी मुद्दाको काम कारबाही अगाडि बढाउनु भन्नेसमेत बेहोराको परमादेशलगायत जे जो आदेश गर्नुपर्ने हो गरी हक प्रचलन गरिपाउँ भन्ने निवेदन माग दाबी रहेकोमा अंश भरपाइ बदर हुने नहुने भनी निर्णय नभई अंश मुद्दामा सबैलाई सगोलको अंशियार मानी सबैबाट तायदाती फाँटवारी माग्ने काठमाडौं जिल्ला अदालतको आदेश त्रुटिपूर्ण हुँदा बदर गर्ने गरेको उच्च अदालत पाटनको आदेश कानूनसम्मत हुँदा निवेदन मागबमोजिम आदेश जारी हुनुपर्ने होइन, रिट निवेदन खारेज हुनुपर्दछ भन्ने लिखित जवाफ रहेको देखियो ।

उपर्युक्त बहस जिकिर र तथ्य रहेको प्रस्तुत रिट निवेदनमा मिसिल कागजात अध्ययन गरी हेर्दा,

निवेदकको मागबमोजिम उत्प्रेषणलगायत परमादेशको आदेश जारी हुनुपर्ने हो वा होइन ? सो विषयमा निर्णय दिनुपर्ने देखियो ।

२. सो सन्दर्भमा हेर्दा, मुलुकी ऐन, अदालती बन्दोबस्तको महलको १७ नं. मा "पुनरावेदन सुन्ने अड्डाले आफ्ना मातहतका अड्डामा परेका मुद्दाको काम कारबाहीमा म्याद नाघेको वा बेरीत भएको छ भन्ने कुरा झगडियाको निवेदनबाट वा अरु कुनै किसिमबाट थाहा पाएमा आवश्यकताअनुसार सो मुद्दाको मिसिलसमेत झिकी पन्ध्र दिनसम्ममा कैफियत तलब गरी बुझ्दा म्याद नघाएको वा बेरीत भएको देखिएमा कानूनबमोजिम गर्नु, गर्न लगाउनु पर्छ" भन्ने कानूनी व्यवस्था रहेको छ । सो कानूनी व्यवस्था हेर्दा पुनरावेदन सुन्ने अड्डाले कैफियत तलब गरी बुझ्दा आफ्ना मातहतका अड्डामा परेका मुद्दाको काम कारबाहीमा म्याद नाघेको वा बेरीत भएको देखिएमा कानूनबमोजिम गर्नु, गर्न लगाउनु पर्छ तर म्याद नाघेको वा बेरीत भएको नदेखिए पुनरावेदन सुनेजस्तो गरी मुद्दाको विषयवस्तुमा प्रवेश गरी निर्णय गर्न सक्ने देखिँदैन ।

३. पुनरावेदन सुन्ने अदालतबाट मुलुकी ऐन, अ.बं. १७ नं. बमोजिमको निवेदनमा आदेश हुँदा सो आदेशले तलको अदालतमा चलिरहेको मुद्दामा के कस्तो असर पर्छ भन्ने विषयमा सचेत रही आदेश गर्नुपर्छ । अ.बं. १७ नं. को निवेदनको रोहमा हुने आदेशबाट कुनै पक्षको हक स्थापित हुने नभई तल्लो अदालतमा मुद्दाको कारबाही हुँदा म्याद नाघेको वा रीत बेरीतसम्म हेरिने हो । यस प्रकृतिको सीमित अधिकार अ.बं. १७ नं. बमोजिमको निवेदनमा रहने हुनाले तल्लो अदालतमा विचाराधीन रहेको मुद्दामा अदालतसँग भएको न्यायिक अधिकारमा हस्तक्षेप गर्न मिल्ने उक्त कानूनी व्यवस्थाको अवधारणा होइन । तल्लो अदालतमा अंश भरपाइ लिखत बदर मुद्दा चल्दाचल्दैको अवस्था छ । अंश मुद्दा तथा अंश भरपाइ लिखत बदर

मुद्दाहरू एक अर्कासँग अन्योन्याश्रित रूपमा आबद्ध रहेका छन् । वादी दाबीबमोजिम अंश भरपाइ लिखत बदर भएमा वादी प्रतिवादीहरूको अंशभागमा फरक पर्न सक्ने अवस्था सृजना हुन जान्छ । उच्च अदालतको आदेशमा उल्लेख भएजस्तो अंश भरपाइ लिखत बदर मुद्दाहरू लगाउबाट फुटाई फैसला नभई अंश मुद्दामा तायदाती फाँटवारी नमान्ने हो भने अंश मुद्दाको काम कारबाही लम्बिन जाने र यी निवेदकले समयमा अंश पाउनबाट वञ्चित हुन जाने देखिन्छ । अंश मुद्दामा तायदाती फाँटवारी माग्दा सबै अंशियार कायम हुने र अंशबन्डा हुने नभई को को अंशियार कायम हुने, निवेदकहरूले को कोबाट के कति भाग अंश पाउने भनी लगाउमा रहेका अंश भरपाइ लिखत बदरसमेतका मुद्दा र अंश मुद्दा फैसला हुँदा निक्यौल हुने नै हुँदा अंश मुद्दामा तायदाती फाँटवारी माग गरी सबै मुद्दाहरू एकसाथ राखी कारबाही गर्दा अ.बं. १७ नं. बमोजिम म्याद नाघेको वा बेरीत भएको भन्न मिल्ने देखिँदैन । अंश भरपाइ लिखत बदर मुद्दामा यी निवेदकहरूले आफ्नो हक मार्न भनी गरिएको भन्दै अदालतमा चुनौती दिएको हुँदा पछिका दिनमा मुद्दामाथि मुद्दा थपिने अवस्था सृजना गरिने कार्य अदालतबाट गरिनु न्यायको रोहमा उचित हुँदैन । अदालतले व्यक्तिको हक प्रचलन गराउन सरल र सुलभ मार्ग प्रत्याभूत गर्नुपर्छ । यसै सन्दर्भमा निवेदक नितुकुमारी खत्री विपक्षी पुनरावेदन अदालत, नेपालगञ्जसमेत भएको उत्प्रेषणयुक्त परमादेश मुद्दा (ने. का.प. २०६२ अंक ९ नि.नं. ७५८९) मा अ.बं. १७ नं. को अधिकार क्षेत्र सीमित भएकोले तलको अदालतको मुद्दामा प्रत्यक्ष असर पर्ने गरी निर्णय गर्न नहुने भनी यस अदालतको पूर्ण इजलासबाट सिद्धान्तसमेत प्रतिपादन भएको छ ।

४. प्रस्तुत मुद्दाको तथ्य हेर्दा अंश तथा माना चामललगायतका मुद्दा दर्ता गरिसकेपछि प्रतिवादीहरूको प्रतिउत्तरपत्रमा यी निवेदकका पति पिता आफ्ना बुबा आमाबाट अंश भरपाइ गरी छुट्टिई

भिन्न हुँदा आफूहरूको अंश हक मार्ने गरी घटी अंश लिएको भनी अंश भरपाइ लिखतउपर चुनौती दिएको देखिन्छ । सो अंश भरपाइ कायम हुने नहुने भनी अन्तिम फैसला हुँदा निकर्वाल हुने र सोही आधारमा अंश मुद्दामा अंशियार संख्या कायम हुने नै हुँदा अंश मुद्दामा तायदाती फाँटवारी माग गरी सबै मुद्दाहरू एकसाथ राखी कारबाही अगाडि बढाउँदा सबै मुद्दाको किनारा एकसाथ हुन गई समयमै न्याय निरूपण हुन जाने देखिन्छ । यस अवस्थामा प्रतिवादीहरू सबैबाट तायदाती फाँटवारी माग्ने आदेश हुँदा समग्र अंशियारको स्थिति र जग्गा जमिनको स्थिति हेरी न्याय गर्ने जिल्ला अदालतका न्यायाधीशले निर्णय गर्न सहज हुने हुन्छ । जिल्ला अदालतको सो अधिकारमा पुनरावेदन सुन्ने अदालतबाट सो कार्यमा रोक लगाउँदा स्वतन्त्र न्याय सम्पादनमा अनुचित हस्तक्षेप हुन जाने अवस्थाको सृजना हुन जान्छ । सुरु काठमाडौं जिल्ला अदालतमा चलिरहेको अंश मुद्दामा प्रतिवादीहरूबाट तायदाती फाँटवारी माग हुँदा अंश मुद्दामा असर पर्ने अवस्था हुन्छ नै भन्ने पनि हुँदैन । सुरु जिल्ला अदालतले तायदाती फाँटवारी माग गरेको आदेश बदर गर्ने गरी उच्च अदालत पाटनबाट मिति २०७५।२।१७ मा भएको आदेश मुलुकी ऐन, अ.बं. १७ नं. को उद्देश्य, मर्म एवं प्रतिपादित सिद्धान्तसमेतको विपरीत देखिएकाले कायम रहन सक्ने देखिएन ।

५. अतः माथि विवेचित आधार प्रमाणबाट अंश भरपाइ बदर, जालसाजीसमेतका मुद्दाहरू एकसाथ फैसला हुन सक्ने र मुद्दा अन्त्य गरेर मात्र अंश मुद्दामा तायदाती फाँटवारीलगायतका कारबाही सुरु गरिनु पर्दछ भन्ने कुरा न्यायका मान्य सिद्धान्तअनुरूप नदेखिँदा उच्च अदालत पाटनबाट मिति २०७५।२।१७ मा भएको आदेश उत्प्रेषणको आदेशबाट बदर गरी दिएको छ । अब अंश भरपाइ लिखत बदर, जालसाजीसमेतका लगाउका मुद्दाहरू एकसाथ राखी मुद्दाको नियमित प्रक्रिया अगाडि

बढाई अविलम्ब मुद्दा टुङ्गो लगाउनु भनी काठमाडौं जिल्ला अदालतको नाममा परमादेशसमेत जारी हुने ठहर्छ । प्रस्तुत निवेदनको दायरी लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार अभिलेख शाखामा बुझाई दिनु ।

उक्त रायमा सहमत छु ।
न्या. टंकबहादुर मोक्तान

उपरजिस्ट्रार: शिवलाल पाण्डेय
इति संवत् २०७५ साल माघ २९ गते रोज ३ शुभम् ।

निर्णय नं. १०१५७

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री विश्वम्भरप्रसाद श्रेष्ठ
माननीय न्यायाधीश श्री डा. आनन्दमोहन भट्टराई
फैसला मिति : २०७४।४।१५
०७३-CI-१०२१

मुद्दा : लिखत दर्ता बदर

निवेदक / वादी : नृप शमशेरकी बुहारी दिपक
शमशेरकी पत्नी काठमाडौं जिल्ला, काठमाडौं
महानगरपालिका वडा नं. ११ थापाथली हाइट
उक्तिमार्ग बस्ने नीता राणासमेत

विरुद्ध

प्रत्यर्थी / प्रतिवादी : काठमाडौं जिल्ला का.म.न.पा.
वडा नं. ११ थापाथली हाइट उक्तिमार्ग बस्ने
नृप शमशेर ज.ब.रा.समेत

- मिलापत्रपूर्व गरिएका व्यवहारलाई मिलापत्रले संकुचित गरेको भनी व्याख्या गर्न मिल्ने होइन । अंश छोडपत्र गरी आ-आफ्नो बिक्री व्यवहार गरिसकेपछि पनि अंशियारहरू पुनः सगोलमा बस्न सक्दछन् । सगोलमा बस्ने गरी मिलापत्र हुनुपूर्व आ-आफ्नो अंशहक आफूखुसी गर्न अंशियारहरूलाई कुनै कानूनले रोकेको देखिँदैन । पछि सगोलमा बस्ने गरी भएको मिलापत्रले उक्त मिलापत्रपूर्व गरिएको कारोबार व्यवहारलाई असर पर्ने गरी पश्चात्दर्शी प्रभाव पार्ने अवस्था नरहने ।
- फिराद दायर गर्नु र मिलापत्र वा फैसलाबाट हक अधिकार स्थापित हुनु अलग अलग विषय हुने ।

(प्रकरण नं. ३)

निवेदक / वादीका तर्फबाट :

प्रत्यर्थी / प्रतिवादीका तर्फबाट :

अवलम्बित नजिर :

सम्बद्ध कानून :

सुरू तहमा फैसला गर्ने:

माननीय न्यायाधीश श्री मुरारीबाबु श्रेष्ठ
काठमाडौं जिल्ला अदालत

पुनरावेदन तहमा फैसला गर्ने:

माननीय न्यायाधीश श्री टंकबहादुर मोक्तान
माननीय न्यायाधीश श्री सुष्मलता माथेमा
पुनरावेदन अदालत, पाटन

फैसला

न्या.विश्वम्भरप्रसाद श्रेष्ठ : न्याय प्रशासन
ऐन, २०४८ को दफा १२ बमोजिम यस अदालतमा

दायर हुन आएको प्रस्तुत मुद्दाको संक्षिप्त तथ्य एवं
ठहर यसप्रकार छ:-

विपक्षी नृप शमशेर ज.ब.रा. र स्व. नन्दा राणाका एक मात्र छोरा दीपक शमशेर ज.ब.रा. हुनुहुन्छ । निज दीपक शमशेर ज.ब.रा.सँग म फिरादी नीता राणाको २०२७ सालमा आफ्नो कुल रीत परम्पराअनुसार विवाह भएको हो । निज दीपक शमशेर ज.ब.रा. र म नीता राणाबाट २ सन्तानको जायजन्म भएकोमा छोरा फिरादीमध्ये दीपाल शमशेर ज.ब.रा. को २०२९ सालमा र छोरी स्वाती राणाको २०३३ सालमा जायजन्म भएको हो । छोराछोरी दुवैको विवाह भइसकेको छ । नातिनातिनाहरू भइसकेका छन् । म नीता राणाको विपक्षीमध्ये नृप शमशेर ज.ब.रा. ससुरा र दीपक शमशेर ज.ब.रा. मेरो पति हुनुहुन्छ भने म वादी दीपाल शमशेर ज.ब.रा.का निजहरू क्रमशः हजुरबुबा र बुबा हुनुहुन्छ । हाम्रो सम्पूर्ण अंश लाग्ने श्रीसम्पत्ति हजुरबुबा / ससुरा नृप शमशेर ज.ब.रा.का नाम जिम्मामा रहेको र निजले हामीलाई अंश दिन नपरोस् भनी विभिन्न हर्कत गर्न थाल्नुभएको तथा घरजग्गासमेत बिक्री गर्न ग्राहकसमेतको खोजी गरेको बुझिएकाले हामीले सम्मानित अदालतसमक्ष दे.नं. ५९८३ मिति २०६८।३।२३ मा अंश मुद्दाको फिराद दायर गरेको भोलिपल्टै मिति २०६८।३।२४ मा मुलुकी ऐन, अ.बं. १७१(क) नं. बमोजिम निजको नाममा दर्ता रहेको का.जि., का.म.न.पा. वडा नं. ११ को कि.नं. १०० को १-१०-२-३ घरजग्गा र ऐ. कि.नं. १०१ को जग्गा रोपनी ०-१०-१-० घरजग्गा रोक्का राखी पाउन निवेदन गरेकोमा सो जग्गाको ख्रेस्ता बुझ्न सम्मानित अदालतबाट मिति २०६८।३।२७ मा च.नं. ६१८१ को पत्र मालपोत कार्यालय, डिल्लीबजारका नाममा पत्राचार गरी मालपोत कार्यालयले सो पत्रको जवाफ स्वरूप सोही दिन च.नं. १०३४० मा जवाफ पठाउँदा साथै पठाएको ख्रेस्ताको प्रतिलिपिबाट सो घरजग्गामध्ये कि.नं. १०० को घरजग्गा विपक्षीमध्ये दीपेन्द्रकुमार

ठकुरीका नाममा गइसकेको भन्ने बुझिएकोले के रहेछ भनी बचेको कि.नं. १०१ को जग्गा रोक्का प्रक्रिया पूरा गरी मिति २०६८।३।३० मा मालपोत कार्यालय, डिल्लीबजार गई नक्कल सारी हेर्दा, दिने विपक्षी ससुरा / हजुरबुबा नृप शमशेर ज.ब.रा. र लिने विपक्षी दीपेन्द्रकुमार ठकुरी भई विपक्षी केशवप्रसाद सुवेदीलाई साधारण साक्षी राखी कथितरूपमा संरक्षक भन्ने उल्लेख गरी निज विपक्षीहरूकै मुख्य भूमिका र जालसाजी क्रियाकलापसँग मोल रु.२ करोड पचास लाख उल्लेख गरी र.नं.३८९०(ख) मिति २०६८।३।२३ मा कि.नं.१०० को घरजग्गा राजीनामा लिखत पारित गरी जालसाजीपूर्वक जग्गा हक हस्तान्तरण गरेको रहेछ । सोउपर हामीले जालसाजी मुद्दा दायर गरेका छौं । निज हजुरबुबा / ससुरा नृप शमशेर ज.ब.रा.८८ वर्षको वृद्ध भएको कारण होस ठेगानमा समेत नभएकोले हामी बुहारी नातिसमेतले निजलाई पालनपोषण, औषधोपचार, स्याहारसम्भारसमेत गरी आएका छौं । जुनकुरा नर्भिक अस्पताल थापाथली काठमाडौं, वीरेन्द्र सैनिक अस्पतालसमेतमा पटक-पटक औषधोपचारको लागि लगी भर्नासमेत गरेका पटकपटकका अस्पतालका रेकर्ड प्रमाणबाट पुष्टि हुन आउँछ । जुन कुरा खोजिएका बखत हामी प्रमाण पेस गर्नेछौं । विपक्षी ससुरा / हजुरबुबा नृप शमशेर ज.ब.रा. को संरक्षक भन्दै निजसँग कुनै नातासम्बन्ध नभएका ओखलढुङ्गा जिल्ला, नर्वदेश्वर गाउँ विकास समिति वडा नं.१ बस्ने उनाउ मानिस विपक्षी केशवप्रसाद सुवेदीलाई कथित संरक्षक भएको भन्दै हामी सगोलका बुहारी नातिको वास्तै नगरी गलत र झुट्टा बेहोरा बनाई खडा गरी राजीनामा लिखत पारित गरी गराई लिएको हुँदा हामीलाई थाहा जानकारी नै नदिई हामी हकदार संरक्षकको सहमति, सहीछाप, रोहबरबेगर, ८८ वर्षको वृद्ध, असक्त, होस ठेगानमा नभएको मानिसबाट कुनै कागज नै हुन नसक्ने र भएको भएपनि शून्य हुने, मान्य नहुने भन्ने मुलुकी ऐन, लेनदेनको व्यवहारको ४० नं.,

अ.बं. ११, १४, २५, ८३ नं. समेतका कानूनी व्यवस्था भएकाले विपक्षीहरूले उपर्युक्त कानूनी व्यवस्था र मुलुकी ऐन, लेनदेन व्यवहारको १० र ४० नं. समेतको विपरीत काम कारबाही गरेकाले उक्त लिखत पूर्णतः बदर गरी सो लिखतको आधारमा विपक्षी दीपेन्द्रकुमार ठकुरीका नाममा रहन गएको उक्त जग्गाको दर्ता बदर गरी हाम्रा नाउँमा दर्ता कायम गरी जग्गाधनी प्रमाण पुर्जा दिलाई पाउँ । कथम् कदाचित उक्त लिखत पूर्णतः बदर नहुने ठहरेमा मुलुकी ऐन, लेनदेन व्यवहारको १० नं. बमोजिम लगाउको अंश मुद्दामा उल्लेख गरी माग गरेको हाम्रो भागजति कि.नं. १०१ सँग मिलान हुनेगरी नरम-करम मिलाई उक्त लिखत बदर गरी सो लिखतका आधारमा भएको उक्त जग्गाको विपक्षी दीपेन्द्रकुमार ठकुरीका नामको दर्ता बदर गरी हाम्रो नाममा दर्ता कायम गरी जग्गाधनी प्रमाण पुर्जा दिलाई पाउँ भन्नेसमेत बेहोराको फिरादपत्र ।

द.नं. ३४ मिति २०६८।४।१ को जग्गा रोक्का राखी पाउँ भन्ने निवेदनमा अंश चलन मुद्दामा कि.नं. १०० क्षेत्रफल १-१०-२-३ को जग्गाको दर्ता स्वेस्ता प्राप्त भएको देखियो । उक्त जग्गाबाट वादीहरूको हक कि.नं. १०० लाई २ भाग गरी सो दुई भागको १ भागलाई ३ भाग गरी सो ३ भागको १ भाग जग्गा प्रतिवादीको निवेदन परेमा सोही बखत र नपरे मुद्दाको अन्तिम किनारा नभएसम्मको लागि अ.बं. १७१ (क) नं. बमोजिम रोक्का राखी दिइएको छ भन्ने मिति २०६८।४।२ को सुरु अदालतको आदेश ।

विपक्षीहरूको फिरादमा उल्लिखित नाताको विषयबाहेक सम्पूर्ण बेहोरा काल्पनिक हुन् । वादीहरूका बाबु तथा पतिले अंश भाग माग नगर्नुपर्ने कारण फिरादमा प्रस्ट छैन । र.नं. ७४०१ मिति २०३६।१२।२८ को अंश छोडपत्रको आधारमा भिन्न भई बसेकोले मसँग अंशमा दाबी गर्ने हकै समाप्त भइसकेकोले यसमा सोही बेहोरा यिनै वादीले मसमेतउपर दिएको अंश मुद्दामा म नृप शमशेरले खुलाई सकेकोले यसमा सोही बेहोरा

प्रमाण लगाई पाऊँ । म मिति २०३६।१२।२८ को अंश छोडपत्रको आधारमा भिन्न भई बसेको हालसम्म कुनै प्रकारले होस नभएको लाटो, कान नसुन्नेलगायत अपाङ्गसमेत छैन । जेष्ठ नागरिक ऐन, २०६३ को दफा ६ ले स्पष्ट आफ्नो अंश भागको सम्पत्ति आफूखुस गर्न पाउने कानूनी हक भएकोले सोहीबमोजिम मेरो एकलौटी अंश भाग कसैलाई अंश दिन नपर्ने सम्पत्ति र.नं. ३८९०(ख) मिति २०६८।३।२३ मा दीपेन्द्रकुमार ठकुरीलाई राजीनामा पारित गरी दिएको लिखत हरहालतमा बदर हुनै सक्दैन । उक्त लिखत पारित गरी दिँदा म आफैँ सक्षम रहेको र कानूनले नै इच्छाएको व्यक्तिलाई संरक्षक राख्न पाउने अधिकार दिएको हुँदा फिरादीहरू रक्षक नभई भक्षक भएका हुँदा म नृप शमशेरलाई स्याहारसुसार गरी मसँग बसेका व्यक्तिलाई साक्षी राखेकै कारणले पनि उक्त राजीनामा पारित लिखत बदर हुने हैन । हकदैया नभएका व्यक्तिहरूले विभिन्न आरोप लगाउँदैमा उक्त लिखत बदर हुने हैन । अतः फिराद दाबी खारेज गरिपाउँ भन्नेसमेत बेहोराको प्रतिवादी नृप शमशेर ज.ब.रा.को प्रतिउत्तरपत्र ।

म प्रतिवादीले २०४० सालदेखि निज नृप शमशेर ज.ब.रा.को भान्सा तथा निजकै स्याहारसुसार, सेवाटहल गर्दै बस्दै आएको मानिस हुँ । उहाँ वृद्ध भए तापनि आजसम्म कुनै काम गर्दा मलाई सोधी मसँग सरसल्लाह गरी गर्ने गरेको छैन, उहाँ आफैँ सक्षम एवं स्वस्थ हुनुहुन्छ । अहिलेसम्म उहाँलाई केहीको साहारा लिनुपरेको अवस्था छैन । त्यो घरमा मैले देख्दादेखि छोरा दीपक शमशेर ज.ब.रा. र निज नृप शमशेर ज.ब.रा. अलग-अलग भान्सा गरी छुट्टीभिन्न भई आ-आफ्नो कारोबार आ-आफैँ गरेका छन् । म मात्र निज नृप शमशेरको सेवकको हिसाबले अह्राएको मान्नुपर्ने भएकोले र नृप शमशेर ज.ब.रा. सक्षम स्वस्थ हुँदा र आफैँ आफ्नो निर्णय आफैँ गर्न सक्ने हुँदा मैले उहाँलाई ललाई-फकाई कुनै काम गराउन सक्ने अवस्था छैन । मैले भनेबमोजिम नृप शमशेर ज.ब.रा.ले

कुनै कार्य गर्न सक्ने अवस्था रहेन । निज नृप शमशेर ज.ब.रा.ले आफैँले निर्णय लिई आफूखुस गर्न पाउने का.जि., का.म.न.पा. वडा नं. ११ को कि.नं. १०० को १-१०-२-३ घरजग्गा सम्पत्ति हक हस्तान्तरण गरेको हुँदा सो लिखत बदर हुनुपर्ने होइन भन्नेसमेत बेहोराको प्रतिवादी केशवप्रसाद सुवेदीको प्रतिउत्तरपत्र ।

प्रतिवादीमध्येका नृप शमशेर ज.ब.रा.ले जग्गा बिक्री गर्नुपर्नेछ, म एकलै छु । मैले छोरालाई र.नं. ७४०१ मिति २०३६।१२।२८ मा नै अंश दिई अंश छोडपत्रको लिखत पारित भइसकेको छ । मेरो छोरा / बुहारी, नाति कसैलाई सोध्नुपर्दैन । मेरो एकलौटी हकभोगको जग्गा हो भनी अंश छोडपत्रको कागजसमेत देखाउनुभएको र उक्त जग्गा तपाईँ लिनुहोस् भनी पटक-पटक मलाई प्रस्ताव गर्नुभएको र के रहेछ भनी सबै बुझ्नुपर्ने बुझी हेरी नृप शमशेर ज.ब.रा.लाई रु.२,५०,००,०००।- दिई मिति २०६८।३।२२ मा र.नं. ३८९०(ख) मार्फत मालपोत कार्यालय, डिल्लीबजार काठमाडौँबाट राजीनामा पारित गरी लिएको घरजग्गा हो । विपक्षी वादीहरूका पति / पिताले अंश बुझिलिई मालपोत कार्यालय, डिल्लीबजार काठमाडौँमा र.नं. ७४०१ मिति २०३६।१२।२८ को अंश छोडपत्रको कागज गरी दिई सोही मितिबाट भिन्न बसेको हुँदा विपक्षीहरू नृप शमशेरसँग एकासगोलमा बसेको भन्ने कुरा झुट्टा हो । वादीहरूले नृप शमशेरलाई हेरविचार, पालनपोषण नगरेको हुँदा संरक्षक साक्षी केशवप्रसाद सुवेदीले नृप शमशेरको घरमा बसी निजको सेवा एवं संरक्षण गर्दै आएका छन् । जसले स्याहारसम्भार, पालनपोषण गर्छ । त्यहीँ व्यक्ति संरक्षक हुने कानूनी व्यवस्था छ । काठमाडौँ जिल्ला, काठमाडौँ महानगरपालिका वडा नं.१ को कार्यालयले मिति २०६८।२।२३ मा स्थलगत सर्जमिन गरी निज नृप शमशेरलाई पालनपोषण, स्याहारसम्भार र संरक्षण गर्ने व्यक्ति केशवप्रसाद सुवेदी भएको कुरा स्पष्टरूपमा सर्जमिन मुचुल्कासहितको सिफारिस गरेको आधारबाट पनि

नृप शमशेरको संरक्षक केशवप्रसाद सुवेदी भएको कुरा स्पष्ट भइरहेको अवस्था र निज नृप शमशेर हालसम्म कुनै प्रकारले होस नभएको लाटो, कान नसुन्नेलगायत अपाङ्गसमेत हुनुहुन्छ । मेरो दाता नेपाल आर्मीको जर्नेलजस्तो गरिमामय पदबाट निवृत्त भएको व्यक्ति हुनुहुन्छ । त्यसैले मुलुकी ऐन, अ.बं. २४, २५ र ८३ नं. आकर्षित हुन सक्दैन । एकपटक पति तथा पिताले अंश लिइसकेपछि पिता तथा पतिसँग अंश लिनुपर्नेमा सो नगरी अरूको भागको समेत अंश दाबी गर्नु सरासर झुट्टो भएको हुँदा मेरो हकमा राजीनामा पारित भएको जग्गा लिखत बदर हुनुपर्ने अवस्था छैन । सो विपक्षीले भनेबमोजिम जालसाजी कार्य मसमेतले गरे नभएको हुँदा विपक्षीको फिराद दाबी खारेज गरी मेरो हकमा लिखत कायम गरी न्याय इन्साफ पाउँ भन्नेसमेत बेहोराको दीपेन्द्रकुमार ठकुरीको प्रतिउत्तरपत्र ।

प्रतिवादी दीपक शमशेर ज.ब.रा.को म्यादभित्र प्रतिउत्तरपत्र नपरेको ।

प्रतिवादी दीपेन्द्रकुमार ठकुरीको द.नं. ४७६० मिति २०६८।६।१ र द.नं. २८१० मिति २०६८।५।९ को प्रतिवादी नृप शमशेर ज.ब.रा.को रोक्का रहेको जग्गा फुकुवा गरिपाउँ भन्ने निवेदनमा वादीहरूको बाबु तथा लोग्ने प्रतिवादी दीपक शमशेर ज.ब.रा.ले प्रतिवादी नृप शमशेर ज.ब.रा.लाई अंश छोडपत्र गरेको लिखतलाई बदर गरिपाउँ भन्ने मुद्दासमेत परी विचाराधीन रहेको देखिँदा प्रस्तुत मुद्दामा पछि ठहरेबमोजिम हुने नै हुँदा प्रतिवादी नृप शमशेर ज.ब.रा.ले प्रतिवादी दीपेन्द्रकुमार ठकुरीलाई बिक्री गरेको कि.नं.१०० को जग्गामध्ये २ भागबाट तीन भागको एक भाग रोक्का राख्ने गरी मिति २०६८।४।२२ मा भएको आदेश निवेदन मागबमोजिम बदर गर्नुपरेन भन्ने बेहोराको मिति २०६८।७।१८ मा सुरु अदालतको आदेश ।

उपर्युक्त विपक्षीसँगको उक्त मुद्दामा हामी वादीले प्रतिवादीमध्येका दीपेन्द्रकुमार ठकुरीको नाउँमा दर्ता रहेको का.जि., का.म.न.पा. वडा नं. ११ को कि.नं.

१०० को १-१०-२-३ घरजग्गा समेत हाम्रो अंश भागमा पर्ने भनी घरजग्गा रोक्का राखी पाउन दिएको निवेदनमा सुरु अदालतबाट मिति २०६८।४।२ मा भएको आदेशमा दुई भागको एक भागबाट तीन भागको दुई भाग रोक्का राख्नु भन्ने आदेश हुनुपर्नेमा भूलवश तीन भागको एक भाग रोक्का राख्नु भन्ने उल्लेख भएको हुनाले जिल्ला अदालत नियमावली, २०५२ को नियम ५१ र ५२ बमोजिमको मिति २०६८।४।२ को आदेशबमोजिम रोक्का राख्न पत्र पठाई सोबमोजिम मालपोत कार्यालयबाट रोक्कासमेत राखिसकेको देखिन आएबाट निवेदन मागबमोजिम संशोधन गर्नुपरेन भन्नेसमेत बेहोराको मिति २०६८।९।२८ को सुरु अदालतको आदेश ।

प्रतिवादी नृप शमशेर ज.ब.रा. वृद्ध भएपनि निजको होस ठेगानामा नभएको आफूले गरेको कामको परिणाम बुझ्न नसक्ने अवस्थाको भएको भन्ने प्रमाणित भएको देखिँदैन । त्यसको साथै प्रतिवादी नृप शमशेर ज.ब.रा.को छोरा तथा यी वादीहरूको पति तथा पिता दीपक शमशेर ज.ब.रा. भएको अवस्थामा प्रतिवादी नृप शमशेर ज.ब.रा. ले आफ्नो नाममा रहेको घरजग्गा राजीनामा गर्दा यी वादीहरूको मन्जुरी लिनुपर्ने तथा यी वादीहरूलाई थाहा जानकारी दिनुपर्ने बाध्यात्मक कानूनी व्यवस्था भएको पाइँदैन । विवादको कि.नं. १०० को घरजग्गा प्रतिवादी नृप शमशेर ज.ब.रा.ले प्रतिवादी दीपेन्द्रकुमार ठकुरीलाई मिति २०६८।३।२३ मा राजीनामा गरी दिँदा यी वादीहरूको मन्जुरी लिनुपर्ने अवस्था नदेखिएको स्थितिमा वादी दाबीबमोजिम सो घरजग्गा राजीनामा गरेको लिखत बदर गर्नुपर्ने देखिएन । अतः प्रतिवादी नृप शमशेर ज.ब.रा.ले प्रतिवादी दीपेन्द्रकुमार ठकुरीलाई गरी दिएको मिति २०६८।३।२३ र.नं.३८९०(ख) को राजीनामाको लिखतमध्ये वादीहरूको हकजति सो राजीनामाको लिखत र सो लिखतअनुसार प्रतिवादी दीपेन्द्रकुमार ठकुरीको नामको दर्ता बदर गरिपाउँ भन्ने वादी दाबी

पुग्न नसक्ने ठहर्छ भन्ने सुरु काठमाडौं जिल्ला अदालतको मिति २०६९।५।२६ को फैसला।

प्रतिवादीमध्येका हाम्रो हजुरबुबा तथा ससुरा एवं पति तथा पिता तत्कालीन श्री ३ देवशमशेर ज.ब.रा.का सन्तान हुन्। निजहरू बाबु र छोरा गरी दुई जना मात्र हुँदा पनि निजहरूका बीचमा अंश छोडपत्रको लिखत गरी लिनुदिनु गर्नेसम्मको कुनै पनि अवस्था नदेखिएको, अंश छोडपत्र हुँदा चल अचल धनमाल लिनुदिनु नगर्नुको कुनै पनि कारण नै नभएको र अचल सम्पत्ति पनि निजहरू दुइजनाले बराबर नपारी करिब ३ खण्डको दुई खण्ड प्रतिवादीमध्येका नृप शमशेर ज.ब.रा.ले राख्नुको कुनै आधार पनि नदेखिएकोमा निज विपक्षीहरूले हाम्रो अंशहक मार्ने उद्देश्यले मात्र सो अंश छोडपत्रको लिखत खडा गरेको भन्ने प्रस्ट छ। त्यसैले सो लिखत अंशबन्डाको १ र २ नं. समेतका प्रचलित कानूनहरूको विपरीत हुनुका साथै सर्वोच्च अदालतबाट प्रतिपादित ने.का.प.२०५६ नि.नं.६७१० पृष्ठ ३०४ ऐ. २०६८ नि.नं.८६९६ र ८७०१ क्रमशः १५९९ र १७०७ मा प्रकाशित नजिरहरूसमेतका विपरीत भएको हुनाले सो लिखत कायम नरहने प्रस्ट छ। अंश छोडपत्रको लिखत बदर गरिपाउँ भनी हामीहरूले मुद्दा दायर गरेका र सो मुद्दामा हाम्रो दाबी कायम रहने गरी र अंश मुद्दामा सगोलमा बस्ने गरी मिति २०६९/५/५ मा मिलापत्र भइसकेकोसमेत छ, यस्तोमा मिति २०३६/१२/२८ मा अंश छोडपत्रको लिखत भएको भन्ने आधारमा गरेको फैसला त्रुटिपूर्ण छ।

हामी वादीहरू प्रतिवादीमध्येका नृप शमशेर ज.ब.रा.को बुहारी र नाति एवं अर्का प्रतिवादी दीपक शमशेर ज.ब.रा.को पत्नी र छोरा भएको भन्ने कुरामा विवाद छैन। साथै निज प्रतिवादीहरू र हामी वादीहरू एकाघर सगोलमा बसेका र विवादको का.जि.,का.म.न.पा.वडा नं.११ को कि.नं.१०० को घरजग्गा पैतृक सम्पत्ति हुनुका साथै सो सम्पत्ति हाम्रो

बाँकी सम्पत्तिभन्दा बढी भएको र सोमा हामीहरूको समेत भोग भएको भन्ने कुरामा पनि विवाद छैन। यसरी हामीहरूको समेत अंश लाग्ने उक्त घरजग्गा बिक्री गर्दा हामीहरूको मन्जुरी लिनुपर्ने, हामीहरूलाई साक्षी राख्नुपर्नेमा सो केही नगरी हाम्रोसमेत हक अंश लाग्ने घरजग्गा बिक्री गरेको अंशबन्डाको १, २ र ३५ नं. समेतको कानूनको प्रतिकूल छ। घरजग्गा बिक्री गरेको लिखतमा वादीहरूको मन्जुरी छ, छैन र सो लिखतले हामीहरूको हक मर्न गएको छ, छैन ? भन्ने मूल प्रश्नको विचार नै नगरी गरेको फैसला अ.बं.१८४क र १८५ तथा प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा ७(ग) र ५४ समेतको विपरीत छ। प्रतिवादी नृप शमशेर ज.ब.रा.को उमेर वृद्ध भई होस ठेगान नभएको व्यक्तिलाई एकाघरका हामी संरक्षक हुँदाहुँदै उनाउ व्यक्तिलाई संरक्षक राखी लिखत गरिएको छ। साथै वृद्ध भएकोले होस ठेगानमा नभएको कुरा उठेपछि निज प्रतिवादीले आफू सद्धे भएको र वृद्ध भएपनि कामको परिणाम थाहा पाउन सक्छु भनी प्रतिउत्तर लगाएको अवस्थामा निजको होस ठेगानमा छ, छैन ? गरेका कामको परिणाम थाहा पाउन सक्ने हो, होइन ? भन्ने विषयमा प्रमाण बुझिएको छैन। हामीले अंश मुद्दाको फिराद दायर गरेकै दिन लिखत पारित गरिएको छ। घरजग्गाको मूल्य रु.६,५०,००,०००।- कायम गरिएकोमा रु.१,५०,००,०००।- लिई उधारोमा बिक्री गरिएको छ। यसबाट पनि हाम्रो फिरादलाई असर पार्ने सोचबाट लिखत पारित गरिएको प्रस्ट छ। यस्तो दोषपूर्ण लिखत बदर गर्नुपर्नेमा नगरिएको फैसला बदर भागी छ। अतः एवं उपर्युक्त प्रकरणहरूमा वर्णित तथ्य कानून तथा स्थापित सिद्धान्तसमेतको आधारमा सुरुको फैसला उल्टी गरी वादी दाबीबमोजिम गरिपाउँ भन्ने पुनरावेदनपत्र।

यसमा यी पुनरावेदक वादीका पति पिता प्रतिवादी दीपक शमशेर ज.ब.रा. र विपक्षीमध्ये नृप शमशेर राणा अर्थात् वादीका ससुरा / बाजेबीच मिति

२०३६।१२।२८ मा अंश छोडपत्रको कागज भएको मालपोत कार्यालयबाट प्राप्त लिखत प्रतिलिपीबाट देखिन आयो। उक्त अंश छोडपत्रको लिखत जालसाजी घोषित गरिपाउँ भनी यिनै पुनरावेदक वादीले यिनै विपक्षी नृप शमशेर र दीपक शमशेरसमेतउपर जालसाज (०६८-०१९०९) मुद्दामा यी वादीले अ.बं. ९२ नं. बमोजिम मुद्दा फिर्ता लिएको सो मुद्दाको प्रमाणमा रहेको मिसिलबाट देखिन्छ। यसरी वादीका पति / पिता दीपक शमशेरले आफ्नो पिता अर्थात् विपक्षी नृप शमशेरबाट आफ्नो अंश भाग बुझी लिइसकेको पुष्टि हुन आएको अवस्थामा विपक्षी नृप शमशेर राणाले आफ्नो अंश भागमा परेको विवादित कि.नं. १०० को घरजग्गा बिक्री गर्न यी वादी पुनरावेदकहरूको मन्जुरी लिनुपर्ने अवस्था नदेखिएकोले प्रतिवादी नृप शमशेर राणा र दीपेन्द्रकुमार ठाकुरबीच खरिद बिक्री भएको र.नं. ३८९०(ख) मिति २०६८।३।२० को लिखत बदर गरिपाउँ भन्ने वादी दाबी पुग्न नसक्ने ठहर्‍याएको सुरु काठमाडौं जिल्ला अदालतको मिति २०६९।५।२६ को फैसला मिलेकै देखिँदा सदर हुने ठहर्छ भन्ने पुनरावेदन अदालत, पाटनको मिति २०७०।३।६ को फैसला।

पुनरावेदन अदालत, पाटनको फैसलामा चित्त बुझेन। बाबु र छोरा २ जना मात्र अंशियार भएकामा कुनै पनि कारणविना अंश छोडपत्रको लिखत गरी अचल सम्पत्ति पनि दुई जनाले बराबर नपारी करिब ३ खण्डको २ खण्ड प्रतिवादीमध्येका नृप शमशेरले राखी हाम्रो हक मार्ने उद्देश्यले मात्र सो अंश छोडपत्रको लिखत खडा गरेको भन्ने प्रस्ट छ। सो अंश छोडपत्रको लिखत अंशबन्डाको १ र २ नं. समेत कानूनी व्यवस्था, प्रतिपादित नजिर सिद्धान्तको परिप्रेक्ष्यमा त्रुटिपूर्ण छ। मिति २०६३।१२।२८ को अंश छोडपत्रको लिखत बदर गरिपाउँ भनी दायर मुद्दामा हाम्रो दाबी कायम रहने गरी अंश मुद्दामा सगोलमा बस्ने गरी मिति २०६९।५।५ मा मिलापत्र भएको हो। यस्तो स्थितिमा हामी हालसम्म सगोलमा नै रही रहेको पुष्टि प्रमाणित रहेको अवस्थामा

अंश मुद्दाको मिलापत्र हेर्दै नहेरी जालसाजी मुद्दा फिर्ता लिएको भनी तथ्य प्रमाणको ख्यालै नगरी गरेको फैसला त्रुटिपूर्ण हुँदा उल्टी गरी बदर भागी छ।

निज प्रतिवादी र हामीहरू एकाघरमा बसेका र विवादको काठमाडौं जिल्ला, काठमाडौं महानगरपालिका वडा नं. ११ कि.नं. १०० को घरजग्गा पैतृक सम्पत्ति हुनुको साथै सो सम्पत्ति हाम्रो बाँकी पैतृक सम्पत्तिभन्दा बढी भएको हुँदा उक्त घरजग्गामा हाम्रो हक स्वतः स्थापित भएको प्रस्ट छ। हाम्रोसमेत हक भएको उक्त सम्पत्ति हाम्रो मन्जुरी नलिई थाहा जानकारी नै नदिई हामीहरूको अंश मुद्दाको फिराद परेकै दिन विपक्षीहरूले राजीनामाको लिखत गरी लिनुदिनु गरेकाले हाम्रो हकजति बदर हुनुपर्ने स्पष्ट छ। मूल पुरुष नृप शमशेरको नाममा रहेको घरजग्गाबाट पति पिता दीपक शमशेर, दीपक शमशेरबाट पुनरावेदकहरूले अंश पाउने विवादरहित छ। विपक्षी नृप शमशेर ज.ब.रा. सँग हामीहरूको सगोलता निरन्तर रहेको छ। यस्तो सगोलको घर जग्गा हक हस्तान्तरण गरेको लिखतउपर प्रचलित कानूनबमोजिम दायर भएको फिराद दाबीबमोजिम लिखत बदर गर्नुपर्नेमा वादी दाबी पुग्न नसक्ने गरी सुरु जिल्ला अदालतले गरेको फैसला सदर हुने ठहर्‍याई पुनरावेदन अदालत, पाटनबाट भएको फैसला त्रुटिपूर्ण हुँदा मुद्दा दोहोर्‍याई निस्सा प्रदान गरी त्रुटिपूर्ण र कानूनविपरीत भएको फैसला उल्टी गरी वादी दाबीअनुसार उक्त राजीनामाको लिखत र सो लिखतको आधारमा भएको दर्तासमेत बदर गरी हाम्रा नाममा दर्तासमेत हुने ठहर् फैसला गरी इन्साफ पाउँ भन्ने निवेदनपत्र।

यसमा मिति २०६९।५।५ को मिलापत्रमा वादी प्रतिवादी सगोलमा बसेको र मिति २०६८।३।२३ मा फिराद दायर गरी कि.नं. १०१ र १०० का जग्गा रोक्का गर्ने मागसमेत गरेको अवस्थामा कि.नं. १०० को जग्गा बिक्री भई गएको जानकारी प्राप्त भएपश्चात् प्रस्तुत लिखत बदर दर्ता बदर, जालसाजी

मुद्दा हदम्यादभित्र दायर गरी विवादित जग्गामा यी फिरादीको समेत अंश भाग लाग्ने देखिएकोले सुरु तथा पुनरावेदन अदालत, पाटनको फैसलामा लेनदेन व्यवहारको १० नं., प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा ३ र ५४, मुलुकी ऐन, अ.बं. १८४क र १८५ नं. को कानूनी व्यवस्थाको व्याख्यात्मक त्रुटि रहेको देखिँदा साबिक न्याय प्रशासन ऐन, तथा हाल प्रचलित न्याय प्रशासन ऐन, २०७३ को दफा १२(१)(क) र (ख) बमोजिम निस्सा प्रदान गरिएको छ । नियमानुसार पेस गर्नु भन्ने यस अदालतको मिति २०७३।१।२० को आदेश ।

उक्त कि.नं. १०० को क्षेत्रफल १-१०-२-३ को घर जग्गा मैले मिति २०६८।३।२३ मा र.नं. ३८९०(ख) बाट नगद रु. २,५०,००,०००।- तिरी राजीनामा पारित गरी खरिद गरी लिएको हो । विपक्षी वादीहरूका पति तथा पिताले मा.पो.का. डिल्लीबजारमा मिति २०३६।१।२।२८ मा र.नं. ४७०१ को पारित अंश छोडपत्र कागज गरी सोही मितिदेखि भित्र बसेका र उक्त लिखतबाट प्राप्त जग्गा मिति २०५३।३।१६ मा मि.नं. ७४२ बाट दा.खा. नामसारी गरी लिई निज वादीहरू स्वयं कारणी साक्षी बसी मा.पो.का. डिल्लीबजारमा गई मिति २०६०।१।१८ मा र.नं. ७२९७ बाट शैलेन्द्रबहादुर श्रेष्ठसमेतलाई बिक्री व्यवहार गरेबाट छोरा दिपक शमशेर अंश भाग बुझी लिई छुट्टी भिन्न बसी अलग व्यवहार गरेको देखिन्छ । का.म.न.पा. वडा नं. ११ को कार्यालयले मिति २०६८।३।२३ गतेको स्थलगत सर्जमिनसमेतबाट निज नृप शमशेरलाई पालन पोषण स्थाहार सुसार र संरक्षण गर्ने व्यक्ति केशवप्रसाद सुवेदी भएको सर्जमिन मुचुल्कासहित सिफारिस गरेको अवस्थामा मैले नगद तिरी राजीनामा पारित गरी लिएको हुँदा लेनदेन व्यवहारको १० नं. आकर्षित हुने अवस्थासमेत रहेको छैन । यी वादीका पति तथा पिताले २०३६।१।२।२८ मा अंश छोडपत्रबाट प्राप्त घर जग्गा मिति २०५३।३।१६ मा नि.न. ७४२ बाट दा.खा. गरी लिएको र उक्त जग्गा

मिति २०६०।१।१८ मा र.नं. ७२९७ बाट दिने दिपक शमशेर लिने शैलेन्द्रबहादुर श्रेष्ठसमेत र कारणीका साक्षी यिनै वादी निता राणा, दिपाल राणा दुवै बसी लिनुदिनु भएको अवस्था छ । लेखिएबमोजिम वादीहरूको अंश हक लाग्ने सम्पत्ति नभएको हुँदा सम्मानित सर्वोच्च अदालतको मिति २०७३।१।२० को आदेश तथा विपक्षी वादीहरूको निवेदनसमेत खारेज भागी छ । उक्त आदेश तथा निवेदनको जिकिर खारेज गरी सुरु तथा पुनरावेदन अदालतको फैसला सदर गरी न्याय इन्साफ गरिपाउँ भन्ने प्रत्यर्थी प्रतिवादी दिपेन्द्र कुमार ठकुरीको लिखित प्रतिवाद ।

म नृप शमशेरको एक मात्र छोरा अंशियार दिपक राणा भएको निजले मिति २०३६।१।२।२८ मा अंश छोडपत्र लिखतबाट प्राप्त जग्गा बिक्री वितरणसमेत गरेको अवस्था छ । यी वादीहरू मेरो अंशियार नभएको, मेरो अंशियारले अंश लिई हालसम्म चित्त बुझाई बसेको र यी वादीले मलाई मुद्दा गर्ने हकदैयासमेत नभएको नरहेको अवस्था छ । मेरो आफूखुस गर्न पाउने सम्पत्ति बिक्री वितरण गरेको र सोमा कसैको हक अधिकार नभएको अंश मुद्दा मिलापत्र हुनुपूर्व नै मेरो अंश भाग मैले बेचबिखन गरेको जग्गा हो । आफ्नो अंश भागको सम्पत्ति आफूखुसी गर्न पाउने कानूनी हक भएकाले मेरो एकलौटी अंश भागको कोही कसैलाई अंश भाग दिन नपर्ने सम्पत्ति र.नं. ३८९०(ख) मिति २०६८।३।२३ मा दिपेन्द्र कुमार ठकुरीलाई रा.पा. गरिदिएको लिखत बदर हुनुपर्ने छैन । मैले यी वादीहरूको कुनै हक मेट्ने मार्ने कार्य नगरेको हुँदा निस्सा दिँदा लिएको आधार मुद्दामा नरहेको हुँदा निस्सा पाउने आदेश र निवेदन खारेज गरी सुरु तथा पुनरावेदन अदालत, पाटनको फैसला सदर गरी न्याय इन्साफ पाउँ भन्ने प्रत्यर्थी प्रतिवादी नृप शमशेर ज.ब.रा. का तर्फबाट यस अदालतमा प्रस्तुत लिखित प्रतिवाद ।

नियमबमोजिम पेसी सूचीमा चढी निर्णयार्थ इजलाससमक्ष पेस हुन आएको प्रस्तुत मुद्दामा मिसिल

संलग्न कागजातहरूको अध्ययन गरियो ।

यसमा प्रतिवादी नृप शमशेर ज.ब.रा. को नाममा दर्ता रहेको का.म.न.पा. वडा नं. ११ को कि.नं. १०० को घर जग्गा निज प्रतिवादीले प्रतिवादी दिपेन्द्र ठकुरीलाई मिति २०६८/३/२३ मा राजीनामा गरिदिएको उक्त जग्गा आफूहरूको समेत अंश भाग लाग्ने जग्गा भएकाले सो दर्ता बदर गरी वादीहरूको नाममा कायम गरी ध.प्र.पुर्जासमेत दिलाई पाउँ भन्ने फिराद र वादीहरूको पति पिताले आफूबाट मिति २०३६।१२।२८ मा अंश छोडपत्रको लिखत गरिदिई भिन्न अलग भई बसेको र आफ्नो अंश भागको सम्पत्ति आफूखुस गर्न पाउने कानूनी हक भएकोले सोहीबमोजिम आफ्नो एकलौटी अंश भाग कसैलाई अंश दिन नपर्ने सम्पत्ति मिति २०६८।३।२३ मा दिपेन्द्र कुमार ठकुरीलाई राजीनामा गरिदिएको लिखत बदर हुनुपर्ने हैन भन्ने प्रतिवादी नृप शमशेर ज.ब.रा. को तथा प्रतिवादी नृप शमशेर आफैँ स्वस्थ एवं सक्षम भएको र मैले देखेदेखि नै छोरा दिपक शमशेर र निज नृप शमशेर अलग अलग भान्सा गरी आ-आफ्नो कारोबार आफैँ गरी आएकाले निज नृप शमशेरले आफूखुस गर्न पाउने कि.नं. १०० को घर जग्गा हस्तान्तरण गरेको हुँदा बदर हुनुपर्ने हैन भन्ने प्रतिवादी केशवप्रसाद सुवेदी र निज नृप शमशेरको एकलौटी हक भोगको कसैलाई अंश दिन नपर्ने पालन पोषण गरी बसेका व्यक्तिलाई साक्षीसमेत राखी अड्डाबाट राजीनामा पारित गरी लिएको जग्गाको लिखत बदर हुनुपर्ने अवस्था छैन भन्नेसमेत बेहोराको दिपेन्द्रकुमार ठकुरीको छुट्टाछुट्टै प्रतिउत्तर जिकिरसमेत रहेको प्रस्तुत मुद्दामा वादी दाबी पुग्न नसक्ने भनी सुरु काठमाडौँ जिल्ला अदालतबाट भएको फैसला नै सदर गरेको पुनरावेदन अदालत, पाटनको फैसलामा चित्त नबुझी मुद्दा दोहोर्‍याई पाउँ भनी वादीहरूबाट प्रस्तुत निवेदनपत्रमा मुद्दा दोहोर्‍याई हेर्न निस्सा प्रदान भई इजलाससमक्ष पेस हुन आएको देखियो । तत्सम्बन्धमा पुनरावेदन अदालत, पाटनको फैसला मिलेको छ,

छैन ? पुनरावेदक / निवेदकको पुनरावेदन जिकिर पुग्ने नपुग्ने के हो ? सोही सम्बन्धमा निर्णय दिनुपर्ने देखियो ।

२. निर्णयतर्फ विचार गर्दा, वादी दाबीको घरजग्गा राजीनामा गरिदिने प्रत्यर्थी प्रतिवादी नृप शमशेर ज.ब.रा. को पुनरावेदन वादी नीता राणा बुहारी र पुनरावेदक वादी दिपाल शमशेर ज.ब.रा. नाति भएको कुरामा विवाद भएको देखिँदै। पुनरावेदक वादीहरूको पति तथा पिता प्रतिवादी दिपक शमशेर ज.ब.रा. ले निजको पिता प्रतिवादी नृप शमशेर ज.ब.रा. बाट मिति २०३६।१२।२८ मा अंश छोडपत्रको लिखत गरिदिएको भन्ने देखिन्छ । सो लिखत बदर गरिपाउँ भनी यिनै वादीहरूले यिनै प्रतिवादीमध्येका नृप शमशेर ज.ब.रा. समेतलाई प्रतिवादी बनाई काठमाडौँ जिल्ला अदालतमा दायर गरेको दे.नं. ३९-०६८-०३४८२ को लिखत बदर र फौ नं. ३९-०६८-०१९०९ को जालसाजी मुद्दाको साथै यिनै वादीहरूले प्रतिवादी नृप शमशेर ज.ब.रा. र दिपक शमशेर ज.ब.रा. उपर दे.नं. ३९-०६७-०५९८३ को अंश मुद्दा दायर गरेकोमा अंश मुद्दामा वादी प्रतिवादी सगोलमा बस्ने गरी अंश छोडपत्रको लिखतमा वादी दाबी कायम हुने गरी मिति २०६९।५।५ मा मिलापत्र गरेको र जालसाजी मुद्दा सोही मितिमा यी वादीहरूको अंश मुद्दामा मिलापत्र भएकाले प्रस्तुत मुद्दाको औचित्य समाप्त भई अ.बं. ९२ नं. अनुसार फिर्ता पाउँ भनी निवेदन दिई फिर्ता भएको मिसिल संलग्न प्रमाण मिसिलहरूबाट देखिन्छ ।

३. अंश मुद्दामा मिलापत्र हुँदा काठमाडौँ जिल्ला, काठमाडौँ महानगरपालिका वडा नं. ११ को कि.नं. १०१ को ज.रो. ०-१०-१ र सो मा बनेको घर वादी दिपाल शमशेर प्रतिवादीहरू नृप शमशेर र दिपक शमशेर तिनै जनाको नाउँमा संयुक्त दर्ता कायम गरी वादी दाबी र प्रतिउत्तर जिकिर छाडी छोडाई मिति २०६९।५।५ मा मिलापत्र भएको पाइन्छ । सो मिलापत्रको कागजबाट यी वादीहरूका ससुरा / बाजे

नृप शमशेर र पति / पिता दिपक शमशेरका बीच भएको मिति २०३६।१२।२८ को अंश छोडपत्रको कागज अमान्य वा बदर भएको बेहोरा उल्लेख भन्ने भएको देखिँदैन। अंश छोडपत्रको लिखतबाट प्राप्त धन सम्पत्ति आ-आफूले बिक्री वितरण गरी व्यवहार चलाएको कुरामा विवाद रहेको पनि देखिँदैन। मिति २०६९/५/५ को मिलापत्रबाट सगोलमा रहने भन्ने बेहोरासमेत उल्लेख छ। मिलापत्रपूर्व गरिएका व्यवहारलाई मिलापत्रले संकुचित गरेको भनी व्याख्या गर्न मिल्ने होइन। अंश छोडपत्र गरी आ-आफ्नो बिक्री व्यवहार गरिसकेपछि पनि अंशियारहरू पुनः सगोलमा बस्न सक्दछन्। सगोलमा बस्ने गरी मिलापत्र हुनुपूर्व आ-आफ्नो अंशहक आफूखुसी गर्न अंशियारहरूलाई कुनै कानूनले रोकेको देखिँदैन। पछि सगोलमा बस्ने गरी भएको मिलापत्रले उक्त मिलापत्रपूर्व गरिएको कारोबार व्यवहारलाई असर पर्ने गरी पश्चात्दर्शी प्रभाव पार्ने अवस्था रहँदैन। अधि गरेको बिक्री व्यवहारलाई सो मिलापत्रले निस्तेज पार्न सक्दैन। फिराद दायर गर्नु र मिलापत्र वा फैसलाबाट हक अधिकार स्थापित हुनु अलगअलग विषय हो। फिराद दायर गर्दासमेत पहिले भएको अंश छोडपत्रको लिखतको कानूनी मान्यता स्थापित नै रही रहेको र मिलापत्रबाट पनि सो छोडपत्रको लिखत अमान्य बदर हुने भन्ने बेहोरा देखिन नआएको स्थितिमा सो अंश छोडपत्रको लिखतबमोजिम प्रतिवादी नृप शमशेर ज.ब.रा. लाई प्राप्त अंश हक समाप्त भएको मान्न मिल्ने हुँदैन। आफूले प्राप्त अंशहक आफूखुस गर्न पाउने र वादीहरूको सहमति मन्जुरी लिनुपर्ने देखिएन।

४. उक्त अंश मुद्दा र जालसाजी मुद्दाको मिलापत्रको रोहबाट अब सो मुद्दाका वादीहरूले यो विवादित लिखतको घर जग्गामा अंश हक रहने, पाउने अवस्था देखिन आएन परिणामतः कि.नं. १०० को विवादित घर जग्गा प्रतिवादी नृप शमशेरको अंश हकको भन्ने नै देखियो। मिति २०६८।३।२३ मा अंश मुद्दा दायर गरेको र सो अंश मुद्दा दायर गरेकै

दिनमा प्रतिवादी नृप शमशेरले कि.नं. १०० को घर जग्गा राजीनामा पारित गरी हक हस्तान्तरण गरेको देखिन्छ। वादीका पति पिताले २०३६।१२।२८ मा गरिदिएको अंश छोडपत्रको लिखतबाट अलग भइरहेको तथ्य वादीहरूले स्वीकार गरी सो अंश छोडपत्र लिखतलाई जालसाजी भनी दिएको मुद्दा अ.बं. ९२ नं. बमोजिम फिर्ता लिइसकेको पनि देखिन्छ।

५. अतः विवादको कि.नं. १०० को घरजग्गा प्रतिवादी नृप शमशेर ज.ब.रा. ले प्रतिवादी दिपेन्द्रकुमार ठकुरीलाई मिति २०६८।३।२३ मा राजीनामा गरिदिँदा यी वादीहरूको मन्जुरी लिनुपर्ने अवस्था नदेखिएको भनी वादी दाबीबमोजिम सो घर जग्गा राजीनामा गरेको लिखत बदर गर्नु नपर्ने गरी वादी दाबी पुग्न नसक्ने ठहर्‍याएको सुरु काठमाडौं जिल्ला अदालतको फैसला सदर गरेको पुनरावेदन अदालत, पाटनको मिति २०७०।३।६ को फैसला मिलेकै देखिँदा सदर हुने ठहर्छ। पुनरावेदक वादीको पुनरावेदन जिकिर पुग्न सक्दैन। प्रस्तुत मुद्दाको दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार अभिलेख शाखामा बुझाइ दिनु।

उक्त रायमा सहमत छु।

न्या.डा. आनन्दमोहन भट्टराई

इजलास अधिकृत : नगेन्द्र केशरी पोखरेल

इति संवत् २०७४ साल श्रावण १५ गते रोज १ शुभम्।

निर्णय नं. १०१५८

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री ईश्वरप्रसाद खतिवडा
माननीय न्यायाधीश श्री सपना प्रधान मल्ल
आदेश मिति : २०७४ साल जेठ ७
०७०-WO-०५९७

विषय : उत्प्रेषण / परमादेश

निवेदक : काठमाडौं जिल्ला डाँछी गा.वि.स. वडा नं. १
घर भई नेपाल दूरसञ्चार कार्यालय नक्सालमा
तह ७ को लेखा अधिकृतको पदमा कार्यरत राम
थापा

विरुद्ध

विपक्षी : नेपाल दूरसञ्चार कम्पनी लि. केन्द्रीय
कार्यालय, भद्रकाली प्लाजा, काठमाडौंसमेत

- कानूनमा भएको कुनै अंशलाई बाहेक गरी आफूलाई अनुकूल हुने अंशको मात्र दाबी लिई अदालत प्रवेश गर्नु न्याय तथा विवेकको दृष्टिले उचित देखिँदैन । कुनै पनि कानूनको व्याख्या गर्दा समग्र दफा वा नम्बरको अध्ययन गरी गर्नुपर्छ । निश्चित उद्देश्यले बनेको कानूनको कुनै भागलाई अलग गरी व्याख्या गर्दा कानून व्याख्याप्रतिको अन्याय हुन पुग्दछ । यसरी व्याख्या गर्ने हो भने कानूनको मर्म र उद्देश्यसमेत पूरा हुन नसक्ने ।
- स्पष्टीकरणको आशय दफाको क्षेत्रलाई विस्तृत वा सङ्कुचित पार्नु होइन । यसको उद्देश्य दफाको संदिग्धता वा प्राविधिक अभिव्यक्तिलाई स्पष्ट र बोधगम्य बनाउनु

हो । कुनै पनि सरकारी वा गैरसरकारी सेवामा प्रवेश गरेको व्यक्ति कानूनी व्यवस्था र प्रक्रियाबमोजिम अलग हुनु प्राकृतिक नियम जस्तै हुने ।

(प्रकरण नं. ५)

निवेदकका तर्फबाट : विद्वान् वरिष्ठ अधिवक्ता श्री शम्भु
थापा र विद्वान् अधिवक्ता श्री कृष्ण थापा

विपक्षीका तर्फबाट : विद्वान् अधिवक्ता श्री पीताम्बर
भण्डारी

अवलम्बित नजिर :

सम्बद्ध कानून :

- दूरसञ्चार विनियमावली, २०६१
- दूरसञ्चार संस्थान कर्मचारी सेवा सर्त विनियमावली, २०६१

आदेश

न्या. सपना प्रधान मल्ल : नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ३३ र १०७(२) बमोजिम यस अदालतमा पर्न आएको प्रस्तुत रिट निवेदनको संक्षिप्त तथ्य एवं आदेश यसप्रकार छ :-

तथ्य खण्ड

म निवेदक स्नातक शैक्षिक योग्यता हासिल गरी नेपाल दूरसञ्चार संस्थानमा मिति २०४२।१।१ देखि ज्यालादारी, अस्थायी हुँदै मिति २०५४।४।१ देखि स्थायी नियुक्ति पाई सेवामा प्रवेश गरी हाल लेखा अधिकृत ७ औं तहमा कार्यरत छु । सेवा प्रवेश गर्दाको अवस्थामा दूरसञ्चार संस्थान ऐन, २०२८ बमोजिम गठित संस्थान रहेकोमा २०६१ सालमा नेपाल सरकारको पूर्ण स्वामित्व भएको कम्पनीमा परिणत भएको हो । सेवा प्रवेशको बखतमा नेपाल दूरसञ्चार संस्थान कर्मचारी सेवा सर्त विनियमावली, २०३३ बहाल रहेकोमा हाल सेवा सर्त विनियमावली, २०६१ बहाल रहेको छ ।

विनियमावली २०६९ को विनियम १०५ मा कुनै कर्मचारीको उमेर ५८ वर्ष पूरा भएमा अवकाश दिइने व्यवस्था छ। उमेरको हकमा विनियम १०७(१) मा सेवामा प्रवेश गर्दा पेस गरेको एस.एल.सी. वा सो सरहको प्रमाणपत्रमा उल्लेख भएको जन्ममितिबाट हुन आउने उमेर र (२) मा सोबमोजिमको अभिलेख नभएमा नेपाली नागरिकताको प्रमाणपत्र वा सेवा प्रवेश गर्दा भरेको सिटरोलमा लेखिएको जन्ममितिबाट कायम हुन आउने उमेरलाई आधिकारिक मानिने व्यवस्था छ। मेरो जन्ममिति २०१४।६।२ मा भएको कुरा एस.एल.सी. को सर्टिफिकेटमा उल्लेख भई सोहीअनुसार सिटरोल भरेको अवस्था छ। मिति २०३१।०१।०२ गते जारी भएको नागरिकताको प्रमाणपत्रमा जन्ममिति उल्लेख नगरी १८ वर्ष उमेर भनी उल्लेख भएको अवस्था छ। मैले पेस गरेको प्रमाणपत्रमा जन्ममिति २०१४।०६।०२ नै भएको तथ्य पुष्टि भइरहेको अवस्थामा कार्यालयको शाखामा रहेको अभिलेख दर्ता किताबमा मिति २०७१।०१।०२ मा ५८ वर्ष उमेर पुग्ने भनी मलाई अवकाशको पत्र बुझाइएको हुँदा जन्ममिति खुलेको नागरिकता र सिटरोलमा भरेको उमेरको आधारमा जन्ममिति कायम गरिपाउँ भनी निवेदन दिएको थिएँ। सो निवेदनमा कुनै सुनुवाइ नभएकाले पुनः २०७०।१०।१२ मा प्रत्यर्थी अध्यक्ष समक्ष अवकाशको पत्र संशोधन गरिपाउँ भनी निवेदन दिएकोमा कम्पनीको सञ्चालक समितिको मिति २०७०।१।३ को निर्णयबाट विनियमावलीको विनियम १०७ को प्रतिबन्धात्मक व्यवस्था उपनियम (१) र (२) दुवैको हकमा लागू हुने हुँदा नागरिकताको प्रमाणपत्रको आधारमा व्यक्तिगत अभिलेखमा जन्ममिति २०१३।१।२ कायम हुन आएको भन्ने बेहोराको पत्र दिइयो। साथै मन्त्रालयको पत्रानुसार बोर्डबाट भएको निर्णयको आधारमा अवकाश दिइएको भन्ने मौखिक जानकारी गराइयो। सो निर्णयको प्रतिलिपि माग गर्दा हालसम्म मैले प्राप्त गरेको अवस्था छैन।

यसरी विनियम १०५ ले ५८ वर्ष पूरा नहुन्जेल सेवामा रहने हक सुरक्षित गरेको, विनियम १०७(१) ले उमेरको हिसाब सेवामा प्रवेश गर्दा पेस गरेको एस.एल.सी.वा सोसरहको प्रमाणपत्रको आधारमा गर्नुपर्ने, १०७(२) मा सोबमोजिमको अभिलेख नभएमा नागरिकताको प्रमाणपत्र वा सिटरोलमा उल्लिखित जन्ममितिलाई उमेरको आधार लिनुपर्ने भन्ने कानूनी व्यवस्था रहेभएकोमा यकिन जन्ममिति खुलेको प्रमाणपत्र हुँदाहुँदै सोही नं. मा भएको स्पष्टीकरणको व्यवस्थालाई अङ्गिकार गरी जन्ममिति नै नखुलेको नागरिकता प्रमाणपत्रको आधारमा उमेरको हिसाब गरी मलाई अवकाश दिने गरी भएको निर्णय नेपालको अन्तरिम संविधान २०६३, द्वारा प्रदत्त मौलिक हक तथा विनियम, १०५, १०७(१),(२) द्वारा प्रदत्त कानूनी हक तथा सम्मानित सर्वोच्च अदालतबाट प्रतिपादित विभिन्न कानूनी सिद्धान्तसमेतको प्रतिकूल हुँदा निवेदकले २०७०।१।२ देखि अवकाश पाउने भनी जानकारी गराइएको मिति २०७०।१।२ को पत्रलगायत जनशक्ति विकास विभाग शाखाको मिति २०७०।१।१९ को पत्र, मिति २०७०।१।३ को सञ्चालक समितिको निर्णय र सो सम्बन्धमा प्रत्यर्थीहरूबाट भए गरेका टिप्पणी, आदेश, निर्णयपत्रलगायतका सम्पूर्ण काम कारबाहीहरू उत्प्रेषणको आदेशद्वारा बदर गरी निवेदकलाई ५८ वर्ष पुग्ने अवधि २०७२।६।१ सम्म यथावत कार्य गर्न दिनु भनी परमादेशसमेत जारी गरिपाउँ भन्नेसमेत बेहोराको रिट निवेदन पत्र।

यसमा के कसो भएको हो ? निवेदकको निवेदन मागबमोजिमको आदेश किन जारी हुनु नपर्ने हो ? यो आदेश प्राप्त भएको मितिले बाटाका म्यादबाहेक १५ दिनभित्र आफैं वा कानूनबमोजिमको प्रतिनिधिमार्फत लिखित जवाफ पेस गर्नु भनी रिट निवेदनको एकप्रति नक्कल साथै राखी विपक्षीहरूको नाउँमा सूचना पठाई लिखित जवाफ परेपछि वा अवधि नाघेपछि

पेस गर्नु, अन्तरिम आदेश माग सम्बन्धमा विचार गर्दा दुवै पक्षको छलफल सुनी निष्कर्षमा पुग्नु उपयुक्त हुने हुँदा सो प्रयोजनको लागि मिति २०७०।१२।१४ को तारेख तोकी सोको जानकारी विपक्षीलाई समेत दिई उक्त अवधिसम्मको लागि निवेदकलाई उमेरको हदको कारणले अवकाश गर्ने गरी भएको मिति २०७०।१।३ को निर्णय तथा सो निर्णयको आधारमा निवेदकलाई अवकाशको अग्रिम जानकारी दिनेबारेको मिति २०७०।१।२२ को पत्र कार्यान्वयन नगर्नु नगराउनु भनी विपक्षीहरूको नाउँमा सर्वोच्च अदालत नियमावली, २०४९ को नियम ४९(१) बमोजिम अल्पकालीन अन्तरिम आदेश जारी गरिदिएको छ, अ.आ.छलफलको लागि नियमानुसार पेस गर्नु भन्ने मिति २०७०।१।१२२ मा यस अदालतबाट भएको आदेश।

यसमा अन्तरिम आदेश जारी हुने नहुने सम्बन्धमा विचार गर्दा, निवेदकले प्राप्त गरेको मिति २०३१।१।२ को नागरिकतामा उल्लेख भएको उमेरको आधारमा अवकाशको मिति कायम गरेको देखिएकोले मिति २०७०।१।२२ यस अदालतबाट जारी भएको अल्पकालीन अन्तरिम आदेशलाई निरन्तरता दिइरहनुपर्ने देखिएन भन्नेसमेत बेहोराको यस अदालतबाट मिति २०७०।१।२।१८ मा भएको आदेश।

विपक्षी राम थापा सहायक स्तर प्रथम श्रेणी (प्रा.) टाइपिष्ट पदमा अस्थायी पदमा २०४३।४।१ मा नियुक्ति भई तत्पश्चात् मिति २०५४।०३।३१ मा स्थायी नियुक्ति हुनुभएको हो। निजले अस्थायी कर्मचारीमा नियुक्ति हुँदा पेस गरेको नागरिकताको प्रमाणपत्र नं. ५८६८ मा वर्ष १८ उल्लेख भई जारी मिति २०३१।१।२ देखिन्छ। विनियमावली २०६१ को विनियम १०७ मा कर्मचारीको उमेर सेवामा प्रवेश गर्दा पेस गरेको एस.एल.सी. वा सोसरहको प्रमाणपत्रमा उल्लेख भएको जन्ममिति र सोअनुसारको अभिलेख

नभएमा नेपाली नागरिकताको प्रमाणपत्र वा सिटरोलमा उल्लिखित मिति कायम हुने व्यवस्था छ। तर उक्त प्रमाणपत्रहरूमा कर्मचारीहरूको उमेर प्रमाणित गर्ने आधारहरू फरक फरक देखिएमा तीमध्ये सबैभन्दा बढी उमेर हुन आउने मितिलाई आधार मानी उमेर कायम गरिने व्यवस्था छ। उमेरको गणना सम्बन्धमा यस कम्पनीको विनियमावली, २०६१ को विनियम १०७(१)(२) को स्पष्टीकरण तथा सञ्चालक समितिले मिति २०७०।१।३ मा गरेको नि.नं. २५५१ को निर्णय तथा व्याख्यासमेतको आधारबाट निजको नागरिकता प्रमाणपत्र नं. ५८६८ मिति २०३१।१।२ मा १८ वर्ष उमेर कटिसकेको अवस्थामा जन्ममिति २०१३।१।२ कायम हुने भएकोले सोही आधारमा अवकाशको पत्र दिइएको हो। यसबाट विपक्षीको कुनै पनि किसिमको संवैधानिक तथा कानूनी हक हनन नभएको हुँदा प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्नेसमेत बेहोराको नेपाल दूरसञ्चार कम्पनी लि. केन्द्रीय कार्यालय भद्रकाली काठमाडौंसमेतको संयुक्त लिखित जवाफ।

ठहर खण्ड

नियमबमोजिम दैनिक मुद्दा पेसी सूचीमा चढी यस इजलाससमक्ष पेस हुन आएको प्रस्तुत रिट निवेदनमा रिट निवेदकका तर्फबाट उपस्थित विद्वान् वरिष्ठ अधिवक्ता श्री शम्भु थापा र विद्वान् अधिवक्ता श्री कृष्ण थापाले दूरसञ्चार संस्थान कर्मचारी सेवा सर्त विनियमावली, २०६१ को विनियम १०७(१) मा कर्मचारीको उमेर हिसाब गर्दा सेवामा प्रवेश गर्दा कर्मचारीले पेस गरेको एस.एल.सी. वा सोसरहको प्रमाणपत्रमा उल्लेख भएको जन्ममितिबाट हुन आउने उमेरलाई हिसाब गरिने छ र सोको अभिलेख नभएमा मात्र कर्मचारीको नेपाली नागरिकताको प्रमाणपत्र वा सेवामा प्रवेश गर्दा भरेको सिटरोललाई आधार मानी हिसाब गरिने भन्ने कानूनी व्यवस्था भएकोमा यी निवेदकको विनियम १०७ (१) मा उल्लेख भएको प्रमाणपत्र र १०७ (२) बमोजिम सेवामा प्रवेश गर्दा

भरेको सिटरोललाई बेवास्ता गर्दै, नागरिकता लिएको मितिमा उल्लिखित वर्षलाई उमेर पुगेको आधार मानी हचुवाको भरमा ५८ वर्ष नपुग्दै २०७०।१।२ बाट अवकाश हुने भनी गरिएको निर्णय त्रुटिपूर्ण हुँदा उक्त निर्णय उत्प्रेषणको आदेशद्वारा बदर गरी ५८ वर्ष पुग्ने अवधिसम्म यथावत् कार्य गर्न दिनु भनी परमादेश जारी गरिपाउँ भनी बहस प्रस्तुत गर्नुभयो ।

त्यसैगरी विपक्षी नेपाल दूरसञ्चार कम्पनी लिमिटेडको तर्फबाट उपस्थित विद्वान् अधिवक्ता श्री पीताम्बर भण्डारीले कम्पनीको विनियमावली, २०६१ को विनियम १०७ को स्पष्टीकरणमा नागरिकता प्रमाणपत्रमा जन्ममिति स्पष्ट नभई उमेर मात्र उल्लेख भएमा उक्त प्रमाणपत्र लिएको मितिमा उल्लिखित उमेर पूरा भएको मानिनेछ भन्ने व्यवस्था भएको र कम्पनीको सञ्चालक समितिको मिति २०७०।१।३ को निर्णय नं. २५५१ समेतले सोही स्पष्टीकरणमा उल्लिखित आधारमा कर्मचारीको अवकाश हुने भनी निर्णय गरिसकेको अवस्था छ । विपक्षीले लिएको नागरिकता प्रमाणपत्रको मिति २०३१।१।२ देखिँदा निज उक्त मितिमा १८ वर्ष कटिसकेकोले निजको जन्ममिति २०१३।१।२ कायम हुने हुँदा विपक्षीको रिट निवेदन खारेजभागी छ खारेज गरिपाउँ भनी गर्नुभएको बहससमेत सुनियो ।

अब, निवेदकको मागबमोजिमको आदेश जारी गर्नुपर्ने हो, होइन ? सो सम्बन्धमा निर्णय दिन पर्ने देखियो ।

२. निर्णयतर्फ विचार गर्दा, यी निवेदकले आफू २०४२ सालमा ज्यालादारी पदमा प्रवेश गरी अस्थायी पदमा रही २०५४।४।१ देखि स्थायी नियुक्ति पाई सेवामा प्रवेश गरेको, तत्कालीन अवस्थामा पेस गरेको नागरिकतामा उमेर उल्लेख नभएको हुँदा विनियमावली, २०६६ को विनियम १०७(१) बमोजिम एस.एल.सी.को प्रमाणपत्रमा उल्लिखित उमेर र सिटरोलमा भरेको उमेर कायम गरिनुपर्नेमा सोबमोजिम

नगरी उमेर नखुलेको नागरिकताको आधार लिई मलाई ५८ वर्ष नपुग्दै सेवाबाट हटाउने गरी गरेको निर्णय बदर गरिपाउँ भन्ने निवेदकको मुख्य रिट जिकिर प्रस्तुत रिट निवेदनमा देखिन्छ । निवेदकले सेवा प्रवेश गर्दा पेस गरेको एस.एल.सी. प्रमाणपत्रमा निजको जन्ममिति २०१४।६।२, मिति २०३१।१।२ मा जारी भएको नागरिकतामा निजको उमेर १८ वर्ष भनी उल्लेख भएको पाइयो । मिति २०६८।५।८ मा मात्र उमेर खुलाई नागरिकता लिएको ना.प्र.नं., १०१२/८४५५५ को प्रतिलिपिमा चारित्रिक प्रमाणपत्रसँग मेलखाने गरी जन्ममिति कायम भएको पाइयो ।

३. दूरसञ्चार संस्थान कर्मचारी सेवा सर्त विनियमावली, २०६१ को विनियम १०७(१) मा कर्मचारीको उमेर हिसाब गर्दा सर्वप्रथम सेवामा प्रवेश गर्दा कर्मचारीले पेस गरेको एस.एल.सी. वा सोसरहको प्रमाणपत्रमा उल्लेख भएको जन्ममितिबाट हुन आउने उमेर र विनियम १०७ (२) मा सोबमोजिमको अभिलेख नभएमा कर्मचारीको वैयक्तिक नोकरी सिटरोलमा उल्लिखित उमेरलाई गणना गरिने तर उक्त प्रमाणपत्रहरूमा कर्मचारीको उमेर प्रमाणित गर्ने आधारहरू फरक भएमा तीमध्ये सबैभन्दा बढी उमेर हुन आउने मितिलाई आधार मानी उमेर कायम गरिने व्यवस्था रहेको देखिन्छ । साथै सोही नं. को स्पष्टीकरणमा नागरिकता प्रमाणपत्रमा जन्ममिति स्पष्ट नभई उमेर मात्र उल्लेख भएको भएमा प्रमाणपत्र लिएको मितिमा उल्लिखित उमेर पूरा भएको मानिने कानूनी व्यवस्था रहेको देखियो । कम्पनीको सञ्चालक समितिको मिति २०७०।१।३ को नि.न. २५५१ ले समेत विनियमावलीको १०७ को स्पष्टीकरणको व्यवस्था (१) र (२) दुवैको हकमा लागू हुने भनी निर्णय भएको लिखित जवाफमा उल्लेख गरेको पाइयो । यस अवस्थामा निवेदकले मिति २०४३।४।१ मा अस्थायी नियुक्ति हुँदा पेस गरेका नागरिकताको प्रमाणपत्र ५८६८ को उमेर महलमा १८ वर्ष उल्लेख भएको र

जारी मिति २०३१।१।२ उल्लेख भएको अवस्थालाई निवेदकले अन्यथा भन्न सकेको अवस्थासमेत देखिएन। उमेर खुलेको नागरिकताको प्रमाणपत्रलाई रेकर्ड कायम गरिपाउँ भनी मिति २०७०।१।२४ मा निवेदन दिएको भएपनि विनियमावलीको उपनियम १०७ (२) पछि रहेको स्पष्टीकरणको वाक्यांश र सोही आधारमा कम्पनीको सञ्चालक समितिको मिति २०७०।१।३ को नि.न. २५५१ बाट भएको निर्णयलाई यी निवेदकले अन्यथा भन्न सकेको अवस्थासमेत देखिएन।

४. उक्त विनियमावली को विनियम १०७ नं. को समग्र कानूनी व्यवस्थामा उमेर खुलेको कुनै प्रमाणपत्र भएमा सबैभन्दा बढी उमेर हुन आउने मितिलाई आधिकारिक मान्ने भन्ने देखियो। साथै नागरिकतामा जन्ममिति उल्लेख नभई उमेर मात्र उल्लेख भएकोमा उक्त प्रमाणपत्र लिएको मितिमा उल्लिखित उमेर पूरा भएको मानिने भन्ने कानूनी व्यवस्था रहेको पाइयो। यस अवस्थामा निवेदकले सेवा प्रवेश गर्दा पेस गरेको नागरिकतामा १८ वर्ष उमेर उल्लेख भएको र जारी मिति २०३१।१।२ देखिँदा एस.एल.सी को प्रमाणपत्र र सिटरोलमा भरेको उमेर सोभन्दा पछिको देखिन आउँदा सबैभन्दा पहिला उमेर पुग्ने मिति नागरिकताकै देखिँदा त्यसैलाई आधिकारिक मान्नुपर्ने देखियो। शुद्ध आचरण र इमान्दारिता प्रत्येक कर्मचारीसँग संविधान, कानूनले अपेक्षा गरेको हुन्छ। सेवा प्रवेश गर्दा पेस गरेको नागरिकताका सम्बन्धमा समयमै खण्डन गर्न नसक्ने र सेवा निवृत्त हुने बखतमा आफ्नो उमेरका सम्बन्धमा आफैँले विवाद सृजना गर्न खोज्नुले कर्मचारीको इमान्दारिताको सम्बन्धमा प्रश्न उत्पन्न। सेवा प्रवेश गरेको करिब २६ वर्षपछि एक वर्ष पाँच महिना फरक पर्ने गरी एस.एल.सी. प्रमाणपत्रसँग मिलाई नागरिकता लिएकोमा उक्त विनियमको १०७ नं. को स्पष्टीकरणले सुरु सक्कल नागरिकता लिएको मितिमा उल्लिखित उमेर पुगेको भनी प्रस्ट पारी

सकेको अवस्थामा पछिल्लो नागरिकता र सोसँग सम्बन्धित जन्ममितिको आधारमा उमेर कायम गरिपाउँ भन्ने निवेदकको दाबी न्यायोचित कानूनसङ्गत र तर्कसङ्गत देखिएन।

५. दूरसञ्चार विनियमावली, २०६१ को विनियम १०७ (१) मा कर्मचारीको उमेर हिसाब गर्दा सेवामा प्रवेश गर्दा कर्मचारीले पेस गरेको एस.एल.सी. वा सोसरहको प्रमाणपत्रमा उल्लेख भएको जन्ममितिबाट हुन आउने उमेरका आधारमा गरिने, १०७ (२) नं. मा उपनियम १०७ (१) बमोजिमको अभिलेख नभएमा कर्मचारीको नेपाली नागरिकताको प्रमाण पत्र वा सेवामा प्रवेश गर्दा भरेको सिटरोलमा लेखिएको जन्ममितिबाट कायम हुन आउने उमेरका आधारमा गरिने र उक्त प्रमाणपत्रहरूमा कर्मचारीको उमेर प्रमाणित गर्ने आधारहरू फरक देखिएमा सबैभन्दा बढी उमेर हुन आउने मितिलाई आधार मानी उमेर कायम गरिने व्यवस्था छ। सोही नं. को स्पष्टीकरणमा नागरिकता प्रमाणपत्रमा जन्ममिति स्पष्ट नभई उमेर मात्र उल्लेख भएमा उक्त प्रमाणपत्र लिएको मितिमा उल्लिखित उमेर पूरा भएको मानिनेछ भन्ने व्यवस्था देखिन्छ। कानूनमा भएको कुनै अंशलाई बाहेक गरी आफूलाई अनुकूल हुने अंशको मात्र दाबी लिई अदालत प्रवेश गर्नु न्याय तथा विवेकको दृष्टिले उचित देखिँदैन। कुनै पनि कानूनको व्याख्या गर्दा समग्र दफा वा नम्बरको अध्ययन गरी गर्नुपर्छ। यो कानून व्याख्याको नियम पनि हो। निश्चित उद्देश्यले बनेको कानूनको कुनै भागलाई अलग गरी व्याख्या गर्दा कानून व्याख्याप्रतिको अन्याय हुन पुग्दछ। यसरी व्याख्या गर्ने हो भने कानूनको मर्म र उद्देश्यसमेत पूरा हुन सक्दैन। विनियमावली १०७ नं. को विनियम १ र २ पछि रहेको स्पष्टीकरणले विनियमको दफामा भएको व्यवस्थालाई स्पष्ट पारेको देखिन्छ। सो स्पष्टीकरणलाई बाहेक गरी व्याख्या गर्दा विनियमको उद्देश्य नै अपूर्ण हुन्छ। किनभने त्यस्ता स्पष्टीकरण विनियम सँगसँगै जारी हुने भएकाले ती पनि

विनियमकै भाग हुन् । स्पष्टीकरणको आशय दफाको क्षेत्रलाई विस्तृत वा सङ्कुचित पार्नु होइन । यसको उद्देश्य दफाको संदिग्धता वा प्राविधिक अभिव्यक्तिलाई स्पष्ट र बोधगम्य बनाउनु हो । कुनै पनि सरकारी वा गैरसरकारी सेवामा प्रवेश गरेको व्यक्ति कानूनी व्यवस्था र प्रक्रियाबमोजिम अलग हुनु प्राकृतिक नियम जस्तै हो । कानूनी व्यवस्थाप्रतिकूल हुने गरी गलत प्रक्रियाबाट कसैलाई पदबाट हटाउन खोजिए त्यसको उपचारको मार्ग र प्रक्रिया पनि कानूनले नै निर्धारण गरिदिएको हुन्छ । मर्का पर्ने व्यक्ति सफा नियतले सफा हातले अदालतमा प्रवेश गरेमा निजले कानूनी उपचार प्राप्त गर्ने कुरामा कुनै द्विविधा छैन । यी निवेदकले आफू संलग्न रहेको संस्थाको विनियमको परिपालना गर्नु निजको दायित्व तथा कर्तव्य नै हो । कानूनी व्यवस्थाबमोजिम कानूनको प्रक्रिया पुऱ्याई नेपाल टेलिकमबाट मिति २०७०।१०।१९ मा उमेरसम्बन्धी भएका निर्णय र सो निर्णयबमोजिमको पत्राचारहरू पत्र कानूनबमोजिम नै भएको देखिँदा निवेदकको संवैधानिक तथा कानूनी हकमा आघात पारेको देखिएन ।

६. अतः माथि उल्लिखित आधार, कारण र प्रमाणबाट विनियमावली, २०६१ को विनियम १०७ को १ र २ नं. पछि रहेको स्पष्टीकरणको वाक्यांशमा उल्लिखित व्यवस्थाबमोजिम निवेदकले नागरिकता लिएको मितिमा उल्लिखित उमेरलाई सो उल्लिखित उमेर पुगेको मान्नुपर्ने हुँदा सोही आधारमा निजको उमेर गणना गर्नुपर्ने अवस्था देखिन्छ । यस अवस्थामा निजले २०४२।११।११ सालमा सेवा प्रवेश गर्दा बुझाइएको पहिलो पटक प्राप्त गरेको मिति २०३१।१।२ मा १८ वर्ष पूरा भएको नागरिकताको मितिबाट उमेर गणना गर्दा निज ५८ वर्ष पूरा हुने मिति २०७१।१।२ भई निजले मिति २०७१।१।३ बाट अनिवार्य अवकाश पाउने नै देखियो । नेपाल टेलिकमबाट भएको उक्त निर्णय र सो निर्णयअनुसारको पत्राचार कानूनसम्मत नै रहेको देखिँदा निवेदकको मागबमोजिम आदेश

जारी गर्नु परेन । प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज हुने ठहर्छ । प्रस्तुत आदेशको जानकारी विपक्षीहरूलाई दिई दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल अभिलेख शाखामा बुझाई दिनु ।

उक्त रायमा सहमत छु ।

न्या. ईश्वरप्रसाद खतिवडा

इजलास अधिकृत : राजेन्द्र वाग्ले

इति संवत् २०७४ साल जेठ ७ गते रोज १ शुभम् ।

४४४ ३३३

निर्णय नं. १०१५९

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री ईश्वरप्रसाद खतिवडा
माननीय न्यायाधीश श्री बमकुमार श्रेष्ठ
आदेश मिति : २०७५।११।१९
०७५-WO-०३१६

मुद्रा : परमादेश

रिट निवेदक : दाङ जिल्ला श्रीगाउँ गा.वि.स. वडा नं
१, हाल ऐ. तुलसीपुर उपमहानगरपालिका वडा
नं. ६ बस्ने मिना नेपाली

विरुद्ध

विपक्षी : नेपाल सरकार, प्रधानमन्त्री तथा
मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय, सिंहदरबार,
काठमाडौंसमेत

- “मानिसको सम्मानपूर्वक बाँच्न पाउने हक”, “विचार र अभिव्यक्तिको स्वतन्त्रता” तथा “प्रेस स्वतन्त्रता” मध्ये एउटा कुनै हकको तुलनामा अर्को हकलाई कमजोर वा कम महत्त्वको रूपमा हेरिनु वा बुझिनु हुँदैन। तर हकहरूका सम्बन्धमा दृष्टिकोण निर्माण गर्दा भने संविधानद्वारा निर्धारित सीमा, दायरा वा परिधिप्रति समुचित हेक्का राख्नु पर्ने।

(प्रकरण नं. ३)

- कुनै विषयका विचारक, लेखक वा स्रष्टाले आफ्नो विचार वा अभिव्यक्तिको स्वतन्त्रता प्रयोग गर्दा संविधानमा रहेको प्रावधानप्रति समेत दृष्टि दिनु वाञ्छनीय हुने।

(प्रकरण नं. ४)

- प्रेस स्वतन्त्रताका प्रतिबन्धात्मक प्रावधानहरूलाई प्रेसउपरको नियन्त्रणको रूपमा नभएर व्यावसायिक अनुशासन, सार्वजनिक हितप्रतिको जवाफदेहिता वा संविधानद्वारा प्रदत्त हकहरूको सामन्जस्यपूर्ण उपभोग (Harmonious Exercise of Constitutional Rights) का दृष्टिले हेरिनु यथार्थपरक दृष्टिकोण हुने।

- नागरिकका विविध मौलिक हक अधिकारको मूल्यमा प्रेसको निरपेक्ष स्वतन्त्रताको परिकल्पना संविधानले गरेको नदेखिने।

(प्रकरण नं. ६)

- संविधानको व्याख्यामा प्रस्तावनाको सान्दर्भिकता रहन्छ र यसले संविधानको कुनै धारा, उपधाराको अर्थ द्विविधाजनक वा अप्रस्ट भएको अवस्थामा त्यसको

वास्तविक अर्थ यकिन गर्न सहयोग प्रदान गर्दछ। प्रस्तावना स्वयमले कुनै कानूनी हक, अधिकार, कर्तव्य वा दायित्व निर्धारण गर्ने गर्दैन। यसले कुनै सीमा बन्देज निर्धारण गर्ने वा धारा, उपधारा वा व्यवस्थित कुरालाई खुकुलो वा साँघुरो पाछ भन्ने पनि नमानिने।

- संविधानमा रहेका विभिन्न प्रावधानहरूको सापेक्षतामा “पूर्ण प्रेस स्वतन्त्रता” संविधानले प्रदान गरेको छ भन्ने देखिन आउने।

(प्रकरण नं. ७)

- उपन्यासमा प्रयोग गरिएका केही शब्दलाई लिएर लेखकीय स्वतन्त्रतामा अङ्कुश लगाउने किसिमबाट हेरिनु वा अर्थ लगाउनु विवेकपूर्ण नदेखिने।

(प्रकरण नं. १०)

- कला, साहित्यको विचरण गर्ने खुल्ला परिवेशमा सङ्कुचन कायम गर्ने प्रयास स्वीकार्य हुँदैन। साहित्य-सर्जकले प्रयोग गरेको शब्द, भाषा वा शैलीलाई खास सामाजिक सन्दर्भ (social context) मा हेरी मूल्याङ्कन गरिनु पर्दछ। त्यसैले अन्यथा खराब मनसाय नदेखिएको अवस्था र प्रचलित कानूनले निषेध नगरेको कुरामा कुनै साहित्यकार वा सर्जकलाई उत्तरदायी ठहराउनु उचित र विवेकपूर्ण नठानिने।

(प्रकरण नं. १३)

रिट निवेदकका तर्फबाट : विद्वान् वरिष्ठ अधिवक्ता डा. श्री चन्द्रकान्त ज्ञवाली, अधिवक्ताहरू श्री शशी बस्नेत, श्री मोहन साशंकर, श्री सानुलक्ष्मी गसी र श्री शर्मिला श्रेष्ठ

विपक्षीका तर्फबाट : विद्वान् उपन्यायाधिवक्ता श्री हरिप्रसाद रेग्मी, विद्वान् वरिष्ठ अधिवक्ता श्री बसन्तराम भण्डारी र विद्वान् अधिवक्ताहरू श्री श्यामबहादुर पाण्डे, श्री प्रेमसिंह धामी, श्री सुवास आचार्य

अवलम्बित नजिर :

सम्बद्ध कानून :

आदेश

न्या. ईश्वरप्रसाद खतिवडा : नेपालको संविधानको धारा ४६ तथा धारा १३३(२) र (३) बमोजिम दायर हुन आएको प्रस्तुत रिट निवेदनको संक्षिप्त तथ्य एवं आदेश यसप्रकार छ :-

रिट निवेदन बेहोरा

हामी निवेदक तथा हामी आबद्ध संस्था राष्ट्रिय वादी परिषद् वादी समुदायको हकहितमा कार्यरत संस्था हो। यो संस्था वादी समुदायको सम्मानपूर्वक बाँच्न पाउने मौलिक हकको कार्यान्वयनका लागि क्रियाशील सञ्जाल (Network) भएको निवेदन गर्दछौं। हामी निवेदक तथा निवेदक आबद्ध संस्था न्याय तथा अधिकार संस्था-नेपाल (जुरी-नेपाल) जनताको नागरिक, राजनीतिक, आर्थिक, सामाजिक तथा सांस्कृतिक अधिकारहरूको संरक्षण, प्रवर्द्धन र विकासमार्फत सामाजिक न्याय, कानूनी राज र असल शासनका निम्ति फरक तरिकाले सेवारत रहने मूल ध्येयका साथ वि.सं २०६८ मा संस्थापित भएको हो। हामी अन्य निवेदकहरू पनि मानव अधिकार, कानूनी राज तथा असल शासनको प्रवर्द्धन र मानव अधिकारको क्षेत्रमा निरन्तर क्रियाशील रही आएको छ।

वादी समुदायको ऐतिहासिक पृष्ठभूमि तथा वादी समुदायसँग नेपाल सरकारले मिति २०६४।६।२८ गते गरेको सम्झौताको सम्बन्धमा निम्नानुसार निवेदन गर्दछौं :-

ऐतिहासिक पृष्ठभूमि :

वादी समुदाय आर्थिक, सामाजिक, शैक्षिक, राजनीतिक, सांस्कृतिक सबै पक्षबाट पछाडि पारिएको दलितभिन्नको पनि अति पिछडिएको अल्पसंख्यक समुदाय हो। यस समुदायको धर्म, सांस्कृतिक मूल्य र मान्यता अन्य हिन्दू धर्मालम्बी समुदायसरहको नै रहेको छ। यस समुदायको परम्परागत पेसा भनेको नाचगान गर्ने, वाद्यवादनका सामग्री (मादल, ढोलक र तबला आदि) निर्माण गर्ने, जाल बुन्ने र माछा मार्ने, सुल्पा, चिलिम र टरिया बनाउने रहेको छ। यो समुदाय खास गरी नदी किनार, खोलाछेउ र ओडार आदिमा बस्न बाध्य समुदाय हो र आफ्नो जीविकोपार्जन घुमन्ते समुदायको रूपमा व्यतित गर्दै आएको सीमान्तीकृत समुदाय हो।

नेपाल सरकारसँगको सम्झौता :

वादी समुदायले आफ्नो अधिकार प्राप्तिका लागि २०६४ साल श्रावण ३१ गते देखि ४८ दिनसम्म आन्दोलन गरी २०६४ असोज २८ गते नेपाल सरकार र वादी समुदायका बीच दुई पक्षीय वार्ता / सम्झौता भएको थियो। राष्ट्रिय वादी अधिकार संघर्ष समितिले मिति २०६४।०४।३१ मा राष्ट्रिय सम्मेलन गरी प्रस्तुत गरेको २६ बुँदे मागका सम्बन्धमा सरकारी वार्ता टोली र वादी अधिकार संघर्ष समितिका संयोजक (टोली) बीच मिति २०६४।६।२८ मा २ बुँदे सहमति पत्रमा हस्ताक्षर भएको थियो। सहमति पत्रको बुँदा नं. १ मा २०६५ आश्विन १५ गते दुवै पक्षबीच भएको सहमतिबमोजिम गठित सचिवस्तरीय कार्यदलले प्रस्तुत गरेको प्रतिवेदनलाई सैद्धान्तिक सहमति प्रदान गर्ने। वादी समुदायको आत्मसम्मानमा - ठेस पुग्ने शब्दहरू भाँड, बदेनी, पातर आदि शब्दहरूको प्रयोगमा रोक लगाउने। साथै यसै समुदायको संघर्ष र वादी अध्ययन कार्यदलको सिफारिसमा नेपाल सरकारले वादी समुदायमा रहेको यौन शोषणलाई २०६५ साल पौष २३ गतेका दिन अन्त्य भएको घोषणा गरेको छ र सोही दिनदेखि वादी समुदाय यौन

शोषणरहित समुदायको रूपमा प्रतिस्थापित भएको छ (वादी समुदायको अध्ययन गर्न गठित कार्यादलद्वारा तयार पारिएको अध्ययन प्रतिवेदन २०६५ को पृ. १)

१) “नथिया” तथा “ऐलानी” उपन्यास र “पण्डित बाजेको लौरी” नामक चलचित्र तथा त्यसमा प्रयोग भएका शब्द तथा त्यसमा दिएको पात्रको भूमिकाले संविधानले प्रत्याभूत गरेको आधारभूत मौलिक हकहरूको उल्लङ्घन हुने गरी समग्र वादी समुदाय एवं विशेष रूपमा वादी महिलाको सम्मानपूर्वक बाँच्न पाउने हक तथा वादी समुदाय एवं विशेष रूपमा वादी महिलाको भावना, मर्म, इज्जत, प्रतिष्ठा, सम्मानमा आघात पार्ने गम्भीर चोट पुऱ्याउने कार्य भएको अवस्था छ । यसैले नेपालको संविधानको धारा १३३(२) बमोजिम यसको न्याय निरूपणको लागि उपयुक्त आज्ञा आदेश पुर्जी जारी गरी पाउन सम्मानित अदालतमा रिट निवेदन दर्ता गर्न आएका छौं । साथै यो विषय सार्वजनिक सरोकारको विषय पनि भएकोले हामी निवेदकहरू यस अदालतको असाधारण क्षेत्राधिकार ग्रहण गर्न आएका छौं ।

क) बुक-हिल पब्लिकेसनले प्रकाशन गरेको सरस्वती प्रतीक्षाद्वारा लिखित “नथिया” नामको उपन्यासले नेपाल सरकारसँगको सम्झौताबमोजिम प्रयोग गर्न रोक लगाइएको शब्दहरूलाई यस समुदायको आत्मसम्मान, प्रतिष्ठा, भावनामा प्रत्यक्ष ठेस पुग्ने गरी प्रयोग गरेको देखिन्छ । समग्र समुदायलाई प्रतिकूल असर हुने खालका अपमानित शब्द जस्तै: बदेनी, पातर, रण्डी, वेश्या, रखेल जस्ता शब्दहरू तथा प्रक्रियाहरू उपन्यासमा प्रयोग गरिएको छ । अझ यस पुस्तककी लेखिकाले पृष्ठ ३ को 'अर्के थिएँ, अर्के भएँ' मा ९५ प्रतिशत कथा सत्य हो भनी दाबी गर्नुभएको छ र यो उपन्यास वादी समुदायका केही महिलाहरू,

जो यौन शोषणमा प्रत्यक्ष पीडित थिए, उनीहरूलाई र उनीहरूको जीवन कथालाई आधार बनाई लेखिएको भनिएको छ । “नथिया” को शीर्षक नै गलत रूपमा प्रयोग गरिएको छ र यसको अर्थ वा “नथिया” लाई परिभाषा गर्दा जातिय विभेदलाई संस्थागत गरेको पाइन्छ । यसमा प्रयोग भएका शब्दहरू स्वयंमा आपत्तिजनक र विभेदयुक्त छन् ।

ख) सांग्रिला पब्लिकेसनद्वारा प्रकाशित विवेक ओझाद्वारा लिखित “ऐलानी” उपन्यासमा वादी समुदायका महिलाहरूको शरीर “ऐलानी” जमिनसरह हो भन्ने भाव प्रकट गरेको देखिन्छ । यस उपन्यासमा पनि बदेनी, पातर, रण्डी, वेश्या, रखेल जस्ता शब्द प्रयोग भएको र एउटा वादी महिलाको जीवनलाई “ऐलानी” जमिनसँग जोडी जसले पनि उपभोग गर्न सक्ने, प्रयोग गर्न सक्ने जस्तो गलत सन्देश प्रवाह गरिएको छ । समाजमा वादी समुदायको व्यक्तिको आत्मसम्मानमा ठेस लाग्ने र जसको नकारात्मक प्रभावले यस समुदायका महिलाको अस्मितामाथि आँच पुग्ने गर्दा भावी पिँढीमा नकारात्मक सन्देशका साथै मनोसामाजिक असर पर्ने देखिन्छ । यसमा प्रयोग भएका शब्दहरू स्वयंमा आपत्तिजनक, विभेदयुक्त भएकाले यस निवेदनमा पुनरावृत्ति गरिएको छैन ।

ग) देशका विभिन्न चलचित्र हलमा एक साथ प्रदर्शन भएको थमनकुमार भण्डारीद्वारा निर्मित “पण्डित बाजेको लौरी” नामक चलचित्रमा प्रयोग गरिएका कतिपय शब्दहरू, प्रस्तुतिको शैली तथा पात्रको भूमिका तथा यसले दिन खोजेको सन्देशले समाजलाई वादी समुदायको ऐतिहासिक वास्तविकताका सम्बन्धमा समेत भ्रम पार्न खोजेको र वादी

समुदायको अपमान गर्न खोजेको छ । यसको उदाहरणका लागि कान्छा वादीको भूमिकामा रहेका पात्रले आफ्नै श्रीमतीलाई यौन पेशामा लगाउने, ग्राहक आफैँले खोजेर त्यसको कमाईबाट जीविकोपार्जन गर्ने गरिएको देखाइएको छ जुन अपमानजनक छ र श्रीमानबाट कहिल्यै पनि त्यसप्रकारका व्यवहार क्रियाकलाप कहींकतै र कहिल्यै पनि भएको थिएन र छैन । त्यसले त्यस समुदायकै आत्मसम्मान, त्यस समुदायको पुर्खाहरूको भावनामा आघात पर्ने रहेछ भने त्यसलाई सक्दो हटाउनु पर्नेमा अझ उजागर गरी पुर्खा र त्यस समुदायको वर्तमानमा रहेका व्यक्तिहरूमा घृणा, लाज शर्म लाग्ने गरी प्रदर्शन गरिएको छ । त्यसैगरी कान्छा वादीकी श्रीमतीका रूपमा रहेकी मन्दिरा बदेनीको भूमिकामा विवाहित वादी महिलाले यौन व्यवसाय गरेको देखाइएको छ । जसले गर्दा वादी महिलाको अस्मितामाथि ठुलो आँच पुग्नु गई उनीहरूको आत्मसम्मानमा चोट पुग्नुका साथै मानव अधिकारसमेत गम्भीर उल्लङ्घन हुनु पुगेको छ । यस चलचित्रमा “वादी” प्रथा मानिएको छ तर यो “प्रथा” नभई यौन शोषण हो । चलचित्रले वादी समुदायमा लागेको कलङ्क, लाञ्छना र भेदभावलाई झन् बढावा दिई समाजमा नकारात्मक प्रभाव पारेको छ । साथै, भविष्यमा यसले सोही समुदायको व्यक्तिलाई लज्जाबोध हुने र अन्य समुदायका व्यक्तिले उक्त समुदायलाई साह्रै घृणा गर्ने, हेयको दृष्टिले हेर्ने प्रबल सम्भावना देखिन्छ र यस समुदायका महिला पुरुष पुनः लाञ्छना र भेदभावमा पर्ने र समाजमा उत्साहित भई रचनात्मक कार्य गर्नबाट वञ्चित हुने अवस्था

सृजना भएको छ ।

घ) “नथिया” तथा “ऐलानी” उपन्यास र “पण्डित बाजेको लौरी” नामक चलचित्रले समग्र वादी समुदाय एवं विशेष रूपमा वादी महिलाको संविधान प्रदत्त मौलिक हकको उल्लङ्घन गरेको छ । संविधानको धारा १६ (१) मा प्रत्येक व्यक्तिलाई सम्मानपूर्वक बाँच्न पाउने मौलिक हक संरक्षित गरिएको छ । “सम्मानपूर्वक बाँच्न पाउने” हक भन्नाले मर्यादापूर्वक बाँच्न पाउने Life with dignity को हक हो । सम्मानपूर्वक भन्नाले प्रत्येक व्यक्तिको आफ्नो इच्छानुसार कसैको दबाब, धम्की, अपमान, आत्मसम्मानमा चोट पुग्ने शब्द, प्रभाव वा डरमा नपरी आफ्नो शरीर, सम्पत्ति र बासस्थानमा गोपनीयताका साथ रहन पाउने र कसैले अतिक्रमण गर्न नपाउने र सुरक्षित जिन्दगी जिउने हक हो । प्रत्येक नागरिकले आ-आफ्नो इच्छानुसार आ-आफ्नो प्रतिष्ठा कायम गरी बाँच्न पाउनु पर्छ भन्ने हो ।

माथि विभिन्न प्रकरणमा उल्लिखित आधारमा देहायबमोजिमको आदेश जारी गरी वादी समुदायका नागरिकहरूको सम्मानजनक तरिकाले बाँच्न पाउने अधिकारको प्रत्याभूति गराई पाउँ :-

क) विपक्षीहरूले “नथिया” तथा “ऐलानी” उपन्यास र “पण्डित बाजेको लौरी” नामक चलचित्रले प्रकाशन, वितरण र प्रदर्शन गरी समग्र वादी समुदायलाई नै लक्षित गरी प्रत्यक्ष रूपमा नकारात्मक प्रभाव पारी माथि उल्लिखित संविधानको मौलिक हकहरू, अन्तर्राष्ट्रिय कानून र सम्मानित सर्वोच्च अदालतबाट प्रतिपादित सिद्धान्तहरूसमेतको गम्भीर उल्लङ्घन गरेकोले र उक्त दुई उपन्यास र चलचित्रको बिक्री वितरण

तथा प्रसारण तत्काल नरोकिए यसको विस्तारले आममानिसमा दलित, वादी समुदाय र वादी महिलाको बारेमा थाहा नहुने मानिसमा समेत नकारात्मक भावना पैदा भई आम वादी समुदाय र वादी समुदायको महिलाहरूको इज्जत, मान, प्रतिष्ठा, भावनाका साथै आत्मसम्मान पूर्वक बाँच्न पाउने अधिकारमा समेत अपूरणीय क्षति पुग्न जाने हुँदा उक्त माथि उल्लिखित दुई उपन्यासको बिक्री वितरण तथा माथि उल्लिखित चलचित्रको प्रसारण तत्काल बन्द गर्न सर्वोच्च अदालत नियमावली, २०७४ को नियम ४९ अनुसार अन्तरिम आदेश जारी गरिपाउँ ।

- ख) “नथिया” तथा “ऐलानी” उपन्यास र “पण्डित बाजेको लौरी” को बिक्री वितरण, निकासी, पैठारी, पुनरुत्पादन, अनुवाद, प्रतिलिपि आयात, सार्वजनिक प्रदर्शन, प्रस्तुति, प्रसारण र सार्वजनिक सञ्चार गर्नेलगायतको सम्पूर्ण कार्य नगर्नु गर्न नदिनु भनी आदेश गरिपाउँ ।
- ग) “नथिया” तथा “ऐलानी” उपन्यासका लेखक र “पण्डित बाजेको लौरी” का निर्देशक तथा त्यसका आधिकारिक व्यक्तिहरूले वादी समुदायलाई प्रत्यक्ष रूपमा नकारात्मक प्रभाव पारी विभेद, लाञ्छना, शोषण, सामाजिक रूपमा बेइज्जत गरेको, भावनामा ठेस पुऱ्याएको कारण अबदेखि यस्ता कार्य नगर्न नगराउन तथा मानिसहरू बीच उचनीच दर्साउने, मानिसप्रति घृणा फैलाउने भावनाको सृजना हुने खालका अभिव्यक्तिहरूलाई आमूल परिवर्तन (संशोधन) गरी वादी समुदायको व्यक्तिहरूको इज्जत, प्रतिष्ठा, मान सम्मान बढ्ने गरी आवश्यक संशोधन गर्ने, अहिलेसम्म जे भयो, सोमा सञ्चारको सबै माध्यमहरूमार्फत सार्वजनिक रूपमा गल्ती भयो भनी निश्चित समयवाधिसम्म माफी माग्ने भनी निज विपक्षीहरूको नाममा आवश्यक आदेश जारी

गरिपाउँ ।

- घ) विपक्षीहरूले जात जाति, धर्म, वर्ग, क्षेत्र, सम्प्रदायका मानिसहरूको बीच वैमनस्य उत्पन्न गर्ने तथा साम्प्रदायिक दुर्भावना फैलाउने तथा सर्वसाधारण जनताको सदाचार, नैतिकता र सामाजिक मर्यादामा आघात पर्न जाने कार्य गरेका कारण निजहरूबाट अब यस्ता प्रकृतिका व्यवहारहरू, कहिल्यै पनि कुनै पनि समुदायका लागि नगर्ने आशयको सहितको औपचारिक रूपमा भूल सुधार गर्ने प्रतिबद्धताका लागि आवश्यक आदेश गरिपाउँ ।
- ङ) चलचित्र बोर्ड तथा चलचित्र जाँच समितिलाई लैंगिक तथा जातिय संवेदनशील बनाई, चलचित्र बोर्डले प्रभावकारी रूपमा कार्य गरे नगरेको अनुगमन गर्न विपक्षी सञ्चार तथा सूचना मन्त्रालयको नाममा आवश्यक निर्देशन जारी गरिपाउँ ।
- च) उपर्युक्त विषयले हामी समग्र वादी समुदायमाथि समुदायिक हानि तथा क्षति भएकोले उक्त कार्यबाट विपक्षीहरूले गरेको लाभको रकम वादी समुदायको समष्टिगत हित र सरोकार एवं वादी समुदायको हित र विकासका क्षेत्रमा खर्च गर्ने गरी आवश्यक आदेश जारी गरिपाउँ । साथै यस्तै समुदायिक हानि तथा क्षति भएको अवस्थामा सम्बन्धित समुदायलाई सोको लागि उचित क्षतिपूर्ति उपलब्ध गराउन नयाँ कानूनको तर्जुमा गर्न सरकारको नाउँमा आदेश जारी गरिपाउँ भन्नेसमेत बेहोराको यस अदालतमा परेको रिट निवेदन ।

कारण देखाउ आदेश:-

यसमा के कसो भएको हो ? निवेदकको मागबमोजिमको आदेश किन जारी हुनु नपर्ने हो ? आदेश जारी हुन नपर्ने भए आधार कारणसहित यो आदेश प्राप्त भएको मितिले बाटाका म्यादबाहेक

१५ दिनभित्र विपक्षी नं. १, २, ३, ४, ५, ६, ७, ८ का हकमा महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयमार्फत र अन्य विपक्षीहरूका हकमा आफैँ वा आफ्नो कानूनबमोजिमको प्रतिनिधिमार्फत लिखित जवाफ पेस गर्नु भनी यो आदेश र रिट निवेदनको प्रतिलिपि साथै राखी विपक्षीहरूका नाममा म्याद सूचना पठाई सोको बोधार्थ महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयलाई दिई म्यादभित्र लिखित जवाफ परे वा अवधि नाघेपछि नियमानुसार पेस गर्नु, साथै यसमा अन्तरिम आदेश माग भएको सम्बन्धमा विचार गर्दा दुवै पक्षलाई राखी छलफल गरी निष्कर्षमा पुग्न मनासिब हुने देखिँदा मिति २०७५/६/१५ गतेलाई छलफलको लागि पेसीको मिति तोकी विपक्षीहरूलाई सूचना म्याद दिई झिकाउने र सो अवधिसम्म विषयवस्तुको संवेदनशीलता, सामाजिक रूपले पर्न सक्ने असर, उक्त समुदायका मानिसहरूको मान प्रतिष्ठा, आत्मसम्मानमा पर्न सक्ने अपूरणीय क्षतिसमेतलाई विचार गर्दा छलफल नटुङ्गिएसम्मको समयको लागि “नथिया” तथा “ऐलानी” उपन्यास र “पण्डित बाजेको लौरी” चलचित्र यथास्थितिमा राख्नु बिक्री, वितरण, प्रकाशन नगर्नु नगराउनु भनी विपक्षीहरूको नाउँमा सर्वोच्च अदालत नियमावली, २०७४ को नियम ४९(२) बमोजिम अल्पकालीन अन्तरिम आदेश जारी गरिदिएको छ । नियमानुसार पेस गर्नु भन्ने यस अदालतको मिति २०७५।६।५ को आदेश ।

विपक्षी राष्ट्रिय महिला आयोगको लिखित जवाफ:-

राष्ट्रिय महिला आयोगले आफ्नो अधिकार क्षेत्रभित्र रहेर निवेदकको मागका सम्बन्धमा सम्बन्धित निकायमा सिफारिससहित गर्नु पर्ने काम गरिसकेको हुँदा सम्पूर्ण काम कानूनबमोजिम भई प्रक्रियाअनुसार नै भएकोले रिट निवेदकले यस राष्ट्रिय महिला आयोगलाई विपक्षी बनाई राख्नु पर्ने अवस्था नै नहुँदा रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्नेसमेत बेहोराको

राष्ट्रिय महिला आयोगको लिखित जवाफ ।

विपक्षी नेपाल सरकार, गृह मन्त्रालयको लिखित जवाफ:-

नेपालको संविधान तथा कानूनद्वारा प्रदत्त नागरिकका हक अधिकारको सम्मान संरक्षण र सम्बर्द्धन गर्न गृह मन्त्रालय सदा कटिबद्ध छ । नेपालको संविधानको धारा १८ मा समानताको हकको व्यवस्था गरिएको छ । ऐ. धाराको उपधारा (३) मा राज्यले नागरिकहरूका बीच उत्पत्ति, धर्म, वर्ण, जात, जाति, लिङ्ग, आर्थिक अवस्था, भाषा क्षेत्र, वैचारिक आस्था वा यस्तै अन्य कुनै आधारमा भेदभाव गर्ने छैन भनी स्पष्टसँग उल्लेख भएको छ । यस मन्त्रालयले आफ्नो नियमित काम कारबाही गर्दै आइरहेको छ । नेपाल सरकार, कार्य विभाजन नियमावली, २०७४ मा रिट निवेदकले उठाएको विषयवस्तुका सम्बन्धमा गृह मन्त्रालयको क्षेत्राधिकारको विषयभित्रसमेत पर्ने देखिँदैन । गृह मन्त्रालयको के-कस्तो काम कारबाहीबाट वादी समुदायको संविधानद्वारा प्रदत्त अधिकारको उपयोग तथा आत्मसम्मान, प्रतिष्ठान एवं भावमा प्रत्यक्ष ठेस पुग्न गएको भन्ने सन्दर्भमा स्पष्ट मागदाबी लिन सक्नु भएको नदेखिँदा वस्तुनिष्ठ आधार र कारण विना दायर भएको रिट निवेदन खारेजभागी हुँदा खारेज गरिपाउँ भन्ने नेपाल सरकार, गृह मन्त्रालयको लिखित जवाफ ।

विपक्षी “ऐलानी” का लेखक विवेक ओझाको लिखित जवाफ:-

मैले लेखेको विधा आख्यान हो । पत्रकारले समाचार बनाउँछ र कलाकारले अभिनय गर्छ । सोहीअनुरूप लेखकको लेख्नु पेसा हो । लेखकले लेख्ने यसै समाजका कथाहरू हुन् । साहित्यमा नदेखिएको, चेपिएको र वास्ता नभएको समस्याहरूलाई उजागर गर्नु मूल मान्यता रहन्छ र म त्यो मान्यता राख्दछु ।

यो विश्व साहित्य बजारमा आम कुरा हो । निवेदकले ममाथि लगाएका आरोपहरू वास्तवमा संविधानको मूल्यविपरीत छन् । मेरो हकमा, उल्लिखित धारा १६, १८, २८, ३९, ४०, ४६, १३३(२) तथा १३३(३) को पूर्ण रूपमा खण्डन गर्न चाहन्छु । वास्तवमा म यी धाराहरूको पक्षमा निकै बलियो गरी उभिएको छु । तिनै धाराहरूलाई आधार बनाई आरोप लगाइनु अचम्मको कुरा हो । कानून र साहित्यको आ-आफ्नै किसिमको भाषा र गुण हुँदा निवेदकहरू झुक्किएको हुन सक्ने मेरो अनुमान छ ।

प्रत्येक व्यक्तिलाई सम्मानपूर्वक बाँच्न पाउने हक संविधानले दिएको छ । “**ऐलानी**” मा पनि यही धारा अनुरूपको कुरा छ “**साहेब, यो धर्तीमा हामीले फेर्ने हावा के बाट बनेको हुन्छ? हामीले छुँदैमा निर्मल पानी के मा बदलिन्छ ? हाप्रो आडमा छुने जूनको शीतलता जुठो बन्छ कि नाई ? हामीलाई न्यानो दिने सूर्यका रश्मीहरू कुन श्रेणीका हुन् ? भन साहेब, मलाई सुन्नु छ तिम्रो भाषण**” भाषा र तरिका फरक भए पनि आशय नितान्त एउटै भएको कुरा सम्मानित अदालतसमक्ष दाबी गर्न चाहन्छु । एवं रीतले मैले लेखेको आशय संविधानको मर्मअनुरूप नै छ । “**ऐलानी**” लेखन मैले साढे तीन वर्ष लगाएँ । जागिर छोडेर युवा ऊर्जा र जोश यसमै खनाएँ । साढे तीन वर्षसम्म लगातार म आफ्नो घर चिन्न सक्थँ । मेरो उद्देश्य अवहेलना र अधिकार हनन गर्ने होइन । यदि अवहेलना वा अधिकार हनन गर्ने उद्देश्य थियो भने म यति गम्भीर भएर पुस्तक लेख्ने नै थिइन । यति धेरै समय र ऊर्जा खर्चिन आवश्यक पनि थिएन ।

जहाँसम्म उपन्यासमा प्रयोग भएका शब्दहरूको कुरा छ ती नितान्त परिवेशले निम्त्याएका शब्दहरू हुन् । लेखकीय अभिप्रायले मैले नियतवश कुनै पनि शब्दको दुरुपयोग गरेको छैन । शब्दहरूलाई नै लिएर पुस्तक ब्यान्ड हुने हो भने संसारका अधिकांश साहित्यिक पुस्तकहरू यही सूचीमा पर्ने छन् । मैले

लेखकीय चेतले कुनै पनि उल्लिखित शब्दहरू जस्तै बदेनी, पातर, वेश्या आदि प्रयोग गरेको छैन । ती त परिवेश र पात्रहरूले यथार्थता समात्न बोलेका छन् । परिवेश चित्रणमा प्रयोग भएका शब्दहरूलाई लिएर यसरी आपत्ति जनाउने हो भने त्यसको सिकार लाखौं पुस्तकहरू हुन सक्छन् । “**ऐलानी**” शब्दलाई लिएर वादी महिलाको शरीरलाई “**ऐलानी**” गराइयो भन्ने जो आरोप छ त्यो गलत बुझाई छ । प्रथमतः वादीहरू “**ऐलानी**” जग्गामा बस्ने र फिरन्ता भएका कारण पुस्तकको नाम “**ऐलानी**” जुराइएको हो । दोस्रोमा, जो वादी महिलालाई प्रयोग गर्ने सामन्त वर्ग छ उनीहरूले वादी महिलालाई “**ऐलानी**” (बलियोले उपभोग गर्ने) वस्तु ठान्नु हुन्न र सब समान हुन् भन्ने अभिप्रायले “**ऐलानी**” नामाकरण गरिएको हो । तर, नजानिदो किसिमले कसैलाई हानि पर्न गएको भए क्षमा याचना गर्दछु ।

अतः सबै समान हुनुपर्छ भनेर उठाएको आवाजलाई यसरी अदालतको ढोकासम्म खिची ल्याउँदा म दुखित भएको छु । आवाज उठाउने हरेक माध्यम हुन्छन् । विरोध गर्ने अनेक माध्यम हुन्छन् । कार्टुनिस्ट कार्टुन कोरेर आवाज उठाइरहन्छ र लेखक लेखेरै आवाज उठाउँछ । त्यसको भाषा विधाअनुसार हुनु स्वाभाविक हो । यो पुस्तक पनि एक विरोध वा आन्दोलन हो । म सुन्दर समाजको पक्षधर हुँ । मेरो नियत सुन्दर समाज हो भन्ने “**ऐलानी**” उपन्यासका लेखक विवेक ओझाको लिखित जवाफ ।

विपक्षी “नथिया” उपन्यासका प्रकाशक बुकहिल पब्लिकेशनको लिखित जवाफ:-

साहित्य लेखनमा स्रष्टाले कहिलेकाहीं काल्पनिक रूपमा त कहिले समाजको वास्तविकतालाई पात्रसहित वा पात्ररहित प्रस्तुत गर्ने गर्दछन् । साहित्यको उद्देश्य नै समाजमा भएका विकृति, कुप्रथा, कुसंस्कार तथा प्रचलनसमेतलाई व्यङ्ग्य

वा लेखनमार्फत उजागर गर्ने कार्यमा यसको महत्त्व रहन्छ । यसको महत्त्वपूर्ण उदाहरणको रूपमा विश्वेश्वरप्रसाद कोइरालाको “सुम्निमा” तथा पाकिस्तानकी लेखिका तसलिमा नसरिनको “लज्जा” लगायत पश्चिमा समाजमा प्रख्यात अमेरिकी अश्वेत साहित्यकार टोनी मरिसनको “सेग्स अफ शोलोमन” आदि छन् भने मोपॉसा बाल्जाक जस्ता प्रसिद्ध साहित्यकारको कथा तथा उपन्यासमा यौनकर्मी महिलाको कथा पाइन्छ । प्रस्तुत रिट निवेदनले उठान गरेको कुरा “नथिया” मा यस्तै कथा तथा वादी महिलाले भोग्नु परेको समस्या समेटिएको छ । साहित्य कृति नाटक, गीत, कविता, कथा र उपन्यासले कुनै न कुनै पाठकलाई बोक्ने गर्छ । सो कृतिका पाठकलाई वास्तविक यथार्थपरक अनुभूति होस् भन्ने कुराको मर्म लेखकको रहन्छ । सोहीबमोजिम लेखिका सरस्वती प्रतीक्षाले आफ्नो कृतिलाई यथार्थपरक बनाउन पात्रहरू बीचको संवादलाई उजागर गरेकी हुन् । प्रस्तुत उपन्यास पनि वादी जातिका समुदायलाई होच्याउने, निच देखाउने अभिप्राय नभई सो जाति विशेषमा रहेको महिलाको संवेदनालाई उजागर मात्र गर्न खोजेकोमा पुस्तक बिमोचनको समयमा प्रदेश नं. ७ की मा. सभासद उमा वादीले “नथिया” लाई वादी जातिको “गीता” सम्म भन्नु भएबाट समेत प्रस्ट हुन्छ । यस्तो साहित्य तथा कृति यसका पात्रमार्फत भएको संवादले संवैधानिक हक हनन गऱ्यो भनी रिट दायर गर्नु जायज छैन ।

“नथिया” उपन्यासले वादीजातिको मानमर्दन गरेको नभई वादी जाति र सो समुदायमा मात्र होइन समग्र नेपाली समाजमा भएको कुरीतिहरूलाई समेत उजागर गरेको छ । रिट निवेदनमा “नथिया” उपन्यासले वादी जातिको सम्मानपूर्वक बाँच्न पाउने हक के कसरी बन्देज लगाउने कार्य गऱ्यो सोतर्फ स्पष्ट नगरी गोलमटोल रूपमा उपन्यासमा उल्लेख भएको केही शब्द (जो नितान्त यसका भुक्तभोगी

पात्रहरूमार्फत प्रयोग गरिएको छ) लाई मूल मुद्दा बनाई रिट निवेदन दर्ता गर्न पर्याप्त हुँदैन । उपन्यासको प्रकाशन समयलाई नजर अन्दाज गरी रिट निवेदन दायर गरेको देखिन्छ । वादी जाति समुदायमा तात्कालीन समयमा (खास गरी २०४५ साल र सोअघि) प्रचलनमा र ती जातिका महिलामाथि भए गरेका यौन शोषणलाई उपन्यासमा पात्रमार्फत प्रस्तुतीकरण मात्र गरिएको हो । अतः तथ्य परक ढंगबाट नभई केवल भ्रमपूर्ण रूपमा प्रस्तुत रिट दायर गर्नुभएको छ ।

“नथिया” उपन्यासमा बदेनी, पातर, रण्डी, वेश्या र रखेल जस्ता वादी समुदायलाई प्रतिकूल असर हुने खालका अपमानित शब्द, आपत्तिजनक, विभेदयुक्त शब्दहरू प्रयोग भएको उल्लेख गर्नुभएको छ । यी शब्दहरू नेपाली समाजमा नसुनिएका शब्दहरू भने अवश्य होइन् । कतिपय साहित्यको प्रकृतिहरूमा यी र यस्तै खालका शब्दहरूको प्रयोगलाई अनिवार्यतासमेत मानिन्छ र यस्ता शब्दहरूको प्रयोग साहित्यको कृतिका हिसाबले सामान्य पनि मानिन्छ अन्यथा साहित्य साहित्य नै हुँदैन । “नथिया” मा रिट निवेदकले उल्लेख गर्नुभएको कतिपय शब्दहरू प्रयोग गरिएको छैन । पातर, रखेल जस्ता शब्द उपन्यासमा उल्लेख गरिएको छैन भने रण्डी, वेश्या जस्ता शब्दहरू उपन्यासमा पात्रमार्फत संवादको रूपमा प्रयोग गरिएको शब्द हुन् । “बदिनी” शब्द उपन्यासको मुख्य पात्र नै वादीजाति महिला भएकोले प्रयोग भएको हो । उपन्यासमा लेखिका सरस्वती प्रतीक्षाले “अर्के थिए, अर्के भए” भनी लेखक आफैँले भोगेको दृष्टिकोणलाई पुस्तकको भूमिकामा समावेश गर्नुभएको हो तर सोलाई गलत अर्थ लगाई उक्त वाक्य वदीनी महिलालाई प्रयोग गरेको भनी संवैधानिक हक हनन भयो भनी दायर गर्नुभएको रिट निवेदनको कुनै औचित्य छैन ।

विपक्षी रिट निवेदकले “नथिया” उपन्यासलाई प्रतिबन्ध लगाउने र हालसम्म सो उपन्यास वितरणबाट प्राप्त रकम वादी जातिको हकहितको लागि प्रयोग

गर्न दिने तथा यसका अधिकारकर्मी व्यक्तिहरूले उपन्यासमा वादी समुदायको व्यक्तिहरूको इज्जत, प्रतिष्ठा, मान सम्मान बढ्ने गरी आवश्यक संशोधन गर्ने, अहिलेसम्म जे भयो सोमा सञ्चारको सबै माध्यमहरूमार्फत सार्वजनिक रूपमा गल्ती भयो भनी एक समयावधिसम्म माफी माग्ने, अब उप्रान्त यस्ता प्रकृतिका व्यवहारहरू कहिल्यै पनि कुनै पनि समुदायका लागि नगर्ने आशयसहितको औपचारिक रूपमा भूल सुधार गर्ने प्रतिबद्धताका लागि आवश्यक आदेशसमेत जारी गरिपाउँ भनी मागसमेत गर्नुभएको छ । म निवेदक प्रकाशनसम्बन्धी व्यवसाय गरी आएको छु । साहित्य विधा समाजको ऐना पनि हो, साहित्यमा प्रयोग हुने तथा गरिने कतिपय शब्द वाक्यलाई यसरी प्रतिबन्ध लगाउने हो भने समग्र साहित्य विधामा नै प्रतिबन्ध लगाए सरह हुन्छ, जो प्रजातान्त्रिक व्यवस्था अपनाएको हाम्रो जस्ता देश तथा मानव अधिकार सबल भएको समाजमा असम्भव प्रायः हुन्छ । साहित्य लेखन तथा प्रकाशन प्रसारणलाई प्रतिबन्ध लगाउने गरी नेपालको संविधान (२०७२) ले कहींकतै व्यवस्था गरेको छैन । रिट निवेदकले माग गरेको उपर्युक्त आदेश संविधान प्रदत्त वा तथा वैयक्तिक स्वतन्त्रता, शोषण विरुद्धको हक, प्रकाशन तथा प्रसारणको हकसमेतको विरुद्ध भएकोले प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज गरी अलग फुर्सत पाउँ भन्ने विपक्षी “नथिया” उपन्यासको प्रकाशन बुकहिल पब्लिकेशनको अध्यक्ष भुपेन्द्र खड्काको लिखित जवाफ ।

विपक्षी “नथिया” उपन्यासको लेखिका सरस्वती प्रतीक्षा भन्ने सरस्वती लालचनको लिखित जवाफ:-

नेपालको संविधानले लेखकहरूको मौलिक अधिकार पनि सुनिश्चित गरेको छ । एक लेखक भएको नाताले म देशका सबै धर्म, जाति र समुदायको सम्मान गर्नुपर्छ भन्ने दृढ मान्यता राख्दछु । तर प्रत्येक धर्म, जाति र समुदायका जनताहरूको वास्तविकता र सुख

दुःखको कथा लेख्न र तिनलाई एउटा निश्चित गन्तव्य दिने प्रयास गर्नु मेरो लेखकीय धर्म हो । लेखकले सामाजिक यथार्थको चित्रण गर्ने सिलसिलामा कुनै धर्म, जाति, समुदायका केही चरित्रहरूको चित्रण गर्दा तिनका यथार्थ बोलीवचन टिप्दा सम्पूर्ण जातिको अपमान भयो भनी सम्झनु अज्ञानता हो । यदि यो अज्ञानता होइन भने निवेदकहरूको असहिष्णुता मात्र हो । नेपाल सहअस्तित्व र सहिष्णुताको महान् देश हो । यहाँ कुनै हिन्दू चरित्रले अपमानयुक्त भाषा बोल्थो भने वा निच जीवन बाँच्यो भने समस्त हिन्दूले अपमान महसुस गर्दैनन् । यही अन्य बौद्ध, मुसलमान र अन्य धर्म समुदायमा विद्यमान छ । कुनै नेवार वा गुरुङ चरित्रले कथा उपन्यासमा त्यस्तै जीवन बाँचे भने नेवार, गुरुङ समाजले असहिष्णु भइ अपमान महसुस गर्दैनन् । मेरो उपन्यास “नथिया” मा पनि यही सत्य विद्यमान छ । निवेदकहरूले उल्लेख गरेझैं उपन्यासमा वदेनी, रण्डी, वेश्या, जस्ता शब्द प्रयुक्त छन् । यी शब्द वादी समुदायलाई अपमानित गर्न प्रयोग गरिएको होइन, यथार्थ चित्रण गर्न प्रयोग गरिएको हो । यस्ता शब्दहरू अन्य जातिमा पनि प्रयोग हुन्छन् ।

निवेदकले ९५ प्रतिशत कथा सत्य हो भनी दाबी गर्नुभएको छ र यो उपन्यास वादी समुदायका केही महिलाहरू जो यौन शोषणमा प्रत्यक्ष पीडित थिए, उनीहरूलाई र उनीहरूको जीवन कथालाई आधार बनाई लेखिएको भनी मेरा कथन उल्लेख गरेका छन् । सत्य हो, किताबको भूमिकामा पनि मैले लेखेकी छु । यो उपन्यास एउटी वादी महिला र केही अन्य महिलाहरूको सत्य कथा हो । उनीहरूले मलाई जसरी कथा सुनाए, त्यो कथा मैले जस्ताको तस्तै पस्केकी हुँ । मसँग मुख्य पात्र र अन्य पात्रहरूसँग गरिएको कुराकानी अडियो रेकर्ड पनि छ । सो सम्मानित अदालतसमक्ष पेस गरेको छु । यहाँ नेर “वादी समुदायका केही महिला” भनिनुको अर्थ सबै वादी महिला होइनन् । त्यसैले वादी समुदायले मेरो औपन्यासिक चरित्रहरू माथि आपत्ति जनाउनु पर्ने

कुनै कारण र आधार छैन। निवेदकहरूले उल्लेख गरेको मानव अधिकारको विश्वव्यापी घोषणापत्र, १९४८ को धारा ३ ले “प्रत्येक व्यक्तिलाई जीवनको स्वतन्त्रता र सुरक्षाको अधिकार हुनेछ” भन्ने कुराले यो पनि सिद्ध गर्छ कि जीवनको स्वतन्त्रता र सुरक्षाअन्तर्गत विश्वभरका लेखक, साहित्यकारका स्वतन्त्रता र सुरक्षा पनि पर्दछन्। त्यसैले लेखकीय स्वतन्त्रता उपयोग गरी लेखकले समाजको उपयोगिताको साथ कुनै व्यक्ति र जाति समुदायका केही व्यक्तिका चरित्रगत यथार्थ उनीहरूकै अनुमतिले बयान गर्दा त्यसलाई विभेदकारी आँखाले हेर्नु असहनशील र असहिष्णुता हो। मैले विभिन्न वादी बस्तीमा गई महिनौं लगाएर अनुसन्धान गरेर र वर्षौं लगाएर “नथिया” उपन्यास लेखेकी हुँ। यी सबै काम र मेहनत मैले वादी समुदायका यस्ता महिलाहरू शोषणमुक्त हुनुपर्छ भन्ने धारणाले प्रेरित भएर गरेकी थिएँ। कुनै पनि जाति र समुदायले झै वादी समुदायका व्यक्तिहरूले आत्मसम्मानपूर्वक नागरिकको मौलिक हक अधिकार शोषण र विभेदमुक्त भई प्रयोग गर्ने र बाँच्न पाउनुपर्छ भन्ने कुरामा कुनै दुईमत हुन सक्दैन। एक लेखकको हैसियतले म सधैं नागरिकको संवैधानिक अधिकारको पक्षमा उभिएकी छु। त्यसैले मेरो उपन्यास “नथिया” ले वादी समुदायको मौलिक हक र अधिकार तथा वादी महिलाहरूको आत्मसम्मानलाई उल्लङ्घन गर्ने कुनै अभिप्राय राखेको छैन।

अतः विशुद्ध मनोगत आरोपहरू पेस गरी सम्मानित सर्वोच्च अदालतसमक्ष परमादेशको आदेश जारी गरिपाउँ भनी रिट निवेदन दिई अदालतको बहुमूल्य समय खेर फाल्ने म जस्तो वादी समुदाय, विशेष गरी वादी महिलाहरूको उत्थानको पक्षमा उभिने लेखकले जातिय विभेद, लैंगिक हिंसालगायत विपक्षीहरूको संविधान प्रदत्त हक अधिकारमा आघात हुने कुनै प्रकारको कार्य नगरेको हुँदा रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्ने विपक्षी “नथिया” उपन्यासको लेखिका सरस्वती प्रतिक्षा भन्ने सरस्वती लालचनको

लिखित जवाफ।

राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगको लिखित जवाफ:-

रिट निवेदनमा उल्लेख गर्नु भएबमोजिम यस आयोगको ध्यानाकर्षण गराएको बेहोरासम्म ठीक भएपनि सो सम्बन्धमा यस आयोगबाट केही पनि कारबाही नभएको भनी लिनुभएको दाबी झुठ्ठा हो। रिट निवेदकका तर्फबाट यस आयोगमा ध्यानाकर्षण पत्र प्राप्त हुनासाथ आयोगले सोही दिन नै सम्बन्धित सरोकारवाला निकायहरू सञ्चार तथा सूचना प्रविधि मन्त्रालय, चलचित्र निर्माता तथा उपन्यासकारका नाउँमा लिखित पत्राचार गरी सो सम्बन्धमा जानकारी उपलब्ध गराउन अनुरोध गरेको छ। आयोगको लिखित पत्राचारपछि नै विपक्षीले ध्यानाकर्षण पत्रमा उल्लेख गर्नुभएका विषयमा केन्द्रीय चलचित्र जाँच समितिले चलचित्रमा प्रयोग भएका (दाङ्ग, बदेनी, वेश्या, वादी प्रथा) जस्ता शब्दहरू हटाउन लगाई सो सम्बन्धमा केन्द्रीय जाँच समितिबाट मिति २०७५/४/२८ मा निर्णय गरेको जानकारी प्राप्त हुन आएको बेहोरा अनुरोध छ। “ऐलानी” का उपन्यासकारले पनि उपन्यासमार्फत वर्तमान परिवेश र पात्रको यथार्थ चित्रण गरी आफूहरूले सम्बन्धित निकायको ध्यानाकर्षण गराई समाज सुधारको प्रयास गर्न खोजेको भनी आयोगलाई जानकारी गराएको बेहोरा पनि अनुरोध छ।

आयोग सधैं मानव अधिकारको संरक्षण र सम्बर्द्धनमा प्रतिबद्ध र कटिबद्ध रहेको बेहोरा सादर अनुरोध गर्दै मानव अधिकारको मूल्य र मान्यता, संयुक्त राष्ट्र संघीय मानव अधिकारसम्बन्धी दस्तावेजहरू, नेपालको संविधान र अन्य प्रचलित कानूनबमोजिमको कार्य सबैबाट हुनु पर्ने र त्यसविपरीतका कार्यहरू कहींकतै र कसैले पनि कुनै वाहना र चाहनामा भएमा त्यसबाट मानव अधिकारको उल्लङ्घन हुने हुँदा विपक्षीहरूको मानव अधिकार र मानवीय मर्यादाको सम्मान हुनु पर्नेमा आयोग स्पष्ट रहेको छ। साथै मानव

अधिकारसम्बन्धी संयुक्त राष्ट्र संघीय महासन्धिहरू, नेपालको संविधान, मानव अधिकारसम्बन्धी प्रचलित कानूनहरू र सर्वोच्च अदालतबाट भएका आदेशबमोजिम समेत कुनै समाचार, सम्पादकीय, लेख, रचना वा अन्य कुनै पाठ्य, श्रव्य, श्रव्यदृश्य सामग्रीको प्रकाशन, प्रसारण, प्रदर्शन वा सूचना प्रवाह गर्दा अनिवार्य रूपमा मानव अधिकार मैत्री शब्द, वाक्य र भाषाको प्रयोग गरी राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग ऐन, २०६८ को दफा २(च) ले गरेको परिभाषाबमोजिम व्यक्तिको जीवन, स्वतन्त्रता, समानता र मर्यादाको सम्मान हुनुपर्छ भन्ने विषयमा स्पष्ट र दृढ रहेको हुँदा प्रस्तुत रिट निवेदन आयोगको हकमा जारी हुनुपर्ने होइन, खारेज गरिपाउँ भन्ने मानव अधिकार आयोगका सचिव मुरारीप्रसाद खरेलको लिखित जवाफ।

प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालयको लिखित जवाफ:-

नेपालको संविधानको धारा १८ ले समानता र धारा १६ ले सम्मानपूर्वक बाँच्न पाउने हकको प्रत्याभूत गरेको छ। त्यसैगरी धारा २४ मा छुवाछुत विरुद्धको हकको व्यवस्था गरी सोही धाराको उपधारा (३) मा उत्पत्ति, जात, जाति वा शारीरिक अवस्थाको आधारमा कुनै व्यक्ति वा समुदायलाई उच्च वा नीच दर्शाउने, जात, जाति वा छुवाछुतको आधारमा सामाजिक भेदभावलाई न्यायोचित ठान्ने वा छुवाछूत तथा जातिय उच्चता वा घृणामा आधारित विचारको प्रचार प्रसार गर्न वा जातिय विभेदलाई कुनै पनि किसिमले प्रोत्साहन गर्न पाइने छैन भन्ने संवैधानिक व्यवस्था गरी सोही धाराको उपधारा (५) मा उक्त कार्यलाई गम्भीर सामाजिक अपराधको रूपमा कानूनबमोजिम दण्डनीय हुने कुरा प्रस्ट गरेको छ। उक्त संवैधानिक व्यवस्थालाई कामयाबी गराउने सम्बन्धमा विभिन्न कानूनहरूको तर्जुमा गरिएको अवस्था छ। त्यसैगरी संवत् २०७५ साल भदौ १ गते देखि कार्यान्वयनमा आएको मुलुकी अपराध (संहिता)

ऐन, २०७४ को दफा १६६ मा जातिपातिको आधारमा छुवाछुत र अन्य भेदभावपूर्ण व्यवहार गर्न नहुने व्यवस्था गरी उक्त कार्य गरेमा दण्डनीय हुने कुरालाई स्पष्ट गरिएको छ। कुनै पनि समुदायको विरुद्धमा घृणाजन्य अभिव्यक्ति (Hate Speech) प्रकट गर्ने गरी विचार तथा अभिव्यक्तिको स्वतन्त्रताको उपभोग गर्न मिल्ने पनि हुँदैन। पुस्तक, चलचित्रलगायतका कुनै सामग्रीमा रहेको कुनै अन्तरवस्तु, प्रस्तुति वा अभिव्यक्तिबाट कुनै व्यक्ति वा समुदायलाई उच्च वा नीच दर्शाउने, भेदभावलाई न्यायोचित ठहर्‍याउने वा घृणाजन्य विचारलाई प्रचार प्रसार गर्ने कुनै कार्य भएको देखिएमा त्यस्तो कार्य कानूनबमोजिम दण्डनीय हुनेमा कुनै विवाद छैन। नेपाल सरकार प्रचलित कानूनको बर्खिलाप हुने गरी कुनै पनि कार्य भएमा कानूनबमोजिम कारबाही गर्ने कुरामा प्रतिबद्ध छ। जहाँसम्म हालै प्रकाशनमा आएको भनिएका “नथिया” तथा “ऐलानी” उपन्यास र “पण्डित बाजेको लौरी” नामक नेपाली चलचित्रको विषय छ, सो सम्बन्धमा नियमन गर्ने सम्बन्धित निकायबाट प्रस्तुत हुने लिखित जवाफबाट प्रस्ट हुने नै हुँदा प्रस्तुत लिखित जवाफमा थप उल्लेख गरिरहनु परेन।

अतः माथि उल्लिखित बुँदा प्रमाणको आधारमा प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज गरी पाउन सम्मानित अदालतसमक्ष सादर अनुरोध गर्दछु भन्ने प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालयको लिखित जवाफ।

विपक्षी अधृत फिल्मस् प्रा.लि.को लिखित जवाफ:-

कुनै पनि चलचित्र बनाउँदा सर्वप्रथम कथा छनौट गरिन्छ। काल्पनिक घटना र पात्रहरूको सिर्जना गरी जीवन जगत् र ऐतिहासिक कालखण्डका स्मृतिहरू कथाकारले मालामा उनेर कथालाई मूर्त रूप दिन्छ। त्यसै कारण चलचित्र बनाउँदा र प्रदर्शन गर्ने बेलामा पनि “चलचित्रमा प्रस्तुत भएका घटना र पात्रहरू

काल्पनिक हुन् कसैको वास्तविक जीवनसँग मेल खाँदैनन्, मेल खाएको खण्डमा संयोग मात्र हुनेछ” भने उल्लेख गर्ने गरिन्छ। कानूनमा व्यवस्था भएबमोजिम कसैले चलचित्र बनाउनु परेमा सुरुमा कथा स्वीकृति, निर्माण इजाजत स्वीकृति र अन्तमा प्रदर्शन स्वीकृति राज्यका निकायबाटै लिनु पर्दछ। चलचित्र निर्माण इजाजतपत्र प्राप्त गरी चलचित्र विकास बोर्डबाट प्राप्त हुने निर्देशनहरू पालना गर्दै यस कम्पनीले **“पण्डित बाजेको लौरी”** चलचित्र तयार गरी केन्द्रीय चलचित्र जाँच समितिबाट जाँच गराई प्रदर्शनको लागि स्वीकृति प्राप्त गरेको छ।

चलचित्रमा वादी समुदायलाई नकारात्मक प्रभाव पार्ने, होच्याउने गरी कथावस्तु बनाइएको छैन। सम्पूर्ण कथा सदनियतले ऐतिहासिक कालखण्डलाई स्मरणमा लिई सम्मानपूर्वक निर्माण गरिएको छ। सोहीअनुसार चलचित्रलाई नियमन गर्ने निकाय केन्द्रीय चलचित्र जाँच समितिबाट जाँच भई स्वीकृति प्राप्त भई आएको छ। राज्यको एउटा जिम्मेवार निकायले कथावस्तु स्वीकृत गरी चलचित्र निर्माण इजाजत पत्र दिएर करोडौं खर्च गरी चलचित्र निर्माण गर्न दिने र निर्मित चलचित्रलाई प्रदर्शनमा जानबाट रोक्न लगाउने कार्य गरी नागरिकको धनको आघात गर्न मिल्दैन। नेपालमा चलचित्र विकास संरक्षण, प्रवर्द्धन गर्न भनी स्थापना भएका निकायहरू चलचित्र विकास बोर्ड, चलचित्र जाँच समितिहरूले चलचित्र लगानीकर्ताहरूको लगानीको सुनिश्चितता गराउने दायित्व प्रति उदासीन हुँदा हामीहरू वर्षौंदेखि अन्यायमा पर्दै आएका छौं। यसरी लगानीको सुनिश्चितता हुनुपर्ने र हामीले निर्माण गरेको चलचित्र **“पण्डित बाजेको लौरी”** स्वतन्त्ररूपमा प्रदर्शन हुन नदिई पुर्‍याएको क्षति रकम भरी भराई पाउन उजुर गर्ने हाम्रो हक सुरक्षित नै छ।

प्रस्तुत **“पण्डित बाजेको लौरी”** चलचित्र

एक बौद्धिक सम्पत्ति भएको र यसको आर्जन, कारोबार, व्यवसाय, भोगलगायतका कार्य प्रचलित नेपाल कानून, चलचित्र (निर्माण, प्रदर्शन तथा वितरण) ऐन, २०२६, चलचित्र (निर्माण, प्रदर्शन तथा वितरण) नियमावली, २०५७ र प्रतिलिपि अधिकार ऐन, २०५९ अन्तर्गत हुँदै आएको छ। प्रस्तुत चलचित्र कानूनको पूर्ण परिपालनबाट निर्माण भई आएको, चलचित्रमा वादी समुदायलाई नकारात्मक प्रभाव पार्ने, व्यङ्ग गर्ने, होच्याउने गरी कथावस्तुको निर्माण नगरेको, वादी समुदाय प्रति चलचित्र र यसका निर्माण समूहको पनि उत्तिकै सम्मान रहेको, राज्यको निकायबाट कानूनबमोजिमको प्रदर्शन स्वीकृति भएकाले यसको नेपालभित्रको प्रदर्शन, बिक्री वितरण, देशबाहिर हुने प्रदर्शन, निकासी, पैठारी, पुनरुत्पादन, प्रस्तुति, प्रसारणलगायतका व्यावसायिक कार्यहरू प्रचलित कानूनबमोजिम नै हुने हुँदा विपक्षीहरूको झुठ्ठा, निराधार र कपोलकल्पित रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्ने अधृत फिल्मस् प्रा.लि. का सञ्चालक थमनकुमार भण्डारीको लिखित जवाफ।

अधृत फिल्मस् प्रा.लि.को सेयरधनी सदस्य दिपक वलीको लिखित जवाफ

कुनै पनि चलचित्र बनाउँदा कथा छनोट गरिन्छ। काल्पनिक घटना र पात्रहरूको कुनै पनि चलचित्र बनाउँदा सर्वप्रथम सिर्जना गरी जीवन जगत् र ऐतिहासिक कालखण्डका स्मृतिहरूलाई कथाकारले कडीमा उन्दै कथालाई मूर्त रूप दिन्छन्। त्यसै कारण चलचित्र बनाउँदा प्रसारण गर्ने बेलामा पनि “चलचित्रमा प्रस्तुत भएका घटना र पात्रहरू काल्पनिक हुन्, कसैको वास्तविक जीवनसँग मेल खाँदैनन्, मेल खाएको खण्डमा संयोग मात्र हुनेछ” भनी उल्लेख गर्ने गरिन्छ। कानूनमा व्यवस्था भएबमोजिम कसैले चलचित्र बनाउनु परेमा सुरुमा कथा स्वीकृति, निर्माण इजाजत स्वीकृति

र अन्तमा प्रदर्शन स्वीकृति राज्यका निकायबाटै लिनुपर्दछ । चलचित्र निर्माण इजाजतपत्र प्राप्त गरी चलचित्र विकास बोर्डबाट प्राप्त हुने निर्देशनहरू पालना गर्दै यस कम्पनीले “पण्डित बाजेको लौरी” चलचित्र तयार गरी केन्द्रीय चलचित्र जाँच समितिबाट जाँच गराई प्रदर्शनको लागि स्वीकृति प्राप्त गरेको छ ।

वादी समुदाय नेपालको सीमान्त, समुदायमा पर्ने एक हो । यसको आफ्नै विशिष्ट इतिहास छ । चलचित्रमा वादी समुदायलाई नकारात्मक प्रभाव पार्ने, होच्याउने गरी कथावस्तु बनाइएको छैन । सम्पूर्ण कथा सदैनियतले ऐतिहासिक तथ्यलाई स्मरणमा लिई सम्मानपूर्वक निर्माण गरिएको छ । सोहीअनुसार चलचित्रलाई नियमन गर्ने केन्द्रीय चलचित्र जाँच समितिबाट जाँच भई स्वीकृति प्राप्त भई आएको छ ।

अतः प्रस्तुत “पण्डित बाजेको लौरी” चलचित्र एक बौद्धिक सम्पति भएको र यसको आर्जन, कारोबार, व्यवसाय, भोगलगायतका कार्य प्रचलित नेपाल कानूनहरू चलचित्र (निर्माण, प्रदर्शन तथा वितरण) ऐन, २०२६, चलचित्र, (निर्माण, प्रदर्शन तथा वितरण) नियमावली, २०५७ र प्रतिलिपि अधिकार ऐन, २०५९ अन्तर्गत हुँदै आएको छ । प्रस्तुत चलचित्र कानूनको पूर्ण परिपालनबाट निर्माण भई आएको, चलचित्रमा वादी समुदायलाई नकारात्मक प्रभाव पार्ने, व्यङ्ग गर्ने, होच्याउने गरी कथावस्तु निर्माण नगरेको, वादी समुदाय प्रति चलचित्र र यसका निर्माण समूहको उत्तिकै सम्मान रहेको, राज्यको निकायबाट कानूनबमोजिमको प्रदर्शन स्वीकृति भएकाले यसको नेपालभित्रको प्रदर्शन, बिक्री वितरण, देश बाहिर हुने प्रदर्शन, निकासी पैठारी, पुनरुत्पादन, प्रस्तुति प्रसारणलगायतका व्यावसायिक कार्यहरू प्रचलित कानूनबमोजिम नै हुने हुँदा झुठ्ठा, निराधार र कपोलकल्पित रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्ने अधृत फिल्मस् प्रा.लि. का सेयर सदस्य दीपक वलीको लिखित जवाफ ।

२) महिला, बालबालिका तथा जेष्ठ नागरिक मन्त्रालयको लिखित जवाफ:-

नेपालको संविधानको धारा १८ ले समानता र धारा १६ ले सम्मानपूर्वक बाँच्न पाउने हकको प्रत्याभूत गरेको छ । त्यसैगरी धारा २४ मा छुवाछूत विरुद्धको हकको व्यवस्था गरी सोही धाराको उपधारा (३) मा उत्पत्ति, जात, जाति वा शारीरिक अवस्थाको आधारमा कुनै व्यक्ति वा समुदायलाई उच्च वा नीच दर्शाउने, जात, जाति वा छुवाछूतको आधारमा सामाजिक भेदभावलाई न्यायोचित ठान्ने वा छुवाछूत तथा जातिय उच्चता वा घृणामा आधारित विचारको प्रचार प्रसार गर्न वा जातिय विभेदलाई कुनै पनि किसिमले प्रोत्साहन गर्न पाइने छैन भन्ने संवैधानिक व्यवस्था गरी सोही धाराको उपधारा (५) मा उक्त कार्यलाई गम्भीर सामाजिक अपराधको रूपमा कानूनबमोजिम दण्डनीय हुने कुरा प्रस्ट गरेको छ । उक्त संवैधानिक व्यवस्थालाई कामयावी गराउने सम्बन्धमा विभिन्न कानूनहरूको तर्जुमा गरिएको अवस्था छ । त्यसैगरी संवत् २०७५ साल भदौ १ गतेदेखि कार्यान्वयनमा आएको मुलुकी अपराध (संहिता) ऐन, २०७४ को दफा १६६ मा जातिपातिको आधारमा छुवाछूत र अन्य भेदभावपूर्ण व्यवहार गर्न नहुने व्यवस्था गरी उक्त कार्य गरेमा दण्डनीय हुने कुरालाई स्पष्ट गरिएको छ । नेपाल सरकार प्रचलित कानूनको बर्खिलाप हुने गरी कुनै पनि कार्य भएमा कानूनबमोजिम कारबाही गर्ने कुरामा प्रतिबद्ध छ । जहाँसम्म हालै प्रकाशनमा आएको भनिएका “नथिया” तथा “ऐलानी” उपन्यास र “पण्डित बाजेको लौरी” नामक नेपाली चलचित्रको विषय छ सो सम्बन्धमा नियमन गर्ने सम्बन्धित निकायबाट प्रस्तुत हुने लिखित जवाफबाट प्रस्ट हुने नै हुँदा प्रस्तुत लिखित जवाफमा थप उल्लेख गरिरहनु परेन ।

अतः माथि उल्लिखित तथ्य प्रमाणको आधारमा प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्ने

महिला, बालबालिका तथा जेष्ठ नागरिक मन्त्रालयको लिखित जवाफ ।

अन्य विपक्षीहरू राष्ट्रिय दलित आयोग, केन्द्रीय चलचित्र जाँच समिति, सांग्रीला पब्लिकेशन, सञ्चार तथा सूचना प्रविधि मन्त्रालयको तर्फबाट म्याद भित्र लिखित जवाफ परेको मिसिलबाट नदेखिएको ।

३) निवेदकको तर्फबाट प्रस्तुत भएको लिखित बहसनोटको सारसंक्षेप

रिट निवेदनमा उल्लेख गरेबमोजिम “नथिया” तथा “ऐलानी” नामक उपन्यास र “पण्डित बाजेको लौरी” नामक चलचित्रमा प्रयोग भएको शब्द र पात्रको भूमिकाले वादी महिलाको सम्मानपूर्वक बाँच्न पाउनेलगायतको मौलिक हकमा आघात पारेको कुरा देहायका आधारमा प्रमाणित हुन्छ:-

उपन्यासको शीर्षक नै गलत रूपमा प्रयोग भएका छन् । “नथिया” मा प्रयोग भएका शब्दहरू बदिनीले - पृष्ठ ३७, माल नयाँ चाहिन्छ पृ. ७०, बदिनीकोबाउ हुन्छ ? पृ.१५३, वेश्याहरू पृ. १८१, रन्डीहो पृष्ठ २२७, आज सम्म थियो पृ. २२८ तथा बदेनी पातर, रण्डी, वेश्या, रखेल जस्ता शब्दहरू अन्य पृष्ठमा उल्लेख भएका छन् जुन शब्द आपत्तिजनक छन् । “ऐलानी” उपन्यासमा प्रयोग भएका वादी बारे पढेको धन्दा गर्छ होली (पृ.९) आइमाइले पूरा, फाल्क्या (पृ. १५०), मेरो शरीर छन् (पृ.१९७) आदि जस्ता शब्द आपत्तिजनक छन् ।

“पण्डित बाजेको लौरी” नामक चलचित्रमा कान्छा वादीको भूमिकामा रहेका पात्रले आफ्नै श्रीमतीलाई यौन पेसामा लगाउने, ग्राहक आफैँले खोज्ने र त्यसको कमाइबाट जीविकोपार्जन गर्ने गरिएको देखाइएको छ जुन आपत्तिजनक छ ।

वादी समुदायको आत्म सम्मानमा ठेस पुग्ने कुनै पनि शब्दहरू जस्तै भाड, वदेनी, पातर, वेश्या,

रखेल आदि शब्दको प्रयोगमा रोक लगाउने साथै नेपाल सरकारले वादी समुदायमा रहेको यौन शोषणलाई २०६५ साल पौष २३ गतेका दिन अन्त्य भएको घोषणा गरेको छ । शब्द प्रयोगमा लैङ्गिक संवेदनशीलता हुनुपर्ने मानव अधिकारको प्रमुख मापदण्ड हो तर ती शब्दहरू संविधानले संरक्षित गरेको व्यक्तिगत गोपनीयताको हक विपरीत हुनुका साथै आपत्तिजनक र वादी समुदायमाथि लाञ्छित हुने अवस्थाको सृजना गर्ने खालको भई सो समुदायका सन्तानसमेत लाञ्छनाबाट पीडित हुने देखिन्छ । अतः वादी महिला तथा समग्र वादी समुदायको मौलिक अधिकार, मानव अधिकार तथा आत्मसम्मानको सुनिश्चितता गरी राज्यलाई जिम्मेवार बनाउन मागबमोजिम आदेश जारी हुनुपर्छ भन्नेसमेत बेहोराको वरिष्ठ अधिवक्ता डा. चन्द्रकान्त ज्ञवाली तथा अधिवक्ताहरू श्री शशी बस्नेत, श्री शर्मिला श्रेष्ठ, श्री मोहन साशंकर र श्री विष्णुप्रसाद पोखरेलको मिति २०७५।१०।२९ को लिखित बहस नोट ।

४) विपक्षी बुकलिह पब्लिकेशन र “नथिया” उपन्यासका लेखिका सरस्वती प्रतिक्षाको तर्फबाट पेस भएको लिखित बहस नोटको सारसंक्षेप:-

वादी जातिका महिलालाई कुनै समयमा राज्यव्यवस्थाले नै यौन पेसामा सहभागी हुन बाध्य बनाएको यथार्थ वास्तविकता कसैबाट लुक्न सकेको छैन । त्यो स्वेच्छिक नभई संरचनागत बाध्यता थियो । “नथिया” उपन्यासले त्यो संरचनागत बाध्यताको व्याख्या गरेको छ । उपन्यासमा नेपाली समाजमा अतितमा कसरी वादी महिलाहरू यौनजन्य र अन्य शोषणमा परेका थिए भन्ने विषयको उजागर गरिएको छ । “नथिया” माथि लगाइएको आरोपको सन्दर्भमा “नथिया” कुन समयको कथा हो भनेर समय पनि ख्याल नगर्नु भएको प्रतित हुन्छ । लेखकले उक्त किताबको भूमिकामै, “नथिया ३० को दशकबाट सुरु

भएर ४० को दशकमा आएर सकिएको कथा हो । जुन वस्तीको कथा छ अहिले उनीहरू स्थानान्तरण भएर अन्तै गइसकेका छन् र उनीहरू मध्ये कोही पनि देहव्यापारमा संलग्न छैनन् ।” नथियाको मूल कथ्य २०४५ सालभन्दा पहिलाको वादी समाजले भोगेको पीडाको चित्रण हो। निकट विगतमै पनि कसरी वादी समुदायलाई राज्यले वञ्चितीमा पारेको थियो भन्ने यो पुस्तकले उजागर गर्छ । के यसरी इतिहासको विभेद उजागर गर्नु गलत हो ? यदि यसलाई गलत मान्ने हो भने संसारका सारा साहित्य प्रतिबन्ध हुनुपर्ने हुन्छ । एक वर्षअगाडि सुरु भएको ह्यासट्याग मि टु आन्दोलनले सबै महिलालाई आफूले भोगेको यौन व्यवहारको कथा सुनाउन उत्प्रेरित गर्छ । के त्यो आन्दोलन पनि प्रतिबन्धमा पर्नुपर्ने हो ?

समाजमा विद्यमान विभेदको उजागर गर्नु अन्याय होइन अन्यायको विरोध गर्नु हो । कुनै पनि विभेदको विरोध विभेदको उजागरबाट सुरु हुन्छ । त्यसैले नथिया विभेदकारी होइन विभेदविरोधी आन्दोलनको आवाज हो । नथियाको पेज नं. १७८ देखि १८४ को अध्याय त्यसको उदाहरण हो । उक्त अध्यायमा माथिल्लो जातका मान्छेहरूले तल्लो जातका भनेर वादी महिलाहरूलाई कुवा छुन दिँदैनन् । पानी भर्न दिँदैनन् । माथिल्लो जातकाहरूले दया गरेर पानी भरिदिएपछि मात्र उनीहरूले घरमा पानी लिएर जान सक्छन् । माथिल्लो जातकाहरूले गरेको छुवाछुत र अन्यायले एकदिन वादी महिलाहरू विष्फोटित हुन्छन् र विद्रोहमा उत्रन्छन् । उक्त सिंगो अध्याय नै छुवाछुत र थिचोमिचो विरुद्धमा लेखिएको अध्याय हो । यसरी किताबको मूल स्वर तथा मर्मलाई नै बङ्ग्याएर जातिय विभेद गन्यो भन्नु न्यायिक कुरा कदापि हुन सक्दैन ।

रिट निवेदकले उठान गर्नु भएको विषयवस्तु निःसन्देह पनि संवेदनशील रहेकोमा विवाद छैन तर रिट निवेदकले गोलमटोल रूपमा विभिन्न विधाका

विषयवस्तुलाई एकै रूपमा हेर्नु भएको प्रतित हुन्छ । रिट निवेदनमा “नथिया” र “ऐलानी” उपन्यास तथा “पण्डित बाजेको लौरी” लाई समान दृष्टिबाट हेर्दा न्याय नपर्न सक्ने खतरासमेत रहन्छ । एक लेखकले प्रयोग गरेको शब्द तथा प्रक्रियाहरू अर्को लेखकको शब्द तथा प्रक्रियाहरूसँग सङ्गती नमिल्ने, कथाको परिवेशअनुसार सोमा प्रयुक्त शब्द सोहीअनुसार चयन हुने हुँदा प्रस्तुत निवेदनमा सबैलाई समान दृष्टिबाट हेर्नु उपयुक्त अवश्य पनि होइन । विषयवस्तु अलग भई सोमा को कसले के कति विभेदयुक्त कार्य गरेको हो छुट्टाछुट्टै हेरिनु पर्ने र “ऐलानी” मा प्रयोग भएको प्रक्रिया तथा शब्दको भागिदार “नथिया” हुन नसक्ने हुँदा समान दृष्टिकोण राख्नु उपयुक्त नभई गोलमटोल रूपमा आएको निवेदन आफैँमा भ्रमयुक्त छ ।

रिट निवेदन खारेज भागी रहेको हुँदा खारेज गरी पाउँ भन्ने संवैधानिक तथा कानूनी आधारहरू:

- १) नेपालको संविधान २०७२ को धारा १७ (२)(क) र (च), १८, १९ र २५
- २) छापाखाना र प्रकाशनसम्बन्धी ऐन, २०४८ को दफा २(ण), (त), दफा १४, १५, १९ ३२ र ४० समेत ।
- क) धारा १७(२)(क) नेपालको संविधान (२०७२) को धारा १७(२)(क) मा व्यक्तिको विचार अभिव्यक्तिको स्वतन्त्रताको व्यवस्था गरिएको छ। धारा १७(१) मा कानूनबमोजिम बाहेक कुनै पनि व्यक्तिलाई वैयक्तिक स्वतन्त्रताबाट वञ्चित गरिने छैन भनी उल्लेख भएको छ । यसैको प्रतिबन्धात्मक वाक्यांशमा कुनै कुराले नेपालको सार्वभौमसत्ता, भौगोलिक अखण्डता, राष्ट्रियता र स्वाधीनता वा संघीय इकाइ वा विभिन्न जातजाति, धर्म, सम्प्रदायबीचको सुसम्बन्धमा खलल पर्ने, जातिय भेदभाव

वा छुवाछुतलाई दुरुत्साहन गर्ने, श्रमप्रति अवहेलना गर्ने, गाली बेइज्जती, अदालतको अवहेलना हुने, अपराध गर्न दुरुत्साहन गर्ने वा सार्वजनिक शिष्टाचार वा नैतिकताको प्रतिकूल हुने कार्यमा मनासिब प्रतिबन्ध लगाउने गरी ऐन बनाउन रोक लगाएको मानिने छैन । उक्त व्यवस्था भएबाट संविधानले व्यक्तिको विचार र अभिव्यक्तिको स्वतन्त्रतालाई उच्च महत्त्वका साथ ग्रहण गरेको छ । व्यक्तिको विचार र अभिव्यक्तिको स्वतन्त्रतालाई कानून बनाएर मात्र मुनासिब प्रतिबन्ध मात्र लगाउन सक्ने विषयमा दुईमत हुन सक्दैन तर कानून नै नबनाई हचुवाको भरमा विचार र अभिव्यक्तिको स्वतन्त्रतालाई कुन्ठित गर्न नसकिने प्रावधानसमेत सोही धारामा भएको देखिन्छ । यसको अर्थ कानूनको अधिनमा रही विचार र अभिव्यक्तिको स्वतन्त्रतालाई मुनासिब प्रतिबन्ध लगाउन सक्ने व्यवस्था उक्त धाराले गरेको हो । विपक्षीले आफ्नो रिट निवेदनमा कुन कानूनको कुन दफाविपरीत कार्य भई रिट निवेदन लिई अदालत आउनु पथ्यो भन्ने कुरा नै खुलाउन सक्नु भएको छैन । यसैगरी धारा १७(२)(च) मा नेपालको कुनै पनि भागमा पेसा रोजगार गर्न र उद्योग व्यापार तथा व्यवसायको स्थापना र सञ्चालन गर्ने स्वतन्त्रताको प्रत्याभुत गरेको छ । कानून बनाएर उक्त स्वतन्त्रतालाई रोक लगाउने वा सरकार आफैँले सञ्चालन गर्ने वा सर्त तोक्ने कार्य हुन सक्ने व्यवस्था प्रतिबन्धात्मक वाक्यांशले गरेको छ । “नथिया” नामक उपन्यासका लेखक तथा प्रकाशकले उक्त कानूनी व्यवस्थाको प्रतिकूल कुनै पनि कार्य नगरेको कुरा उपन्यासको सन्दर्भबाट प्रस्ट भइरहेको छ । यसरी लेखकको लेखकीय

अधिकार तथा प्रकाशकको प्रकाशनको अधिकार माथि सम्मानित अदालत चनाखो भई न्याय निरूपण गर्नुपर्ने टड्कारो रूपमा देखिएको र रिट निवेदकको लेखक तथा प्रकाशकले कुनै मौलिक हकको हनन् नगरेको बरु उल्टै एउटी महिलाले समाजमा बेहोर्नु परेको संघर्षगाथा र उक्त संघर्षबाट कसरी उन्मुक्ति पाइन् भन्ने विषय समेटिएको विषयवस्तुलाई अन्यथा अर्थ गरी रिट निवेदन दायर भएको छ ।

अदालतले यस्ता खालका कृतिलाई बन्देज लगाउँदै जाँदा यसबाट साहित्यमा पर्न सक्ने असरसमेतलाई ध्यानमा राखी निर्णय दिनु पर्ने अवस्था विद्यमान रहेको छ । एउटा लेखकको महिनाको अनुसन्धान, वर्षौंको मेहनत र श्रममाथि हस्तक्षेप नहुने अवस्थासमेतलाई मध्यनजरमा राखी निर्णय दिनु पर्ने अवस्था रहेको छ । विगतमा कृष्णलाल अधिकारीको मकैको खेतीलाई प्रतिबन्ध लगाएर लेखकलाई कारबाही गर्नुलाई आज आएर जसरी एक कलंकको रूपमा हेरिन्छ । सोही नियती नहोस् भन्नेसमेत ध्यान दिनु आवश्यक छ । यसर्थ माथि प्रस्तुत गरिएको तथ्यगत आधार तथा कारणहरू, संविधान प्रदत्त मौलिकहरू तथा कानूनी व्यवस्थाअनुसार “नथिया” उपन्यास एउटा नितान्त साहित्यिक यर्थाथवादी (Realistic) कृति भएको, यसले विगतका कथावस्तुलाई उजागर गरेको, तत्कालीन अवस्थामा रहेका विभेद, वादी महिलाहरूको अवस्था, सामाजिक परिवेशलगायतका विषयवस्तुहरू समेटिएको र कथाले एउटी संघर्षशील महिलाले कस्ता दुःख कष्ट सहेर कसरी आफ्नो सन्तानलाई सो दलदलबाट निकालिन् भन्ने विषयवस्तुलाई औपन्यासिक तरिकाबाट प्रस्तुत गरेको, यसमा भएका शब्दहरू परिस्थितिवश कथाको मागअनुसार प्रयोग भएको, त्यस्ता शब्दहरू अन्य

जातजाति सम्प्रदायबीच पनि प्रचलनमा रहेको, उपन्यासमा प्रयोग भएका केही शब्दहरू अन्य कृतिबाट साभार गरिएको अवस्थासमेतबाट “नथिया” को लेखक तथा प्रकाशकले निवेदकहरूको संवैधानिक तथा कानूनी हकको उलङ्घन गर्ने कार्य नगरेको हुँदा माथि उल्लिखित तथ्य, कानून तथा संविधानसमेतको आधारमा रिट निवेदन लाग्न नसक्ने हुँदा खारेज भागी रहेको छ भन्नेसमेत बेहोराको “नथिया” का लेखिका तथा प्रकाशकको तर्फबाट विद्वान् वरिष्ठ अधिवक्ता श्री बसन्तराम भण्डारी, विद्वान् अधिवक्ताहरू श्री श्यामबहादुर पाण्डे र श्री प्रेमसिंह धामीको मिति २०७५।१०।२९ मा पेस भएको लिखित बहस नोट।

५) “पण्डित बाजेको लौरी” चलचित्र सञ्चालक थमनकुमार भण्डारी तथा निर्देशक दिपक वलीको तर्फबाट प्रस्तुत बहस नोट:-

चलचित्र निर्माण, प्रदर्शन तथा वितरण सम्बन्धमा लागू भएका सम्पूर्ण ऐन कानून, नियम नियमावलीहरूको अक्षरशः पालना गरी “पण्डित बाजेको लौरी” चलचित्र निर्माण गरी, आधिकारिक निकायबाट नेपालभर प्रदर्शन गर्ने स्वीकृति प्राप्त गरी अधृत फिल्मस् प्रा.लि.ले उक्त चलचित्र प्रदर्शनका लागि मिति २०७५।०४।०४ बाट पहिलो चरणमा काठमाडौंभित्र र बाहिरका केही पर्दाहरूमा फिल्म प्रदर्शन गर्न थालेको थियो। विपक्षीहरूको द्वेषपूर्ण प्रचारबाजी र रोकावटका कारण थप चलचित्र घरहरूमा प्रदर्शनका लागि जान नपाई प्रदर्शनमा आएका चलचित्र घरहरूबाट समेत मिति २०७५।०४।०७ का दिनदेखि पर्दाबाट उतार्न थालियो। चलचित्र निर्माणको कुल लागत रु.१,१५,००,०००।- भएको र मिति २०७५।०४।०४ बाट मिति २०७५।०४।०७ सम्म उपत्यकाभित्रका ४० वटा र उपत्यका बाहिरका १९ वटा गरी जम्मा ५९ वटा चलचित्र घरबाट जम्मा रु. ७,५७,२०७ रकम उठेको छ। रिट निवेदकहरूको

उक्त कार्यको असरबाट चलचित्र प्रदर्शन हुन नपाई ऋण सापट लिई चलचित्र निर्माण गरेका मेरो पक्षहरू थमनकुमार भण्डारी तथा निर्देशक दिपक वली आफ्नो लगानीसमेत उठाउनबाट वञ्चित भई ठुलो धनराशीको क्षति बेहोर्नु पर्ने अवस्था छ।

रिट निवेदकहरूले चलचित्रको कथावस्तु तथा पात्रहरूको भूमिकालाई अवाञ्छित, इतिहास अमिल्दो भनी जिकिर लिएको सम्बन्धमा हेर्दा चलचित्रहरू विभिन्न किसिमका हुन्छन् र चलचित्र निर्माण गर्नुको फरक फरक उद्देश्य हुनुका साथै दर्शकहरू पनि फरक हुन्छन्। सत्य घटनामा आधारित चलचित्र, काल्पनिक चलचित्र (fictional movie), वृत्तचित्र (Doc-umentary) लगायत विभिन्न विधाका चलचित्र हुन्छन्। “पण्डित बाजेको लौरी” चलचित्र सत्य घटनालाई देखाउने भनी निर्माण गरेको नभई समाजमा सन्देश प्रवाह गर्ने र दर्शकलाई मनोरञ्जन दिने उद्देश्यले कथावस्तु तयार गरी निर्माण गरिएको चलचित्र हो। यसमा काल्पनिक कथा र पात्रहरूको संयोजन गरिएको छ, त्यसैकारण चलचित्र प्रदर्शन गर्नुपूर्व नै “चलचित्रमा प्रयोग भएका घटना र पात्रहरू काल्पनिक हुन् कसैको जीवनसँग मेल खाएमा संयोग मात्र हुनेछ” भनी प्रदर्शनको क्रममा उल्लेख गरिन्छ। जुन यस चलचित्रमा समेत लागू भएको छ। चलचित्रलाई व्यक्ति विशेष वा समुदाय लक्षित गरी निर्माण गरिएको, इतिहासलाई गलत ढङ्गबाट प्रस्तुत गरिएको भन्नु अनुचित छ।

वादी समुदाय नेपालको सीमान्तकृत समुदायमा पर्ने एक हो। यसको आफ्नै विशिष्ट इतिहास छ। चलचित्रमा वादी समुदायलाई नकारात्मक प्रभाव पार्ने व्यङ्ग गर्ने, होच्याउने गरी कथावस्तु बनाइएको छैन। सम्पूर्ण कथा सदनियतले ऐतिहासिक कालखण्डलाई स्मरणमा लिई सम्मानपूर्वक निर्माण गरिएको र सोहीअनुसार चलचित्रलाई नियमन गर्ने निकाय केन्द्रीय चलचित्र जाँच समितिबाट स्वीकृति

प्राप्त भई आएको छ ।

राज्यको एउटा जिम्मेवार निकायले एकपटक विषय, कथावस्तु स्वीकृत गरी चलचित्र निर्माण इजाजत पत्र दिएर करोडौं खर्च गरी चलचित्र निर्माण गर्न दिने र निर्मित चलचित्रलाई प्रदर्शनमा जानबाट रोक्न लगाउने कार्य गरी नागरिकको धनको क्षति गर्न सक्दैन । ऋण सापटी लिई लगानी जुटाई करोडौं रूपियाँ खर्च गरेर निर्माण गरिएको चलचित्र विपक्षीहरूको सुनियोजित विरोध र नेपालमा चलचित्र जगतको विकास, संरक्षण, प्रवर्द्धन गर्न भनी स्थापना भएका निकायहरू चलचित्र विकास बोर्ड, चलचित्र जाँच समिति चलचित्र लगानीकर्ताहरूको लगानीको सुनिश्चितता गराउने दायित्व प्रति उदासिन हुँदा चलचित्र क्षेत्र करोडौंको क्षति बेहोर्न बाध्य छ । **“पण्डित बाजेको लौरी”** चलचित्र पनि करोडौं क्षति बेहोरेको चलचित्रमध्ये एक हो ।

अतः **“पण्डित बाजेको लौरी”** चलचित्रको आर्जन, कारोबार, व्यवसाय, भोगलगायतका कार्य प्रचलित नेपाल कानूनहरू चलचित्र (निर्माण, प्रदर्शन तथा वितरण) ऐन, २०२६, चलचित्र (निर्माण, प्रदर्शन तथा वितरण) नियमावली, २०५७ र प्रतिलिपि अधिकार ऐन, २०५९ अन्तर्गत कानूनको पूर्ण परिपालनाबाट निर्माण भई आएको, चलचित्रमा वादी समुदायलाई नकारात्मक प्रभाव पार्ने, व्यङ्ग गर्ने, होच्याउने गरी कथावस्तुको निर्माण नगरिएको, वादी समुदायप्रति चलचित्र र यसका निर्माण समुहको पनि उत्तिकै सम्मान रहेको, राज्यको निकायबाट कानूनबमोजिमको प्रदर्शन स्वीकृति पाएकाले यसको नेपालभित्रको प्रदर्शन, बिक्री वितरण, देश बाहिर हुने प्रदर्शन, निकासी, पैठारी, पुनरुत्पादन, प्रसारणलगायतका व्यावसायिक कार्यहरू प्रचलित कानूनबमोजिम नै हुने हुँदा रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्ने **“पण्डित बाजेको लौरी”** नामक चलचित्रका सञ्चालक तथा निर्देशकको तर्फबाट विद्वान् अधिवक्ता

श्री सुजन पाण्डेको मिति २०७५।१०।२९ को लिखित बहस नोट ।

यस अदालतको आदेश

नियमबमोजिम दैनिक पेसी सूचीमा चढी इजलाससमक्ष पेस हुन आएको प्रस्तुत निवेदनमा निवेदकतर्फबाट उपस्थित विद्वान् वरिष्ठ अधिवक्ता डा. श्री चन्द्रकान्त झवाली, अधिवक्ताहरू श्री शशी बस्नेत, श्री मोहन साशंकर, श्री सानुलक्ष्मी गसी र श्री शर्मिला श्रेष्ठले सरस्वती प्रतिक्षाद्वारा लिखित र २०७४ माघमा Book Hill Publication बाट प्रकाशित **“नथिया”** नामक उपन्यास र विवेक ओझाद्वारा लिखित तथा २०७४ मंसिरमा Sangria-La Books बाट प्रकाशित **“ऐलानी”** नामक उपन्यासले नेपालको पश्चिमी भूभागमा बसोबास गर्ने वादी जातिका महिला तथा वादी समुदायलाई लाञ्छनायुक्त शब्दहरू प्रयोग गरी मानिसको सम्मान पूर्वक बाँच्न पाउने संवैधानिक हकको हनन गरेको छ । त्यसैगरी अधृत फिल्मस् प्रा.लि. बाट निर्मित तथा दिपक वलीबाट निर्देशित **“पण्डित बाजेको लौरी”** नामक चलचित्रले समेत कुनै व्यक्ति यौन पेसामा लागेको थियो वा छ भन्ने आधारमा समस्त वादी समुदायलाई नै लाञ्छित र अपमानजनक देखाउने शैलीमा निर्माण र प्रसारण गरेको हुँदा यस्ता क्रियाकलापलाई बन्देज र आगामी दिनमा प्रकाशन र प्रसारण गर्दा मानव अधिकारको उचित सम्मान र संरक्षण हुने गरी कार्य गर्न गराउन भनी विपक्षीहरूका नाउँमा परमादेशलगायत जो चाहिने आज्ञा आदेश जारी हुनुपर्छ भनी बहस प्रस्तुत गर्नुभयो ।

विपक्षी नेपाल सरकारका तर्फबाट उपस्थित विद्वान् उपन्यायाधिवक्ता श्री हरिप्रसाद रेग्मी **“नथिया”** उपन्यासका लेखिका तथा उपन्यासका प्रकाशन बुक हिल पब्लिकेशनका तर्फबाट उपस्थित विद्वान् वरिष्ठ अधिवक्ता श्री बसन्तराम भण्डारी र विद्वान्

अधिवक्ताहरू श्री श्यामबहादुर पाण्डे तथा श्री प्रेमसिंह धामी तथा विपक्षी “पण्डित बाजेको लौरी” नामक चलचित्रका तर्फबाट उपस्थित विद्वान् अधिवक्ता श्री सुवास आचार्यले नेपाल सरकारसँग भएको वादी समुदायको सम्झौता आफैँमा कानून सरह हुँदैन । उल्लिखित उपन्यासले र चलचित्रले वादी समुदायको विगतको यथार्थतालाई उजागर गरी समाजमा भएका विकृतिलाई हटाउनुपर्छ भन्ने सन्देश दिन खोजेको छ । साहित्य लेखन र कला तथा चलचित्र निर्माण गर्दा केही रोचक शब्द र प्रस्तुति हुनु आवश्यक र अनिवार्य नै रहन्छ । पात्रले बोलेका शब्द जस्ताको तस्तै उतार्ने काम भएको र चलचित्रको केही शब्दहरू नेपाल सरकारको नीतिअनुरूप सम्बन्धित निकायको निर्देशनमा हटाई सकिएको पनि छ । तसर्थ निवेदनले माग गरे जस्तो वादी समुदायको मानव अधिकार, सम्मानजनक बाँच्न पाउने हकलगायतको कुनै पनि कुरामा आँच आउने कार्य नभए नगरेको हुँदा रिट निवेदन खारेज हुनुपर्छ भनी बहस प्रस्तुत गर्नुभयो ।

निर्णय गर्नु पर्ने प्रश्नहरू:

६) अब यसमा देहायका प्रश्नहरूमा केन्द्रित रही निर्णय दिनुपर्ने देखियो:

- क. नेपालको संविधानमा उल्लेख भएको विचार र अभिव्यक्तिको स्वतन्त्रता तथा प्रेस स्वतन्त्रतासम्बन्धी हकहरू निरपेक्ष हक हुन् वा यी हकहरूको उपभोग गर्ने कुराको कुनै सीमासमेत निर्धारित छन ?
- ख. निवेदनमा उल्लेख भएको “नथिया” तथा “ऐलानी” नामक उपन्यास र “पण्डित बाजेको लौरी” नामक चलचित्रको प्रकाशन र प्रसारण कार्य कानूनप्रतिकूल भएको छ वा छैन ?
- ग. निवेदन मागबमोजिमको आदेश जारी गर्नु पर्ने हो वा होइन ?

निर्णयादेश:

२. नेपालको संविधानको धारा १६ (१) मा “प्रत्येक व्यक्तिलाई सम्मानपूर्वक बाँच्न पाउने हक हुनेछ” भन्ने व्यवस्था रहेको छ । सम्मानपूर्वक बाँच्न पाउने हक (Right to dignified life) आधारभूत मानव अधिकारको विषय पनि हो । यो हकलाई अहरणीय र अविभाज्य हक मानिन्छ । कुनै पनि बहाना वा आवरणमा यो हकमा बन्देज लगाउनु वा अपहरण गरिनु हुँदैन । प्रत्येक व्यक्तिको सम्मानपूर्वक बाँच्न पाउने हकलाई संरक्षण गर्नु राज्यको महत्त्वपूर्ण कर्तव्य हुन्छ । नेपालको संविधानमा रहेको प्रावधानका अतिरिक्त नेपालले मानव अधिकारको संरक्षण र सम्बर्द्धन गर्ने कुरामा अन्तर्राष्ट्रिय रूपमा जनाएको प्रतिबद्धताका दृष्टिले पनि सम्मानपूर्वक बाँच्न पाउने हकको संरक्षणप्रति राज्यको विशेष संवेदनशीलता र क्रियाशीलता वाञ्छनीय छ । त्यसैले प्रस्तुत विवादका सन्दर्भमा उल्लेख गरिएका वादी समुदायलगायतका मानिसहरूको सम्मानपूर्वक बाँच्न पाउने हकको संरक्षण हुनु नै पर्दछ । यस कुरामा कुनै विमति जनाउने वा थप लामो चर्चा-परिचर्चा गरिरहनु पर्ने आवश्यकता देखिँदैन ।

३. प्रस्तुत विवादको सन्दर्भमा “मानिसको सम्मानपूर्वक बाँच्न पाउने हक”, “विचार र अभिव्यक्तिको स्वतन्त्रता” तथा “प्रेस स्वतन्त्रता” सम्बन्धी त्रिकोणीय हकको विषय जोडिएको पाइयो । यी सबै हकहरूको सामाज्यपूर्ण तवरबाट प्रयोग गरिएमा नै यसको सार्थकता मुखरित हुन सक्दछ । उल्लिखित हकहरू सबै नै आ-आफ्नो ठाँउमा महत्त्वपूर्ण छन् । एउटा कुनै हकको तुलनामा अर्को हकलाई कमजोर वा कम महत्त्वको रूपमा हेरिनु वा बुझिनु हुँदैन । तर हकहरूका सम्बन्धमा दृष्टिकोण निर्माण गर्दा भने संविधानद्वारा निर्धारित सीमा, दायरा वा परिधिप्रति समुचित हेक्का राख्नु पर्ने हुन्छ । नेपालको संविधानको धारा १७

(१) मा “कानूनबमोजिम बाहेक कुनै पनि व्यक्तिलाई वैयक्तिक स्वतन्त्रताबाट वञ्चित गरिने छैन” भन्ने व्यवस्था रहेको देखिन्छ। उल्लिखित “कानूनबमोजिम बाहेक” भन्ने वाक्यांशको तात्पर्य कानून बनाएर वैयक्तिक स्वतन्त्रतामा बन्देज लगाउन सकिन्छ भन्ने देखिन्छ। तर यसरी बन्देज लगाउने कानून भने न्यायोचित, स्वच्छ र तर्कपूर्ण (Just, Fair and Reasonable) हुनुपर्दछ भन्ने संवैधानिक विधिशास्त्रको मान्यता रही आएको छ। अर्को शब्दमा भन्दा वैयक्तिक स्वतन्त्रतामा सीमा-बन्देज निर्धारण गर्दा भने कानूनको सारवान उचित प्रक्रिया (Substantive Due Process) सम्बन्धी मान्यतालाई आत्मसात् गरेको हुनुपर्दछ भन्ने मानिन्छ। स्वेच्छाचारी वा यस्तै प्रकृतिको कानूनबाट मात्र संविधानको धारा १७(१) मा प्रयुक्त “कानून” को प्रयोजन पूरा हुँदैन।

४. नेपालको संविधानको धारा १७(१) मा उल्लेख भएको वैयक्तिक स्वतन्त्रताको हकलाई थप परिभाषित गर्दै धारा १७(२) मा “प्रत्येक नागरिकलाई देहायको स्वतन्त्रता हुनेछ” भनी देहाय (क) मा “विचार र अभिव्यक्तिको स्वतन्त्रता” सम्बन्धी व्यवस्था समावेश गरिएको देखिन्छ। तर यो धारा १७(२) को स्वतन्त्रतासम्बन्धी हक भने निरपेक्ष रूपको हक भन्ने देखिँदैन। उल्लिखित धारा १७(२) को प्रतिबन्धात्मक वाक्यांशको प्रकरण (१) मा “खण्ड (क) को कुनै कुराले^३ नेपालको सार्वभौमसत्ता, भौगोलिक अखण्डता, राष्ट्रियता र स्वाधीनतामा वा संघीय इकाई वा विभिन्न जात, जाति, धर्म, सम्प्रदायबीचको सु-सम्बन्धमा खलल पर्ने, जातिय भेदभाव वा छुवाछुतलाई दुरुत्साहन गर्ने, श्रमप्रति अवहेलना हुने, अपराध गर्न दुरुत्साहन गर्ने वा सार्वजनिक शिष्टाचार वा नैतिकताको प्रतिकुल हुने कार्यमा मनासिब प्रतिबन्ध लगाउने गरी ऐन बनाउन रोक लगाएको मानिने छैन” भन्ने व्यवस्था रहेको

३ “विचार र अभिव्यक्तिको स्वतन्त्रता” सम्बन्धी “कुनै कुरा” लाई समेटिएको।

छ। उल्लिखित अवस्थाहरू “विचार वा अभिव्यक्तिको स्वतन्त्रता” मा प्रतिबन्ध लगाउन सकिने गरी (नियमन गर्न सकिने गरी) संविधानद्वारा निर्धारित मापदण्डहरू हुन्। “विचार र अभिव्यक्तिको स्वतन्त्रता” सम्बन्धी हक निरपेक्ष तवरको हक नभएर संविधानको धारा १७(२) को सापेक्षतामा प्रयोग र प्रचलन हुने हकको रूपमा रहेको देखिन्छ। त्यसैले कुनै विषयका विचारक, लेखक वा स्रष्टाले आफ्नो विचार वा अभिव्यक्तिको स्वतन्त्रता प्रयोग गर्दा संविधानमा रहेको उपर्युक्त प्रावधानप्रति समेत दृष्टि दिनु वाञ्छनीय छ। प्रस्तुत विवादको सन्दर्भ रहेको “नथिया” तथा “ऐलानी” नामक उपन्यास र “पण्डित बाजेको लौरी” नामक चलचित्रका सम्बन्धमा समेत यही परिप्रेक्ष्यमा विश्लेषण र मूल्याङ्कन हुनु मनासिब देखिन्छ।

५. “प्रेस स्वतन्त्रता” सम्बन्धी प्रश्न पनि प्रस्तुत विवादका सन्दर्भमा निरूपण गरिनु पर्ने अर्को महत्त्वपूर्ण विषय रहेको देखियो। विपक्षी लिखित जवाफ प्रस्तुतकर्ताहरूले “पूर्ण प्रेस स्वतन्त्रता” को जिकिर गर्नुभएको समेत पाइयो। यस सम्बन्धमा नेपालको संविधानमा रहेका प्रावधानहरूतर्फ दृष्टिगत गर्दा संविधानको प्रस्तावनामा “पूर्ण प्रेस स्वतन्त्रता” भन्ने वाक्यांश उल्लेख भएकोसमेत देखिन्छ। यसका अतिरिक्त संविधानको धारा १९ को उपधारा (१) मा “विद्युतीय प्रकाशन, प्रसारण तथा छापालगायतका जुनसुकै माध्यमबाट कुनै समाचार, सम्पादकीय, लेख, रचना वा अन्य कुनै पाठ्य श्रव्य, श्रव्यदृश्य सामग्रीको प्रकाशन तथा प्रसारण गर्न वा सूचना प्रवाह गर्न वा छाप्न पूर्व प्रतिबन्ध लगाइने छैन” भन्ने व्यवस्था रहेको देखिन्छ। तर यो हकको समेत केही सीमा वा परिधि निर्धारित छन्। धारा १९(१) मा प्रतिबन्धात्मक प्रावधान समावेश गरी “नेपालको सार्वभौमसत्ता, भौगोलिक अखण्डता, राष्ट्रियता वा संघीय इकाई बीचको सु-सम्बन्ध वा विभिन्न जात, जाति, धर्म वा सम्प्रदायबीचको सु-सम्बन्धमा खलल पर्ने, राज्यद्रोह,

गाली बेइज्जती वा अदालतको अवहेलना हुने वा अपराध गर्न दुरुस्साहन गर्ने वा सार्वजनिक शिष्टाचार, नैतिकताको प्रतिकूल कार्य गर्ने, श्रमप्रति अवहेलना गर्ने र जातिय छुवाछुत एवं लैंगिक भेदभावलाई दुरुस्साहन गर्ने कार्यमा मनासिब प्रतिबन्ध लगाउने गरी ऐन बनाउन रोक लगाएको मानिने छैन” भनी उल्लेख गरिएको देखिन्छ। धारा १९ को उपधारा (२) मा “कुनै श्रव्य, श्रव्यदृश्य वा विद्युतीय उपकरणको माध्यम वा छापाखानाबाट कुनै समाचार, लेख, सम्पादकीय रचना, सूचना वा अन्य कुनै सामग्री, मुद्रण प्रकाशन, प्रसारण गरे वा छापेबापत त्यस्तो सामग्री प्रकाशन प्रसारण गर्ने वा छाप्ने रेडियो, टेलिभिजन अनलाइन वा अन्य कुनै किसिमको डिजिटल वा विद्युतीय उपकरण, छापा वा अन्य सञ्चार माध्यमलाई बन्द, जफत वा दर्ता खारेज वा त्यस्तो सामग्री जफत गरिने छैन” भन्ने प्रावधान रहेको छ। तर यो प्रावधानसमेत निरपेक्ष भने देखिँदैन। धारा १९ को उपधारा (२) को प्रतिबन्धात्मक वाक्यांशमा “यस उपधारामा लेखिएको कुनै कुराले रेडियो, टेलिभिजन, अनलाइन वा अन्य किसिमको डिजिटल वा विद्युतीय उपकरण, छापाखाना वा अन्य सञ्चार माध्यमको नियमन गर्ने ऐन बनाउन बन्देज लगाएको मानिने छैन” भनी उल्लेख भएवाट सो विषयसम्बन्धी नियमन गर्ने ऐन बनाउन सकिने देखिन्छ। धारा १९ को उपधारा (३) मा “कानूनबमोजिम बाहेक कुनै छापा, विद्युतीय प्रसारण तथा टेलिफोनलगायतका सञ्चार साधनलाई अवरुद्ध गरिने छैन” भनी सञ्चारसम्बन्धी हक उल्लेख भएको छ।

६. यसप्रकार नेपालको संविधानमा प्रेस स्वतन्त्रता तथा सञ्चारको हकसम्बन्धी विषयलाई महत्त्वका साथ उल्लेख गरिएको देखिन्छ। लोकतन्त्रको एउटा महत्त्वपूर्ण आधार-स्तम्भको रूपमा प्रेसले भूमिका निर्वाह गर्दछ, गर्नु पर्दछ। प्रेसउपरको अनावश्यक सीमा, बन्देज कायम राखिनु हुँदैन भन्ने मान्यतालाई आत्मसात गरेर संविधान निर्माताले प्रेस स्वतन्त्रता

र सञ्चारको हकलाई संविधानमा समावेश गरेको देखिन्छ। तथापि निरपेक्ष स्वतन्त्रताबाट यदाकदा विचलन देखा पर्न सक्ने र संविधानले हासिल गर्न खोजेका अन्य कतिपय अभिष्ट पूरा गर्ने मार्गमा बाधा अवरोध पैदा हुने सम्भावित अवस्थासमेतलाई दृष्टिगत गरेर केही विषय वा पक्षमा नियमन गर्ने गरी कानून बनाउन सकिने प्रावधान व्यवस्थित गरेको देखिन्छ। यी प्रावधानहरूलाई प्रेसउपरको नियन्त्रणको रूपमा नभएर व्यावसायिक अनुशासन, सार्वजनिक हितप्रतिको जवाफदेहिता वा संविधानद्वारा प्रदत्त हकहरूको सामञ्जस्यपूर्ण उपभोग (Harmonious Exercise of Constitutional Rights) का दृष्टिले हेरिनु यथार्थपरक दृष्टिकोण हुनेछ। प्रेस जगत्ले नागरिकका समस्त हक अधिकारहरूको प्रयोग र प्रचलनका लागि रचनात्मक र सिर्जनात्मक भूमिका निर्वाह गर्नुपर्ने हुन्छ। सञ्चार जगत् पनि आम नागरिकको हकहित रक्षा र सम्बर्द्धनका लागि उत्तरदायी छन्। नागरिकका विविध मौलिक हक अधिकारको मूल्यमा प्रेसको निरपेक्ष स्वतन्त्रताको परिकल्पना संविधानले गरेको देखिँदैन।

७. नेपालको संविधानको प्रस्तावनामा उल्लेख भएको “पूर्ण प्रेस स्वतन्त्रता” भन्ने वाक्यांशको सन्दर्भमा थप केही प्रस्ट पार्नु प्रासङ्गिक छ। संविधानले अङ्गिकार गरेको दर्शन बुझाउन संक्षिप्त रूपमा थोरै शब्दमा परिभाषित गरिएको प्राक्कथन संविधानको प्रस्तावना हो⁴। भारतीय सर्वोच्च अदालतले प्रस्तावनाको तात्पर्य “The preamble to the constitution is the loadstar and guides those who find themselves in a gray area while dealing with its provisions”⁵ भनी उल्लेख गरेको छ। संयुक्त राज्य अमेरिकाको

4 Keshavananda Bharti V. State of Kerala, AIR 1973 SC 1461

5 Steel Authority of India Ltd. V. National Union Water Front Workers, AIR 1995 SC 3527

संविधानको प्रस्तावनालाई "...is a part of the Constitution but 'walks before it'"⁶ भनी उल्लेख गर्ने गरिएको छ । अमेरिकी संविधानको सन्दर्भमा प्रस्तावनालाई संविधान मसौदाकारहरूको भावनाको अभिव्यक्तिको रूपमासम्म लिने गरिन्छ । यसलाई कानूनी अर्थमा संविधानको अंगको रूपमा लिने गरिएको पाइँदैन । संविधानको प्रस्तावनालाई "a preliminary statement of the reasons which made the passing of the Constitution necessary and desirable" भनी विवेचना गर्ने गरेको पाइन्छ⁷ । केशवानन्द भारतीको विवादमा सन् १९७३ मा भारतीय सर्वोच्च अदालतले संविधानको प्रस्तावनामा उल्लेख भएको भावना र मर्मलाई संविधानको आधारभूत संरचना (Basic Structure) को रूपमा मान्यता दिएको छ⁸ । तर भारतीय सर्वोच्च अदालतले "Power must be derived from specific provisions of the constitution"⁹ भनी व्याख्या गरेकोसमेत पाइन्छ । नेपालको सन्दर्भमा संसद् विघटनसम्बन्धी पहिलो विवादमा २०५२ भदौ १२ मा भएको फैसलामा¹⁰ प्रस्तावनाको सन्दर्भ उल्लेख गर्दै यसमा उल्लेख भएको भावना र उद्देश्य संविधानको महत्त्वपूर्ण

भाग हो भनिएको छ । वस्तुतः संविधानको व्याख्यामा प्रस्तावनाको सान्दर्भिकता रहन्छ र यसले संविधानको कुनै धारा, उपधाराको अर्थ द्विविधाजनक वा अप्रस्ट भएको अवस्थामा त्यसको वास्तविक अर्थ यकिन गर्न सहयोग प्रदान गर्दछ । प्रस्तावना स्वयम्ले कुनै कानूनी हक, अधिकार, कर्तव्य वा दायित्व निर्धारण गर्ने गर्दैन । यसले कुनै सीमा बन्देज निर्धारण गर्ने वा धारा, उपधारामा व्यवस्थित कुरालाई खुकुलो वा साँघुरो पाछै भन्ने पनि मानिँदैन । यसै सन्दर्भमा नेपालको संविधानको प्रस्तावनामा प्रयुक्त "पूर्ण प्रेस स्वतन्त्रता" भन्ने वाक्यांशको अर्थ-वोध हुन आवश्यक छ । संक्षेपमा भन्दा संविधानमा रहेका विभिन्न प्रावधानहरूको सापेक्षतामा "पूर्ण प्रेस स्वतन्त्रता" संविधानले प्रदान गरेको छ भन्ने देखिन आउँदछ । यही पृष्ठभूमिमा प्रस्तुत विवादका विपक्षीहरूका तर्फबाट गरिएको पूर्ण प्रेस स्वतन्त्रतासम्बन्धी जिकिरलाई हेर्नुपर्ने देखिन आयो ।

८. रिट निवेदकहरूले मूल रूपमा वादी समुदाय र विशेष गरी वादी समुदायका महिलाहरूको इज्जत, मान, प्रतिष्ठा, भावना तथा आत्मसम्मानमा "नथिया" र "ऐलानी" उपन्यास तथा "पण्डित बाजेको लौरी" नामक चलचित्रले आघात पुऱ्याएको भनी जिकिर गरेको पाइयो । वादी समुदायको सम्मान, भावना वा प्रतिष्ठामा आघात पार्न नभएर समाजका केही प्रतिनिधि घटनालाई लिएर साहित्य सिर्जना गरेको हो भन्ने विपक्षीहरूको लिखित जवाफ बेहोरा देखिन्छ । कसैको पनि मान, सम्मान, ईज्जत, प्रतिष्ठा वा भावनामा आघात पार्ने काम कसैबाट पनि हुन हुँदैन । सद्भावपूर्ण र सहिष्णु समाज निर्माणका लागि एक अर्काको भावनाप्रति संवेदनशील हुनु नै पर्दछ । साहित्य सिर्जनाको सन्दर्भमा पनि स्वाभाविक मानवीय भावना र प्रतिष्ठाप्रति विवेक पुऱ्याउन सकिएमा नै यसले समाजको अपनत्व ग्रहण गर्न सक्दछ । कतिपय साहित्य सिर्जनामा सामाजिक यथार्थता प्रतिविम्बित हुने गर्दछन । तर सामाजिक यथार्थको चित्रण गर्ने

6 Jagadish Swarup, Constitution of India, 2nd Ed. (2007) Vol. 1, P.48

7 Jagadish Swarup, Constitution of India, 2nd Ed. (2007) Vol. 1, P.49

8 Keshavananda Bharti V. State of Kerala, AIR 1973 SC 1461 - यस विवादमा भारतका प्रधानन्यायाधीश Sikri ले प्रस्तावनाको प्रयोगका सम्बन्धमा भनेका छन् : "It seems to me that the preamble of our constitution is of extreme importance and the constitution should be read and interpreted in the light of the grand and noble vision expressed in the preamble." Likewise, Shelat and Grover JJ observed; "Our Court has consistently looked to the Preamble for guidance and given it a transcendental position while interpreting the constitution or other laws."

9 Synthetics & Chemicals Ltd. V. State of Uttar Pradesh 1990 1 SCC 109 (7 Judges Bench)

10 सर्वोच्च अदालत बुलेटिन, २०५२, भाद्र १६-३१, अंक १

नाममा कुनै जात जाति, वर्ग वा समुदायको सम्मान र प्रतिष्ठामा आघात पार्ने कार्य हुनु शोभनीय हुँदैन । यस पक्षमा साहित्य-स्रष्टाहरूबाट सद्भावपूर्ण दृष्टिकोण राखिने छ भन्ने अपेक्षा राख्नु स्वभाविक छ ।

९. प्रस्तुत विवादको सुनुवाइ र निरूपणका सन्दर्भमा विवादित “**ऐलानी**”, “**नथिया**” तथा “**पण्डित बाजेको लौरी**” समेतका सम्बद्ध कृतिहरूको अध्ययन गरियो । उल्लिखित कृतिहरूमा वादी समुदायको रहनसहन, सामाजिक जीवनका भोगाई, बेहोर्नु परेका पीडा, आर्थिक तथा साँस्कृतिक परिवेश आदि विविध पक्षलाई समेटिएका कथा-वस्तुहरू चित्रण गरिएको पाइयो । विषयवस्तुको प्रस्तुतीकरण गर्दा केही प्रसङ्गमा चारित्रिक कुराहरू पनि केही प्रत्यक्ष वा खुल्ला तबरबाट उल्लेख गरेको पाइयो । यसबाट वादी समुदायका कतिपय मानिसको मनमा नमिठो लागेको हुन सक्दछ । आफ्नै परिवेशको कुरा भएकाले यसरी केही नमिठो लाग्नु स्वाभाविक पनि देखिन्छ । तर सामाजिक सुधार र परिवर्तनका लागि अप्रिय लाग्ने कुराहरू पनि यदाकदा भन्नु र सुन्नु पर्ने परिस्थितिहरू पैदा हुने गर्दछन् । उल्लिखित कृतिहरूले समग्र वादी समुदायको चरित्र एउटै रूपमा चित्रण गरेको भन्ने देखिँदैन¹¹ । विविधताले भरिएको

11 यस प्रसङ्गमा “खस जातिको खास कुरो” शीर्षकमा डा. माधवप्रसाद पोखरेलको अन्नपूर्ण दैनिक, शनिबार ११ फागुन २०७५ मा प्रकाशित विचार विश्लेषणको केही अंश उद्धृत गर्नु प्रासङ्गिक हुनेछ :
“खसहरूका धेरै चलन भारतका हिन्दूका चलनसँग मिल्दैनन् । आज पनि हुम्ला र डोल्पामा ४०५ परिवारमा द्रौपदी प्रथा पाइन्छ । यो चलन तिब्बती मुलका जनतामा मात्र होइन, खसहरूमा पनि पाइन्छ । वादीहरूको बहुपति प्रथा हिमाली क्षेत्रको “द्रौपती प्रथा” भन्दा फरक छ । पितृसत्तात्मक समाजले धेरै दरबारका राजा महाराजाहरूमा प्रचलित एउटै पुरुषले बेलुकै पिच्छे अर्का अर्कै महिलासित रात बिताएको धेरै अस्वाभाविक मान्दैनन् । अरुकै छोरा-बुहारी र पत्नीहरूसित एकैचोटी रास-लिला मनाउने पुरुषलाई भगवान कृष्ण मानेर पुजा गर्न समाजले केही पनि अप्ठेरो मानेको छैन । कृष्णजी र राजा महाराजाहरूलाई समाजले चरित्रहीन ठहर्याएर कलङ्कित गरेको छैन । तर मातृसत्तात्मक समाजमा त्यसैगरी एउटै महिलाले बेग्ला-बेग्लै पुरुषसित रात बिताएको पनि स्वाभाविक हुन्छ भन्ने कुरा हाम्रो पितृसत्तात्मक आँखाले बुझ्न

हाम्रो नेपाली समाजमा असल-खराब सबै कुरा सबै जात, जाति, समुदाय वा सम्प्रदायमा पाउन नसकिने होइन । तर यसको तात्पर्य कुनै ब्राह्मणको छोरा-छोरी वा नेवारको छोरा-छोरीमा कुनै चारित्रिक दोष पाइयो भन्दैमा ती समुदायका समस्त मानिसको आत्मसम्मान र प्रतिष्ठामा आघात नै पारिएको भन्ने अर्थमा बुझ्नु पनि मनासिब हुँदैन । वादी समुदायका हकमा पनि यही कुरा लागू हुन्छ । वादी समुदायको विगतलाई चित्रण गर्न केही प्रतिनिधि-पात्र बनाई गरिएको साहित्य-सिर्जनाबाट यस समुदायको आर्थिक, सामाजिक तथा साँस्कृतिक उत्थानमा योगदान पुग्न जाने पक्ष नै प्रवल रहेको देखिन्छ¹² । विवादित कृतिहरूको अध्ययनबाट वादी समुदायप्रति खराब भावना वा कुनै पूर्वाग्रह राखेर तयार गरिएको भनी मान्न सकिनेसम्मको अवस्था देखिँदैन । लेखकीय भावना सुधार, परिवर्तन र मूल राष्ट्रिय जीवनमा वादी समुदायलाई प्रवाहीकरण गर्नेतर्फ नै अभिमुख रहेको प्रतीत हुन्छ ।

१०. अब उपन्यासका अन्तरवस्तु सम्बन्धमा निवेदक तथा विपक्षीहरूले लिएको जिकिरतर्फ विचार गर्नु सान्दर्भिक देखिन्छ । विवेक ओझाद्वारा लिखित उपन्यास “**ऐलानी**” नामक उपन्यासको शीर्षक “जसले पनि उपभोग गर्न सक्ने” अर्थमा प्रयोग गरिएको छ भन्ने निवेदकहरूको जिकिर रहेको छ । यस सम्बन्धमा विपक्षीले “प्रायः वादीहरू ऐलानी जग्गामा बस्ने गरेका र फिरन्ता भएका कारण पुस्तकको नाम ऐलानी जुराइएको हो । कुनै वेला वादी महिलालाई प्रयोग गर्ने

सक्दैन । वादीहरूको समाजमा मातृसत्तात्मक समाजको त्यही अवशेष छ । जहाँ श्रीमतीहरू गाउँका राजा रजौटा र ठालूहरू कहाँ नाचगान गरेर रात बिताउन पुग्दछन् । उनीहरूको पतिहरू चाहीं मादल र बाजा बजाएर सहजकर्ता हुन्छन् । वादीहरूले खस जातिहरूको ऐतिहासिक चलन साँचेको देखिन्छ ।”

12 वादी समुदायको विगत उल्लेख गर्दा स्वयं रिट निवेदकबाट “अति पिछडिएको, अल्पसङ्ख्यक समुदाय हो, यस समुदायको परम्परागत पेसा भनेको नाचगान गर्ने, वाद्यवादनको सामग्री (मादल, ढोलक र तबला आदि) निर्माण गर्ने, जाल बुन्ने, माछा मार्ने खासगरी नदी किनार, खोला छेउ आदिमा बस्ने, सीमान्तकृत समुदाय” भनी परिचयात्मक विवरण उल्लेख गरेको देखिन्छ ।

सामन्त वर्गले अव वादी महिलालाई “**ऐलानी**” ठान्नु हुन्न । उनीहरूको मान मर्यादा, इज्जत, प्रतिष्ठाको अरु मानिससहर समान रूपमा सम्मान हुनुपर्दछ भन्ने अभिप्रायले “**ऐलानी**” नामकरण गरिएको हो । तथापि यसबाट कसैलाई आघात पर्न गएको भए क्षमायाचना गर्दछु” भन्ने बेहोरा लिखित जवाफमा उल्लेख गरेको पाइयो । यसैगरी, “**नथिया**” उपन्यासकी लेखिका विपक्षीमध्येकी सरस्वती प्रतीक्षाले “आफ्नो उपन्यासले वादी महिलाको आत्मसम्मानमा आघात पार्ने कुनै अभिप्राय राखेको छैन । यो उपन्यास वादी महिलाहरूको उत्थानको लागि सचेतना अभिवृद्धि होस भन्ने अभिप्राय राखेर लेखिएको हो” भन्ने भावसहित लिखित जवाफ प्रस्तुत गरेको पाइयो । “**नथिया**” किताबको प्रारम्भिक प्रस्तुतीमा नै “पोयटिक रियालिज्मको नजिक-नजिक” शीर्षकअन्तर्गत भूमिकामा लेखिएको छ: “आजभन्दा पच्चीस-तीस वर्ष अगाडीको दाडको जुन ठाउँको कथा मैले भनेकी छु, अहिले त्यो ठाँउबाट स्थानान्तरण भएर वादीहरू नजिकैको अर्को ठाँउमा गइसकेका छन् र तीमध्ये कोही पनि देहव्यापारमा छैनन्” । यसबाट उपन्यासले ऐतिहासिक सन्दर्भको प्रस्तुती गर्न खोजेको, तर लाञ्छना लगाउने अभिप्राय नराखेको भन्ने बुझ्न सकिन्छ । लेखकहरूबाट हार्दिकतापूर्वक प्रस्तुत गरिएको उल्लिखित अभिव्यक्ति मननयोग्य छ । उपन्यासमा प्रयोग गरिएका केही शब्दलाई लिएर लेखकीय स्वतन्त्रतामा अङ्कुश लगाउने किसिमबाट हेरिनु वा अर्थ लगाउनु विवेकपूर्ण देखिँदैन ।

११. उपन्यास र चलचित्रमा प्रयोग भएका “बदेनी, पातर, रणडी, वेश्या, रखेल” जस्ता शब्दहरूप्रति निवेदकको आपत्ति रहेको पाइयो । वस्तुतः यस्ता शब्द प्रयोग गरेर कसैलाई सम्बोधन गरियो भने गाली बेइज्जतीको विषय बन्दछ । यी शब्दहरू सम्मानजनक शब्द हुँदै होइनन् । तर उपन्यासमा यस्ता शब्दहरू वादी समुदायका मानिसलाई गाली गर्न, होच्याउन वा अपहेलित गर्न प्रयोग गरिएका हुन् कि वादी समुदायका

मानिसहरूले भोग्नु परेको अपमान, पीडा वा कथा-व्यथालाई उजागर गर्ने हेतुले उल्लेख गरिएका हुन् भन्ने पक्ष महत्त्वपूर्ण छ । उपन्यासको अध्ययनबाट उल्लिखित शब्दहरूको प्रयोग परिस्थिति र परिवेशको चित्रण गर्नका लागि भएको देखिन आउँदछ । यदि यी शब्दहरू अनुचित रूपमा लाञ्छना लगाउने दोषी मनसायले प्रयोग गरिएका हुन भनी मान्ने हो भने पनि यस प्रकारको विषयमा गाली बेइज्जतीसम्बन्धी प्रचलित कानूनबमोजिम उपचार खोजिनु पर्ने अवस्था रहन्छ । यसलाई अदालतको असाधारण क्षेत्राधिकारअन्तर्गत न्यायिक उपचारको विषय बनाउनु उचित देखिँदैन ।

१२. अधृत फिल्मस् प्रा.लि. को तर्फबाट प्रस्तुत भएको लिखित जवाफको बेहोरामा ‘चलचित्र विकास बोर्डबाट प्राप्त निर्देशनहरूको पालना गर्दै **“पण्डित बाजेको लौरी”** नामक चलचित्र तयार गरी केन्द्रीय चलचित्र जाँच समितिबाट जाँच गराई प्रदर्शनीको लागि स्वीकृति प्राप्त गरेको छ । चलचित्र बनाउँदा र प्रदर्शन गर्ने बेलामा पनि “चलचित्रमा प्रस्तुत भएको घटना र पात्रहरू काल्पनिक हुन्, कसैको वास्तविक जीवनसँग मेल खाएमा संयोग मात्र हुनेछ” भन्ने उल्लेख गरिएको छ । “यो चलचित्र निर्माण गर्दा वादी समुदायका कुनै पनि व्यक्तिको आत्मसम्मानमा आघात पार्ने कुनै अभिप्राय राखिएको छैन । वादी समुदायको उत्थान तथा सामाजिक सुधारको सन्देशसहित मनोरञ्जनका लागि चलचित्रको निर्माण गरिएको हो” भन्ने बेहोरासमेत लिखित जवाफमा उल्लेख गरेको पाइयो । कानूनद्वारा निर्धारित प्रक्रियाहरूको अनुशरण गरी उक्त **“पण्डित बाजेको लौरी”** नामक चलचित्रको निर्माण र प्रदर्शन गरिएको देखिन्छ । विपक्षीमध्येको राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगबाट प्रस्तुत हुन आएको लिखित जवाफमा “आयोगको लिखित पत्राचार पछि विपक्षीले ध्यानाकर्षण पत्रमा उल्लेख गर्नुभएको विषयमा केन्द्रिय चलचित्र जाँच समितिले चलचित्रमा प्रयोग भएको दाङ्ग, बदेनी, वेश्या, वादी प्रथा, जस्ता

शब्दहरू हटाउने सम्बन्धमा निर्णय भएको जानकारी प्राप्त हुन आएको” भनी उल्लेख भएको पाइयो। प्रस्तुत विवादको विषय महिला आयोगमा पनि प्रेषित भएको र महिला आयोगको पहलपश्चात् चलचित्र जाँचबुझ समितिले २०७५/४/२८ मा निर्णय गरी चलचित्रबाट केही शब्दहरू हटाएको भन्नेसमेत देखियो। चलचित्र (निर्माण, प्रदर्शन तथा वितरण) ऐन, २०२६ को दफा ७ बमोजिम गठित समितिबाट अश्लील शब्द हटाउने तथा चलचित्र प्रदर्शनका लागि केही सर्त तोक्ने गरी भए-गरिएका उल्लिखित कार्य वादी समुदायको भावनाको कदर गर्ने अभिप्रायले नै गरिएका हुन् भनी मान्न सकिन्छ।

१३. साहित्य सिर्जनाको आफ्नै विशिष्ट शैली हुन्छ। यो एक कला पनि हो। कुनै साहित्यमा कल्पनाशीलताको प्रचुरता रहेको हुन्छ भने कुनै साहित्यले सामाजिक जीवनमा देखिएका कथा-व्यथाहरूलाई जीवन्त रूपमा उजागर गरेका हुन्छन्। समाजमा भएको कुरीति, विसङ्गती, दमन, शोषण, उत्पीडन जस्ता कुराहरूलाई शब्द र शैलीमा उतारेर आम मानिसमा जागरुकता र सचेतना जागृत गर्ने कुरामा साहित्य-सिर्जनाको विशिष्ट महत्त्व रहन्छ। सर्जकहरूले विषयवस्तुलाई रोचक, पठनीय र सन्देशमूलक बनाउनका लागि कहिले आलङ्कारिकता, कहिले प्रतिकात्मकता भन्ने शैलीसमेत अपनाउने गरेको पाइन्छ। साहित्य सिर्जना गर्दा कतिपय सन्दर्भहरू मानिसको वास्तविक जीवनसँग मेल खाने पनि हुन पुग्दछन्। साहित्य सिर्जनाको क्षितिज अनन्त छ। एउटा कहावत पनि छ: “जहाँ नपहुँचे रवि, वहाँ पहुँचे कवि” !! यहाँ प्रयुक्त “रवि” शब्द प्रतिकात्मक देखिन्छ। यो कहावतको तात्पर्य साहित्य सिर्जनाको कुरालाई साँघुरो दायरामा राखेर हेर्न हुँदैन भन्ने पनि हो। कला, साहित्यको विचरण गर्ने खुल्ला परिवेशमा सङ्कुचन कायम गर्ने प्रयास स्वीकार्य हुँदैन। साहित्य-सर्जकले प्रयोग गरेको शब्द, भाषा वा शैलीलाई

खास सामाजिक सन्दर्भ (social context) मा हेरी मूल्याङ्कन गरिनु पर्दछ। त्यसैले अन्यथा खराब मनसाय नदेखिएको अवस्था र प्रचलित कानूनले निषेध नगरेको कुरामा कुनै साहित्यकार वा सर्जकलाई उत्तरदायी ठहराउनु उचित र विवेकपूर्ण ठानिँदैन।

१४. माथिका प्रकरणहरूमा विवेचित समस्त पक्षमा विचार गर्दा निवेदकले उठाएका कतिपय विषय सामाजिक तथा नैतिक रूपमा महत्त्वपूर्ण देखिन्छन्। तथापि यी विषयहरूलाई रिट क्षेत्राधिकारबाट निरूपण गरिने “न्यायिक व्यवस्थापन-योग्य” (Judicially Manageable) विषयको रूपमा हेर्नु मनासिब हुँदैन। “नथिया” तथा “ऐलानी” नामक उपन्यास र “पण्डित बाजेको लौरी” नामक चलचित्रको प्रकाशन र प्रसारण कार्य कानूनप्रतिकूल भएको छ भनी मान्न सकिने अवस्था देखिएन। तसर्थ परमादेशको आदेश जारी गर्नु पर्नेसम्मको अवस्था विद्यमान रहेको नदेखिएकाले निवेदन मागबमोजिम परमादेश जारी गरी रहन परेन।

१५. शब्दमा शक्ति हुन्छ भनिन्छ। कुनै शब्दले मानिसको अन्तर-मनलाई छुन्छ र आनन्दित तुल्याउँदछ, कुनै शब्दले पीडा-बोध गराउँछ। भाषा, शब्द, प्रस्तुति, वर्ण-विन्यास जस्ता कुरामा लेखकीय बुद्धिमता र कलाको संयोजन अपेक्षित रहन्छ। सद्भाव र सहिष्णुतामा आधारित सिर्जनशील र प्रगतिशील समाजको निर्माण हामी सबैको चाहना र जिम्मेवारीको विषय हो। त्यसैले हाम्रा कर्महरू पनि त्यही अभीष्ट प्राप्तिप्रति परिलक्षित हुनु पर्दछ। हाम्रो लेखकीय, प्रकाशकीय वा वैयक्तिक स्वतन्त्रताको उपभोग गर्दा अरुको वैयक्तिक प्रतिष्ठामा आँच आउने वा आघात पर्ने अवस्था देखिनु शोभनीय हुँदैन। “विद्वानलाई इसारा नै काफी हुन्छ” भन्ने कहावत पनि छ। त्यसैले “ऐलानी” तथा “नथिया” को अर्को संस्करण प्रकाशन गर्दा तथा अन्य कुनै साहित्य सिर्जना गर्दा सम्बन्धित व्यक्ति, वर्ग वा समुदायको भावनामा आघात नपुनेतर्फ विपक्षीहरू लेखक / लेखिका तथा प्रकाशकहरूको

समुचित ध्यानाकर्षण हुने कुरामा यो इजलास विश्वास व्यक्त गर्दछ ।

१६. रिट निवेदकहरूले कतिपय समसामयिक महत्त्वका सामाजिक, आर्थिक, सांस्कृतिक विषयहरूमा समेत न्यायिक उपचारको अपेक्षा राखेको देखिन्छ । लोक कल्याणकारी राज्यको अवधारणाअनुसार नागरिकको सर्वतोमुखी हित र कल्याण, हक अधिकारको संरक्षण तथा वादी समुदायको लागि समानता र सम्मानपूर्ण राष्ट्रिय जीवनमा प्रवाहीकरणसम्बन्धी प्रश्नहरू पनि उपस्थित भएका छन् । रिट निवेदनमा मिति २०६४/६/२८ मा नेपाल सरकार र वादी अधिकार संघर्ष समितिका बीच भएको सहमतिको कार्यान्वयन हुनु पर्ने प्रसङ्ग पनि उठाइएको देखिन्छ । सहमति भएको दशक पछिसम्म पनि परिस्थितिमा आशातीत परिवर्तन नहुनु शोभनीय कुरा देखिँदैन । वादी समुदायको हित-रक्षा र कल्याणका लागि सरकारको तर्फबाट सुनिश्चित गरिनु पर्ने नीतिगत स्पष्टता र कार्यक्रममा प्रभावकारिता अझै देखा नपरेको प्रतीत हुन्छ । वादी समुदायलाई लक्षित गरी प्रयोग गरिने भाषा, शब्द, शैली तथा उनीहरूप्रति गरिने व्यवहारका कुरामा पनि सद्भाव र सम्मानपूर्ण दृष्टिकोण अपनाउन वाञ्छनीय देखिएको छ । यही रिट निवेदनलाई समेत कुनै रहर, बुद्धि-विलास वा वौद्धिक सन्तुष्टिको विषयको रूपमा नभएर वादी समुदायको आत्मसम्मान र प्रतिष्ठामा परेको चोट, पीडा तथा आघातको औपचारिक अभिव्यक्तिको रूपमा बुझ्न सकिने अवस्था देखिन्छ । उल्लिखित समग्र विषय र पक्षमा विचार गरी देहायबमोजिम गर्नु, गराउनु भनी देहायका विपक्षीहरूका नाउँमा यो निर्देशनात्मक आदेश जारी गरिएको छः

क. मिति २०६४/६/२८ मा नेपाल सरकार र वादी अधिकार संघर्ष समितिका बीच भएको सहमतिको कार्यान्वयन गर्न आवश्यक कानूनी तथा नीतिगत व्यवस्था मिलाई

लक्षित समुदायसमेतको सहभागितामा आवश्यक सामाजिक सुधार, आर्थिक विकास, साँस्कृतिक संरक्षण तथा सचेतना अभिवृद्धिसम्बन्धी कार्यक्रम सञ्चालन गर्नु, गराउनु भनी नेपाल सरकार, प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय, गृह मन्त्रालय, महिला, बालबालिका तथा जेष्ठ नागरिक मन्त्रालय; एवम् सञ्चार तथा सूचना प्रविधि मन्त्रालयसमेतको नाममा यो निर्देशनात्मक आदेश जारी गरिएको छ ।

ख. वादी समुदायलगायत कुनै पनि जाति, जाति, धर्म, वर्ण, क्षेत्र, सम्प्रदायका मानिसहरूको मान-मर्यादा, इज्जत-प्रतिष्ठा र आत्मसम्मानमा आघात पुग्ने, कसैप्रति घृणा, द्वेष वा वैमनस्यता उत्पन्न गर्ने, साम्प्रदायिक दुर्भावना फैलाउने जस्ता शब्द-चित्रसहितका चलचित्रहरूको प्रदर्शन गर्ने कुरामा नियन्त्रण कायम गर्न नेपालको संविधान एवम् प्रचलित कानूनद्वारा निर्देशित दायरामा रही प्रभावकारी रूपमा नियमनकारी भूमिका निर्वाह गर्नु भनी चलचित्र बोर्ड तथा चलचित्र जाँच समितिका नाउँमा यो निर्देशनात्मक आदेश जारी गरिएको छ ।

१७. प्रस्तुत आदेशको जनाउ महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयमार्फत विपक्षीहरूलाई दिई दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार बुझाई दिनु ।

उक्त रायमा सहमत छु ।

न्या. बमकुमार श्रेष्ठ

इजलास अधिकृत:- ढाकाराम पौडेल

इति संवत् २०७५ साल फागुन १५ गते रोज ४ शुभम् ।

निर्णय नं. १०१६०

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश डा.श्री आनन्दमोहन भट्टराई
माननीय न्यायाधीश श्री टंकबहादुर मोक्तान
फैसला मिति : २०७५।१०।८
०६७-WO-०५५८

मुद्दा: उत्प्रेषण

पक्ष / रिट निवेदक : उपेन्द्रविक्रम शाहको अधिकृत वारेस
काठमाडौं जिल्ला काठमाडौं महानगरपालिका
वडा नं. १६ म्हेपी बस्ने शान्तदेवी मल्ल
विरुद्ध

विपक्षी : काठमाडौं जिल्ला काठमाडौं महानगरपालिका
वडा नं. ७ चाबहिलस्थित मालपोत कार्यालय,
चाबहिलसमेत

- छुट जग्गा दर्ताको हदम्याद नाघेको कैयौं दशक पछि छुट दर्ताको नाममा निवेदन पत्रो भन्दैमा सो जग्गा दर्ता गर्नु पर्ने वा तेरो मेरोमा सुनाउनु पर्ने बाध्यता मालपोत कार्यालयलाई नरहने।

(प्रकरण नं.६)

- फिलडबुकमा कुनै नाम उल्लेख भयो भन्दैमा सो कुराले विवादित सम्पत्तिमा निवेदकको हक भई हाल्यो भन्न मिल्दैन। स्थापित हकसम्मको रिट क्षेत्रबाट प्रचलन हुने हो। हक नै स्थापित छैन भने सो हकको उल्लङ्घन भयो भन्ने प्रश्न उठ्न नसक्ने।

(प्रकरण नं.७)

पक्ष / रिट निवेदकका तर्फबाट : विद्वान् अधिवक्ता श्री
मदन रेग्मी

विपक्षीका तर्फबाट : विद्वान् सहन्यायाधिवक्ता श्री
खेमराज ज्ञवाली

अवलम्बित नजिर :

सम्बद्ध कानून :

- मालपोत ऐन, २०३४
- जग्गा नापजाँच ऐन, २०१९

आदेश

न्या.डा.आनन्दमोहन भट्टराई : नेपालको अन्तरिम संविधान २०६३ को धारा १०७ (३) बमोजिम यस अदालतमा दायर भएको प्रस्तुत मुद्दाको संक्षिप्त तथ्य एवं ठहर यसप्रकार छ:

साबिक ज्यान शाहको संवत् १८८९/९/१२ को पोता पशुपति पाटी गुठी सर्वाङ्ग माफी बिर्ता लगातअन्तर्गत देउपाटन सिमडोल बालापिट मौजा भिङ्ने मिति २०४२/१२/५ को निर्णयले रैकर परिणत भएका काठमाडौं जिल्ला गोठार गा.वि.स. वडा नं. ५ कि.नं. २७, ३५, ३७, ३८, ३९, ४०, ४१, ४३ र १६० का ९ कित्ता जग्गाहरू पूर्णचन्द्र शाह र उपेन्द्र विक्रम शाहको नाममा संयुक्त दर्ता भई मिति २०६०/६/७ गतेको निर्णयले मेरो बुबा उपेन्द्र विक्रम शाहको नाममा एकलौटी हक कायम भइसकेको लगात र खेस्ता भिडेको काठमाडौं जिल्ला गोठार गा.वि.स. वडा नं. ५ कि.नं. १७१, १७२, १७४, २१९, २२२, २२७, २२८, २२९, २३४, २३५, २३६, २३७, २३८, २३९, २४०, २४१, २४२ समेत १७ कित्ता जग्गा र त्यी जग्गाका बीचमा रहेका दर्ता बाँकी जग्गाधनी लक्ष्मी नानी बनेनीको काठमाडौं जिल्ला गोठार गा.वि.स. वडा नं. ५ कि.नं. २२१, २२३, २२४, २२५, २२६ समेतका ५ सहित जम्मा २२ कित्ता जग्गाहरू नयाँ नापीको फिलडबुकमा काठमाडौं जिल्ला जोरपाटी गा.वि.स. वडा नं. ३ सिट १०२-१०६९-१६ कि.नं. ७० र १६० भिडाई पूर्णचन्द्र शाहको हकवाला उपेन्द्र विक्रम शाहको मन्जुरीप्राप्त छोरी म शान्तदेवी मल्लको

नाममा छुट जग्गा दर्ता गरी अधिकरणमा परेको कित्ता जग्गाहरू मुअब्जा प्रयोजनको निमित्त र अन्य कित्ता जग्गाहरूको जग्गाधनी प्रमाणपत्र पुर्जा पाउँ भनी मिति २०६७/०५/१० मा निवेदन गरेकी थिएँ।

साबिक माफी विर्ताको लगत भिडी पूर्णचन्द्र शाहको स्वेस्तामा मिति २०४२/१२/०५ र मिति २०६०।६।७ को निर्णयले उपेन्द्र विक्रम शाहको नाममा हक कायम भई निर्विवाद रैकर हक भनी प्रमाणित भएको छ। उक्त जग्गाको बीचमा लक्ष्मीनानी बनेनीको दर्ता बाँकी भनेको जग्गामा पनि मेरो निवेदन परेको सो जग्गासमेत मेरो चार किल्लाभित्र पर्ने मालपोत ऐन, २०३४ बमोजिम म निवेदकको नाउँमा छुट जग्गा दर्ता गरी दिनु पर्नेमा सो नगरी विवादित काठमाडौँ जिल्ला गोठाटार गा.वि.स. वडा नं. ५ साबिक कि.नं. १७१, १७२, १७४, २१९, २२२, २२७, २२९, २३४, २३५, २३६, २३७, २३८, २३९, २४०, २४१ र २४२ का जग्गा पूर्णचन्द्र शाहको नाममा दर्ता अप्रमाणित रहेको भए पनि, श्री पशुपतिनाथको गुठी उल्लेख गरी गुठी कार्यालयबाट गुठीमा दर्ता गर्ने निर्णय भएको र कि.नं. २२१, २२३, २२४, २२५ र २२६ को जग्गा लक्ष्मी नानी बनेनीको भएको एवम् कि.नं. २२१ को जग्गाको किसानको बेहोरामा यो जग्गा वडाको हो, कि.नं. २२९ को जग्गा पशुपतिनाथ गुठी भनी उल्लेख भएकोले निवेदकले उक्त जग्गा सम्बन्धमा ठोस प्रमाण दिन नसकी निवेदकको मागबमोजिमका जग्गा सर्वाङ्ग माफी विर्ताको लगतबाट भिड्ने यकिन हुन नसकेको भनी मालपोत कार्यालय चाबहिलबाट मिति २०६७/०६/१९ मा भएको गैहकानूनी निर्णयबाट मेरो नेपालको अन्तरिम संविधानको धारा १३ र १९ समेतद्वारा प्रदत्त हकमा आघात पुग्न गएकाले उक्त निर्णय बदर गरी मेरो हक संरक्षण तथा प्रचलन गर्ने अन्य वैकल्पिक उपचारको मार्ग नरहेकाले नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ३२ र १०७ बमोजिम उत्प्रेषणको आदेशद्वारा बदर गरी पूर्णचन्द्र

शाहको हकवाला उपेन्द्र विक्रम शाहको मन्जुरीप्राप्त छोरी म शान्तदेवी मल्लको नाममा छुट जग्गा दिनु भनी मालपोत कार्यालय चाबहिलको नाममा परमादेश जारी गरिपाउँ भनी उपेन्द्र विक्रम शाहको वारेस शान्तदेवी मल्लले यस अदालतमा दायर गरेको रिट निवेदन।

यसमा के कसो भएको हो ? निवेदकको मागबमोजिमको आदेश किन जारी हुन नपर्ने हो ? यो आदेश प्राप्त भएका मितिले बाटाका म्यादबाहेक १५ दिनभित्र सम्बन्धित मिसिलसाथ राखी महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयमार्फत लिखित जवाफ पठाउनु भनी रिट निवेदनको एकप्रति नक्कल साथै राखी विपक्षी मालपोत कार्यालय चाबहिलसमेतलाई सूचना पठाई त्यसको बोधार्थ महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयमा पठाई दिनु। निवेदकको मागबमोजिम आदेश किन जारी हुनु नपर्ने हो ? यो आदेश प्राप्त भएका मितिले बाटाका म्यादबाहेक १५ दिनभित्र लिखित जवाफ लिई आफैं वा आफ्नो प्रतिनिधिद्वारा उपस्थित हुनु भनी रिट निवेदनको १ प्रति नक्कल साथै राखी विपक्षी श्री पशुपतिनाथ अमालकोट कचहरीसमेतलाई सम्बन्धित जिल्ला अदालतमार्फत सूचना पठाई लिखित जवाफ आएपछि वा अवधि नाघेपछि नियमबमोजिम पेस गर्नु भन्ने मिति २०६७/६/४ को यस अदालतको आदेश।

विपक्षीले यिनै जग्गाका सम्बन्धमा श्री पशुपतिनाथ अमालकोट कचहरीसमेतलाई विपक्षी बनाई ०६५-WO-०१२० को रिट दायर गरेकोमा यस गुठीको तर्फबाट यथार्थ विवरण खुलाई लिखित जवाफ पेस गरेपछि दाबी प्रमाणित गर्न सकिदैन भनी मुद्दा फिर्ता लिनु भएको हो। अहिले तिनै अधिल्लो फिर्ता लिएका रिटका कुरा हासिल गर्न अदालतलाई गुमराहमा पारी मालपोत कार्यालयले कि.नं. २२३, २२४, २२५, २२६, २२९ समेत ५ कित्ता जग्गा श्री पशुपतिनाथ अमालकोट कचहरी गुठीका नाममा दर्ता भई निवेदकको नाममा दर्ता गर्न नमिल्ने हुँदा निर्णयमा चित्त नबुझेमा

पुनरावेदन अदालत, पाटनमा पुनरावेदन गर्नु होला भनी भएको निर्णयउपर साधारण क्षेत्राधिकारको प्रयोग नगरी रिट लिई सम्मानित अदालतसमक्ष दायर गरेको रिट हकद्वया नभएको साथै कार्यविधिगत त्रुटिसमेत हुँदा रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्नेसमेत बेहोराको श्री पशुपतिनाथ अमालकोट कचहरी तथा आफ्नो हकमा समेत पशुपति क्षेत्र विकास कोषका सदस्य सचिव सुशिल नाहाटाले यस अदालतमा पेस गरेको लिखित जवाफ।

निवेदकले दर्ता नामसारी माग गर्नुभएको काठमाडौं जिल्ला गोठाटार वडा नं. ५क कि.नं. १७१, १७२, १७४, २२८, २२९, २३६, २३७, २३९, २४०, २४१, २२२, २३५, २४२ का जग्गाहरू पूर्णचन्द्र शाहको नाममा दर्ता अप्रमाणित मोठ खेस्ता कायम रहेकोमा नापीको फिलडबुकमा श्री पशुपतिनाथ गुठी उल्लेख भएकोमा सोमध्ये कतिपय कित्ता जग्गाहरू गुठी कायम गर्ने निर्णय भएकोमा सोउपर निवेदकले रिट दायर गरेकोमा निवेदकले नै रिट फिर्ता लिएको र गुठी कार्यालयले गरेको निर्णय बदर भएको नदेखिएको।

कि.नं. २२३, २२४, २२५, २२६ का जग्गा नापी फिलडबुक र मोठ खेस्ताबाट लक्ष्मी नानी बनेनी कायम रहेको, कि.नं. २२१ र २२९ जग्गा नापी फिलडबुकमा मोही उल्लेख भई किसानको बेहोरामा वाणाको जग्गा र जग्गाधनीको बेहोरामा पशुपतिनाथको जग्गा देखिएको। कि.नं. २२१ मा जग्गाधनी खाली र कि.नं. २२९ को जग्गा गुठीको नाममा दर्ता बाँकी भएको हुँदा पूर्णचन्द्र शाहको भन्न सकिने अवस्था नरहेको। उपेन्द्र विक्रम शाहले छुट जग्गा दर्ता माग गरेका उक्त कित्ता जग्गाहरू प्रमाणको अभावमा सर्वाङ्ग माफी विर्ताको लगतबाट दर्ता हुने भन्ने यकिन हुन नसकेको हुँदा निवेदकको मागबमोजिम निजको नाममा दर्ता हुन नसक्ने भनी मिति २०६७/०६/१९ मा निर्णय भएकोमा सोमा चित्त नबुझे पुनरावेदन अदालत, पाटनमा पुनरावेदन गर्न जानु भनी उल्लेख भएकोमा

सोबमोजिम पुनरावेदन अदालत, नगई यस अदालतको असाधारण अधिकार क्षेत्रअन्तर्गत रिट दायर गरेकोमा नमिलेकाले निवेदकको रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्नेसमेत बेहोराको मालपोत कार्यालय चाबहिल एवम् प्रमुख मालपोत अधिकृतको तर्फबाट यस अदालतमा पेस भएको लिखित जवाफ।

नियमबमोजिम पेसी सूचीमा चढी निर्णयार्थ इजलाससमक्ष पेस हुन आएको प्रस्तुत रिट निवेदनमा निवेदक शान्तदेवी मल्लका छोरा जनकराज मल्लले दाबीका जग्गाहरू साबिक खेस्ताको आधारमा उपेन्द्रविक्रम शाहका नाउँमा दर्ता गर्नुपर्नेमा नगरेको मालपोत कार्यालयको निर्णय बदर हुनुपर्छ भनी राख्नु भएको भनाइ र प्रस्तुत रिट निवेदनमा सरिक हुन पाउँ भनी इजलाससमक्ष निवेदन पेस गर्ने जानकी शाहका कानून व्यवसायी विद्वान् अधिवक्ता श्री मदन रेग्मीले उपेन्द्र विक्रम शाहको वारेस भई निजकी छोरी शान्तदेवी मल्लले प्रस्तुत रिट निवेदन दायर गरेकोमा स्वयं उपेन्द्र विक्रम शाहको मृत्यु भइसकेको अवस्थामा निज शान्तदेवी मल्लले मुद्दा सकार गर्ने कानूनी हैसियत नभएको हुँदा प्रस्तुत रिट निवेदन न्याययोग्य नभएको हुँदा निवेदन खारेज हुनुपर्दछ भनी तथा मालपोत कार्यालयको तर्फबाट उपस्थित विद्वान् सहन्यायाधिवक्ता श्री खेमराज ज्ञवालीले कानूनबमोजिम गुठीका नाममा दर्ता भएका जग्गा छुट दर्ता गरिपाउँ भनी निवेदकले माग गर्दैमा रिटको माध्यमबाट हेर्न नमिल्ने हुदाँ विपक्षीको रिट निवेदन खारेज हुनुपर्दछ भनी गर्नुभएको बहससमेत सुनियो।

उपर्युक्त बहस जिकिर भएको प्रस्तुत रिट निवेदनमा निवेदन मागबमोजिमको आदेश जारी गर्नुपर्ने हो वा होइन भन्ने सम्बन्धमा निर्णय दिनुपर्ने देखिन आयो।

२. मेरो जिजु बाजे चौतरिया ज्यान शाहको नाममा वि.सं. १८८९ सालको रु.१२ मा पशुपतिमा निर्माण गरिएको पाटी गुठी सर्वाङ्गमाफी बिर्ता

लगतबमोजिम सिमडोल पाखो खेत भिङ्ने वहाँको एक मात्र छोरा गौरीप्रसाद शाहले कर्णेल कमाण्डर तेजबहादुर राणालाई भोग बन्धकी दिई बिक्री लिनुदिनु भएको जग्गा निजका नाताका रणविक्रम शाहले हक सफा गरी संवत् १९७९ सालमा लालमोहर नक्कल पाएको, २०२१ सालको नापीले निजका छोरा पूर्णचन्द्र शाहको नाममा नापनक्सा भई दर्ता स्रेस्ता कायम भई अप्रमाणित रहेको साबिक गोठाटार वडा ५क कि.नं. १७१, १७२, १७४, २१९, २२२, २२७, २२८, २२९, २३३, २३४, २३५, २३६, २३७, २३८, २३९, २४०, २४१, २४२ समेतका कित्ता जग्गा पूर्णचन्द्र शाहका हकवाला उपेन्द्र विक्रम शाहका नाममा दर्ता गराई पाउँ भनी उपेन्द्र विक्रम शाहको अ.वा. शान्तदेवी मल्लले मालपोत कार्यालय चाबहिलमा मिति २०६४।११।१४ मा निवेदन दिएको देखिन्छ। सो निवेदनपूर्व पनि मिसिल तामेलीमा रहेकोमा तामेलीबाट जगाई जग्गा दर्ता नामसारी गरिपाउँ मिति २०६४।२।२, २०६४।२।३ र उल्लिखित कित्ता जग्गाहरूमध्ये केही कित्ता जग्गा गुठी कार्यालयले जग्गा दर्ता कारबाहीका लागि सूचना निकालेको र उक्त जग्गा सम्बन्धमा अन्य हकदारहरूलाई कुनै मौका नदिई कारबाही चलेको हुँदा जग्गा दर्ता रोक्का गरिपाउँ भनी मिति २०६४।२।२४ मा यी नै शान्तदेवी मल्लले मालपोत कार्यालयमा निवेदन दिएको देखिन्छ।

३. निवेदकले दर्ता नामसारी माग गरेका काठमाडौं जिल्ला गोठाटार वडा नं. ५ कित्ता नं. १७२, २१९, २२२, २२७, २२८, २३७, २३८, २३९, २४०, २४१ र २४२ समेत ११ कित्ता जग्गाहरू श्रीपशुपतिनाथ अमालकोट कचहरीको मिति २०६५।१।८ को निर्णयअनुसार गुठीमा दर्ता गर्ने निर्णय भई गुठीका नाममा कायम भएकोमा सो निणयउपर उपेन्द्र विक्रम शाहको तर्फबाट यस सर्वोच्च अदालतमा रिट दायर भएकोमा कारबाही चलिरहेको अवस्थामा निवेदक आफैले निवेदन दिई मिति २०६७।६।८ मा

रिट निवेदन फिर्ता लिएकोसमेत देखिन्छ।

४. माथि उल्लिखित जग्गासहित काठमाडौं जिल्ला गोठाटार गाउँ विकास समिति वडा ५क कि.नं. १७१, १७२, १७४, २१९, २२२, २२७, २२८, २२९, २३३, २३४, २३५, २३६, २३७, २३८, २३९, २४०, २४१, २४२ समेत जग्गाहरू नापीको फिल्डबुकमा श्री पशुपतिनाथ गुठी भनी बेहोरा उल्लेख भएको पाइन्छ। साथै कि.नं. २२३, २२४, २२५, र २२६ का जग्गा नापी फिल्डबुक र मोठ स्रेस्ताबाट मोही महलमा लक्ष्मी नानी बनेनी उल्लेख भएको पाइन्छ। माथि उल्लिखित कि.नं. का जग्गाहरू छुट दर्ता गरिपाउँ भनी उपेन्द्र विक्रम शाह र जानकी शाहको निवेदन दाबी रहेकोमा उक्त जग्गाहरू सर्वाङ्ग माफी विर्ताको लगतबाट दर्ता गर्न लगत भिङ्ने यकिन हुन सक्ने पनि देखिएन। अतः उपेन्द्र विक्रम शाह र जानकी शाहको नाममा उपर्युक्त कित्ता जग्गा छुट जग्गा दर्ता हुन नसक्ने र यो निर्णयमा चित्त नबुझे पुनरावेदन गर्न श्री पुनरावेदन अदालत, पाटनमा जानुहोला भनी मिति २०६७।६।१९ मा मालपोत कार्यालय चाबहिलबाट निर्णय भएको देखिन्छ।

५. मालपोत ऐन, २०३४ को दफा ७ को उपदफा २ मा जग्गा नापजाँच ऐन, २०१९ बमोजिम नाप नक्सा भएको कुनै जग्गा दर्ता गर्नसम्म छुट भएकोमा उक्त जग्गाको साबिक दर्ता, तिरो र भोगसमेतको आवश्यक छानबिन गरी तोकिएबमोजिमको समितिको सिफारिसमा तोकिएको प्रक्रिया अपनाई मालपोत कार्यालयले त्यस्तो जग्गा दर्ता गर्न सक्नेछ भन्ने व्यवस्था रहेको देखिन्छ। साथै सोही ऐनको दफा ३१ मा २०७२ मा संशोधन हुनुअगाडि मालपोत कार्यालयको निर्णयउपर पुनरावेदन अदालतमा पुनरावेदन लाग्नेछ भन्ने कानूनी व्यवस्थासमेत रहेको देखिन्छ। नापीको समयमा नापी कार्यालयले तयार गरेको फिल्डबुकको किसानको महलमा यो जग्गा श्री पशुपतिनाथ गुठीको जग्गा हो भनी उल्लेख भएको कित्ता नं. १७२, २१९, २२२, २२७,

२२८, २३७, २३८, २३९, २४०, २४१ र २४२ का जग्गाहरू श्रीपशुपतिनाथ अमालकोट कचहरीको मिति २०६५।१।८ को निर्णयअनुसार गुठीमा दर्ता गर्ने निर्णय भई श्रीपशुपतिनाथ गुठीका नाममा कायम गरेको देखियो । साधिकार निकाय अमालकोट कचहरीको साबिकदेखि नै गुठीमा रहेका जग्गाको संरक्षण गर्ने कानूनी दायित्व रहेको र सोबमोजिम गुठीमा दर्ता गराएको बेहोरा उल्लेख भएको र सोउपर परेको रिट यी निवेदकतर्फबाट फिर्ता पनि लिएबाट सो जग्गाहरूको हकमा विवाद टुङ्गीसकेको भन्न पर्ने हुन आयो ।

६. प्रस्तुत मुद्दामा दर्ता माग गरेको जग्गा पशुपतिनाथ गुठी भन्ने फिल्डबुकको बेहोराबाट देखिएको छ । आराध्यदेव श्री पशुपतिनाथको नाउँमा राजादेखि सर्वसाधारणसमेतले र देशभित्र र बाहिर रहेका भक्तजनहरूले धर्मार्थनिमित्त गुठी राखेको कुरा इतिहासले बताउँछ । यस अदालतले निवेदक तुलसी सिंखडा विपक्षी नेपाल सरकार प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालयसमेत भएको ने.का.प. २०७४ अंक ७ नि. नं. ९८४९ उत्प्रेषण मुद्दामा पशुपतिनाथजस्तो प्राग ऐतिहासिक एवं पुरातात्विक महत्त्वको विश्व सम्पदा सूचीमा परेको धार्मिक सम्पदाको रक्षा गर्नु राज्यको राष्ट्रिय एवं अन्तर्राष्ट्रिय कर्तव्य हुन आउने भन्ने सिद्धान्त प्रतिपादन गरेकोसमेत सन्दर्भमा विवादित जग्गाको विषयलाई हेर्नुपर्ने हुन्छ । विवादित जग्गा गोठाटारमा रहेको र गोठाटारमा पशुपतिनाथ गुठीका अन्य जग्गाहरूसमेत रहेको अवस्थामा यो विषयवस्तुको अन्त्यसम्म नपुगी सबै विषयको अनुसन्धान नगरी कसैको नाम फिल्डबुकमा लेखियो भन्दैमा वा जोताहा जनियो भन्दैमा व्यक्तिको हुन सक्छ भन्न मिल्दैन । २०२१ सालको नापीको फिल्डबुकमा श्री पशुपतिनाथको नाम परिसकेको जग्गा कसैको बेप्रमाणिक र शंकास्पद लगतको आधारमा व्यक्तिको सम्पत्ति मानी दर्ता हुने विषय नै होइन । एकभन्दा बढी

पक्षहरूले दाबी गरेका छन् वा कुनै अड्डा अदालतले तेरो मेरोमा जान भनी सुनाएको अवस्था छ भन्दैमा वा पक्षहरू आपसमा विवाद लिई आए भन्दैमा दुईमध्ये एक पक्षको नाममा जग्गा दर्ता गरिहाल्नु पर्छ भन्ने हुँदैन । मठ मन्दिरका नाम परेका सम्पत्तिहरू ती सम्पदाकै नाममा रहनु पर्छ । त्यसो गर्न सकेमा मात्र हाम्रो धर्म, परम्परा र संस्कृति जोगिन्छ । यस विषयमा अदालतलगायत सबै सम्बन्धित निकाय विशेष रूपमा चनाखो रहनु पर्छ । धर्म, संस्कृति र सम्पदा राष्ट्रको पहिचानसँग जोडिएको विषय हो यसको संरक्षणमा राज्यका सबै निकाय लाग्नु पर्दछ भनी अधिवक्ता प्रकाशमणी शर्मासमेत निवेदक र विपक्षी नेपाल सरकार मन्त्रिपरिषद् सचिवालयसमेत भएको उत्प्रेषण परमादेश मुद्दामा ने.का.प.२०६४ अंक १० नि.नं. ७८८५ सिद्धान्तसमेत प्रतिपादन भएको अवस्था छ । जग्गा नापजाँच ऐन, २०१९ को दफा ८ मा नाप जाँचको काम र दर्ता स्वेस्ता तयार गर्ने काम समाप्त भएपछि जग्गाधनी दर्ता प्रमाण पुर्जा तयार गरी सम्बन्धित जग्गावाला वा निजको प्रतिनिधिलाई दिनुपर्नेछ सोमा चित्त नबुझेन व्यक्तिले साठी दिनभित्र तोकिएको अधिकारीसमक्ष कारणसहित उजुर गर्न सक्नेछ भन्ने कानूनी व्यवस्थाविपरीत छुट जग्गा दर्ताको हदम्याद नाघेको कैयौं दशकपछि छुट दर्ताको नाममा निवेदन पत्रो भन्दैमा सो जग्गा दर्ता गर्नु पर्ने वा तेरो मेरोमा सुनाउनु पर्ने बाध्यता मालपोत कार्यालयलाई रहँदैन ।

७. प्रस्तुत विवादमा श्री पशुपतिनाथ अमालकोट कचहरी, श्री पशुपति क्षेत्र विकास कोषलाई विपक्षी बनाएकोमा विपक्षीमध्ये अमालकोट कचहरीको तर्फबाट लिखित जवाफ पेस गरेको पाइएन भने श्री पशुपति क्षेत्र विकास कोषबाट लिखित जवाफ पेस गरेको पाइए तापनि बहसमा कोही उपस्थित भएको पाइएन । जिम्मेदार निकायबाट प्रस्तुत विवादमा देखाएको उदासिनता र लापरवाही अक्षम्य छ । शिवश्व

र ब्रह्मध्वको रक्षा गर्नु सबैको कर्तव्य हो । भगवान् श्री पशुपतिनाथको सम्पत्ति, सम्पदा र परिसरको रक्षा गर्ने दायित्व भएका संस्थाहरूको त सर्वोपरि कर्तव्य हो भन्ने कुरामा अदालत स्पष्ट छ । त्यसैले यो लापरवाही छ भनेर अदालत चुप लागेर बस्ने वा बेप्रमाणिक कुराहरूको पछि लाग्ने कुरा भएन । यहाँ निवेदकले जुन गोठाटार गा.वि.स. वडा ५क कि.नं. १७१, १७२, १७४, २१९, २२२, २२७, २२८, २२९, २३३, २३४, २३५, २३६, २३७, २३८, २३९, २४०, २४१, २४२ समेतका कित्ता जग्गाहरू दर्ता हुनु पर्ने भनी जिकिर लिएका छन् सोही विषयमा यसअघि परेको रिट मिति २०६७।८।६ मा फिर्ता लिइसकेको अवस्था एकातर्फ छ भने फिल्लडबुकमा कुनै नाम उल्लेख भयो भन्दैमा सो कुराले विवादित सम्पत्तिमा निवेदकको हक भई हाल्यो भन्न मिल्दैन । स्थापित हकसम्मको रिट क्षेत्रबाट प्रचलन हुने हो । हक नै स्थापित छैन भने सो हकको उल्लङ्घन भयो भन्ने प्रश्न उत्पन्न सक्दैन । यस स्थितिमा निवेदकसमेतको माग अस्वीकार गरी मालपोत कार्यालय चाबहिलबाट मिति २०६७।६।१९ मा भएको निर्णय कानूनविपरीत नदेखिदा सो बदर हुनुपर्ने अवस्था देखिएन ।

८. अतः उल्लिखित आधार कारणबाट मालपोत कार्यालय चाबहिलबाट पर्याप्त प्रमाणको अभावमा निवेदकको मागबमोजिम छुट जग्गा दर्ता गर्न मिलेन भनी मिति २०६७।६।१९ मा भएको निर्णय उत्प्रेषणको आदेशद्वारा बदर गरी छुट जग्गा दर्ता गरी दिनु भन्ने परमादेशको आदेशसमेत जारी गरिपाउँ भनी दायर भएको प्रस्तुत निवेदन यस अदालतको असाधारण अधिकार क्षेत्राधिकार आकर्षित हुने अवस्था नदेखिँदा निवेदन खारेज हुने ठहर्छ । प्रस्तुत मुद्दाको दायरी लगत कट्टा गरी यो आदेशको प्रतिलिपि सबै मिसिलमा राख्नु र जानकारीका लागि मालपोत कार्यालय चाबहिल, पशुपति अमालकोट कचहरी र

श्री पशुपति क्षेत्र विकास कोषमा पठाई दिई मिसिल अभिलेख शाखामा बुझाई दिनु ।

उक्त रायमा सहमत छु ।

न्या. टंकबहादुर मोक्तान

इजलास अधिकृत: तेजप्रसाद पौडेल

इति संवत् २०७५ साल माघ ८ गते रोज ३ शुभम् ।

४७४ ७७७

निर्णय नं. १०१६१

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री तेजबहादुर के.सी.

माननीय न्यायाधीश श्री बमकुमार श्रेष्ठ

फैसला मिति : २०७३।८

०७३-CI-१७७१

मुद्दा: शेषपछिको बकसपत्र लिखत बदर

निवेदक / वादी : कृष्णप्रसादको छोरा जिल्ला धनुषा
रघुनाथपुर गा.वि.स. वडा नं.७ घर भई हाल
काठमाडौं जिल्ला का.म.न.पा. वडा नं.११
त्रिपुरेश्वर बस्ने पुरुषोत्तम प्रसाद मानन्धर
विरुद्ध

प्रत्यर्थी / प्रतिवादी : स्व. कृष्णप्रसाद मानन्धरको
छोरी बुद्धकृष्ण मानन्धरको श्रीमती काठमाडौं
जिल्ला का.म.न.पा. वडा नं.२९ ठमेल बस्ने
उमा मानन्धरसमेत

- वृद्ध र बिरामी भई रोगले सिकिस्त भएका व्यक्तिले गरिदिएको सम्पत्तिको हक हस्तान्तरणको लिखतलाई त्यस्तो लिखत गर्नु पर्नाको कारणको पृष्ठभूमिसहितको परिस्थिति, कूल सम्पत्तिको अवस्था, उक्त सम्पत्तिसँग अंशियार एवं हकवालाको आवद्धता र संलग्नताको स्थिति, सम्पत्ति हस्तान्तरण गरिदिने व्यक्तिप्रति निजका अंशियार एवं हकवालाले पालन पोषण स्याहार सम्भार एवं उचित देखरेखसहितको उपचार र साथै मृत्युपर्यन्त सद्गत एवं काजक्रिया आदिको सम्बन्धमा गरेको जिम्मेवारी एवं कर्तव्यहरू, त्यसरी हक हस्तान्तरण गरेको सम्पत्तिलाई सोको भौतिक संरचना एवं प्रकृतिबाट दुवै पक्षले भोग एवं प्रयोग गर्नमा हुने सहजता र असहजता इत्यादिसमेतलाई मध्यनजर राखेर लिखत गरिदिने व्यक्तिको उमेर र स्वास्थ्यको अवस्थसँग जोडेर नै न्यायोचित रूपमा हेर्नुपर्ने ।

(प्रकरण नं. ६)

निवेदक / वादीका तर्फबाट : विद्वान् वरिष्ठ अधिवक्ता श्री हरिहर दाहाल र विद्वान् अधिवक्ता श्री प्रसन्न कृष्ण दास

प्रत्यर्थी / प्रतिवादीका तर्फबाट : विद्वान् वरिष्ठ अधिवक्ता श्री रामचन्द्र प्रसाद वर्णवाल र अधिवक्ता श्री स्वस्तिका दुलाल

अवलम्बित नजिर :

सम्बद्ध कानून :

सुरू तहमा फैसला गर्ने:

माननीय न्यायाधीश श्री नागेन्द्रलाल कर्ण काठमाडौं जिल्ला अदालत

पुनरावेदन तहमा फैसला गर्ने:

माननीय न्यायाधीश श्री विनोद शर्मा
माननीय न्यायाधीश श्री थीरबहादुर कार्की
पुनरावेदन अदालत, पाटन

फैसला

न्या.तेजबहादुर के.सी.: न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ९(१)(ख) बमोजिम पुनरावेदनको रोहबाट पेस हुन आएको प्रस्तुत मुद्दाको संक्षिप्त तथ्य एवं ठहर यसप्रकार रहेको छ:-

बुबा कृष्णप्रसाद मानन्धर र आमा नारायणदेवी मानन्धरबाट एक छोरा म फिरादी पुरुषोत्तमप्रसाद मानन्धर र ४ जना छोरीहरू विपक्षीहरू उमा मानन्धर, रमा मानन्धर, निलिमा मानन्धर र शुष्माकुमारी मानन्धर गरी ५ जना सन्तानहरू छन् । दिदी बहिनीहरू ४ जनाको विवाह भइसकेको छ । बुबा कृष्णप्रसाद मानन्धरको २०३५ सालमा मृत्यु भएको हो । बुबाको मृत्युपछि म फिरादी र आमा नारायणदेवी मानन्धर गरी २ अंशियार अंशबन्डा भएको छैन । आमा नारायणदेवी मानन्धर क्यान्सरको बिरामी भएकाले हेरचाह स्याहार सुसार औषधी उपचारलगायतको छोराले गर्नुपर्ने कर्तव्य गरी आएकोमा आमा क्यान्सरको बिरामीको कारण मिति २०६८।९।१५ गते मृत्यु भयो । आमाको मृत्युपश्चात् आमाको नाममा रहेको सबै सम्पत्तिहरूमा सगोलको एक मात्र अंशियार म फिरादीको एकलौटी हक रहेको आमाका नाममा रहेको सम्पत्ति नामसारी गर्न भनी मृत्युदर्ता र नाता प्रमाणपत्र लिई मालपोत कार्यालय डिल्लीबजारमा जाँदा आमाको नामको काठमाडौं जिल्ला का.म.न.पा. वडा नं. ११ कि.नं. २२०१ को क्षे.फ.०-१-२-३ को घर जग्गा मिति २०६७।१२।१७ मा शेषपछिको बकसपत्रको लिखतबाट विपक्षीहरू उमा मानन्धर, रमा मानन्धर, निलिमा मानन्धर र शुष्मा मानन्धरको नाम उल्लेख गरी मिति २०६९।१।२० मा मालपोत कार्यालय डिल्लीबजारको निर्णयले नामसारी

भई गएको कुरा मिति २०६९।५।८ मा नक्कल सारी हेर्दा थाहा जानकारी हुन आयो । मेरो छोरा पुरुषोत्तम मानन्धरले मेरो हेरचाह नगरी छोरीहरूले गरेको र मेरो शेषपछि पनि धार्मिक परम्पराअनुसार गर्नुपर्ने कर्तव्य पूरा गरी बाँकी रहेको सम्पत्ति तिमी छोरीहरूले खानु भनी मा.पो.का. चाबहिलबाट शेषपछिको बकसपत्र पारित भएको रहेछ । आमा नारायणदेवी मानन्धर क्यान्सरको बिरामी परी हेरचाह स्याहार सुसार औषधी उपचारलगायत सम्पूर्ण कार्य मैले नै गरेको थिएँ । उक्त सम्पत्ति हस्तान्तरण गर्दा शेषपछिको बकसपत्र अष्टलोह दिँदा म एकाघरको छोराको मन्जुरी लिनु पर्नेमा सो नगरी विपक्षीहरू मिलेमतोमा मिति २०६७।१२।१७ मा पारित लिनुदिनु गरेको शेषपछिको बकसपत्र लिखत बदर गरिपाउँ भन्नेसमेत बेहोराको फिरादपत्र ।

विपक्षी वादीले बुबा आमाको जीवनकालमा नै हेरचाह नगरी अलग भिन्न बसेको र बुबा कृष्णप्रसादको मृत्युपश्चात् आमालाई हेरचाह, औषधी उपचार केही नगरेकोले आमालाई हामी छोरीहरूले साथैमा लगी पालन पोषण गरी क्यान्सरजस्तो बिरामी परेकोले विभिन्न हस्पिटलहरूमा लगी औषधी उपचार गराउँदै आएका थियौँ । यसै अवस्थामा आमाले आफू सवलै भएको अवस्थामा हामीलाई मालपोत कार्यालय चाबहिलमा लगी आफ्नो भागमा पर्ने जति सम्पत्ति मुलुकी ऐन, अंशबन्डाको महलको १९(४) नं. बमोजिम आफूखुसी गर्न पाउने सम्पत्ति मात्र शेषपछिको बकसपत्र लिखत पारित गरिदिनु भएको हो । आमालाई तत्काल पालन पोषण गरी रहेकी म जेठी छोरी उमा मानन्धरले उक्त शे.व.को लिखतमा आमाको संरक्षकमा बसी सहीछाप गरेको हुँ । हामीले आमाको औषधी उपचार एवं पालन पोषण र हेरचाह गरेको कागजहरू पेस गरेका छौँ । आमाले आफूखुसी गर्न पाउने सम्पत्ति मात्र हामीलाई शे.व. गरी दिनु भएकोले विपक्षीको हक अधिकारमा कुनै आघात नपरेकोले उक्त लिखत बदर गर्नु नपर्ने हुँदा विपक्षीको फिराद दाबी खारेज गरिपाउँ

भन्नेसमेत बेहोराको उमा मानन्धर, रमा मानन्धर, निलिमा मानन्धरसमेत जना ३ को संयुक्त प्रतिउत्तर पत्र ।

विपक्षी वादी निजको बुबा आमाको जीवनकालमा नै हेरचाह नगरी अलग भिन्न बसेको र बुबा कृष्णप्रसादको २०३५ साल मङ्सिरमा मृत्यु भएको थियो । सोपश्चात् पनि निजले आमालाई हेरचाह, औषधी उपचार केही नगरेकोले छोरीहरूले आमालाई साथैमा लगी पालन पोषण गरी विभिन्न अस्पतालहरूमा लगी औषधी उपचार गराउँदै आएका थियौँ । आमाको मृत्युपछि निज छोरीहरूले नै दाहसंस्कार तथा काजक्रिया गरेका हुन् । नारायणदेवी मानन्धरले हामी लेखक तथा साक्षीहरूको रोहबरमा हामी आमा छोराबीच अंशबन्डा नभए पनि छोरा पुरुषोत्तमप्रसाद मानन्धर मसँग नबसी मेरो घर व्यवहारमा सहयोग नगरी अलग बसी आएको र म बिरामी र वृद्ध अवस्थामा औषधी उपचार र स्याहार सम्भार नगरी बेवास्ता गरी अलग बसी आएको र मेरो वृद्ध अवस्थामा तिमी छोरीहरू उमा, रमा, निलिमा र शुष्मा मानन्धरले म बाँचुन्जेल स्याहार, सम्भार, स्वास्थ्य उपचार गरेको र मेरो मृत्युपश्चात् पनि हाम्रो धार्मिक परम्पराअनुसार जे जे गर्नुपर्छ गर्नेछु भनी रिझाएबापत २ अंशियारमध्येको मेरो भागमा पर्ने आधा अंश खाए भनी हाम्रो रोहबरमा दुवैजनाको मन्जुरीमा नारायणदेवीले भनेबमोजिम लिखत तयार भई अड्डामा गई रेखात्मक तथा लेखात्मक हस्ताक्षर गरेपछि हामी लेखक तथा साक्षीले दस्तखत सहीछाप गरी दिएका थियौँ । सो लिखत रजिस्ट्रेशन हुने समयमा मालपोत कार्यालयबाट पढी बाची सुनाउँदा मतलब परिणामसमेत बुझिसकेपछि सहीछाप गरेको र उक्त लिखत कार्यालयबाट प्रमाणितसमेत भएको हो । निज नारायणदेवीलाई ललाई फकाई उक्त लिखत पारित नगराएकाले उक्त लिखत बदर हुनुपर्ने होइन । सो लिखत गरेपछि छोरीहरूले निज नारायणदेवी बिरामी हुँदा विभिन्न अस्पतालमा लगी उपचार गराई निजको

मृत्युपश्चात् पनि निजको सद्गत गरी काजक्रियासमेत गरेका छन् । सोहीबमोजिम पारित भएको लिखतको लिखत बदर हुनुपर्ने होइन । विपक्षीको झुठ्ठा फिराद अ.बं. १८० नं. बमोजिम खारेज गरिपाउँ भन्नेसमेत बेहोराको स्वयम्भुलाल मानन्धर र चन्द्रदेव मानन्धरसमेत जना २ को प्रतिउत्तर जिकिर ।

यसमा आजै फैसला भएको फौ.नं. २२९३ को मुद्दामा वादी दाबी नपुग्ने गरी फैसला भएको हुँदा सो फैसलासमेतको आधार प्रमाणबाट प्रस्तुत मुद्दामा समेत वादी दाबी नपुग्ने ठहर्छ भन्नेसमेत बेहोराको सुरु काठमाडौं जिल्ला अदालतको मिति २०७०/२/६ गतेको फैसला ।

प्रस्तुत मुद्दामा का.जि.अ.बाट कुनै पृथक निर्णयाधार अवलम्बन नगरी आज यसै लगाउको जालसाजी मुद्दामा भएको फैसलालाई मात्र उद्धृत गरी सो फैसलाको आधारमा प्रस्तुत मुद्दामा दाबी पुग्न नसक्ने ठहर हुँदा अति अन्यायमा परी लगाउको मुद्दाको पुनरावेदनपत्रमा सम्पूर्ण कुरा विवेचना गरिसकेको हुँदा सो पुनरावेदनलाई आधार मानी पाउन यो पुनरावेदन गरेको छु । अतः उपर्युक्तानुसार सुरु अदालतबाट सूक्ष्म अध्ययन र विश्लेषण नगरी भएको फैसला अ.बं. २४, ८३, १८४क, प्रमाण ऐनको दफा ३, ५४ नं. दानबकसको महलको १, २ तथा स्त्री अंश धनको महलको १, २ नं. तथा ज.प. को १७ नं. समेतको प्रतिकूल भएको हुँदा सुरु काठमाडौं जिल्ला अदालतको फैसला उल्टी गरी वादी दाबी र पुनरावेदन जिकिरबमोजिम न्याय पाउँ भन्नेसमेत बेहोराको वादीको पुनरावेदन पत्र ।

यसमा आजै यसै इजलासबाट ०७०-CS-०२३७ जालसाजी मुद्दामा प्रत्यर्थी झिकाउने आदेश भएकोले प्रस्तुत मुद्दा पनि सो मुद्दासँग अन्तरप्रभावी हुँदा अ.बं. २०२ नं. तथा पुनरावेदन अदालत नियमावली, २०४८ को नियम ४७ बमोजिम प्रत्यर्थी झिकाई नियमानुसार पेस गर्नु भन्ने पुनरावेदन अदालत,

पाटनको मिति २०७१/७/१३ गतेको आदेश ।

वादी दाबी पुग्न नसक्ने ठहर्छाई सुरु काठमाडौं जिल्ला अदालतबाट मिति २०७०/२/६ मा भएको फैसला मिलेकै देखिँदा सदर हुने ठहर्छ । पुनरावेदक वादीको पुनरावेदन जिकिर पुग्न सक्दैन भन्ने बेहोराको पुनरावेदन अदालत, पाटनबाट मिति २०७२/०२/३२ मा भएको फैसला ।

निवेदक एकासगोलका अंशियारहरू बीचमा अंशबन्डा नभएको परिस्थितिमा ७२ वर्षको आमा क्यान्सरको बिरामी रहेको अवस्थामा सगोलको अंशियार निवेदक छोरालाई संरक्षक साक्षी राखी मात्र मुलुकी ऐन, २४ नं. बमोजिम म निवेदक एकासगोलको अंशियार हुँदाहुँदै पनि संरक्षक नराखी उमा मानन्धर स्वयं संरक्षक बसी निज उमा मानन्धरको घरमा गएको समयमा मिति २०६७/१२/१७ को शेषपछिको बकसपत्र दूषित भएकोले बदर भागी छ । स्व. आमा नारायणदेवी मानन्धरले आफ्नो स्वास्थ्य स्थिति र स्वच्छाले शेषपछिको बकसपत्र गरेको भए संरक्षकको आवश्यकता नै हुँदैन थियो । एकासगोलको नजिकको हकदार म निवेदक हुँ । यस तथ्यबाट आमाको संरक्षक म निवेदकबाहेक अन्य कोही व्यक्ति हुन सक्दैन । विवाहिता दिदीहरू आमाको संरक्षक हुन नसक्ने हुँदा वादी दाबी नपुग्ने गरी पुनरावेदन अदालत पाटनबाट भएको फैसला मुलुकी ऐन अ.ब.२४ नं. र ८३ नं. तथा दानबकसको १ र २ नं. व्यवस्था र ने.का.प. २०५१, अंक ८, पृष्ठ ६०२, नि.नं. ४९९४ मा प्रतिपादित सिद्धान्तको प्रतिकूल भएकोले उक्त फैसला उल्टी गरी फिराद दाबीबमोजिम न्याय पाउँ भन्ने बेहोराको पुनरावेदक वादी पुरुषोत्तमप्रसाद मानन्धरको दोहोर्छाई पाउँ भन्ने निवेदन ।

यसमा यसै लगाउको ०७२-RI-०२६८ को शेषपछिको बकसपत्र लिखत बदर मुद्दामा मुद्दा दोहोर्छाउने निस्सा प्रदान भएको र सोही मुद्दासँग प्रस्तुत मुद्दा अन्तरप्रभावी भएको हुँदा प्रस्तुत मुद्दामा

समेत साबिक न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ तथा न्याय प्रशासन ऐन, २०७३ को दफा १२ (१) (क) र (ख) अनुसार मुद्दा दोहोर्चाई हेर्ने निस्सा प्रदान गरिदिएको छ भन्ने यस अदालतको मिति २०७४।२।२५ को आदेश।

बाबु कृष्णप्रसाद मानन्धर जीवित छँदैदेखि छोरा पुरुषोत्तमप्रसाद मानन्धर अलग बसी आएको र बाबु कृष्णप्रसाद मानन्धरको मृत्यु भएपछि बिरामी आमा नारायणदेवी मानन्धरको औषधी उपचार, स्याहार र घर व्यवहार चलाउनसमेत हामी छोरीहरूले आफ्नै खर्चबाट गरी आएकोमा आमा नारायणदेवी मानन्धर र छोरा पुरुषोत्तमप्रसाद मानन्धर २ जना मात्र अंशियारहरू भएकोमा सम्पूर्ण चल अचल घर जग्गा श्री सम्पत्तिमा २ भागको १ भाग आमा नारायणदेवी मानन्धरको अंश हक भाग भएको र चल अचल श्री सम्पत्ति घर मुलुकी ऐन, अंशबन्डाको महलको १९ (४) नं. बमोजिम आफूखुस गर्न पाउने निजको अंश भाग सम्पत्ति मात्र हामी छोरीहरूलाई अष्टलोहसहितका शेषपछिको बकसपत्र गरिदिनुभएको हो। हामीले आमा नारायणदेवी मानन्धरलाई ललाई फकाई शेषपछिको बकसपत्र लिखित पारित गराएका होइनौं। आमा नारायणदेवी मानन्धर आफैँ मालपोत कार्यालय चाबहिल काठमाडौँमा हामीलाई लगी सम्पूर्ण सद्धे साँचो व्यवहारबाट उक्त शेषपछिको बकसपत्र रजिस्ट्रेसन पारित गरिदिनुभएको छ। हामी छोरीहरूलाई शेषपछिको बकसपत्र गरी दिनको लागि विपक्षी पुरुषोत्तमप्रसाद मानन्धरलाई अ. ब.२४ नं. ८३ नं. बमोजिम संरक्षक राख्नु पर्ने जरूरी छैन। निज आमा नारायणदेवी मानन्धरलाई औषधी उपचार पालन पोषण स्याहार सम्भारसमेत गरी आउने जेठी छोरी म उमा मानन्धरले आमालाई संरक्षण गरी आएको हुनाले नै उक्त शेषपछिको बकसपत्र लिखतमा आमाको संरक्षकमा सहीछाप गरेको हुँ। उक्त शेषपछिको बकसपत्र लिखत हामी प्रतिवादी उमा मानन्धर र रमा

मानन्धर निलिमा मानन्धर र सुष्मा कुमारी मानन्धरले मात्रै आफ्नै खर्चबाट औषधी उपचारसमेत गरे गराएको ओम अस्पताल, गंगालाल अस्पताल र वि. एण्ड वि. अस्पतालको सक्कल प्रमाण कागजातहरू फोटोहरू पेस गरेका छौं। सक्कल प्रमाण कागजको अभावमा विपक्षी वादी पुरुषोत्तमप्रसाद मानन्धरको मौखिक भनाइ नै प्रमाणको रूपमा ग्रहण गर्न मिल्दैन। अतः पुनरावेदक अंशियार भए पनि आमा मुख्य भएको र आमाको पालनपोषण, औषधी उपचार र स्याहार सम्भार पुनरावेदकले नगरेकोले आमाले आफ्नो अंश हक भागको सम्पत्ति मात्र कानूनबमोजिम शेषपछिको बकस गरिदिएको हुँदा वादी दाबी नपुग्ने गरी सुरु जिल्ला अदालतबाट भएको फैसला सदर ठहर्‍याई भएको पुनरावेदन अदालतको फैसला सदर गरिपाउँ भन्ने प्रतिवादीहरूको सयुक्त लिखित प्रतिवाद।

नियमबमोजिम दैनिक पेसी सूचीमा चढी पुनरावेदकका तर्फबाट उपस्थित हुनुभएका विद्वान् वरिष्ठ अधिवक्ता श्री हरिहर दाहाल र विद्वान् अधिवक्ता श्री प्रसन्न कृष्ण दासले पुनरावेदक पुरुषोत्तम मानन्धर र निजको आमा एकासगोलका दुई अंशियार मात्र रहेकोमा निजहरूबीच अंशबन्डा भएको छैन। आमाको हेरचार पालनपोषण स्वास्थ्य उपचार पुनरावेदकले नै गर्दै आएकोमा निजको मन्जुरीबेगर थाहा जानकारी नदिई प्रत्यर्थी विवाहिता दिदी बहिनीहरू वृद्ध आमाको संरक्षक साक्षी बसी शेषपछिको बकसपत्र लिखत पारित गरी लिनुदिनु गरेको कार्य मुलुकी ऐन, अंशबन्डा महलको १९(१), स्त्री अंशधनको १ र २ नं. तथा अ.बं. २४ नं. को व्यवस्थाविपरीत भएकोले उक्त लिखत बदर हुनुपर्नेमा वादी दाबी नपुग्ने गरी सुरु जिल्ला अदालतको फैसला सदर हुने ठहर्‍याई पुनरावेदन अदालतबाट भएको फैसला त्रुटिपूर्ण हुँदा उल्टी गरी इन्साफ पाउँ भनी गर्नुभएको बहससमेत सुनियो।

प्रत्यर्थीहरूका तर्फबाट रहनु भएका विद्वान् वरिष्ठ अधिवक्ता श्री रामचन्द्रप्रसाद वर्णवाल र

अधिवक्ता श्री स्वस्तिका दुलालले पुनरावेदक र आमा नारायणदेवी मानन्धर दुई अंशियारको रहेकोले दुई भाग अंशमध्ये आमा नारायणदेवी मानन्धरले मुलुकी ऐन, १९ (४) बमोजिम आफूखुस गर्न पाउने आफ्नो अंश भागमा पर्ने सम्पत्ति मात्र छोरीहरूलाई पालन पोषण औषधी उपचार गरेबापत चलअचल सम्पत्ति अष्टलोहसहितको शेषपछिको बकसपत्र पारित गरिदिनु भएको हो । पुनरावेदकको अंश भागमा पर्ने सम्पत्ति शेषपछिको बकसपत्र गरिदिएको होइन। उक्त लिखतलाई सदर कायम गरेको सुरु जिल्ला अदालतको फैसला सदर ठहर्‍याई भएको पुनरावेदन अदालत, पाटनको फैसला मिलेकै देखिँदा सदर गरिपाउँ भनी गर्नुभएको बहससमेत सुनियो ।

उपर्युक्त तथ्य र उल्लिखित बहस जिकिरसमेत सुनी र मिसिल संलग्न कागजातहरू अध्ययन गरी हेर्दा पुनरावेदन अदालत, पाटनबाट मिति २०७२।२।३२ मा भएको फैसला मिलेको छ वा छैन ? पुनरावेदकको जिकिर पुग्न सक्छ वा सक्दैन ? भन्ने विषयमा निर्णय दिनुपर्ने देखियो ।

२. निर्णयतर्फ विचार गर्दा, म पुनरावेदक र आमा नारायणदेवी मानन्धर दुई मात्र अंशियार रहेकोमा म छोराको मन्जुरी नलिई काठमाडौं जिल्ला का.म.न.पा. वडा नं.११ कि.नं.२२०१ को क्षे.फ.०-१-२-३ को घर जग्गा मालपोत कार्यालयको मिति २०६७।१२।१७ मा आमा नारायणदेवी मानन्धरले आफ्नो अंश भागजति सम्पत्ति विपक्षी छोरीहरूको उमा मानन्धर, रमा मानन्धर, निलिमा मानन्धर र शुष्माकुमारी मानन्धरलाई शेषपछिको बकसपत्र गरी दिएको र सोबमोजिम मालपोत कार्यालयको मिति २०६९।१।२० को निर्णयले प्रतिवादीहरूको नाउँमा नामसारी भएको कुरा मिति २०६९।५।८ मा जानकारी पाएकोले उक्त शेषपछिको बकसपत्रको लिखत बदर गरिपाउँ भन्ने फिरोदको मुख्य दाबी रहेकोमा बाबु आमाको जीवनकालसम्म पुरुषोत्तम मानन्धरले

अलग बसी आएको बाबुको मृत्युपछि आमालाई स्याहार सुसार औषधी उपचारसमेत नगरेकोले हामी छोरीहरूले आमाको स्याहार सुसार र औषधी उपचार गरी रिझाएबापत आमाको अंश भाग पर्ने सम्पत्ति मात्र नामसारी गरिलिएको हो। पुनरावेदकको अंश भाग दिएको नहुँदा उक्त शेषपछिको बकसपत्र लिखत बदर हुनुपर्ने होइन भन्ने प्रतिउत्तर जिकिर रहेको देखिन्छ । वादी दाबी नपुग्ने गरी सुरु काठमाडौं जिल्ला अदालतबाट मिति २०७०।२।६ मा फैसला भएको रहेछ । उक्त फैसलाउपर पुनरावेदन परी सुरु जिल्ला अदालतको फैसला सदर ठहर्‍याई पुनरावेदन अदालतबाट मिति २०७२।२।३२ मा भएको फैसलाउपर पुनरावेदक वादीको यस अदालतमा दोहोर्‍याई पाउँ भन्ने निवेदन परी दोहोर्‍याई हेर्ने अनुमति प्राप्त भई निर्णयार्थ पेस हुन आएको देखियो ।

३. प्रस्तुत मुद्दामा बाबु कृष्णप्रसाद मानन्धर र आमा नारायणदेवी मानन्धरको १ छोरा पुरुषोत्तम मानन्धर र ४ छोरीहरू उमा मानन्धर, सुष्मा कुमारी मानन्धर, निलिमा मानन्धर र रमा मानन्धर रहेको छन् । प्रतिवादीहरू दिदी बहिनीको विवाह भइसकेको छ । बाबु कृष्णप्रसाद मानन्धरको मृत्युपश्चात् आमा नारायणदेवी मानन्धर र छोरा पुरुषोत्तम मानन्धर दुई अंशियार मात्र रहेको देखिन्छ । आमा छोराबीचमा अंश बन्डा नभएको कुरा विवाद देखिँदैन ।

४. काठमाडौं जिल्ला का.म.न.पा. वडा नं. ११ कि.नं. २२०१ क्षे.फ. ०-१-२-३ को घर जग्गा आमा नारायणदेवी मानन्धरले आफ्नो अंश भागमा पर्ने जग्गा प्रतिवादी छोरीहरू उमा मानन्धर, रमा मानन्धर, सुष्माकुमारी मानन्धर र निलिमा मानन्धरलाई शेषपछिको बकसपत्र मिति २०६७।१२।१७ मा गरी दिएको मालपोत कार्यालय काठमाडौंको मिसिल संलग्न बकस पत्र लिखतबाट देखिन्छ । सोही लिखतको आधारमा यी प्रतिवादीहरूले आमा नारायणदेवीको मृत्युपश्चात् मालपोत कार्यालयको मिति २०६९।१।२०

को निर्णयले का. जि. का. म. नं. पा. कि. नं. २२०१ क्षेत्रफल ०-१-२-३ को र.नं. ४८४० को घर जग्गा प्रतिवादीहरू उमा मानन्धर, रमा मानन्धर, सुष्मा कुमारी मानन्धर र मिलिमा मानन्धरका नाममा नामसारी दर्ता भएको भन्ने जग्गाधनी प्रमाण पुर्जाबाट देखिन्छ । उल्लिखित तथ्यबाट आमा छोरा दुई अंशियार मात्र एकासगोलमा रहेका र निजहरू बीचमा अंशबन्डा भई नसकेको अवस्थामा आमाले आफ्नो अंश हकजति भनी शेषपछिको लिखत पारित गरी प्रतिवादी विवाहिताहरूलाई दिएको देखियो ।

५. उपर्युक्त सन्दर्भमा उपर्युक्त दाबी र प्रतिवादमा जिकिरमा लिइएका कानूनी व्यवस्थाहरू हेर्दा मुलुकी ऐन स्त्री अंश धनको महलको १ नं.मा **"कन्या सधवा वा विधवा स्वास्नी मानिसले आफ्नो आर्जनको चल अचल आफ्नो खुस गर्न पाउँछन्"** भन्ने ऐ.ऐ. को २ नं. मा **"भिन्न भएको कन्या, सधवा वा विधवाले आफ्नो अंश हकको अचल सम्पत्ति आफूखुस गर्न पाउँछन्"** भन्ने र दानबकसको महलको १ नं. मा **"आफ्नो हक पुग्ने सम्पत्ति दान वा बकस गरी दिन हुन्छ । आफ्नो खुस गर्न पाउनेबाहेक अरुमा अंशियार र हक पुग्नेहरूको मन्जुरीको लिखत नलिई वा साक्षी नराखी दानबकस गरिदिन हुँदैन"** भन्ने व्यवस्था रहेको छ । यसैगरी प्रतिवादीहरूले आफ्नो प्रतिवादमा जिकिर लिएको मुलुकी ऐन, अंशबन्डाको महलको १९ (४) नं. मा **"आफूखुस गर्न नपाउने अवस्थामा पनि आफ्नो हकको अंश हक जति भने आफूखुस गर्न पाउँछ"** भन्ने व्यवस्था रहेको छ । स्व. नारायणदेवीले मिति २०६७।१२।१७ मा प्रतिवादी छोरीहरूलाई गरिदिएको शेषपछिको बकसपत्रको लिखतलाई उपर्युक्त कानूनी व्यवस्थाको सन्दर्भमा प्रस्तुत विवादसँग जोडेर हेर्दा, उक्त लिखत गर्दा, संरक्षक वा हकवालाको मन्जुरी हुन वा निजहरू लिखतको रोहबरमा हुन आवश्यक पर्ने नपर्ने ? एवं त्यस्तो लिखत गर्दा, संरक्षक को हुने ? हेर्दा, प्रथमतः मृतक

वादी प्रतिवादीहरूकी आमा नारायणदेवी मानन्धर क्यान्सरको बिरामी भएकोले मिति २०६७।१२।१७ को शेषपछिको बकसपत्रको लिखतमा संरक्षकको रूपमा बकसको लिखत लिने नारायणदेवीको जेठी छोरी रहेकी छन् । आमा र म वादी छोराबीच अंशबन्डा भएको छैन, हामी एकासगोलमा छौं । आमाको स्याहार सम्भार र रेखदेख मैले गरेको छु । अतः आमाको संरक्षक आमासँग नै एकासगोलमा बसेको एक मात्र छोरा म वादी भएकोले मेरो मन्जुरी एवं रोहबरविना भएको उक्त लिखत कानूनविपरीत रहेको भन्ने वादीको दाबी रहेको छ । सो सन्दर्भमा हेर्दा बुबा स्व. कृष्णप्रसाद मानन्धर र आमा स्व. नारायणदेवी मानन्धरका एक मात्र छोरा यी वादी रहेका र निजहरूबीच अंशबन्डा भएको अवस्था छैन । प्रतिवादी ४ छोरीहरू सबैको विवाह भइसकेको अवस्था छ । आमा नारायणदेवी क्यान्सरको बिरामी भएकी र निजको उपचारमा वादी छोरा र प्रतिवादी छोरीहरू कम बेसी दुवैजना संलग्न रहेको अवस्था देखिन आउँछ भने मृत्युपश्चात्को दाहसंस्कार र काज क्रियाको कार्य धार्मिक आफ्ना रीतिथितिअनुसार यी वादीले गरेको अवस्था मिसिल संलग्न पेस भएका चिकित्सकीय परीक्षणका कागज एवं फोटो प्रमाणहरूबाट देखिन आउँछ । उक्त लिखत गर्दाको अवस्थामा मृतक आमा नारायणदेवीको उमेर ७२ वर्ष र क्यान्सरजस्तो कडा एवं गम्भीर रोगबाट ग्रस्त रहेकी छिन् । प्रस्तुत लिखतबाट सम्पत्ति प्राप्त गर्ने व्यक्ति दाताकी छोरीहरू रहेका छन् । यी वादीले आमा स्व.नारायणदेवी मानन्धरलाई हेरचाह स्याहार सम्भार र उपचारसमेत नगरी निज आमा आफ्ना विवाहित छोरीहरूकहाँ गई बसेकाले यी वादी स्व. नारायणदेवीको संरक्षक हुन सक्दैन भन्ने प्रतिवादीहरू जिकिर रहेको छ । मृतक आमा नारायणदेवी र वादी छोरा एकातर्फ एकासगोलमा रहेका र निजहरूबीच अंशबन्डा नभएको अवस्थामा स्व.नारायणदेवीको संरक्षक कानूनतः एकासगोलमा बसेका छोरा यी

वादी नै हुने अवस्थालाई विवाद गरिरहनु पर्ने देखिन आउँदैन । प्रतिवादी छोरीहरू एकातर्फ विवाहित छन् भने अर्कोतर्फ शेषपछिको बकसपत्र लिखतबाट सम्पत्ति प्राप्त गर्ने व्यक्ति नै छोरीहरू भएको अवस्थाले दाताबाट सम्पत्ति प्राप्त गर्ने व्यक्तिलाई नै दाताको कानूनी संरक्षक हुन्छ भनेर भन्न सिद्धान्त एवं कानूनी आधारबाट पनि मिल्दैन ।

६. मुलुकी ऐन अ.बं. को २४ नं. मा "..... उमेर पुगेका भए पनि कुनै किसिको रोगले होस ठेगानमा नभएका वा बौलाएका मानिससमेतको कागज लिन वा गराउनु पर्दा उसको संरक्षक वा हकवाला नराखी कुनै कागज गराउनु हुँदैन....." भन्ने व्यवस्थाले अति वृद्ध अवस्था र सिकिस्त बिरामी भएका व्यक्तिको कागज गराउँदा पनि यो नं. बमोजिम कागज गरिदिने व्यक्तिको संरक्षक वा हकवालाको रोहबरमा गराउनुपर्ने हुन्छ । अदालती बन्दोबस्तको महलको २४ नं. को उक्त व्यवस्था आफ्नो अंश हक र आफूखुस गर्न पाउने सम्पत्तिसँग प्रत्यक्ष रूपमा जोडिएको हुँदा कानूनका ती प्रावधानहरूसँग अ.बं. २४ नं. को व्यवस्थालाई पनि जोडेर सँगसँगै हेरिनु पर्ने हुन्छ । अंशबन्डाको १९ (४) नं. मा "आफूखुस गर्न नपाउने अवस्थामा पनि आफ्नो हकको अंशजति भने आफूखुस गर्न पाउँछ" भन्ने व्यवस्था रहेको छ । यसैगरी स्त्री अंशधनको २ नं. ले "भिन्न भएको कन्या, सधवा वा विधवाले आफ्नो अंश हकको चल अचल सम्पत्ति आफूखुसी गर्न पाउँछन्" भन्ने र साथै दान बकसको महलको १ नं. मा "आफ्नो हक पुग्ने सम्पत्ति दान वा बकस गरिदिन हुन्छ । आफ्नो खुस गर्न पाउनेबाहेक अरूमा अंशियार र हक पुग्नेहरूको मन्जुरीको लिखत नलिई वा साक्षी नराखी दान बकस गरिदिन हुँदैन" भन्ने व्यवस्था रहेका छन् । स्त्री अंशको २ नं. ले "भिन्न नभई सगोलमा रहेको कन्या, सधवा वा विधवाले आफ्नो हक र आफूखुस गर्न पाउने सम्पत्तिजति निर्विवाद रूपले हक हस्तान्तरण गर्न नपाउने जस्तो आशय बुझिने गरी अर्थ लाग्ने

भए पनि प्रथमतः आफ्नो अंश हकजति र आफूखुस गर्न पाउने सम्पत्तिलाई कुनै पनि प्रकारले हक हस्तान्तरण गर्न कुनै कानूनी बन्देज रहे भएको भनी बुझ्न हुँदैन" । उपर्युक्त सम्बन्धमा वृद्ध र बिरामी भई रोगले सिकिस्त भएका व्यक्तिले गरिदिएको सम्पत्तिको हक हस्तान्तरणको लिखतलाई त्यस्तो लिखत गर्नु पर्नाको कारणको पृष्ठभूमिसहितको परिस्थिति, कूल सम्पत्तिको अवस्था, उक्त सम्पत्तिसँग अंशियार एवं हकवालाको आबद्धता र संलग्नताको स्थिति, सम्पत्ति हस्तान्तरण गरिदिने व्यक्तिप्रति निजका अंशियार एवं हकवालाले पालन, पोषण, स्याहार, सम्भार एवं उचित देखरेखसहितको उपचार र साथै मृत्युपर्यन्त सद्गत एवं काजक्रिया आदिको सम्बन्धमा गरेको जिम्मेवारी एवं कर्तव्यहरू, त्यसरी हक हस्तान्तरण गरेको सम्पत्तिलाई सोको भौतिक संरचना एवं प्रकृतिबाट दुवै पक्षले भोग एवं प्रयोग गर्नमा हुने सहजता र असहजता इत्यादिसमेतलाई मध्यनजर राखेर लिखत गरिदिने व्यक्तिको उमेर र स्वास्थ्यको अवस्थासँग जोडेर नै न्यायोचित रूपमा हेर्नुपर्ने हुन्छ ।

७. अंशबन्डाको महलको १९ (४) नं. ले "आफ्नो हकको अंशजति आफूखुस गर्न पाउने र दान बकसको १ नं. बमोजिम "आफ्नो हक पुग्ने सम्पत्ति दान वा बकस गरिदिन हुन्छ" भन्ने कानूनी व्यवस्थालाई हक हस्तान्तरण गरिदिने व्यक्तिको उमेर र स्वास्थ्यको अवस्थासँग सम्बन्धित रहेको अदालती बन्दोबस्तको महलको २४ नं. को व्यवस्थासँग जोडेर नै हेर्नु पर्ने हुन्छ । यसरी हेर्दा आमा नारायणदेवी अति वृद्ध र रोगले सिकिस्त भएको कारणले निज पूर्ण रूपले होस र सचेत अवस्थामा रही रहने स्वस्थ अवस्थाकी नदेखिँदा निजले अंशबन्डाको महलको १९ (४) नं. र दानबकस महलको १ नं. बमोजिम आफ्नो अंश हक पुग्ने सम्पत्ति भए पनि त्यस्तो सम्पत्ति निर्वाध रूपले जुनसुकै तवरले हक हस्तान्तरण गर्न उनी स्वच्छन्द रूपले स्वतन्त्र रहे भएको देखिन्नन् । त्यस्ता अवस्थाका व्यक्तिले आफ्नो

अंश हकको आफूखुस गर्न पाउने सम्पत्ति नै भए पनि जुनसुकै तवरले हक हस्तान्तरण गर्दाको समयमा मुलुकी ऐन अदालती बन्दोबस्तको महल २४ नं. बमोजिम संरक्षक वा हकवाला भने रोहबर वा साक्षीमा राख्नु पर्ने हुन्छ।

८. अब विवादित मिति २०६७।१२।१७ को शेषपछिको बकसपत्रको लिखतलाई उपर्युक्त कानूनी व्यवस्थाको सन्दर्भमा हेर्दा, आमा दाता नारायणदेवीले का.म.न.पा. ११ को कि.नं. २२०१ को क्षेत्रफल ०-१-२-३ जग्गा र सोमा बनेको एककोठे घर शेषपछिको बकसपत्रद्वारा हक हस्तान्तरण गरी छोरीहरूलाई दिएको र उक्त घरजग्गा आफ्नै पालामा बाबु कृष्णप्रसाद मानन्धरले जोडेको देखिन्छ। वादी छोरा पुरुषोत्तम मानन्धर र स्व. आमा नारायणदेवीबीच अंशबन्डा भएको अवस्थासमेत छैन। आफ्नै पालामा आर्जेको र वादीसँग अंश बन्डासमेत नभएको अवस्थाले उक्त जग्गा घरको आधा भागमा नारायणदेवीको समेत अंश हक लानेमा कुनै विवाद देखिन्छ। यस्तो सम्पत्ति अंश बन्डाको महलको १९ (४) एवं दानबकसको महलको १ नं. अनुसार आफूखुस गर्न वा प्रस्तुत लिखत गरिदिएजस्तो अष्टलोहको रूपमा दानबकससमेत गर्न नपाउने भन्ने हुँदैन।

९. उपर्युक्त कानूनी व्यवस्था एवं तथ्यको पृष्ठभूमिमा उक्त विवादित लिखतको सम्बन्धमा विचार गर्दा स्व. आमा नारायणदेवी मानन्धरले मिति २०६७।१२।१७ मार.न. ४८४० बाट ४ छोरीहरूलाई गरिदिएको बकसपत्रको लिखतमा उक्त कि.नं. २२०१ को क्ष. फ. ०-१-२-३ को जग्गा र सोमा बनेको एककोठे घरमा निज र छोरा यी वादी पुरुषोत्तमसमेत दुई अंशियार मात्र बस्दै आएका र हालसम्म निजहरू बीच रीतपूर्वक बन्डा नभएकोमा उक्त सम्पत्तिमा दुवैजना बराबरी अंशको हकदार भएका हुँदा एकातर्फ उक्त लिखतको आधा घर जग्गा स्व. नारायणदेवीले अंशबन्डाको १९ (४) नं. बमोजिम आफूखुस गर्न पाउने

नै हुँदा उक्त कानूनी आधारमा आधा सम्पत्ति निजले बकस दिन पाउने नै देखिन आउँछ भने अर्कोतर्फ आमा नारायणदेवी लिखत गर्ने समयमा ७२ वर्षकी रहेकी र निज क्यान्सरजस्तो कडा रोगले सिधिल भएकी अवस्थामा समेत देखिन्छिन्। पेस भएका मिसिलमा संलग्न रहेका फोटो र उपचारका चिकित्सकीय कागजातहरूबाट यी वादीसमेत आमा बाबुजेल निजको उपचार र मरेपछि सद्गत एवं काजक्रियाको कार्यमा संलग्न रहेको देखिन्छन्। यस्तो अवस्थामा नारायणदेवीका एक मात्र छोरा यी वादी सगोलमा रहेका हुँदा निज नै नजिकको कानूनी संरक्षकबाहेक अन्य अर्थात् विवाहित छोरीहरू हुन सक्ने देखिँदैन। आमा नारायणदेवीको उमेर, रोगको प्रकृति र सोको कारणले निजको कमजोर स्वास्थ्यको स्थिति एवं वादी छोरा पनि आमा नारायणदेवीको उचित रेखदेख, स्याहार सम्भार एवं उपचारको कार्यमा संलग्न रहेको पृष्ठभूमिमा नारायणदेवीले उक्त शेषपछिको बकसपत्रको लिखत गरिदिँदा एकासगोलका एक मात्र छोरा यी वादीलाई पनि अ.बं. २४ नं. बमोजिम संरक्षकको रूपमा साक्षी राखेको भए कानूनी रूपमा बढी उपयुक्त हुने देखिन जान्थ्यो। नारायणदेवीले उक्त लिखत गरिदिँदा सो हदसम्मको कानूनी प्रक्रिया अपनाएर पूरा गरेको पाइँदैन। साथै अर्कोतर्फ आमा नारायणदेवीको उपचारको प्रक्रियाको कार्यमा छोरा यी वादीसमेत संलग्न हुनुको साथै आमा स्वर्गे भएपछि उनीको चितामा दागबत्ति दिने, काजक्रिया गर्ने र क्रिया बस्ने कार्य यी वादीबाट नै भएको मिसिल संलग्न रहेको फोटोबाट प्रस्ट हुन आउँछ। यसको साथै आमा नारायणदेवीले छोरीहरूलाई आफ्नो हकजति शेषपछिको बकसपत्र गरिदिएको घर अति कम क्षेत्रफलको जग्गा ०-१-२-३ मा एककोठेको संरचनामा बनेको देखिन्छ। यस्तो घरमा एउटै नाता र परिवारभित्रका भए पनि मुद्दा गरेका दुवै पक्ष एउटै भन्याडको बाटो प्रयोग गरी जाने आउने गरी शान्तिपूर्वक बस्नसमेत सक्ने अवस्था

हुँदैन। प्रतिउत्तर लेखको आधारबाट पैतृक सम्पत्तिको रूपमा मधेसतिर अझ पनि केही सम्पत्ति बाँकी रहेको देखिन्छ। ती सम्पत्ति जग्गाहरूको सम्बन्धमा पनि नालेस परेका बखतमा कानूनबमोजिम हुने अवस्था बाँकी नै रही रहेको देखिन्छ। वादीकी आमा स्व. नारायणदेवीले आफूखुस गर्न पाउने आफ्नो अंश हकजतिको सम्पत्ति विवाहिता छोरीहरूलाई शेषपछिको बकसपत्र गरी दिए पनि उक्त लिखत गर्दाको समयमा निजको उमेर ७२ वर्षको वृद्ध रहेको र त्यसमा पनि निज क्यान्सरजस्तो अति कडा रोगले ग्रस्त र सिकिस्त भएको अवस्थामा सगोलका एक मात्र छोरा यी वादी निजको औषधी उपचारको कार्यमा संलग्न हुँदाहुँदै पनि उक्त लिखत गर्दा संरक्षकको रूपमा निज छोरा यी वादीलाई साक्षीसमेत नराखी वादीसमेत सँगै बस्दै आएको एककोठे एउटै मात्र निकास भएको घर जग्गा बकस गरिदिने कार्यलाई कानून एवं न्यायसम्मत मान्न मिल्ने देखिन आउँदैन। आमा नारायणदेवी मानन्धरले आफ्नो अंश हकजति आफूखुस गर्न पाउने सम्पत्ति भनी मुलुकी ऐन, अदालती बन्दोबस्त महलको २४ नं. बमोजिमको प्रक्रिया पूरा नगरी विवाहिता छोरीहरूलाई शेषपछिको बकसपत्र पारित गरी दिएको कार्य मुलुकी ऐन, अंशबन्डाको १९ (४), दान बकसको १ नं. र स्त्री अंशधनको २ नं. को विपरीत भएकोले उक्त लिखतले कानूनी मान्यता प्राप्त गर्ने बलियो आधार भएको नदेखिँदा उल्लिखित कि.नं. २२०१ को घर जग्गामा प्रतिवादी छोरीहरूलाई कानूनी हक प्राप्त हुन सक्दैन। अब: कि.नं. २२०१ को घर जग्गाको सम्बन्धमा मिति २०६७।१२।१७ मा पारित गरिदिएको शेषपछिको बकसपत्रको लिखत बदर हुने देखिन आयो।

१०. अतः माथि विवेचित आधार र कारणबाट वादी दाबी पुग्न नसक्ने ठहर्‍याई सुरु काठमाडौं जिल्ला अदालतबाट मिति २०७०।२।६ मा भएको फैसला सदर हुने ठहर्‍याई पुनरावेदन अदालत, पाटनबाट मिति २०७२।२।३२ मा भएको फैसला

मिलेको नदेखिँदा सो उल्टी भई वादी दाबीबमोजिम स्व. आमा नारायणदेवी मानन्धरले प्रतिवादी छोरीहरू उमा मानन्धर, रमा मानन्धर, सुष्माकुमारी मानन्धर र निलिमा मानन्धरलाई मिति २०६७।१२।१७ गते पारित गरिदिएको कि.नं. २२०१ को घर जग्गाको शेषपछिको बकस पत्रको लिखत बदर हुने ठहर्छ। प्रस्तुत मुद्दाको दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार गरी अभिलेख शाखामा बुझाई दिनु।

उक्त रायमा सहमत छु।

न्या. बमकुमार श्रेष्ठ

इजलास अधिकृत: मनकुमारी जि.एम. वि.क.

इति संवत् २०७३ साल मङ्सिर ७ गते रोज ३ शुभम्।

निर्णय नं. १०१६२

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री पुरुषोत्तम भण्डारी
माननीय न्यायाधीश श्री टंकबहादुर मोक्तान
आदेश मिति : २०७४।९।१६
०७३-WO-११७६

मुद्दा : उत्प्रेषण / परमादेश

निवेदक : रौतहट जिल्ला, कडरवाना गा.वि.स. वडा नं.
६ घर भई हाल श्री मा.वि. बेलही स्रोत केन्द्रका
स्रोत व्यक्ति भई कार्यरत वर्ष ५८ को रामस्वरूप
यादव

विरुद्ध

विपक्षी : नेपाल सरकार, शिक्षा मन्त्रालय,
सिंहदरबारसमेत

- करार कानून विशुद्ध रूपमा दुई पक्षबीच लागू हुने कानून हो। दुई पक्षबीचको स्वतन्त्र सहमतिमा भएको वैध करारले सम्बन्धित पक्षको हकमा कानूनसरह मान्यता पाउँछ। यसो भन्दैमा करार कानूनले अन्य सार्वजनिक कानूनको हैसियत ग्रहण गरेको मानिँदैन। जुन कानूनले उपचारीय विधि तोकेको छ त्यही अनुसार नै मर्का पर्ने पक्षले उपचारको खोजी गर्नु पर्ने।

(प्रकरण नं.७)

निवेदकका तर्फबाट : विद्वान् अधिवक्ताद्वय श्री अलि
अकबर मिकरानी तथा श्री रत्नेश्वरप्रसाद शर्मा

विपक्षीका तर्फबाट : विद्वान् सहन्यायाधिवक्ता श्री
नारायण पौडेल

अवलम्बित नजिर :

सम्बद्ध कानून :

- अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग
ऐन, २०४८

आदेश

न्या.पुरुषोत्तम भण्डारी : नेपालको संविधानको धारा ४६ र १३३(३) बमोजिम दर्ता हुन आएको प्रस्तुत रिट निवेदनको संक्षिप्त तथ्य एवं आदेश यसप्रकार छ:-

राज्यको विकासमा शिक्षाले महत्त्वपूर्ण भूमिका खेलेको हुन्छ। जब राज्यका प्रत्येक व्यक्ति शिक्षित एवं साक्षर हुन्छ तब मात्र राज्यको विकास सम्भव हुन्छ। राज्यको विकासको मेरुदण्ड नै शिक्षा हो। यसै कुरालाई मध्यनजर राखी म निवेदकले बिगत ४० वर्षदेखि शिक्षक भई अध्यापन गरी आएको छु। म निवेदकले २०३५ सालदेखि शिक्षकमा नियुक्ति भई जनता रा.प्रा. वि. टरीया लक्कड-७ मा स्थायी अध्यापन गरेको थिएँ। त्यसै क्रममा मिति २०५१।८।८ को निर्णयअनुसार जि.शि.कार्यालय, आ.प्रा.शि.प.एकाई धनुषाको स्रोत व्यक्ति (रा.प.तृ.प्रा.) मा नियुक्ति भई काम गर्दै आइरहेको थिएँ। त्यसैगरी शिक्षा, संस्कृति तथा समाज कल्याण मन्त्रालयको मिति २०७२।२।१५ को निर्णयअनुसार म निवेदकलाई लियन पद साबिकको विद्यालयमा नै यथावत् कायम रहने गरी स्रोत व्यक्तिमा काजमा नियुक्ति गरिएको थियो र मिति २०६२/९/२४ को निर्णयअनुसार श्री के.एस.एच.एस.बी.उ.मा.वि. खजुरी स्रोत केन्द्रको स्रोत व्यक्ति पदमा बढीमा २०६४ साल आषाढ मसान्तसम्मको लगी करारमा नियुक्ति गरिएको थियो। यसै क्रममा मिति २०७२।३।२१ पत्र संख्या

२०७१।०७२ च.नं. ४३७९ बाट म निवेदकलाई श्री मा.वि.बेल्ही स्रोत केन्द्रमा सरुवा गरिएको र यसै विद्यालयमा कार्यरत रहेको अवस्थामा मिति २०७३।०४।०१ को निर्णयअनुसार म निवेदकलाई यसै विद्यालयको स्रोत व्यक्तिमा करारमा नियुक्ति दिइएको थियो।

यसरी म निवेदक सोही विद्यालयमा कार्यरत रहेको अवस्थामा शिक्षा विभागको मिति २०७३।६।२ को निर्णय (महानिर्देशक स्तर) अनुसार म निवेदकलाई स्रोत व्यवस्थापन (दोस्रो संशोधन) निर्देशिका, २०७१ को परिच्छेद-८ (क) को ८ क.१आ.अनुसार करार सम्झौता रद्द गर्ने, करार सम्झौता रद्दपश्चात् लियन पद नभएमा स्वतः सेवा मुक्त हुने, लियन पद भएमा उक्त लियन पदमा फिर्ता गरी शिक्षा नियमावली, २०५९ (संशोधनसहित) को नियम १३५ तथा सोही नियमावलीको नियम १४३ बमोजिम तोकिएको अधिकारीमार्फत विभागीय सजाय गर्ने गराउने व्यवस्था मिलाउने भनी निर्णय भएको र सो निर्णयबमोजिम मिति २०७३।१०।२७ गते श्री क्षेत्रीय शिक्षा निर्देशनालय मध्यमाञ्चल, हेटौँडाको च.नं. ४९६ मिति २०७३।९।२४ को प्राप्त पत्रानुसार यस कार्यालयको मिति २०७३।१०।२७ को निर्णयानुसार तपाइँलाई के.एस.एच.एस.वि.मा.वि.खजुरी महुवा धनुषामा रहेको लियन पदमा फिर्ता गरिएको भनी म निवेदकलाई पत्र पठाइएको कार्य करार ऐन, २०५६ तथा नेपालको संविधानको विपरीत रहेको हुँदा अन्यायमा परी यो निवेदन लिई उपस्थित भएको छु।

विपक्षी अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग, टंगालद्वारा निर्णय गर्दा अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग, ऐन, २०४८ को दफा ३(ख) र (छ) प्रतिकूल हुने गरी तोकिएको जिम्मेवारी परिपालन नगरी अनुचित कार्य गरेकोले सोही ऐनको

दफा १२(क) बमोजिम विभागीय कारबाही गर्न मिति २०७१।०६।०२ को निर्णयले आदेश दिएको र सो आदेशबमोजिम शिक्षा विभागले मिति २०७३।०६।०२ को (महानिर्देशक स्तर) को निर्णयले विभागीय कारबाही गर्ने आदेश दिएको हो। सो आदेश परिपालन गर्न जिल्ला शिक्षा कार्यालय धनुषाले विभागीय कारबाही गरेको अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग ऐन, २०४८ तथा शिक्षा ऐन नियमावलीको विपरीत हुनुको साथै नेपालको संविधानविपरीत रहेको प्रस्ट छ। अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग ऐन, २०४८ को दफा १२क मा विभागीय कारबाही गर्ने व्यवस्था नरहेको र जुन मितिमा विभागीय कारबाही गर्नका लागि शिक्षा विभाग हुँदै जिल्ला शिक्षा कार्यालयसम्म पुग्दा दुई वर्ष लागेको र त्यस बेलासम्म त्यसै मुद्दामा कारबाही गरिएका अन्य कर्मचारीहरूमाथि विशेष अदालतमा गरिएका मुद्दामा अन्य कर्मचारीहरू मिति २०७२।०३।२८ को फैसलाले सफाइ पाइसकेको अवस्थाको जानकारी विपक्षीहरूलाई हुँदाहुँदै सोही विषयमा मलाई विभागीय कारबाही गर्नु सरासर गलत, गैरकानूनी र अधिकारविहीन निकायबाट विभागीय कारबाही गरिएको निर्णय त्रुटिपूर्ण छ।

जिल्ला शिक्षा कार्यालय, धनुषा र म निवेदकबीच मिति २०७३।४।२५ गते करार सम्झौता भएको थियो। सो करारको सर्तहरूको बुँदा नं. (च) मा स्पष्ट उल्लेख गरिएको छ कि हाजिर भएको मितिदेखि बढीमा २०७४ अषाढ मसान्तसम्म काम गर्ने गरी लागू हुनेछ र सो अवधिभर अन्य कार्यालयमा सरुवा गरिने छैन। म निवेदकले उक्त करारमा भएका सर्तहरूबमोजिम नै काम कारबाही गर्दै आइरहेको छु।

मिति २०७३।६।२ को शिक्षा विभागको निर्णय तथा सरुवा करार ऐन, २०५६ को विपरीत हुनुका साथै नेपालको संविधानको धारा १८, २७ ले

प्रदत्त हक अधिकारमा आघात पुगेको र म विरुद्धमा कुनै निर्णय गर्दा मलाई सफाइ पेस गर्ने मौका दिनु पर्नेमा सोसमेत नदिएकोबाट प्राकृतिक न्यायको सिद्धान्तविपरीत अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगको मिति २०७१।०६।०२ को निर्णय, शिक्षा विभागको मिति २०७३।०६।०२ को निर्णय, जिल्ला शिक्षा कार्यालय, धनुषाको मिति २०७३।१०।२७ को निर्णय तथा विपक्षीहरूको काम कारबाही र पत्रसमेत उत्प्रेषणको आदेशद्वारा बदर गरी स्रोत केन्द्र खजुरी धनुषामा नै काम गर्न दिनु सरुवा नगर्नु भनी विपक्षीको नाउँमा परमादेशको आदेशसमेत जारी गरिपाउँ **भन्नेसमेत बेहोराको निवेदनपत्र ।**

यसमा के कसो भएको हो ? निवेदकको निवेदन मागबमोजिमको आदेश किन जारी हुन नपर्ने हो ? सोको कुनै आधार कारण भए बाटाको म्यादबाहेक यो म्याद सूचना पाएको मितिले १५ दिनभित्र महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयमार्फत लिखित जवाफ पेस गर्नु भनी यो आदेश र निवेदनको प्रतिलिपि साथै राखी विपक्षीहरूको नाममा म्याद सूचना जारी गरी लिखित जवाफ परेपछि वा अवधि नाघेपछि नियमानुसार पेस गर्नु ।

अन्तरिम आदेश जारी होस् भनी निवेदन माग रहेको सन्दर्भमा हेर्दा क्षेत्रीय शिक्षा निर्देशनालय मध्यमाञ्चल हेटौँडाको मिति २०७३।१।२४ को पत्रका आधारमा जिल्ला शिक्षा कार्यालय धनुषाले मिति २०७३।१०।२७ मा "विभागीय कारबाही सम्बन्धमा" भन्ने विषय उल्लेख गरी काज फिर्ता गर्ने गरी पत्र लेखिएको देखियो । क्षेत्रीय शिक्षा निर्देशनालय मध्यमाञ्चल, हेटौँडाको उक्त २०७३।१।२४ को पत्रबाट अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगको पत्रानुसार विभागीय कारबाही गर्न पत्राचार गरिएको भन्ने देखिन्छ । नेपालको संविधान जारी भएपश्चात् अनुचित

कार्यको विषयमा अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगबाट कारबाही गरिएको देखिँदा समग्र सन्दर्भतर्फ विचार गर्दा सुविधा सन्तुलनका दृष्टिले यो रिट निवेदनको टुंगो नलागेसम्म निवेदकलाई हाल कार्यरत स्रोत केन्द्रमा नै कार्य गर्न दिनु उचित देखिएकोले जिल्ला शिक्षा कार्यालय धनुषाको मिति २०७३।१०।२७ को पत्र हाल कार्यान्वयन नगर्नु नगराउनु भनी सर्वोच्च अदालत नियमावली, २०४९ को नियम ४१(१) बमोजिम अन्तरिम आदेश जारी गरिदिएको छ । सोको सूचना विपक्षीहरूलाई दिई नियमानुसार पेस गर्नु **भन्ने यस अदालतको मिति २०७४।०९।२८ को आदेश ।**

प्रस्तुत विषयमा धनुषा जिल्ला, खजुरी स्रोत केन्द्र अन्तर्गत जनता रा.प्रा.वि. टरिया लक्कड-७ धनुषाका विद्यालय व्यवस्थापन समितिका अध्यक्ष राजेश्वर यादव, प्रधानाध्यापक विन्देश्वर यादव र लेखा अधिकृत प्रह्लाद भुजेलले सरकारी अनुदानको रकम दुरुपयोग गरी भ्रष्टाचार गरेको तथ्य अनुसन्धानबाट पुष्टि भई विशेष अदालत काठमाडौँमा मिति २०७१।८।२ गते आरोपपत्र दायर भएकोमा प्रतिवादीहरूबाट बेरुजु रकम दाखिला गरेको देखिएको भन्नेसमेतका आधारमा प्रतिवादीहरूलाई सफाइ दिने गरी मिति २०७२।३।२८ मा भएको फैसलाउपर चित्त नबुझी आयोगबाट सम्मानित सर्वोच्च अदालतमा मिति २०७२।६।२४ मा पुनरावेदनपत्र दर्ता गरिएको अवस्था छ ।

रिट निवेदक खजुरी स्रोत केन्द्रमा कार्यरत रामस्वरूप यादव जनता रा.प्रा.वि. टरिया लक्कडको स्थापनादेखि हालसम्म स्रोत व्यक्ति पदमा कार्यरत रहेको साथै उक्त विद्यालय स्थापना अनुमतिको लागि फाराम भरेर प्रतिवेदन गरेको र विद्यालय सञ्चालनमा नरहेको भनी आयोगसमक्ष बयान गरेको, स्रोत व्यक्ति व्यवस्थापन निर्देशिका, २०६८ बमोजिम निजले विद्यालयको नियमित सुपरीवेक्षण गर्ने, प्रतिवेदन दिने

तथा विद्यालय शिक्षासँग सम्बन्धित सम्पूर्ण सूचनाहरू जिल्ला शिक्षा कार्यालयमा पेस गर्नु पर्ने साथै विद्यालयको Flash Report मा स्रोत व्यक्तिले अनिवार्य हस्ताक्षर गर्नुपर्नेमा सोसमेत गरेको नदेखिएको, उक्त विद्यालयलाई निकास्या दिँदा र विद्यालयलाई जुनसुकै किसिमको सुविधा दिँदा प्रचलित ऐन नियमको परिपालन नगरी सो विपरीत हुने गरी निरीक्षण, अनुगमन र सुपरीवेक्षण तथा कुनै निर्णय वा आदेश गर्दा बाध्यात्मक रूपले अपनाउनु पर्ने कार्यविधिको पालना नगरी आफ्नो पदको प्रकृतिअनुसार पालन गर्नु पर्ने पदीय कर्तव्य पालन नगरी अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग ऐन, २०४८ को दफा ३(ख) र (छ) बमोजिमको अनुचित कार्य गरेको निजको बयान बेहोरासमेतबाट देखिई निज रामस्वरूप यादवलाई सोही ऐनको दफा १२क बमोजिम विभागीय कारबाहीको लागि अख्तियारवालासमक्ष लेखी पठाउने गरी आयोगको मिति २०७१।६।२ मा निर्णय भएअनुसार आयोगबाट मिति २०७१।८।२ को पत्रबाट शिक्षा विभागमा लेखी पठाइएको हो।

वैकल्पिक उपचार (Alternative remedy) प्राप्त नहुने अवस्थामा मात्र रिट क्षेत्रबाट उपचार खोज्न पाउने रिटसम्बन्धी अवधारणाको मान्य सिद्धान्त हो। आयोगबाट भएको निर्णय / आदेशउपर विशेष अदालत काठमाडौंमा पुनरावेदन गर्न सकिने कानूनी व्यवस्था अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग ऐन, २०४८ को दफा ३५ग मा रहेको छ। तर विपक्षीले सो पुनरावेदकीय कानूनी उपचारको मार्ग अवलम्बन नगरी रिट क्षेत्रमा प्रवेश गरेको हुँदा निज सफा हात नलिई अदालतमा प्रवेश गरेको प्रस्ट देखिएकाले पनि प्रस्तुत रिट निवेदन खारेजभागी छ **भन्नेसमेत बेहोराको अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगको लिखित जवाफ।**

सर्वप्रथमतः विपक्षी / रिट निवेदकले शिक्षा मन्त्रालयलाई विपक्षी बनाउनु परेको स्पष्ट कारण रिट निवेदनमा कहिकतै उल्लेख गरिएको देखिएन। यस मन्त्रालयबाट निवेदकको हक अधिकार कुण्ठित गर्ने गरी कुनै निर्णय नभएको बेहोरा अनुरोध गर्दछु। रिट निवेदकलाई अधिकारप्राप्त निकायबाट विभागीय कारबाही गरेको सम्बन्धमा अन्य उपचारको बाटो अवलम्बन गरेको देखिएन। रिट निवेदकको संविधान प्रदत्त, हक, अधिकारमा आघात पुऱ्याउने गरी मन्त्रालयबाट कुनै निर्णय नभएको र यस सम्बन्धमा शिक्षा विभाग साथै जिल्ला शिक्षा कार्यालय धनुषाबाट पेस हुने लिखित जवाफबाट सम्मानित अदालतलाई स्पष्ट हुने बेहोरा सादर अनुरोध गर्दछु **भन्नेसमेत बेहोराको शिक्षा मन्त्रालयको लिखित जवाफ।**

विपक्षी स्रोत व्यक्तिको रूपमा करारमा कामकाज गरिरहेकोमा लियन पदमा फिर्ता गर्ने गरी जिल्ला शिक्षा कार्यालय धनुषाले निर्णय गरेको हो। शिक्षा विभाग, विद्यालय कर्मचारी तथा स्रोत केन्द्र व्यवस्थापन शाखा, सानोठिमी भक्तपुरको च.नं. १६ मिति २०७३।१।२० को विभागीय कारबाही सम्बन्धमा लेखिएको निर्देशनअनुसार यस निर्देशनालयले जिल्ला शिक्षा कार्यालय धनुषालाई पत्र पठाएको आधारमा निजलाई विभागीय कारबाही भएको हो। यस विषयमा माथिल्लो निकायबाट प्राप्त निर्देशन जिल्लालाई जानकारी गराउने निकायको रूपमा यस निर्देशनालय रहेको र सो निर्देशन कार्यान्वयन गर्ने निकाय जिल्ला शिक्षा कार्यालय भएकोले निवेदकको मागदाबी निराधार देखिँदा निवेदन खारेज गरिपाउँ **भन्नेसमेत बेहोराको क्षेत्रीय शिक्षा निर्देशनालय मध्यमाञ्चल, हेटौँडाको लिखित जवाफ।**

रिट निवेदक जिल्ला शिक्षा कार्यालय, धनुषाका तत्कालीन स्रोत व्यक्ति रामस्वरूप यादवले

सञ्चालनमा नरहेको जनता राष्ट्रिय प्राथमिक विद्यालय, टरीया लक्कड ७ को सन्दर्भमा अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग ऐन, २०४८ को दफा ३ (ख) र (छ) प्रतिकूल हुने गरी तोकिएको जिम्मेवारी परिपालना नगरी अनुचित कार्य गरेकोले सोही ऐनको दफा १२(क) बमोजिम विभागीय कारबाही गरी सोको जानकारी यस आयोगमा दिनु हुन भनी अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगको प.सं. मुद्दा ०७१/०७२ च. नं. ४०१ मिति २०७१/०८/०२ को पत्र यस विभागमा प्राप्त भएको हो।

अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगबाट प्राप्त निर्देशन कार्यान्वयनका सन्दर्भमा कानूनबमोजिमको प्रक्रिया पूरा गरी स्रोत व्यक्ति व्यवस्थापन निर्देशिका, २०७१ (दोस्रो संशोधनसहित) को परिच्छेद ८(क) को बुँदा नम्बर ८क.१ आ अनुसार करार सम्झौता रद्द गरी लियन पदमा फिर्ता गरी गराई शिक्षा नियमावली, २०५९ (संशोधनसहित) को नियम १३५ तथा सोही नियमावलीको नियम १४३ बमोजिम तोकिएको अधिकारीमार्फत विभागीय सजाय गर्नु गराउनु हुन भनी विभागको च.नं. १६ मिति २०७३/०१/२० को पत्रबाट सम्बन्धित क्षेत्रीय शिक्षा निर्देशनालयमा लेखि पठाइएको हो। सोही आधारमा क्षेत्रीय शिक्षा निर्देशनालय, मध्यमाञ्चल हेटौँडाको च.नं. ४९६ मिति २०७३/११/२४ बमोजिम जिल्ला शिक्षा कार्यालय, धनुषा जनकपुरधामको मिति २०७३/१०/२७ को निर्णयबाट निजलाई आफ्नो माध्यमिक तहको लियन पद रहेको के.एस.एच.एस. वि. माध्यमिक विद्यालय, खजुरी महुवा धनुषामा लियन फिर्ता गरिएको हो। उल्लिखित सन्दर्भमा अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग, टंगाल काठमाडौँबाट निजमाथि भएको कारबाही तहकिकात सम्बन्धमा सम्बन्धित अख्तियारवालाले कारबाही गर्ने

सन्दर्भमा यस विभागबाट लेखी पठाइएको र सोही आधारमा सम्बन्धित अख्तियारवालाबाट निजमाथि नियमानुसारको कारबाही भएको अवस्थामा शिक्षा विभागबाट गरिएको यसप्रकारका कार्यले आफ्नो संवैधानिक तथा कानूनी हक हनन् भयो भन्नु गलत छ। यस कार्यबाट निजले दाबी गरेअनुसार निजको संवैधानिक तथा कानूनी हक अधिकार हनन् नभएकोले प्रस्तुत रिट निवेदन खारेजभागी छ, खारेज गरिपाउँ **भन्नेसमेत बेहोराको नेपाल सरकार शिक्षा विभागको लिखित जवाफ।**

स्रोत व्यक्ति व्यवस्थापन निर्देशिका, २०७१ को परिच्छेद-६ (क) को "ड" बमोजिम गलत तथ्याङ्क र अभिलेख प्रमाणीकरण गरेमा करार सम्झौता रद्द गर्न सक्ने कानूनी प्रावधानअनुरूप करार सम्झौता रद्द गरिएको छ। जिल्ला धनुषाको निजकै स्रोत केन्द्रअन्तर्गत सञ्चालित कतिपय (झोले विद्यालय) विद्यालय नभएको विद्यालयहरू गलत अभिलेखीकरण गरी गलत रूपले प्रमाणीकरण गरी राज्यको राजस्वलाई गलत विद्यालयमा निकास गराउन सिफारिस गर्दै आएकोमा राज्य कोषको अपव्यय भएको अवस्था छ। निज रामस्वरूप यादवले श्री रा.प्रा.वि. दुवरकोट हथलेटवा (झोले विद्यालय) मा पाठ्यपुस्तक, शिक्षक, कर्मचारी र अन्य शीर्षकहरूमा निकास उपलब्ध गराउन सिफारिस गर्दै आउनु भएकोले निजको सम्झौता रद्द गरिएको हो। विपक्षी निवेदकको स्रोत केन्द्रमा रहेका अनियमित विद्यालयहरूको निकासामा गैरजिम्मेवारी रूपले सिफारिस गर्दै राज्यको राजस्व चुहावट गरेको देखिएकोले रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ **भन्नेसमेत बेहोराको जिल्ला शिक्षा कार्यालय धनुषाको लिखित जवाफ।**

नियमबमोजिम पेसी सूचीमा चढी इजलाससमक्ष पेस हुन आएको प्रस्तुत रिट

निवेदनसहितका मिसिल कागजहरू अध्ययन गरियो । निवेदकका तर्फबाट उपस्थित विद्वान् अधिवक्ताद्वय श्री अलि अकबर मिकरानी तथा श्री रत्नेश्वरप्रसाद शर्माले निवेदक २०३५ सालदेखि शिक्षण पेसामा नियुक्त भई साबिक विद्यालयमा लियन पद राखी हाल मा.वि. वेल्ही स्रोत केन्द्रको स्रोत व्यक्तिको रूपमा कार्यरत छन् । सञ्चालनमा नरहेको जनता राष्ट्रिय प्राथमिक विद्यालय टरिया, लक्कड-७ को नाममा निकास भएकै रकम हिनामिना गरी भ्रष्टाचार गरेको सन्दर्भमा यी निवेदकसमेत उपर विशेष अदालतमा मुद्दा चली सफाई पाइसकेको अवस्था छ । उही विषयमा अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगले पुनः विभागीय कारबाहीको लागि लेखी पठाउन मिल्ने होइन, उक्त पूर्वाग्राही निर्णय बदर गरिपाउँ भनी गर्नुभएको बहस सुनियो ।

विपक्षी नेपाल सरकार, शिक्षा मन्त्रालय सिंहदरबारसमेतको तर्फबाट उपस्थित विद्वान् सहन्यायाधिवक्ता श्री नारायण पौडेलले साबिक विद्यालयमा लियन पद राखी निवेदक स्रोत व्यक्तिको रूपमा करारमा कामकाज गर्दै आइरहेकोमा निजलाई साबिक लियन पदमा नै फिर्ता गरिएको हो । स्रोत व्यक्तिको रूपमा कामकाज गर्दा निवेदकले आफूलाई तोकिएको जिम्मेवारी पालना नगरी अनुचित कार्यसमेत गरेकोले निजलाई विभागीय कारबाहीको लागि सम्बन्धित निकायहरूलाई पत्राचार गरिएको कार्य कानूनसम्मत भएकोले निवेदकको रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भनी गर्नुभएको बहस सुनियो ।

अब निवेदकको निवेदन मागबमोजिम उत्प्रेषणसमेतको आदेश जारी हुने हो वा होइन ? भन्ने विषयमा निर्णय दिनुपर्ने देखियो ।

२. निर्णयतर्फ विचार गर्दा यसमा साबिक विद्यालयमा शिक्षक पद लियन राखी हाल मा.वि. वेल्ही

स्रोत केन्द्रको स्रोत व्यक्ति पदमा करार नियुक्ति / सरुवा भई कामकाज गर्दै आइरहेकोमा अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगको मिति २०७१।८।२ को विभागीय कारबाहीसम्बन्धी पत्रको आधारमा शिक्षा विभाग, जिल्ला शिक्षा कार्यालयसमेतको मिति २०७३।१०।२७ को निर्णयअनुसार विभागीय कारबाही स्वरूप मलाई मेरो लियन पद रहेको साबिक विद्यालयमा फिर्ता गरी विभागीय कारबाहीको लागिसमेत लेखी पठाएकोले विपक्षीहरूको यस कार्यबाट निवेदकको संवैधानिक तथा कानूनी हकमा आघात परेकोले विपक्षीहरूको उक्त निर्णय उत्प्रेषणको आदेशले बदर गरी स्रोत केन्द्र, खजुरी धनुषामा नै कामकाज गर्न दिनु, सरुवा नगर्नु भनी विपक्षीहरूको नाउँमा परमादेशको आदेशसमेत जारी गरिपाउँ भन्नेसमेत बेहोराको निवेदकको मुख्य निवेदन जिकिर रहेको देखियो ।

३. अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगको लिखित जवाफ हेर्दा निवेदकको स्रोत केन्द्रअन्तर्गत रहेको जनता राष्ट्रिय प्राथमिक विद्यालय टरिया लक्कडको स्थापनाको लागि अनुमति फाराम भरेर प्रतिवेदन गरेको, विद्यालय सञ्चालनमा नरहेको भनी आयोगसमक्ष बयान गरेको, स्रोत व्यक्ति व्यवस्थापन निर्देशिका, २०६८ बमोजिम निजले विद्यालयको नियमित सुपरीवेक्षण गर्ने, प्रतिवेदन दिने तथा विद्यालयसँग सम्बन्धित सम्पूर्ण सूचनाहरू जिल्ला शिक्षा कार्यालयमा पेस गर्नुपर्ने साथै विद्यालयको Flash Report मा स्रोत व्यक्तिले अनिवार्य रूपमा हस्ताक्षर गर्नुपर्नेमा सोसमेत नगरेको, विद्यालयमा प्राप्त हुने सेवा सुविधा, निकास रकमसमेत प्रचलित ऐन नियमको पालना नगरी अनुचित कार्य गरेकोले विभागीय कारबाहीको लागि मिति २०७१।०८।०२ मा निर्णय गरी अख्तियारवालासमक्ष लेखी पठाइएको हो । सो निर्णयउपर रिट निवेदकले अख्तियार

दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग ऐन, २०४८ को दफा ३५ ग बमोजिम विशेष अदालत काठमाडौंमा पुनरावेदन गर्न सक्ने देखिन्छ। निवेदक सो निर्णयउपर पुनरावेदन नगरी रिट क्षेत्रको माध्यमबाट अदालत प्रवेश गर्न मिल्ने होइन, रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भनी उल्लेख भएको देखियो। त्यसैगरी रिट निवेदककै स्रोत केन्द्रअन्तर्गत सञ्चालित कतिपय (झोले विद्यालय) विद्यालय नभएको विद्यालयहरूको गलत अभिलेखीकरण गरी गलत रूपले प्रमाणीकरण गरी राज्यको राजश्वलाई गलत विद्यालयमा निकास गराउन सिफारिस गर्दै आएकोले निजउपर कारबाही गरिएको हो भन्नेसमेत बेहोराको जिल्ला शिक्षा कार्यालय, धनुषासमेतको लिखित जवाफ रहेको पाइयो।

४. निवेदक रामस्वरूप यादव शिक्षक पदमा नियुक्त भई साबिक विद्यालयमा लियन पद राखी मा.वि. वेलही स्रोत केन्द्रका स्रोत व्यक्तिका रूपमा कार्यरत रहेको कुरामा विवाद रहेन। निवेदकलाई शिक्षा, संस्कृति तथा समाज कल्याण मन्त्रालयको मिति २०५२।०२।१५ को निर्णयअनुसार साबिक विद्यालयमा नै लियन पद यथावत् कायम रहने गरी आधारभूत तथा प्राथमिक शिक्षा परियोजना एकाई धनुषामा काजमा खटाइएको देखियो। मिति २०६२।०९।२४ को निर्णयअनुसार श्री के.एच.एस.वि.उ.मा.वि. खजुरी स्रोत केन्द्रको स्रोत व्यक्ति पदमा बढीमा २०६४ साल आषाढ मसान्तसम्मको लागि करारमा निवेदकलाई नियुक्ति गरिएको भन्ने जिल्ला शिक्षा कार्यालय धनुषाको च.नं. १२३४ मिति २०६२।०९।२४ को पत्रबाट देखिन्छ। त्यसैगरी जिल्ला शिक्षा कार्यालय, धनुषाको च.नं. १५०३ मिति २०६३।१२।१६ को पत्रद्वारा रिट निवेदकलाई खजुरी स्रोत केन्द्रमा नै अर्को व्यवस्था नभएसम्मका लागि यथावत् कामकाज गर्न खटाइएको भन्ने बेहोराको पत्र रहेको पाइयो। रिट निवेदकलाई

उ.मा.वि. खजुरी स्रोत केन्द्रबाट मा.वि. वेलही स्रोत केन्द्रको स्रोत व्यक्ति पदमा १ वर्षको लागि सरुवा गरिएको जिल्ला शिक्षा कार्यालय धनुषाको च.नं. ४३७९ मिति २०७२।०३।२९ को पत्रबाट देखिन्छ। अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगको प.सं. मुद्दा ०७१।७२ च.नं. ४०१ मिति २०७१।०८।०२ को पत्रबाट धनुषा जिल्ला खजुरी स्रोत केन्द्रका स्रोत व्यक्ति रामस्वरूप यादवले जनता रा.प्रा.वि. टरिया लक्कड-७ (सञ्चालनमा नरहेको विद्यालय) को सन्दर्भमा अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग ऐन, २०४८ को दफा ३(ख) र (छ) प्रतिकूल हुने गरी तोकिएको जिम्मेवारी परिपालना नगरी अनुचित कार्य गरेकोले ऐ. ऐनको दफा १२(क) बमोजिम विभागीय कारबाही गर्न आयोगको मिति २०७१।०६।०२ को निर्णयबमोजिम अख्तियारवालालाई लेखी आएबमोजिम शिक्षा विभागले क्षेत्रीय शिक्षा निर्देशनालयलाई र निर्देशनालयले जिल्ला शिक्षा कार्यालयलाई सोहीबमोजिम गरेको पत्रानुसार रिट निवेदक रामस्वरूप यादवलाई के.एस.एच.एस. मा.वि. खजुरी महुवा धनुषामा रहेको लियन पदमा फिर्ता गरिदिएको छ भनी जिल्ला शिक्षा कार्यालय, धनुषाको च.नं. १८३५ मिति २०७३।१०।२७ को पत्रद्वारा विभागीय कारबाही गरेको देखियो।

५. अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग ऐन, २०४८ को दफा १२ हेर्दा "अन्य आवश्यक कारबाहीका लागि लेखी पठाउने सार्वजनिक पद धारण गरेको व्यक्तिले अनुचित कार्य गरी नेपाल सरकार वा सार्वजनिक संस्थालाई हानि नोक्सानी पुऱ्याएकोमा त्यस्तो हानि नोक्सानी सम्बन्धित व्यक्तिबाट भरिभराउ गर्न वा आयोगले उपयुक्त ठानेको अन्य आवश्यक कारबाही गर्नका लागि सम्बन्धित निकाय वा अधिकारीलाई लेखी पठाउनेछ" भन्ने कानूनी व्यवस्था रहेको

देखिन्छ । संविधान एवं कानूनअनुरूप स्थापित निकायहरूले आफ्नो कार्य एवं अधिकारक्षेत्रको प्रयोग कानूनअनुरूप नै गर्नुपर्ने हुन्छ । कुनै पनि निकायका पदाधिकारीले आफूलाई प्राप्त अधिकारको प्रयोग गर्दा कानूनभन्दा बाहिर गएर गर्न हुँदैन । कानूनले तोकेको जिम्मेवारी (कर्तव्य) सबैले कानूनबमोजिम नै निभाउनु पर्ने हुन्छ । प्रस्तुत विवादको सन्दर्भमा हेर्दा निवेदकको स्रोत केन्द्रान्तर्गत रहेको जनता राष्ट्रिय प्राथमिक विद्यालय टरिया लक्कड-७ को नाममा निकास भएको रकम हिनामिना गरी भ्रष्टाचार गरेको विषयमा यी निवेदकउपर समेत विशेष अदालत काठमाडौंमा मुद्दा चलेको र सो मुद्दामा प्रतिवादीहरूले विद्यालयको नाममा निकास भएको रकममध्ये दाबीको रकम जम्मा भइसकेको, दाबीको रकमलाई बेरुजु भनी पत्र लेखी असुल गरे गराएकोसमेत देखिएकोले प्रतिवादीहरूले आरोपित कसुरबाट सफाई पाउने ठहर्छ भनी विशेष अदालत, काठमाडौंको मिति २०७२।०३।२८ को मिसिल संलग्न फैसलाबाट देखिन्छ । रिट निवेदकले भ्रष्टाचार (रकम हिनामिना) मुद्दामा सफाई पाए पनि निजको स्रोत केन्द्रान्तर्गत रहेको जनता राष्ट्रिय प्राथमिक विद्यालय टरिया लक्कड-७ (सञ्चालनमा नरहेको झोले विद्यालय) को गलत अभिलेखीकरण गरी गलतरूपले प्रमाणीकरण गरी बाध्यात्मकरूपले अपनाउनु पर्ने कार्यविधिको समेत पालना नगरी आफ्नो पदको प्रकृतिअनुसार पालन गर्नुपर्ने पदीय कर्तव्य पालन नगरी अनुचित कार्य गरेको देखिन्छ । निवेदकले सो कुरालाई अन्यथा हो भनी भन्नसमेत सकेको देखिँदैन । कुनै निर्णय वा आदेश गर्दा बाध्यात्मक रूपले अपनाउनु पर्ने कार्यविधिको पालन नगरेको, आफ्नो पदको प्रकृतिअनुसार पालन गर्नुपर्ने कुनै पदीय कर्तव्य पालन नगरेमा त्यस्तो कार्य अनुचित कार्य भई सो कार्यका सम्बन्धमा अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान

आयोग ऐन, २०४८ को दफा १२क बमोजिम आवश्यक कारबाहीको लागि अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगले सम्बन्धित अख्तियारवालासमक्ष लेखी पठाउन सक्ने नै देखिन्छ । निवेदकसमेत उपर विशेष अदालतमा सोही विषयमा मुद्दा चली सफाई भइसकेको अवस्थामा पुनः विभागीय कारबाहीको लागि लेखी पठाउन मिल्ने होइन भनी निवेदकको तर्फबाट गर्नुभएको विद्वान् कानून व्यवसायीहरूको बहस जिकिरसँग सहमत हुन सकिएन ।

६. अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग ऐन, २०४८ को दफा ३५ हेर्दा **"आयोगले यस ऐनअन्तर्गत कारबाही गरी कसैलाई जरिवाना वा कुनै रकम असुलउपर गर्न दिएको आदेश वा अन्य कुनै आदेशउपर सम्बन्धित अदालतमा पुनरावेदन गर्न सकिनेछ"** भन्ने कानूनी व्यवस्था रहेको देखिन्छ । कानूनले स्पष्ट रूपमा कुनै निकाय वा अधिकारीले गरेको निर्णयउपर कुनै अर्को निकायमा पुनरावेदन लाग्नेछ भन्ने व्यवस्था गरेको छ भने कानूनले गरेको व्यवस्थालाई व्यक्तिले पनि सोहीबमोजिम अनुशरण गर्नुपर्दछ । रिट क्षेत्रबाट अदालत प्रवेश गर्नका लागि साधारण अधिकारक्षेत्रको मार्ग समाप्त भएको हुनुपर्दछ । साधारण अधिकारक्षेत्रको मार्ग कानूनले दिइरहेको अवस्थामा असाधारण अधिकारक्षेत्रबाट न्याय निरूपण गर्न मिल्दैन । साधारण अधिकारक्षेत्रको मार्ग नै अवलम्बन गर्नु पर्दछ । प्रस्तुत विवादमा रिट निवेदक रामस्वरूप यादव अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगको मिति २०७१।०६।०२ गतेको विभागीय कारबाही गर्नु भनी गरेको निर्णयउपर सम्बन्धित पुनरावेदन अदालतमा पुनरावेदन गरेको भन्ने मिसिल संलग्न कागजातबाट देखिँदैन । पुनरावेदन गर्न पाउने कानूनी हक हुँदाहुँदै असाधारण अधिकारक्षेत्रको वैकल्पिक मार्गबाट निर्णय गर्दा अधिकारक्षेत्रसम्बन्धी

सर्वमान्य सिद्धान्त र न्यायपालिकाले हालसम्म अवलम्बन गर्दै आएको अभ्यासको समेत प्रतिकूल हुन जाने देखिन्छ ।

७. जहाँसम्म निवेदकले जिल्ला शिक्षा कार्यालय धनुषा र म निवेदकबीच करार ऐन, २०५६ बमोजिम भएको करारविपरीत भएको सरुवासम्बन्धी निर्णय बदर गरिपाउँ भनी लिएको जिकिर छ, सोतर्फ हेर्दा यी निवेदक र जिल्ला शिक्षा कार्यालय, धनुषाबीच बढीमा २०७४ साल आषाढ मसान्तसम्म काम गर्ने गरी लागू हुने र सो अवधिभर अन्य कार्यालयमा सरुवा गरिने छैन भनी मिति २०७३।०४।२५ मा करार सम्झौता भएको कुरामा पनि विवाद देखिएन । यी निवेदकले प्रस्तुत निवेदनमा दाबी लिएको नेपालको संविधानको धारा १३३ को व्यवस्था भनेको संवैधानिक वा कानूनी हक हनन् भएमा मात्र आकर्षित हुने संवैधानिक व्यवस्था हो । अन्य प्रभावकारी उपचारको अभावमा मात्र संविधानको धारा १३३ आकर्षित हुने हो । निवेदक र जिल्ला शिक्षा अधिकारीबीच भएको करार उल्लङ्घन भएमा करार ऐन, २०५६ ले प्रभावकारी उपचारको व्यवस्था गरेको देखिन्छ । करार कानून विशुद्ध रूपमा दुई पक्षबीच लागू हुने कानून हो । दुई पक्षबीचको स्वतन्त्र सहमतिमा भएको वैध करारले सम्बन्धित पक्षको हकमा कानूनसरह मान्यता पाउँछ । यसो भन्दैमा करार कानूनले अन्य सार्वजनिक कानूनको हैसियत ग्रहण गरेको मानिँदैन । जुन कानूनले उपचारीय विधि तोकेको छ त्यहीअनुसार नै मर्का पर्ने पक्षले उपचारको खोजी गर्नुपर्छ । प्रस्तुत विवादमा निवेदकले सो मार्ग अवलम्बन नगरी संविधानले प्रदान

गरेको यस अदालतको असाधारण अधिकारक्षेत्रको प्रयोग गरी निवेदन गरेको देखिँदा प्रस्तुत निवेदनबाट उपचार प्रदान गर्न मिल्ने देखिन आएन ।

८. अतः माथि विवेचित आधार प्रमाणबाट रिट निवेदक रामस्वरूप यादवले आफ्नो पदको प्रकृतिअनुसार पालन गर्नुपर्ने कुनै पदीय कर्तव्य पालन नगरी अनुचित कार्य गरेकोले अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगले विभागीय कारबाहीको लागि अख्तियारवालासमक्ष पठाउनु भनी गरेको मिति २०७१।०६।०२ को निर्णय, विभागीय कारबाही सम्बन्धमा सोबमोजिम शिक्षा विभागको मिति २०७३।०१।१६ को निर्णय, जिल्ला शिक्षा कार्यालय, धनुषाको मिति २०७३।१०।२७ को निर्णयबमोजिम निवेदकलाई स्रोतकेन्द्र बेलहीबाट के.एस.एच.एस. वि. मा.वि. खजुरी महुवा धनुषामा रहेको लियन पदमा फिर्ता गरिएको जिल्ला शिक्षा कार्यालय धनुषाको मिति २०७३।१०।२७ गतेको निर्णय कानून प्रतिकूल नदेखिँदा निवेदकको मागबमोजिमको आदेश जारी गरिरहनु परेन । प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज हुने ठहर्छ । रिट निवेदनको दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार अभिलेख शाखामा बुझाई दिनु ।

उक्त रायमा सहमत छु ।

न्या. टंकबहादुर मोक्तान

इजलास अधिकृत: गीता श्रेष्ठ / डल्लुराम चौधरी
इति संवत् २०७४ साल पुस १६ गते रोज १ शुभम् ।